

recerca i pensament

58

Rafael Aracil, Andreu Mayayo, Antoni Segura (eds.)

DIARI D'UNA POSTGUERRA
La Vanguardia Española
(1939-1946)

editorial afers
Catarroja – Barcelona
2010

Director de la col·lecció
Manuel Ardit

Aquest estudi s'ha realitzat dins del grup de recerca
«El franquisme a Catalunya: institucionalització del règim i organització de l'oposició (1938-1979) (2)»,
vinculat al Centre d'Estudis Històrics Internacionals (CEHI) de la Universitat de Barcelona;
aprovat pel Ministeri de Ciència i Innovació dins del Pla Nacional de R+I+i (ref. HAR2009-10979).

*Aquest llibre no podrà ser reproduït, ni totalment ni parcialment,
sense el permís escrit de l'editor. Tots els drets reservats.*

*Dirigiu-vos a CEDRO (www.cedro.org) si necessiteu fotocopiar
o escanjar fragments d'aquesta obra*

**Centre d'Estudis
Històrics Internacionals**

primera edició: novembre 2010

© els autors

© d'aquesta edició: Editorial Afers

apartat de correus 267

46470 Catarroja (País Valencià)

www.editorialafers.cat

afers@editorialafers.cat

disseny de la col·lecció: Rosa Muñoz i Izquierdo

disseny de la coberta: Aranda & Rosselló

il·lustració de la coberta: *La Vanguardia Española* (4-VII-1939).

Fotografia: B. Suárez

imprès: Impremta Palàcios

Sueca (País Valencià)

ISBN: 978-84-92542-39-0

dipòsit legal: V-4082-2010

Índex

RAFAEL ARACIL i MARTÍ, ANDREU MAYAYO i ARTAL i ANTONI SEGURA: I MAS: Introducció.....	9
ELISENDA BARBÉ i POU: «Trapisondas de la horda republicana fugitiva: l'exili republicà espanyol a les pàgines de <i>La Vanguardia Española</i> (1936-1939).....	15
FEDERICO VÁZQUEZ OSUNA: La institucionalització de la dictadura franquista (1939-1946).....	51
ORIOI DUEÑAS i QUERALT SOLÉ: «Justicia, templada con la dulzura de la misericordia»: l'aplicació de la repressió franquista a través de <i>La Vanguardia Española</i> (1936-1945).....	63
ALBERTO PELLEGRINI: De la «Idea de Imperio» a la «Vigilante guardia»: la política exterior a les pàgines de <i>La Vanguardia Española</i> (1939-1946).....	91
PAOLA LO CASCIO i JOSÉ MANUEL RÚA FERNÁNDEZ: Ideologia i poder polític en els primers anys del franquisme: «y el que no quiera será arrollado».....	105
ELISABET ESCOTO i LOLA HARANA: Entre l'evasió i l'adoctrinament: la cartellera del <i>I Año Triunfal</i>	123
MARC ANDREU ACEBAL: La Barcelona de <i>La Vanguardia</i> : burgesa, con- servadora i sense barris	135
ANDREU MAYAYO i BEATRIZ PINILLA: L'aparador i el rebost: economia, publicitat i condicions de vida.....	159

ALBERTO PELLEGRINI: Apòstols del pensament franquista: els col·laboradors de <i>La Vanguardia Española</i> (1939-1946)	179
--	-----

CONTRAPUNT

RAFAEL ARACIL, ANTONI SEGURA i JOAN VILLARROYA: Les dificultats de la dictadura de Franco a les acaballes de la primavera de 1945. Els «Boletines de Información. Secreto». Estat Major de la 41 divisió de la Capitania General de Catalunya	205
---	-----

Índex onomàstic	223
-----------------------	-----

Rafael Aracil i Martí
Andreu Mayayo i Artal
Antoni Segura i Mas

Introducció

*Al Josep M. Huertas Claveria,
a qui no li agradaven les lleties*

El febrer del 2011, *La Vanguardia* complirà el seu 130è aniversari. Més vell que l'estàtua de Colom, el diari propietat de la família Godó és tot un símbol de continuïtat, referència i poder, a la ciutat de Barcelona i a la societat catalana. Malgrat això, tal com apuntava Josep M. Huertas Claveria, *La Vanguardia* no ha tingut ningú que l'hagi estudiada amb cura o que escrigués un llibre explicatiu i no tan sols hagiogràfic. En aquest sentit, el malaguanyat i enyorat periodista va assumir el repte i va publicar, poc abans de morir, *Una història de La Vanguardia* (Angle, 2006), que no va agradar gens ni mica a l'editor i, molt menys, al director. Huertas explicitava l'actitud mesella de l'editor amb el poder polític quan el 22 de març del 2000, deu dies després que el PP aconseguís la majoria absoluta a les eleccions generals espanyoles, oferís el cap del director Juan Tapia al president José María Aznar tot nomenant una persona del seu grat, José Antich.

El llibre de qui va ser degà del Col·legi de Periodistes de Catalunya és la millor síntesi interpretativa de l'evolució històrica i camaleònica del diari del Grup Godó. Huertas explica com el mateix dia de l'ocupació militar de Barcelona, el 26 de gener de 1939, dos cotxes van sortir de bon matí de Sant Sebastià en direcció cap a Barcelona. L'un era enviat pel totpoderós ministre de Governació del nou govern de Franco, Ramón Serrano Suñer. Entre els cinc periodistes que l'ocupaven, hi havia Manuel Aznar i Josep Pla, a qui el «cuñadísimo» havia encomanat que es fessin càrrec de *La Vanguardia*. L'altre cotxe era el Mercedes del comte de Godó, i l'hi acompanyaven dos periodistes de la seva confiança: Antonio Martínez Tomás, que havia estat el delegat del diari a Madrid, i Augusto Assía, corresponal a Londres. L'objectiu era evitar que el diari caigués en mans de la Falange.

Carlos Godó no va dubtar a fer mans i mànigues per a conservar la propietat del diari adoptant una actitud col·laboracionista amb el nou règim. El mateix divendres 27 de gener sortia publicat el primer nou número amb el subtítol «Diario al servicio de España y del Generalísimo Franco». L'endemà, Manuel Aznar (l'avi de l'expresident del govern espanyol José María Aznar), es va fer càrrec de la direcció del diari i va afegir l'adjectiu «Espanola» a la capçalera tradicional. El nom duraria trenta-nou anys, fins al 15 d'agost de 1978, gairebé tres anys després de la mort del dictador. L'altra decisió simbòlica de l'editor va ser recuperar la numeració del darrer exemplar anterior a l'esclat de la Guerra Civil declarant espuris els números apareguts des del 19 de juliol de 1936 fins al 25 de gener de 1939. De fet, el comte de Godó va cobrar un bon pessic de la companyia d'assegurances Lloyd's de Londres amb motiu de la confiscació que va patir en aquest període. No tan sols es van esborrar els números del periòdic bèl·lic del diari sinó també la majoria de periodistes que hi treballaven. Antonio Martínez Tomás, mà dreta del comte de Godó, va ser un dels principals responsables de la depuració de periodistes des de la nova Asociación de la Prensa de Barcelona. María Luz Morales, que havia dirigit el diari entre l'agost de 1936 i el febrer de 1937, a petició del mateix Martínez Tomás, la van detenir i va passar quaranta dies a la presó. Quan va sortir li van negar la inscripció al Registro Oficial de Periodistas, sense la qual no es podia exercir la professió.

Les noves autoritats van fer una neteja a fons de la premsa barcelonina. En patiren les conseqüències no tan sols els portaveus de les organitzacions polítiques i sindicals sinó també els diaris comercials i, no cal dir-ho, els escrits en llengua catalana, proscriu de l'espai públic. Tot plegat, es va passar de dinou diaris a set. A més de *La Vanguardia Española*, reaparegué *El Correo Catalán*, el diari carlí suspès durant la guerra, *Solidaridad Nacional*, que substituïa el diari anarcosindicalista *Solidaridad Obrera*, *El Noticiero Universal*, l'històric *Diario de Barcelona*, propietat de l'alcalde de Barcelona, Miquel Mateu, *La Prensa*, també de Falange, i *El Mundo Deportivo*. I para de comptar fins a l'any 1964, el dels vint-i-cinc anys de victòria, que no de pau.

Carlos Godó va intentar recuperar la figura del periodista més brillant de l'època, Gaziell, (Agustí Calvet), però l'antic director de *La Vanguardia* no li havia perdonat que el deixés amb el cul a l'aire els primers dies de l'esclat revolucionari. La picabaralla entre ambdós personatges va pujar de to i arribà als tribunals. El comte va decretar la seva proscripció del diari per sempre més. Caldria esperar gairebé mig segle perquè *La Vanguardia* honorés l'escriptor en una exposició celebrada al Col·legi de Periodistes. Amargat i derrotat, l'any 1944, Gaziell va pronunciar una conferència clandestina, recollida per Josep Benet, on deixava palesa la seva opinió

dels nous temps: «Res no ha quedat en peu del que era nostre: ni el Govern, ni les institucions, ni la cultura, ni la llengua, ni tan sols la senyera. Només ens resta, com un tros trossejat i sense ànima, la nostra vençuda terra catalana. Sí, hem perdut: Catalunya ha perdut.»

Catalunya havia perdut, ben segur, però no tots els catalans i, menys, el comte de Godó. I és que, com subratlla Huertas Claveria, el caràcter apolític i independent del diari i dels Godó és un dels grans mites del país. Convé recordar que *La Vanguardia* ja va néixer per servir de portaveu del Partit Liberal. Carlos Godó va ser militant maurista, va aplaudir la dictadura de Miguel Primo de Rivera, va fer costat a José Calvo Sotelo, líder del partit Renovación Española, durant la II República i, a la postguerra, es va afiliar a la Falange amb el carnet 2.807. El dictador el va nomenar dos cops procurador a Corts. L'endemà de la mort de Franco, declarava al seu diari: «*La profunda emoción que siento por la pérdida del Caudillo de España, Generalísimo Franco, viene condicionada por la obra extraordinaria que ha cambiado radicalmente a España en unos pocos años, si bien personalmente aumenta, por los sentimientos de amistad que siempre me ha demostrado...*»

El 19 d'abril de 1939, Ramón Serrano Suñer, en funció de les seves atribucions com a màxim responsable de premsa del nou règim, nomenava Luis Martínez de Galinsoga com a nou director de *La Vanguardia*. Galinsoga, com seria conegut, havia estat redactor en cap de l'ABC de Madrid durant la República i, després d'aconseguir passar a l'anomenada zona nacional, va dirigir durant la guerra l'ABC de Sevilla. A més a més, el lletraferit de retòrica rànica i casposa era sant de la devoció de Carmen Polo, l'esposa del general Franco. Huertas qualifica sense embuts Galinsoga de ferotge anticatalanista. L'any 1959, després d'exercir durant vint anys de comissari polític al diari dels Godó, va treure de polleguera Jordi Pujol i companyia afirmant, després d'assistir a un sermó en català, que «*todos los catalanes son una mierda*».

Galinsoga va prendre possessió del nou càrrec el 18 de maig de 1939 i l'endemà els titulars de «*¡Franco! ¡Franco! ¡Franco!*» ja deixaven ben clara l'orientació més pamfletària que informativa de *La Vanguardia*. Les setmanes següents les portades reflectien aquest estil propagandístic i mesell dels militars colpistes, del seu mentor Serrano Suñer i del Caudillo, per descomptat. Malgrat els esforços del comte de Godó de mantenir la propietat del diari, *La Vanguardia* esdevenia a la pràctica un diari al servei de la Falange. El 29 d'octubre de 1939, amb motiu del sisè aniversari de la fundació de Falange, la portada estava dominada per una creu gegant, feta amb filets de sis i dotze punts, ben negra, acompanyada d'un poema del ministre Rafael Sánchez Mazas, «*Oración por los caídos*», i quatre textos de José Antonio Primo de Rivera.

Per tot plegat, *La Vanguardia* ens venia com anell al dit per documentar la institucionalització del règim franquista a Catalunya, objecte principal (a l'ensem de l'organització de l'oposició) del grup de recerca reconegut i finançat pel Ministeri de Ciència i Innovació (HAR2009-10979). L'existència d'una col·lecció completa del diari a la Biblioteca del Pavelló de la República, seu del Centre d'Estudis Històrics Internacionals, va facilitar el buidatge sistemàtic del diari realitzat successivament per tots els becaris que s'anaven incorporant al grup de recerca. Un bon inici a la recerca «picant pedra» en unes pàgines que, per descomptat, havien de llegir-se entre línies, familiaritzar-se amb la retòrica de l'època, destriar el gra de la palla entre informació i propaganda, esbrinar les persones que s'amagaven rere els pseudònims, interrogar-se per les obsessions informatives i per les absències punyents, mirar amb atenció, fins i tot, els anuncis publicitaris per tal de constatar continuïtats i ruptures. Convé assenyalar que aquesta fase de la recerca es va realitzar en uns moments en què encara no eren disponibles a la xarxa d'internet els exemplars del diari en versió digital.

Comptat i debatut, es van recopilar i transcriure 1.953 articles, la meitat dels anys 1945-1946. Del total d'articles, una quarta part són d'opinió i destaquen com a articulistes Eugeni d'Ors, els exdirigents de la Lliga Josep M. Tallada i Ferran Valls Taberner, i l'antic republicà reconvertit en falangista Carles Sentís. La selecció d'articles va donar pas a l'anàlisi acurada, la discussió en grup i la seva classificació temàtica. Finalment es va optar per difondre el resultat de la recerca amb la confecció de diversos capítols, on es van aparellar els investigadors sèniors i júnors del grup de recerca.

La institucionalització del règim a través de les pàgines de *La Vanguardia* oferia una visió privilegiada però, com totes, esbiaixada de la realitat. En aquest sentit, l'adquisició d'una cinquantena de butlletins d'informació, de caràcter reservat, de l'Estat major de la 41a divisió de la Capitania General de Catalunya aportava una altra mirada plena de matisos i de contrastos. De cop i volta, disposàvem d'una nova font que ens permetia, més enllà de la informació i opinió publicades, assabentar-nos d'altres notícies, comentaris i rumors, captats al carrer pel servei d'informació de Falange i a l'estranger a través de les emissions radiofòniques en llengua castellana.

La derrota del nazifeixisme a Europa va esperonar el règim a parar l'orella amb més cura a l'interior i a l'exterior del país. Al *Generalísimo* Franco el coll no li tocava la camisa, sobretot després de mirar amb atenció les fotos de Benito Mussolini i el nucli dirigent dels jerarques feixistes penjats com uns porcs del sostre d'una benzineria a la plaça del Loreto de Milà. Malgrat la dura repressió física i econòmica, la feblesa

institucional i la divisió dels caps militars, els que maldaven pel retorn de la monarquia, ben greixats amb els diners britànics, deixaven visibles les costures d'una dictadura alimentada pel feixisme italià i el nazisme alemany.

El primer butlletí porta la data del maig de 1945 i la sèrie arriba fins a l'octubre de 1946, un període prou interessant i transcendental per a la institucionalització del franquisme, que va motivar allargar la cronologia primera de la recerca fixada amb la fi de la II Guerra Mundial. Els catedràtics Rafael Aracil, Antoni Segura i Joan Villarroya subratllen com a través dels butlletins d'informació es pot constatar l'evolució de la percepció del perill de l'exili a l'interior. L'atenció per l'activitat d'un govern republicà, que va perdent pistonada, es va desplaçant cap a la resistència interior. Els butlletins esmentats, doncs, esdevenien un contrapunt ideal, que ens permetien subtitular, com en la pel·lícula *Annie Hall* de Woody Allen, el que treia la son als militars colpistes mentre que *La Vanguardia* es dedicava a anestesiar els lectors amb el ciri pasqual de quaresma informativa i encens de missa major. Una documentació que, ben segur, serà objecte d'un altre estudi més detallat i aprofundit, que esperem que pugui ser publicat el més aviat possible.

Només ens resta agrair la seva col·laboració a tot el personal de la Biblioteca del Pavelló de la República i al conjunt de membres del Grup de Recerca que amb els seus suggeriments han enriquit aquesta mirada a través dels ulls d'un veritable diari d'una postguerra llarga i feixuga. D'una nit sense albadà.

Elisenda Barbé i Pou

«Trapisondas de la horda republicana fugitiva»
L'exili republicà espanyol a les pàgines
de *La Vanguardia Española*
(1936-1939)

La lectura crítica de *La Vanguardia Española* (*LVE*) a partir del 27 de gener del 1939 i fins al 1946 ens ha permès localitzar diversos articles que tracten sobre l'exili dels republicans espanyols després de la fi de la Guerra Civil (1936-1939), els quals analitzarem en aquest capítol. L'objectiu de la nostra recerca és identificar i estudiar el discurs del règim, expressat a través de *LVE*, un mitjà de comunicació controlat i censurat per l'Estat, a l'entorn dels exiliats espanyols.

«*Nuestro eco, el vacío*»¹

Política informativa de LVE respecte de l'exili republicà

La publicació d'articles a *LVE* sobre l'exili no segueix un ritme constant entre 1939 i 1946. Cal destacar, però, que l'interès pel tema i el nombre de notícies que se li dediquen decreix de manera progressiva a mesura que ens allunyem en el temps respecte al gran èxode republicà de principi de 1939. Precisament durant els mesos de gener, febrer i març d'aquest any trobem a *LVE* una gran quantitat d'articles que fan referència als exiliats republicans, en primera plana o ocupant una pàgina sencera del diari, en un moment en el qual hi havia una gran escassetat de paper i *LVE* solia

---

Elisenda Barbé Pou gaudeix d'una beca FPU del Ministeri de Ciència i Innovació. La frase que encapçala el títol de l'article correspon a F. LUCIENTES: «Trapisondas de la horda republicana fugitiva», *La Vanguardia Española* (d'ara endavant *LVE*) (4-II-1940), p. 3.

¹ «*Nuestro eco, el vacío*», *LVE* (10-I-1945), p. 1.

tenir tan sols unes dotze pàgines. La tipologia dels articles que tracten sobre els exiliats és diversa, des de petites notícies fins a columnes d'opinió de prestigiosos col·laboradors de *LVE* o editorials, publicitats amb grans titulars. Així doncs, el tema de l'exili interessava i molt, ja que en el fons era, manllevant les paraules a Gabriel García Márquez, la crònica d'una mort anunciada, el preludi de la derrota final de la República davant l'exèrcit sollevant comandat per Francisco Franco.

A partir d'abril de 1939, un cop finalitzada la Guerra Civil, i fins al desembre del mateix any, les informacions referides a l'exili republicà van minvant, així com també l'espai i la posició que ocupen al diari. Acostumen a ser petites notícies aïllades dins la secció d'«Información Extranjera». Malgrat tot, esporàdicament, encara podem trobar algun article d'opinió centrat en algun aspecte de l'exili republicà, caracteritzat per la seva forta càrrega ideològica, que d'aquesta manera expressa el discurs del règim a l'entorn del fenomen de l'exili.

L'any 1940 són escassos els articles sobre l'exili. L'escenari internacional, amb la caiguda de França i les aspiracions imperials espanyoles emmarcades en el context de la II Guerra Mundial, acapara totes les pàgines i omple a bastament les pàgines del diari. Tot i això, des de París, Francisco Lucientes envia alguna crònica sobre les activitats dels exiliats a França, i apareix una interessant sèrie de tres articles sense signar sobre l'exili a Mèxic.

Durant els anys 1941, 1942 i 1943 pràcticament no hi ha articles a les pàgines de *LVE* que tractin el tema estudiat. La supremacia de les potències de l'Eix a la II Guerra Mundial transforma l'exili i els exiliats, en aquells moments acorralats, perseguits i deportats a l'Europa dels feixismes, en un tema marginal i sense cap interès mediàtic.

Els anys 1944 i 1945 tornem a trobar notícies referides a l'exili republicà, sobretot per l'impacte de les incursions fetes pel maquis a la zona pirinenca i per la direcció que pren la II Guerra Mundial, quan ja és evident el triomf de les potències aliades sobre els feixismes. La supremacia aliada motivà la intensificació de la campanya de denúncia del règim franquista que duïen a terme els exiliats a escala internacional. Per aquest motiu, el to de les notícies publicades sobre l'exili a *LVE* estava absolutament delimitat segons els criteris expressats en aquest editorial de 1945, titulat «Nuestro eco, el vacío»: *«Por una sola vez, repetimos, hemos querido hacer alusión a una de esas noticias que nos informan sobre las aventuras, idas y venidas, de las patrullas republicanas españolas (...). Basta, pues, de propaganda directa o indirecta, que es lo que pretenden los salteadores, los asesinos y, sobre todo, los saltimbanquis, de siniestra recordación. Nosotros, por lo menos, nos reservamos cuidadosamente la facultad de discernir las oportunidades para sacarles a la vergüenza pública. Lo*

haremos cuando convenga a la verdad de España. De ninguna manera, aunque sea para apostrofarles, cuando les convenga a ellos.»²

El final de la II Guerra Mundial comportà el bandejament de la dictadura franquista de totes les institucions internacionals. Això generà entre els capitosts del règim un estat d'incertesa per l'ínfima possibilitat que el govern de la II República a l'exili, que intentava influir sobre els organismes internacionals, fos reconegut com el govern legítim d'Espanya. Aquesta vacil·lació és detectable en els articles de *LVE* per als anys 1945 i 1946, que defensaven aferrissadament les bondats i l'acceptació popular del franquisme enfront de la impopularitat a Espanya del sistema republicà.

*«Se ve que los rojos tienen almas de criminales y piernas de galgo»³.
La retirada republicana*

El 26 de gener de 1939 les tropes franquistes ocuparen la ciutat de Barcelona. A partir d'aquest moment, es desfermà el trànsit de població civil cap a la frontera francesa, així com també de l'exèrcit republicà en retirada i dels membres dels governs de Catalunya, Euskadi i la II República, instal·lats fins aleshores a Barcelona⁴. Amb l'ocupació de la ciutat comtal les autoritats franquistes prengueren el control de tots els mitjans de comunicació de la ciutat. Entre aquests s'hi comptava *La Vanguardia*, que publicà l'últim número encara amb govern republicà el 25 de gener de 1939. A partir del dia 27 de gener, i sota control dels sollevats, sortiria de nou al carrer amb el nou nom de *La Vanguardia Española*. Des d'aquest moment, un dels temes dels quals informà fou l'avanç de les tropes franquistes fins a la frontera francesa i de l'exili republicà.

El titular «Se ve que los rojos tienen almas de criminales y piernas de galgo»⁵ sintetitza la idea força que *LVE* volia transmetre sobre la retirada republicana. Amb el qualificatiu «almas de criminales» volia descriure l'actitud de les tropes i dels governants republicans. Els articles es recreaven descrivint el rastre de destrucció total i de mort que deixa-

² *Ibidem*, p. 1.

³ «El emocionante desfile de las caravanas de auxilio sobre las carreteras de Cataluña», *LVE* (30-I-1939), p. 1.

⁴ Per a més informació, vegeu J. RUBIO: *La emigración española a Francia*, Ariel, Esplugues de Llobregat:1974; D. DÍAZ ESCULIES: *Entre filferrades. Un aspecte de l'emigració republicana dels països catalans (1939-1945)*, La Magrana, Barcelona:1993; F. VILANOVA: *Exiliats, proscrits, deportats. El primer exili dels republicans espanyols: dels camps francesos al llindar de la deportació*, Empúries, Barcelona:2006; i J. VILLARROYA i J. FONT: *Desterrats. L'exili català de 1939*, Base, Barcelona:2002.

⁵ «El emocionante desfile...», art. cit., p. 1.

ven les forces republicanes en retirada per allà on passaven, donant tot tipus de detalls sobre les atrocitats comeses⁶.

Les «piernas de galgo» eren les dels líders polítics republicans. El discurs franquista els feia els principals responsables de la Guerra Civil i en aquells moments, a més a més, se'ls podia retreure que fugien abandonant el seu exèrcit en la derrota⁷, protagonitzant d'aquesta manera «*la huída más vil, más abyecta y más cobarde que recuerda memoria humana. Han perdido la cara y no han salvado ni el nombre.*»⁸ En la carrera per aconseguir arribar a la frontera, segons *LVE*, demostraven la seva mesquina robant i destruint: «*Constantemente atraviesan la frontera francoespañola gran número de camiones conteniendo cuadros, muebles, etc., producto de robos cometidos por los dirigentes rojos, y con cuya venta se proponen reunir un capital que les permita vivir con lujo en el extranjero. (...) todo lo que no pueden trasladar al extranjero se proponen destruirlo.*»⁹ *LVE* descriví amb tot luxe de detalls el penós trànsit de dones, nens i ancians cap a França. Això sí, eludí els bombardeigs constants de l'aviació franquista, alemanya i italiana, que flagel·laren la població civil camí de l'exili¹⁰.

«*El verdadero carácter de los fugitivos*»¹¹.
Retrat dels exiliats espanyols

Per al règim franquista no tots els qui s'exiliaven tenien el mateix grau de responsabilitat política respecte al conflicte armat que assolà Espanya, ni s'expatriaven per un mateix motiu¹². Una de les primeres característiques que es destacava era la procedència dels exiliats: «*Numerosos refugiados son en cierta manera 'especialistas de la evacuación'. Muchos han sido evacuados ya numerosas veces, y entre ellos figuran muy pocos*

⁶ Vegeu articles com ara «Antes de abandonar Centellas los rojos ametrallaron cobardemente a la población», *LVE* (5-II-1939), p. 11, i «Figueras ha sido saqueada e incendiada por las hordas rojas», *LVE* (8-II-1939), p. 13.

⁷ «El tránsito de fugitivos a Francia», *LVE* (29-I-1939), p. 3.

⁸ «El emocionante desfile...», art. cit., p. 1.

⁹ «La huída de los rojos derrotados toma caracteres de un enorme desastre. El despojo efectuado por los rojos», *LVE* (30-I-1939), p. 7.

¹⁰ «Éxodo rojo entre Figueras y La Junquera», *LVE* (29-I-1939), p. 3; «Continúan pasando a Francia importantes masas de fugitivos del terror rojo», *LVE* (5-II-1939), p. 11; «Una enorme multitud de fugitivos rojos comenzó, ayer por la mañana, a pasar la frontera», *LVE* (7-II-1939), p. 11; «Continúa el éxodo de los refugiados», *LVE* (8-II-1939), p. 13; «El espectáculo en la frontera francesa ofrece caracteres de un atroz dramatismo», *LVE* (9-II-1939), p. 14; etc.

¹¹ «Un periódico alemán expone el verdadero carácter de los fugitivos», *LVE* (31-I-1939), p. 7.

¹² «Francia y los 'honorables' que huyeron de España», *LVE* (22-III-1939), p. 1.

*catalanes. La gran masa de fugitivos la constituyen los que ya se hallaban refugiados en las provincias catalanas, procedentes de otros numerosos puntos de España.»*¹³

L'objectiu de *LVE* en publicar aquesta notícia era sobretot remarcar la fidelitat de Catalunya envers el nou règim, quan els exèrcits franquistes estaven a punt d'ocupar-la totalment.

Les informacions aparegudes a *LVE* ens permeten establir tres categories de refugiats:

1) La població civil, formada per dones, nens i ancians. El motiu principal que tenien per refugiar-se a França no era l'animadversió que sentien pel règim franquista, sinó que, ben al contrari, «*la multitud quiere refugiarse en Francia ante el terror que siembran las hordas rojas en su desastrosa retirada*»¹⁴.

2) Els governants republicans. Segons el discurs franquista no eren més que «*criminales de derecho común*»¹⁵, que fugien a França per no assumir els seus delictes i evitar la justícia que, d'altra manera, cauria implacablement sobre ells. El mateix Luis de Galinsoga, director de *LVE*, estava segur que, tard o d'hora, pagarien pel que havien fet, malgrat refugiar-se en l'extraterritorialitat política: «*En pocos días algunos de estos forajidos han sentido muy cercana y muy contundente la venganza, por el engaño de que hicieron víctimas a las pobres masas famélicas y expatriadas. (...) les aterra la amenaza del antiguo miliciano harapiento y transido de miserias que acaso les acecha en la esquina cuando ellos regresan de sus cuchipandas cónicas o de sus burguesotes asuetos. (...) Ellos no tendrán paz mientras vivan.*»¹⁶

3) Els milicians i soldats de l'exèrcit republicà en retirada, classificats en dues categories. En primer lloc, hi havia els nois obligats a enrolar-se a l'exèrcit sense aparents responsabilitats polítiques i els milicians «*equipocados, los que lucharon como hombres*»¹⁷. Aquests «*se han entregado ya, y reconociendo su error, nos saludan, brazo en alto, por estos caminos del Pirineo*»¹⁸. En segon lloc, hi havia «*la horda de criminales, asesinos y ladrones entre los que figuran los innumerables monstruos que pusieron*

¹³ «Continúa el éxodo...», art. cit., p. 13. Catalunya acollia dins el seu territori uns 700.000 civils procedents de diferents regions espanyoles, evacuats de les zones en conflicte o ja sota el control dels franquistes. Molts d'aquests refugiats també s'exiliaren a França a principi de 1939.

¹⁴ «El tránsito de fugitivos...», art. cit., p. 3.

¹⁵ «Un periódico alemán...», art. cit., p. 7.

¹⁶ L. DE GALINSOGA: «Justicia sin fronteras», *LVE* (2-VII-1939), p. 1.

¹⁷ J. SEVILLANO: «Desfile de los que vieron, con ojos espantados, que la tierra de España se les acababa», *LVE* (9-II-1939), p. 16.

¹⁸ *Ibidem*.

la frontera pirenaica de valladar a la responsabilidad de los crímenes que pesan sobre su conciencia»¹⁹.

Els articles que es publicaren a *LVE* sobre la retirada republicana anaven acompanyats de diversos judicis d'opinió. I si n'hem d'escollir un, sens dubte, ens quedariem amb aquest, que expressa de manera genuïna el discurs del franquisme envers els exiliats: «*Era una masa de delincuentes que ya había exportado sus hijos a Rusia y a Méjico; eran los incendiarios, los asesinos, los que no tienen perdón y veían con ojos espantados que la tierra de España se les acababa (...). Eran los auténticos 'sin patria' (...); sentían la angustia de la expatriación. Era el castigo merecido. (...) Mueve a piedad toda masa fugitiva, pero en ésta se han registrado crímenes crueles, feroces luchas por la posesión de un vehículo. (...) Es lo peor de España, los que no pueden esperar perdón.*»²⁰

*«El 'espléndido' trato que Francia da a los refugiados»²¹.
Primeres escenes de l'exili de 1939*

L'acollida de la gran massa d'exiliats republicans espanyols que arribaren a França durant els mesos de gener i febrer de 1939 es realitzà d'una forma totalment improvisada per part de l'Estat francès. Les dones, els nens i els ancians van ser enviats cap a l'interior de França i instal·lats en diferents centres d'acolliment. Els homes i els joves en edat militar quedaren retinguts en camps de concentració, igual que els soldats, un cop desarmats i desmobilitzats. Els tres camps de concentració més importants foren els habitatges a les platges del Rosselló: Argelers, Sant Cebrià i el Barcarès²².

Les notícies aparegudes a *LVE* sobre les pèssimes condicions de vida als camps de concentració foren més aviat escasses i, per al cas de l'Àfrica colonial, inexistents. Segons Daniel Díaz Esculies, el que caracteritzà clarament el discurs del règim a l'entorn d'aquest tema fou la hipocresia, ja que criticà durament França pel tracte que oferí als refugiats al mateix temps que no col·laborà de cap manera a solucionar un problema que depenia directament de Burgos²³.

¹⁹ «Francia y los 'honorables'...», art. cit., p. 1.

²⁰ *Ibidem*.

²¹ «El 'espléndido' trato que Francia da a los refugiados», *LVE* (26-III-1939), p. 11.

²² Per a més informació sobre els camps de concentració francesos, vegeu les obres citades a la nota 5 i Geneviève DREYFUS-ARMAND: *Lexil des republicains espagnols en France*, Albin Michel, París:1999, id.: *Les camps sur plage, un exil espagnol*, Autrement-Série Monde/Français d'ailleurs, París:1995, Marie-Claude RAFANEAU-BOJ: *Los campos de concentración de los refugiados españoles en Francia (1939-1945)*, Omega, Barcelona:1995, i D. PESCHANSKI: *La France des camps: l'internement, 1938-1946*, Gallimard, París:2002.

El que sí que despertà l'atenció dels periodistes foren les condicions de vida dispars que experimentaren els líders polítics i els milicians al seu exili a França²⁴. Segons els articles de *LVE*, mentre que aquests últims vivien de manera miserable i infrahumana, internats en camps de concentració, els primers s'allotjaven en luxoses vil·les i gaudien de totes les comoditats. Això donà ales als articulistes del diari, que feien escarni de la ideologia igualitària que defensaven els polítics republicans: *«esa decantada igualdad de que hablaban los comunistas y socialistas españoles antes y en la guerra, no pasaba de ser una trampa para cazar incautos. Así, más de doscientos dirigentes que viven en aquel balneario, se embolsan mensualmente cada uno cinco o seis mil francos (...). La intendencia francesa (...) proporciona a estos refugiados de privilegio pan, patatas, vino, legumbre seca y confitura. Habitan casi todos en suntuosas villas, y no sufren ni el sol ni la lluvia, ni el polvo de los campos de concentración. (...)*

»¿Qué les ocurre, mientras tanto, a los refugiados de poca categoría y a los ex milicianos pobres? (...) Viven amontonados, sin luz, sin aire, racionados y aislados del mundo. (...) aparece claro (...) la tremenda desigualdad de los igualitarios, el feroz egoísmo de esos dirigentes que no vacilan en condenar al hambre y a la miseria a los mismos que les ayudaron y les defendieron.»²⁵

LVE també oferí a les seves pàgines diferents relacions de refugiats morts als hospitals de França, així com també una llista d'exiliats internats al camp d'Amélie-les-Bains²⁶.

²³ D. DÍAZ ESCULIES: *Entre filferrades...*, op. cit., p. 73. Vegeu articles com ara «Un comentario del 'Daily Herald' sobre los campos de concentración establecidos en Francia», *LVE* (8-III-1939), p. 2, o «El 'espléndido' trato...», art. cit., p. 11.

²⁴ A causa de l'eufòria dels redactors de *LVE* per la conquesta de Catalunya, el 14 de febrer de 1939 aparegué un article titulat «Los dirigentes rojos, huéspedes de los campos franceses de concentración». En aquest es llistava els principals dirigents polítics republicans que, per a més humiliació, en aquells moments eren internats als camps de concentració de refugiats. És l'únic article en el qual no hem detectat aquesta voluntat de deixar ben clares les condicions dispars viscudes per milicians i polítics a l'exili francès. «Los amigos de ayer y los vencidos de ahora. Los dirigentes rojos, huéspedes de los campos franceses de concentración», *LVE* (14-II-1939), p. 1.

²⁵ J. LAY: «Igualdad y fraternidad marxistas», *LVE* (8-VIII-1939), p. 1.

²⁶ Llistes aparegudes a *LVE* de refugiats morts als hospitals francesos: 2-II-1940 (p. 3), 11-II-1940 (p. 9), 14-II-1940 (p. 3), 24-II-1940 (p. 4) i 28-II-1940 (p. 4). Llista apareguda a *LVE* de refugiats al camp d'Amélie-les-Bains: 4-III-1939 (p. 12).

«Tras el agravio, la befa»²⁷.

Les relacions francoespanyoles: els refugiats, moneda de canvi

Els refugiats republicans eren uns hostes inoportuns i indesitjables per al govern francès²⁸. Aquest, després de la caiguda de Barcelona en mans de les tropes franquistes, hagué d'entrar en contacte oficialment amb el govern de Burgos. El règim franquista, per establir relacions diplomàtiques, imposà a França tot un seguit d'exigències, que s'acabaren concretant en els acords coneguts com Bérard-Jordana, signats el 25 de febrer de 1939, en els quals l'Estat espanyol negocià des d'una posició de força el retorn dels béns transportats a França pels republicans²⁹. Cap punt d'aquests acords no tractava sobre el tema que més li interessava resoldre a París, les repatriacions dels refugiats. Aquests representaven un problema econòmic, polític, social i fins i tot de salut pública per a l'administració francesa, i per això el seu principal interès era la repatriació massiva del major nombre d'exiliats en el menor temps possible.

Abans de la signatura dels acords Bérard-Jordana, el nombre d'exiliats que s'havia repatriat era força elevat, més de 60.000³⁰. Fins a la signatura dels acords, cada home que tornava a Espanya era una victòria propagandística per al franquisme. Així ho volien demostrar notícies tan pomposes com poc certes: «*Los 1200 milicianos rojos del ejército de Cataluña que pasaron hoy a la España nacional por Irun, han sido recibidos por una gran manifestación popular. Millares de personas les esperaban a su llegada, aclamándoles calurosamente.*»³¹ No fou fins al maig de 1939 que apareixia a *LVE* la primera nota informativa en la qual es deia clarament que els refugiats, en repatriar-se, havien de comptar amb avals favorables sobre la seva conducta, «*con el objeto de evitar que los refugiados, una vez repatriados, queden estacionados en campos de concentración españoles, hasta su depuración*»³².

Així doncs, als exiliats, un cop a Espanya, no els esperaven aplaudiments ni abraçades, sinó nous camps de concentració i processos de depuració. Serrano Suñer ho advertia d'aquesta manera en unes declaracions reproduïdes a *LVE*: «*Desde luego el gran número de milicianos rojos que está pasando la frontera son la demostración palpable de la generosidad con que procedemos. Pero hay que tener presente que esta generosidad*

²⁷ «Tras el agravio, la befa», *LVE* (21-II-1939), p. 1.

²⁸ D. DÍAZ ESCULIES: *Entre filferrades...*, op. cit., p. 64.

²⁹ *Ibidem*, pp. 58-59; J. RUBIO: *La emigración española...*, op. cit., pp. 116-119.

³⁰ D. DÍAZ ESCULIES: *Entre filferrades...*, op. cit., p. 64.

³¹ «Mil doscientos milicianos rojos han pasado a la España Nacional», *LVE* (5-II-1939), p. 11.

³² «Instrucciones para la repatriación de refugiados en Francia pertenecientes al grupo A», *LVE* (26-V-1939), p. 7.

es para después de haber sido aislados los verdaderos criminales, ya que estos milicianos rojos han de ir a unos pueblos donde han de encontrarse con viudas, huérfanos y hermanos a los que asesinaron a sus deudos, y son estos mismos milicianos los que perpetraron o ampararon los asesinatos, cosa que naturalmente hay que tener presente dentro de la generosidad con que procedemos.»³³

Un dels primers malentesos entre el govern espanyol i el francès vingué donat per la manca d'agilitat en les repatriacions dels presoners de l'exèrcit republicà, que foren conduïts a França en la retirada, i estaven internats majoritàriament al castell d'Amélie-les-Bains³⁴. La retenció d'aquests presoners a França indignà l'opinió pública espanyola, especialment quan l'administració francesa rebutjà l'oferiment de Serrano Suñer d'enviar a través de l'Auxilio Social menjar per a aquests homes, que vivien en condicions denigrants³⁵. *LVE* se'n feia ressò d'aquesta manera: «*Los franceses, en la cuestión española, son incurables y su contumacia en el error pasa ya todos los límites. No parecen haber comprendido aún que Franco ha ganado la guerra con todas sus consecuencias políticas y diplomáticas. (...) Francia (...) no tiene derecho a tratar como presos a ciudadanos libres de un país libre, ciudadanos que se encuentran en Francia, no por su voluntad, sino porque fueron llevados allí por los rojos en su huida cobarde.*»³⁶

La signatura dels acords Bérard-Jordana desbloquejà lleugerament la situació pel que fa a aquests presos, i el 5 de març ja apareixia a *LVE* una notícia que anunciava que els últims «patriotes espanyols» encara retinguts a França serien alliberats i conduïts a la frontera per a la seva repatriació³⁷.

Els refugiats republicans, un cop signats els acords Bérard-Jordana, es transformaren en un «mer objecte de mercadeig entre les dues administracions, encara que l'avantatge fou sempre per als franquistes»³⁸, que

³³ «Declaraciones importantes del señor Ministro de Gobernación»: «*Se ha pedido al Gobierno Nacional una paz 'honrosa' —dice el señor Serrano Suñer—. 'Nosotros solo podemos ir a una paz victoriosa'. La generosidad de la España Nacional con los milicianos que regresan de Francia*», *LVE* (19-III-1939), p. 1.

³⁴ *LVE* oferí diferents llistes dels presoners polítics internats a França: 14-II-1939 (p. 2), 16-II-1939 (p. 12), 17-II-1939 (p. 2), 19-II-1939 (p. 10) i 22-II-1939 (p. 12).

³⁵ «Francia y los refugiados españoles. El Ministro de la Gobernación, señor Serrano Suñer, pide a Francia que le permita llevarles comida caliente por medio de 'Auxilio Social'. Francia contesta que mejorará en lo sucesivo el régimen alimenticio de los refugiados», *LVE* (17-II-1939), p. 1.

³⁶ «Un colmo. Francia y los presos», *LVE* (19-II-1939), p. 1.

³⁷ «Los patriotas españoles que fueron llevados a Francia por los rojos serán devueltos a España hoy mismo por el Gobierno de París», *LVE* (5-III-1939), p. 1.

³⁸ D. DÍAZ ESCULIES: *Entre filferrades...*, op. cit., p. 65.

tancant la seva frontera a les repatriacions en massa pretenien pressionar el govern francès per tal que retornés a Espanya tots els béns i equipaments estipulats als acords el més aviat possible. La situació extrema que vivien els refugiats republicans no tenia gens d'importància per als capitosts del franquisme i, a mesura que passaven els dies, els refugiats representaven un problema més greu per a l'administració francesa, tant a nivell econòmic, per les despeses que ocasionava el seu manteniment, com a nivell polític, en què tingueren lloc agres debats a la cambra francesa, els quals *LVE* reproduïa a les seves pàgines³⁹. Publicava també notícies que reflectien el malestar d'una part de la ciutadania francesa per l'acollida dels republicans. Aquestes destacaven els aldarulls causats pels milicians, imputant-los múltiples actes vandàlics⁴⁰, i incitaven a l'alarma social amb informacions com la següent: «*han seguido la vía de Hendaya, para regresar a la España Nacional, los hombres más útiles a una sociedad civilizada, mientras la masa marxista que ha permanecido en Francia, llenando los campos de concentración, la integran aquéllos individuos que tienen manchadas las manos de sangre o son reos de otros delitos comunes*»⁴¹.

Malgrat el problema que li causaven els refugiats, el govern francès es demorà en el compliment dels acords Bérard-Jordana. Els periodistes de *LVE* focalitzaren llavors el seu interès en l'actitud incompreensible i, segons el seu criteri, errònia que mantenia l'estat francès respecte al govern de Burgos, en dos punts principalment. En primer lloc, demanaren insistentment en diversos articles el retorn a Espanya dels béns transportats a França pels republicans. En segon lloc, sol·licitaren que cessés l'activitat política dels republicans refugiats a França, tal i com també estipulaven els mencionats acords.

³⁹ «Sarraul interviene en el debate de la Cámara sobre los refugiados españoles», *LVE* (15-III-1939), p. 9; «Debate en la Cámara sobre la cuestión de los refugiados. Las cínicas manifestaciones de Marty provocan unánime indignación», *LVE* (17-III-1939), p. 9. En aquests articles *LVE*, a més de ressenyar les principals conclusions del debat, destacà especialment les disputes a l'entorn del diputat comunista Marty, el qual fou acusat de participar a la Guerra Civil espanyola amb les Brigades Internacionals i de perpetrar diversos assassinats durant el conflicte bèl·lic. Vegeu D. DÍAZ ESCULIES: *Entre filferrades...*, op. cit., pp. 69-70.

⁴⁰ Vegeu, per exemple, «Los milicianos rojos provocan numerosos incidentes», *LVE* (9-II-1939), p. 11, «Proceso en Francia contra la banda de ladrones capitaneada por Líster. Fue encontrada en su poder gran cantidad de oro por valor de varios millones», *LVE* (18-II-1939), p. 1, «3.000 milicianos rojos han promovido escándalos en Francia, siendo internados en un castillo» i «Las autoridades francesas han encarcelado a tres mil milicianos rojos anarquistas que provocaban disturbios», *LVE* (19-II-1939), p. 1, «La policía francesa busca a los dirigentes anarquistas españoles», *LVE* (2-III-1939), p. 9, etc.

⁴¹ «Gran preocupación por el problema que le crean los refugiados rojos», *LVE* (15-II-1939), p. 8.

L'exili a França del govern republicà fou interpretat pel franquisme com la seva desaparició *de facto*. Així mateix, ho recollien els col·laboradors de *LVE* ja a l'inici de febrer de 1939, i legitimaven les seves opinions en les notícies aparegudes sobre el tema als diaris estrangers: «*los periódicos extranjeros han comenzado a registrar el hecho incontestable de que, al huir a Francia, el Gobierno rojo se ha despojado a sí mismo de la última apariencia legal que pudiera conservar aún. (...) Huyendo a Francia los ministros rojos al mismo tiempo que abandonaban Cataluña, se disolvieron como también el Gobierno de la otra zona roja. (...) si el ejército rojo, al entrar en Francia, deja de ser ejército, es axiomático que el Gobierno deja de ser Gobierno por idénticas razones.*»⁴²

El govern francès declarà reiteradament que no toleraria cap mena d'activitat governamental dels refugiats espanyols dins de territori francès, però els fets no convencien ni l'opinió internacional ni l'espanyola⁴³. Els redactors de *LVE* exemplificaven aquest desconcert amb el fet que el govern francès havia enviat a Espanya el mariscal Pétain com a ambaixador, home de gran prestigi dins el règim, però alhora no controlava de cap manera l'activitat dels polítics republicans a França: «*Negrín, Álvarez del Vayo, 'La Pasionaria' y otras figuras de menor relieve, pero de semejante responsabilidad, se mantienen en la capital francesa, actúan, llevan sus despachos y sus actividades a los centros políticos y a las planas de los diarios, sostienen, en fin, la ficción de un relieve y una personalidad que el desenlace de la guerra dio por cancelados y que no representan nada ni tendrían siquiera posible practicidad de no existir la incomprensible descendencia francesa.*»⁴⁴

Els redactors de *LVE* ho tenien molt clar: «*O lo uno o lo otro. Pétain en Burgos, (...) no se compagina ciertamente con esa complacida aquiescencia a la continuación de los culpables españoles en París.*»⁴⁵

Després de diverses entrevistes entre els representants dels dos governs, la situació es destensà a partir de la primeria de maig de 1939, quan França incrementà les trameses de material i béns cap a Espanya i, a canvi, s'obriren les fronteres espanyoles a una major admissió de refugiats que desitjaven repatriar-se⁴⁶.

⁴² A. ASSÍA: «El Gobierno rojo ha quedado disuelto al entrar en Francia», *LVE* (8-II-1939), p. 1. També en la mateixa línia, «La prensa francesa comenta la huida definitiva de los dirigentes rojos de Cataluña», *LVE* (7-II-1939), p. 11.

⁴³ «Comentario de un periódico alemán», *LVE* (10-II-1939), p. 9.

⁴⁴ «La extraña dualidad de la actitud francesa. Pétain, en Burgos, y Negrín, en París», *LVE* (19-III-1939), p. 12.

⁴⁵ *Ibidem*.

⁴⁶ J. RUBIO: *La emigración española...*, op. cit., pp. 119-124; F. VILANOVA: *Exiliats...*, op. cit., p. 24.

«Para conjurar la criminal conducta de los rojos»⁴⁷.
Les repatriacions dels infants evacuats a l'estranger durant la Guerra Civil

La Guerra Civil ocasionà en ambdues zones desplaçaments de la població civil, bé per allunyar-se dels fronts de combat o bé per motius polítics. En el cas republicà, els infants foren els protagonistes de diverses evacuacions col·lectives, planificades pels organismes oficials. Aquestes es produïren primer dins el mateix Estat espanyol i, a partir del març de 1937, s'ampliaren a l'estranger. En total, el govern de la República evacuà uns 33.000 nens cap França, Bèlgica, Anglaterra, l'URSS, Mèxic, Suïssa i Dinamarca, on foren acollits per famílies catòliques i socialistes o bé instal·lats en colònies col·lectives⁴⁸.

Per motius propagandístics, des d'abans que s'acabés la guerra, el govern de Burgos s'esforçà per repatriar els infants evacuats a l'estranger per la II República. L'objectiu era afirmar el franquisme a l'exterior i a l'interior del país, netejant la seva imatge pública⁴⁹. A l'entorn de les repatriacions es muntà una gran campanya propagandística a través de diversos mitjans, entre ells la premsa escrita. *LVE*, en el període estudiat, no en constituí una excepció.

En un article del 9 de març de 1939, en el qual es consignava la repatriació d'uns seixanta infants, es deia que el retorn de les criatures a les seves llars es devia a la iniciativa personal de Franco, «quien, como Jesucristo, propaga la divina acción de 'dejad a los niños que vengan a mí'»⁵⁰. El Generalísimo era presentat com un home bondadós, preocupat per retornar als seus pares els infants «secuestrados por la horda roja y enviados al extranjero»⁵¹. Aquesta bondat, però, no quedava lliure d'advertència: «Recordad, madres españolas, madres de las criaturas rescatadas por el Generalísimo; recordad, cada vez que beséis a vuestros hijos, que si podéis besarlos es porque os los ha devuelto el Caudillo, merced a su noble y generoso corazón.»⁵²

Especialment celebrades i publicidades foren les repatriacions, l'any 1942, de catorze nois i noies evacuats a l'URSS i «rescatats» per les tro-

⁴⁷ «Para conjurar la criminal conducta de los rojos. Normas para facilitar la repatriación de los niños enviados al extranjero», *LVE* (21-III-1939), p. 12.

⁴⁸ Alicia ALTED VIGIL: «Los niños de la Guerra Civil», *Anales de Historia Contemporánea*, 19 (2003), Múrcia, pp. 43-58.

⁴⁹ J. ALONSO i M. MAYORAL: «La repatriación de 'Los Niños del Exilio': un intento de afirmación del régimen franquista, 1937-1939», a J. TUSELL et al. (ed.): *El régimen de Franco (1936-1975). Política y relaciones exteriores*, UNED, Madrid:1993, vol. I, pp. 341-343.

⁵⁰ «Un grandioso y emocionante acto. Secundando la iniciativa del Caudillo, la Delegación Extraordinaria de Protección de menores reintegra a sus hogares numerosos niños que los marxistas enviaron al extranjero», *LVE* (9-III-1939), p. 5.

⁵¹ «Sesenta niños españoles, arrastrados por la horda roja al extranjero, son devueltos a sus hogares por la España del Generalísimo», *LVE* (26-III-1939), p. 16.

⁵² «Un grandioso y emocionante acto...», art. cit., p. 5.

pes nazis en el seu avanç sobre territori rus⁵³. *LVE* descrivia les seves impressions sobre el país en aquests termes: «*todas las versiones (...) coinciden en descubrir la vida en el 'Paraíso comunista' con estas tres palabras: hambre, horror y miseria*»⁵⁴. El servei exterior de la Falange es va endur els mèrits per la repatriació, i l'educació de les criatures correu a càrrec de la Junta de Protección de Menores, segons *LVE*, fins que els reclamessin els seus pares. No hem d'oblidar que aquests joves havien passat més de cinc anys a l'URSS, i tot l'adoctrinament polític que havien rebut podia suposar un greu perill per al règim franquista, malgrat que *LVE* s'esforcés a deixar ben clara la repulsió dels repatriats envers el país comunista. Per això, no ens estranya com acaba un article que es refereix a la recepció oficial a Madrid d'aquests menors, en la qual el vicesecretari general del Movimiento, Mora Figueroa, els advertí de la necessitat que «*se comporten como verdaderos españoles a las órdenes del Caudillo Franco*»⁵⁵.

«*Que no haya ida y vuelta*»⁵⁶.
La diàspora republicana

Des dels camps de concentració francesos, els refugiats més afortunats marxaren cap a altres països que s'oferiren per acollir els exiliats. Les informacions que arribaven a la premsa sobre els països que donarien acollida als refugiats eren escasses i incertes. El 4 de febrer *LVE* publicava una notícia en què afirmava que l'URSS acceptaria 25.000 republicans, i afegia amb sarcasme «*¡Qué felices van a ser esos elegidos! ¡Cómo los van a cuidar! (...) Habría que proponer una sola condición: que no haya ida y vuelta.*»⁵⁷ En canvi, un mes després, la informació titulada «En la U.R.S.S. no quieren refugiados rojos»⁵⁸ contradeia l'anterior. Com aquesta, n'aparegueren d'altres, en una mena de relació dels països que semblava que es negaven a donar acollida als refugiats espanyols⁵⁹. *LVE*

⁵³ «Liberación de niños españoles por las tropas alemanas. Habían sido deportados al Cáucaso por los rojos», *LVE* (1-XII-1942), p. 6.

⁵⁴ «Ha llegado a Madrid una expedición de niños españoles procedentes de Rusia. Su estancia en el 'Paraíso soviético', *LVE* (13-XII-1942), p. 8.

⁵⁵ «Los repatriados refieren sus penalidades en el infierno rojo», *LVE* (13-XII-1942), p. 8.

⁵⁶ «Veinticinco mil comunistas españoles podrán entrar en Rusia. Así lo ha acordado el Komintern», *LVE* (4-II-1939), p. 12.

⁵⁷ *Ibidem*.

⁵⁸ «En la U.R.S.S. no quieren refugiados rojos», *LVE* (2-III-1939), p. 9.

⁵⁹ «Rusia y Méjico manifiestan al Gobierno francés que no quieren recibir refugiados españoles», *LVE* (21-II-1939), p. 12; «El Gobierno cubano no acepta refugiados rojos españoles», *LVE* (8-III-1939), p. 2; i «Informe de M. Mistler sobre la situación de los refugiados españoles en Francia», *LVE* (9-III-1939), p. 2.

es delectava anunciant cada negativa, que convertia progressivament els exiliats en proscrits.

Finalment, Mèxic, amb 20.000-22.000 republicans acollits, la República Dominicana, amb uns 4.000, i Xile, amb menys de 3.000, foren els únics tres països que acolliren àmpliament els republicans espanyols en aquest primer moment després de la finalització de la Guerra Civil. D'altra banda, l'URSS, Anglaterra i els Estats Units també donaren acollida a un petit grup de refugiats en els moments posteriors al conflicte bèl·lic⁶⁰. Com era previsible, *LVE* pràcticament no informà dels països que finalment havien acceptat acollir els republicans espanyols ni de les expedicions col·lectives que s'organitzaren per a la seva evacuació.

Pel que fa a la diàspora republicana, el que no pogué silenciar *LVE* fou el gran impacte que causaren els refugiats espanyols que s'instal·laren a Mèxic, un impacte que el diari s'encarregà de tergiversar amb les informacions que n'oferia. El que no volgué silenciar fou l'existència dels organismes d'ajuda als refugiats, el Servicio de Evacuación de Refugiados Españoles (SERE) i la Junta de Auxilio a los Republicanos Españoles (JARE), considerats «dos anagramas diferentes que encubren la misma estafa»⁶¹. Principalment, les informacions aparegudes a *LVE* respecte a aquestes dues organitzacions estaven destinades a desacreditar (encara més) els màxims dirigents republicans, com també el govern francès, per permetre l'existència d'una «estafa institucionalitzada» a l'estil del SERE o la JARE dins el seu territori. Els arguments no eren pas originals: «Capital: mil millones de francos, enteramente desembolsados... de carteras saqueadas en España»⁶² o «el J.A.R.E., de un presupuesto mensual que asciende a casi tres millones y medio de francos, sólo dedica a los refugiados la parca suma de 317.000 francos. Lo restante se va en 'alegrías'»⁶³, però sí efectius per a desacreditar, un cop més, els republicans.

Pel que fa als exiliats que s'instal·laren a Mèxic, *LVE* publicà el 1940 una interessant sèrie de tres articles que s'hi referien, titulats «Méjico bajo la 'peste escarlata'», «El vandalismo transhumante de los rojos españoles irrumpe en Méjico» i «Las andanzas de los rojos en Méjico»⁶⁴. En aquestes notícies es veu clarament la metàfora mèdica que el franquisme, com d'altres dictadures, creà sobre aquells col·lectius proscrius, bandejats i exclosos del sistema, en aquest cas els exiliats. Els republicans eren l'agent

⁶⁰ J. VILLARROYA i J. FONT: *Desterrats...*, op. cit.; J. RUBIO: *La emigración española...*, op. cit.

⁶¹ F. LUCIENTES: «El S.E.R.E., igual que el J.A.R.E.», *LVE* (25-XI-1939), p. 3.

⁶² J. J. CADENAS: «La S.E.R.E. Capital: mil millones», *LVE* (31-VIII-1939), p. 1.

⁶³ F. LUCIENTES: «El S.E.R.E., igual...», art. cit., p. 3.

⁶⁴ «Méjico bajo la 'peste escarlata'», *LVE* (31-V-1940), p. 7, «El vandalismo transhumante de los rojos españoles irrumpe en Méjico», *LVE* (2-VI-1940), p. 1, i «Las andanzas de los rojos en Méjico», *LVE* (5-VI-1940), p. 4.

infecció del cos nacional («la «peste escarlata»⁶⁵) i calia convèncer la població, a través dels mitjans de propaganda del règim, de la conveniència d'haver extirpat aquell tumor de la societat espanyola, un cop reintegrats a Espanya els innocents (població civil, presoners de l'exèrcit republicà, etc.) que havien estat arrossegats a França per la retirada republicana⁶⁶.

En aquests articles s'advertia Mèxic del perill que corria acollint dins les seves fronteres «la hez de España», aquells que «*no son españoles sino bandas bastardas que deshonoran el nombre glorioso de una nación que tuvo el infortunio de ver crecer sobre su suelo esta cizaña*»⁶⁷. L'article, en forma d'oracle, preveia conseqüències apocalíptiques i solucions indefugibles: «*Su aliento corruptor lo inficionará todo. Y Méjico (...) no tendrá más remedio que aislar primero, y extirpar después, estos focos de ponzoña mortal.*»⁶⁸ Ni en aquesta sèrie de tres articles ni a les pàgines de *LVE* es pogué llegir cap notícia que fes referència a l'enriquiment cultural que suposà l'arribada a Mèxic dels republicans espanyols.

«*La fracasada intentona roja*»⁶⁹.

La II Guerra Mundial i els refugiats espanyols

L'esclat de la II Guerra Mundial motivà un gir en la política del govern francès envers els refugiats, que passà a valorar-los com a peces importants per a la defensa militar del país o per a substituir com a mà d'obra els francesos mobilitzats al front. Per això s'obligà els exiliats espanyols que no s'havien integrat al món laboral francès a fer treballs per a la defensa i l'interès nacional, en el marc de les Companyies de Treballadors Estrangers (CTE), els Batallons de Marxa (BM) i la Legió Estrangera (LE)⁷⁰.

Un cop França fou envaïda per l'exèrcit alemany, els republicans espanyols es trobaren en un atzucac. A la zona ocupada pels nazis corrien el perill de ser capturats per les autoritats alemanyes i repatriats a l'Estat espanyol, o de ser internats als camps de concentració, treball forçat i extermini nazis⁷¹. A la zona lliure, el govern col·laboracionista de Pé-

⁶⁵ «Méjico bajo...», art. cit., p. 7.

⁶⁶ F. VILANOVA: *Exiliats...*, op. cit., p. 109.

⁶⁷ «Méjico bajo...», art. cit., p. 7.

⁶⁸ *Ibidem*.

⁶⁹ A. DEL RÍO: «Después de la fracasada intentona roja», *LVE* (4-XI-1944), p. 7.

⁷⁰ Vegeu Rosa TORAN: *Vida i mort dels republicans als camps nazis*, Proa, Barcelona:2002, pp. 63-64; F. VILANOVA: *Exiliats...*, op. cit., pp. 73-80; J. RUBIO: *La emigración española...*, op. cit., p. 205.

⁷¹ Per a més informació sobre els camps de concentració i extermini nazis, vegeu F. VILANOVA: *Exiliats...*, op. cit., Rosa TORAN: *Vida i mort...*, op. cit., Montserrat ROIG: *Els catalans als camps nazis*, Edicions 62, Barcelona:1977, i J. AMAT-PINIELLA: *K. L. Reich. Els catalans als camps d'extermini de Hitler*, Club Editor, Barcelona:1997.

tain exercí una fèrria vigilància sobre els refugiats i fins i tot alguns foren empresonats, sota l'amenaça de ser extradits a l'Estat espanyol, tal com el govern franquista pretenia. Durant aquest període (1941, 1942 i 1943) és pràcticament impossible localitzar articles a *LVE* que facin referència a la situació de l'exili espanyol.

Malgrat la complexa situació que vivien a França, molts republicans que hi estaven refugiats col·laboraren activament amb la Resistència fins a la fi de la II Guerra Mundial. I fou precisament a la Resistència francesa que es creà el maquis, un moviment de guerrilles antifranquistes que, des de mitjan 1944, realitzà incursions armades a Espanya i actes de sabotatge contra el règim franquista. En aquest context els exiliats espanyols tornaren a ser notícia a les pàgines de *LVE*, especialment en l'operació de més envergadura que protagonitzaren aquests guerrillers.

El 19 d'octubre de 1944 el maquis, sota la direcció del Partit Comunista d'Espanya, inicià l'operació «Reconquista de España», en la qual uns tres mil homes envaïren l'Estat espanyol per la Vall d'Aran. La primera notícia sobre la infiltració del maquis a Espanya a *LVE* aparegué el dia 22 d'octubre, i no s'hi mencionava específicament l'operació «Reconquista de España», sinó que es parlava de diverses incursions armades a la zona pirinenca, especialment a la frontera amb el País Basc i Navarra⁷². El mateix succeïa en sengles articles del 24 i 26 d'octubre⁷³. Dels fets ocorreguts a la Vall d'Aran no se'n publicà cap notícia a *LVE* fins a l'1 de novembre de 1944, un cop era segur que la situació estava totalment controlada per l'exèrcit espanyol, en l'article que reproduïa unes declaracions del general Moscardó titulat «Han sido eliminados los rojos que irrumpieron en el Valle de Aran»⁷⁴. Tant en aquest article com en un altre del 4 de novembre⁷⁵, la premsa volgué incidir en la debilitat de les partides de maquis, així com també en l'actitud favorable a l'exèrcit espanyol de la població civil. Des d'aleshores, *LVE* es dedicà simplement a reportar les detencions de maquis que passaven clandestinament la frontera i eren detinguts per les forces d'ordre públic franquistes.

⁷² «Intento de infiltración de los rojos refugiados en Francia», *LVE* (22-X-1944), p. 4.

⁷³ «Se considera virtualmente extinguida la infiltración de los rojos refugiados en Francia», *LVE* (24-X-1944), p. 9, i «Desterrados españoles en el sudoeste de Francia», *LVE* (26-X-1944), p. 1.

⁷⁴ «Han sido eliminados los rojos que irrumpieron en el Valle de Aran», *LVE* (1-XI-1944), p. 1.

⁷⁵ A. DEL RÍO: «Después de la fracasada...», art. cit., p. 7.

«*La verdad de España frente a la impostura*»⁷⁶.
El nou ordre internacional: on encaixa el franquisme?

La intervenció aliada a Espanya per derrocar el franquisme no només se cercà a través d'accions armades com la que acabem de comentar, sinó també a través del treball diplomàtic prop de les altes instàncies governamentals internacionals. Les accions dutes a terme pels republicans espanyols en aquest camp posaven de manifest que en aquells moments, més que mai, «*el exilio significaba una denuncia permanente y una vergüenza para la España franquista*»⁷⁷, per a un règim que intentava despullar-se d'aquelles característiques més pròpiament feixistes i reinventar-se després d'una conflagració mundial de la qual n'estaven sortint vencedores les democràcies. Per al franquisme, doncs, era necessari neutralitzar la veu dels exiliats i, si això no funcionava, contrarestar-la.

Per a neutralitzar la veu dels exiliats intentà reintegrar-los a Espanya, a través de l'aprovació, l'octubre de 1945, del decret d'indult, que «*concede un indulto total a los comprendidos en los delitos de rebelión militar antes de abril de 1939*»⁷⁸. A LVE es destacava d'aquesta disposició «*la facilidad que se da a los refugiados en el extranjero para que puedan volver a su patria a convivir con sus conciudadanos con todo género de garantías*»⁷⁹. Però els anys 1945 i 1946 foren temps de grans esperances per als exiliats, que veien més a prop que mai el derrocament del franquisme i el retorn a una Espanya democràtica. Per aquest motiu, molt pocs s'acolliren a aquest decret d'indult. El franquisme, doncs, havia de contrarestar la veu dels exiliats.

En aquest bienni els exiliats republicans mostraren al món que disposaven d'uns òrgans constitucionals i de govern molt complets, preparats per assumir el poder a Espanya si el govern de Franco queia de manera imminent. Els representants d'aquestes institucions, i diversos exiliats il·lustres, pressionaren de ben a prop els governs de les grans potències democràtiques, especialment França, Gran Bretanya i els Estats Units, així com també l'Organització de les Nacions Unides (ONU), per tal que forcessin la desaparició del franquisme a Espanya. També des de les comunitats republicanes disperses pel món es dugué a terme una campanya de desprestigi del règim franquista als països on estaven establertes.

⁷⁶ «*La verdad de España frente a la impostura*», LVE (29-V-1946), p. 6.

⁷⁷ P. GARCÍA GUIRAO: «'The Ground Rots Equally Everywhere': Federica Montseny against those who Returned to Die in the Francoist Spain», Comunicació presentada al Congrés «*Coming Home? Conflict and Return Migration in Twentieth-Century Europe*», University of Southampton (1/3-IV-2009), p. 9.

⁷⁸ «*Manifestaciones del Ministro de Justicia sobre el decreto de indulto*», LVE (21-X-1945), p. 3.

⁷⁹ *Ibidem*.

El govern espanyol estava absolutament desconcertat per la situació internacional que es configurà després de l'esfondrament del nazisme i el feixisme. Més d'un article s'apressava a defensar la no-bel·ligerància d'Espanya durant la II Guerra Mundial⁸⁰ i, per tant, el dret a gestionar els propis afers interns de manera independent, com aquest editorial d'agost de 1945: «*de la misma forma que a España no le incumbe intervenir en la política interior de otras naciones, es asimismo indispensable que nuestro orden interno y nuestra independencia sean respetados*»⁸¹. Pel to dels diversos articles apareguts a *LVE*, ens atreviríem a afirmar que el règim franquista temia enormement que els aliats intervinguessin en sòl espanyol, màxima aspiració de la comunitat exiliada.

Un altre dels grans temors del franquisme era que el govern de la II República a l'exili fos reconegut per la comunitat internacional com el legítim d'Espanya, i que la campanya de denúncia internacional del franquisme que duia a terme fos presa seriosament. Això podria amenaçar la permanència del règim al poder. La tàctica fou, doncs, contrarestar les informacions republicanes a través dels mitjans de comunicació franquistes, com *LVE*. Sobretot s'observa a través d'aquest diari que el règim volia transmetre als seus lectors —dins i fora de les fronteres nacionals— dues idees força. La primera era que les potències democràtiques mai no defensarien cap política o intervenció que comportés una nova guerra civil a Espanya. I precisament asseguraven que la política que des de l'exili promovia el govern de la II República estava basada en la represàlia, la venjança i la persecució general⁸², que només buscava de nou una «roja sarracina de sangre»⁸³. La segona idea que afirmava *LVE* era la impopularitat de les tesis republicanes entre el poble espanyol i l'aclamació popular del franquisme com a legítim govern espanyol: «*esta política de realizaciones sociales justas que Franco le ha dado, era la política que España estaba demandando*»⁸⁴. Per aquests dos motius, *LVE* afirmava sense por: «*No habrá español de cualquier color político, pero en posesión cabal de su juicio y de su instinto de conservación, insertos ambos en un rudimentario patriotismo, que no subscriba con su asenso la categórica nota del Gobierno en respuesta a la inicua ofensiva levantada en el extranjero contra España, a través de los consabidos agentes republicanos. (...) La conflagración antiespañola en el exterior (...) puede*

⁸⁰ Vegeu articles com ara «Testimonios para la historia: 'España no quiso unirse al Eje en 1941'», *LVE* (10-II-1946), p. 8, o «Ningún país neutral hizo tanto en favor de la causa aliada como España», *LVE* (11-VI-1946), p. 9.

⁸¹ «Fundamentos de nuestra posición», *LVE* (7-VIII-1945), p. 3.

⁸² L. FONTES DE ALBORNOZ: «Dos actitudes del espíritu», *LVE* (9-IV-1946), p. 4.

⁸³ «A pesar de la agobiadora herencia», *LVE* (24-VII-1946), p. 1.

⁸⁴ L. FONTES DE ALBORNOZ: «Dos actitudes...», art. cit., p. 4.

surtir, y en definitiva surtirá, efecto totalmente contrario al que se busca o sea reblandecer, primero, y hundir, después, el Estado que salió de aquella unión sagrada del 18 de Julio. Porque cuanto más se intente complicar la posición política de España ante el mundo, bajo especiosos argumentos que han sido mil veces rebatidos con la evidencia paladina de nuestra victoria ganada en una guerra y de nuestro Estado, reconocido de hecho y de jure por todo el mundo, salvo Rusia y Méjico, más se nos simplificarán los términos de nuestro acuerdo interior.»⁸⁵

Al llarg de 1946 també són nombroses les notícies que desmenteixen les informacions que l'ONU oferia sobre la situació política d'Espanya i sobre la possible amenaça que podia representar per a la pau mundial⁸⁶.

Gràcies a la pressió exercida per les institucions republicanes a l'exili, s'aconseguí que Espanya no fos admesa a l'ONU, se l'exclogués dels altres organismes i conferències relacionades amb l'Organització, es condemnés el seu règim de govern, el qual caracteritzaren de feixista, se l'acusés públicament d'haver col·laborat durant la II Guerra Mundial amb les potències de l'Eix i es recomanés, per tots aquests motius, que els països membres de l'ONU retiresin d'Espanya els seus ambaixadors i ministres plenipotenciaris. Malgrat aquesta dura i explícita condemna, es descartà la possibilitat d'intervenir militarment a Espanya per derrocar el franquisme, no se li aplicaren sancions de tipus econòmic ni es recomanà la ruptura total de relacions diplomàtiques⁸⁷. La resolució de l'Assemblea General de l'ONU representà una victòria moral per als exiliats, però també l'esfondrament definitiu de totes les esperances dipositades en el derrocament real del franquisme amb l'ajuda de les potències aliades, ja que la posició adoptada finalment deixava clar que, tal i com deia una notícia apareguda a *LVE*, «*para que el Gobierno de Giral pueda llegar a Madrid, se necesitaría que Franco diese su consentimiento o que los republicanos conquistasen por la fuerza cada palmo de camino hasta llegar a la capital de España*»⁸⁸.

⁸⁵ «Sin opción, por ahora», *LVE* (6-III-1946), p. 3.

⁸⁶ Vegeu, per exemple, «Desmintiendo una absurda patraña contra España», *LVE* (12-II-1946), p. 3, «Ridícula patraña desmentida», *LVE* (12-IV-1946), p. 3, «La falsedad de las acusaciones contra España», *LVE* (16-IV-1946), p. 2, «La razón de España frente al dictamen de la Subcomisión del Consejo de Seguridad», *LVE* (6-VI-1946), p. 1, etc.

⁸⁷ Resolució núm. 39 (I) de la cinquanta-novena reunió plenària de l'Assemblea General de la ONU (12-XII-1946). Disponible a <http://daccessdds.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/035/99/IMG/NR003599.pdf?OpenElement>.

⁸⁸ «Las potencias anglosajonas ante el espectro de una nueva guerra civil en España», *LVE* (6-VI-1946), p. 3.

Federico Vázquez Osuna

La institucionalització de la dictadura franquista (1939-1946)

La lectura de *La Vanguardia* dels anys 1939 a 1946 descriu detalladament com el franquisme va acoblar-se i va arrelar a Catalunya. El diari actua com un pregoner de la dictadura, un mer propagandista. Cap sentit crític o de discerniment empíric no el caracteritzen: només comunica la informació que imposa el poder polític. Tot això és molt més important si tenim en compte que es tractava del mitjà de comunicació de referència al Principat. El periòdic es concep com una eina d'adoctrinament i d'ensinistrament de la població en els postulats del règim. Tot plegat fou fonamental per assentar la dictadura en un territori com el català que durant gairebé tota la guerra va ser republicà, autònom i amb una llengua pròpia oficial.

La conquesta de Barcelona per les tropes rebels el 26 de gener de 1939 fou l'oportunitat per negar el fet diferencial català: el diari va esforçar-se fins a la sacietat per *provar* que Catalunya sempre havia format part de la *nació espanyola* i havia estat una part íntegra de la seva idiosincràsia. Remarcava que durant la República simplement havia estat una ostatge d'un sistema polític insolidari (un reclam permanent del diari) i d'una classe política oportunista i voraç que l'havien enfonsat i allunyat de la resta dels territoris hispànics, de la *veritable* Espanya (la Catalunya republicana formava part de l'antiEspanya). Ferran Valls Taberner opinava que «*Cataluña sin España no sería Cataluña, porque desgajada del tronco común, separada de la unidad fundamental y articulada de España, no podría subsistir con su carácter propio y tradicional, cual se ha demostrado plenamente en la presente guerra*»¹.

¹ *La Vanguardia Española* —d'ara endavant LVE— (9-III-1939).

El franquisme retornava a la concepció d'Estat de la monarquia, la República només havia estat un malson i un ensurt. El diari no va comptabilitzar els números que havien estat impresos amb posterioritat al 19 de juliol de 1936: el número següent era el publicat el 27 de gener de 1939, el primer després de la «liberación» (d'aquesta manera s'intentava esborrar col·laboradors de la talla d'Antonio Machado, per exemple). Les essències i les entranyes del franquisme s'hi pregonen nítidament i sense cap pudor entre 1939 i 1943, i també la seva opció pels règims totalitaris; més endavant, intentarà atenuar-les o disfressar-les. Entre 1944 i 1945 es produeix un capgirament, cosa que culmina amb la derrota de l'Eix a la II Guerra Mundial, bàsicament per la necessitat de la dictadura de ser reconeguda pels aliats. A partir de 1953, el franquisme intentarà camuflar-se sota uns maquillatges ideològics i doctrinals, però era la dictadura que va néixer amb el cop d'estat de 1936 i va perllongar-se fins a la mort del dictador el 1975, fent sempre un ús extrem de la violència contra la població opositora.

La Vanguardia no transmetia les idees de qualsevol manera. Si alguna cosa crida l'atenció és el seu llenguatge barroc, arcaic i prosaic; sovint sobten les seves descripcions tendencioses, cursis i recarregades. És permanent la retòrica embafadora i carrinclona per recrear un passat idíl·lic, l'imperial, on no existia cap contradicció ideològica ni religiosa, per exemple, un dels mites més emprats de la dictadura. La concreció conceptual costa de trobar-la durant el període; de vegades molta narració i descripció per no dir res. Així, quan se celebra el dia del Caudillo, es commemora la «Unidad para los destinos de que Franco es indiviso custodio y depositario ante la historia»². Potser l'afirmació devia sonar bé al gust de l'època.

Tant els editorials com les notícies i les col·laboracions remetent a un castellà grandiloqüent, inflat i dissociat de la realitat. Però era una manera d'emascarar-la, d'amagar l'evidència que no era altra que una societat empobrida, sense la possibilitat d'accedir als mitjans de subsistència més elementals, i atemorida per l'alta incidència de la repressió contra la població republicana. Mentrestant, molts afectes al règim forjaven grans fortunes gràcies a l'estraperlo i l'autarquia. La gana era uns dels trets que definien aquella societat, sotmesa a racionament d'aliments any rere any. No només això: moltes fàbriques estaven aturades per manca de matèries primeres o d'electricitat... Sempre observem al periòdic una reiteració d'unes mateixes idees, per no haver de reconèixer els desencerts econòmics i socials del règim: s'havia de tenir paciència, perquè Franco resoldria la situació de manca de tota mena de béns, la qual era fruit de

² LVE (1-X-1939).

l'avarícia i la barbàrie dels *rojos* (l'or que les autoritats de la República van enviar a Moscou era un dels motius d'aquella Espanya empobrida, per exemple)³.

La guerra havia estat dura, però la postguerra ho fou molt més. La Junta Provincial de Beneficiencia implantava el juliol de 1939 el «día del plato único» a les llars barcelonines i es proposava propagar-lo als bars, els restaurants i els hotels, com a mostra de sacrifici i germanor entre els espanyols davant els estralls que causava la gana. Amb els mateixos criteris, el juliol va establir-se el «día sin postre». Tot era per engrossir l'erari públic, amb l'excusa de sufragar una ajuda als excombatents. Més endavant Ramón Serrano Suñer, ministre de Governació, prohibia els banquets i les festes oficials, per mostrar la seva solidaritat amb aquella societat empobrida⁴. Mentrestant, els jerarques franquistes vivien sense estretors i amb un bon nivell de vida, perquè eren els guanyadors de la guerra. Així, per exemple, la primera dosis de penicil·lina que va subministrar-se a la província de Girona el 1944 fou a la filla de Josep Maria de Porcioles, director general dels Registres i del Notariat i futur alcalde Barcelona⁵.

Mentrestant, però, la dictadura afusellava intensament i perseguia el personal republicà: les presons estaven saturades i van haver d'habilitar-se locals per encabir la població detinguda i penada. El ministre de Justícia reconeixia el 1945 que la població reclusa a l'Estat el 1940 era de 271.000 persones; no sabem res de la seva quantitat el maig de 1939, per exemple, el moment en què les represàlies foren més intenses⁶.

El diari posava fi a la Guerra Civil donant a conèixer el 28 de març la conquesta de Madrid per l'exèrcit franquista, la qual cosa fou celebrada a Barcelona entusiàsticament, una «*fecha histórica en los anales de esta ciudad en su afirmación de españolismo más rotunda que recordaremos. No hay memoria en los anales de los fastos barceloneses de un día como el de ayer.*» El rotatiu informava que en una jornada els franquistes havien detingut 50.000 republicans a Madrid i emfasitzava: «España se lo debe todo a Franco.» Mentrestant, alguns republicans fugien cap a València. L'1 d'abril tot el territori de la República estava sota el domini del govern franquista⁷.

³ LVE (8-IX-1940). Josep Maria Tallada descriu molt fidelment l'autarquia, les fantasies i les expectatives que hi dipositava la dictadura, LVE (6-VIII-1941).

⁴ LVE (5, 7 i 26-VII-1939).

⁵ LVE (27-XII-1944).

⁶ LVE (15-II-1945).

⁷ LVE (29-III-1939).

La improvisació d'un Estat

Quan els rebels van conquerir Barcelona, portaven al darrere tota una obra legislativa, castrense i repressiva que havien començat a edificar des del mateix cop d'estat del 18 de juliol de 1936: la legalitat que van imposar-hi. Els promotors de la rebel·lió de 1936 pretenien apoderar-se de l'Estat, destituint el govern i suprimint les Corts. Però en no triomfar la insurrecció arreu, va donar pas a l'inici d'una cruenta guerra civil i la divisió del territori estatal entre aquell que dominaven i aquell altre que romania en poder del govern legítim. La ruptura de la legalitat republicana va començar just des de la revolta: la Junta de Defensa Nacional va assumir els poders de l'Estat i va atorgar-se la potestat de promulgar decrets i disposicions legals. Anys després, *La Vanguardia* tindrà una memòria molt peculiar en els seus editorials per enjudiciar el 18 de juliol de 1936: creia que no havia estat una altra cosa que un «*ápice sublime de amor, hermandad y defensa entre todos los españoles sin distinción de regiones, ni de clases sociales, ni de posiciones políticas*»⁸. Bàsicament, per ordre, aquesta afirmació significava la negació del catalanisme, el marxisme i el liberalisme.

A mesura que conquerien el territori sota el control de la República, els colpistes van improvisar un Estat. Entre 1936 i 1939 van gestar una estructura política paral·lela, lentament, mai definitivament, perquè la posposaven per al final de la guerra. Mentrestant, el general Franco teixia una política molt àgil que el va dur a ser cap dels colpistes, cap del govern l'octubre de 1936, cap del Partido Único des de 1937 (que havia muntat amb diferents segments del feixisme i el tradicionalisme) i finalment el dictador cap d'estat que es perllongarà en el poder prop de quaranta anys. Però el franquisme no era una dictadura, segons que argumentarà el falangista Eugenio Montes, tot apel·lant a la «*Revolución nacional, por tanto cambio de substancia en la dessubstanciada vida anterior de la Patria. Con un Caudillo, no un dictador; y con un Movimiento, encarnado en el Partido Único.*» Aquests eren els fonaments ideològics del règim⁹.

La llei de l'1 d'octubre de 1936 i el reglament que la va desenvolupar organitzaven l'Estat rebel d'acord amb els principis *nacionalistes* i creava la Junta Técnica del Estado, formada per «seccions» ministerials. No era una «lleï definitiva», la qual es posposava fins a la conquesta total del territori republicà. Els insurrectes només reconeixien les seves disposicions i negaven qualsevol legitimitat a les promulgades pel govern de la República després de la revolta; a més, van començar a derogar aquelles anteriors

⁸ LVE (18-VII-1942).

⁹ LVE (10-V-1939).

que s'oposaven al seu ideari (reconeixien l'ordenament jurídic republicà, sempre que no contradigués les seves disposicions). La Constitució de la República va negligir-se des d'un primer moment i molts dels drets dels ciutadans que reconeixia van esdevenir manifestacions delictives. Els partits que conformaven el Front Popular i els sindicats afins van ser declarats il·legals i els seus béns van ser confiscats. La persecució de la dissidència també va afectar els maçons, els protestants, els jueus i aquells segments socials i polítics que, segons creien, trencaven la idiosincràsia de la nació espanyola. Amb el temps, van derogar el tribunal del jurat restablert el 1931, van restituir les presons a la legalitat existent el 1931, van invalidar la llei del divorci, van retornar a l'Església els privilegis dels quals havia gaudit històricament (patrimonials, d'assignació econòmica i d'oficialitat: l'ensenyament de la religió fins i tot era obligatori a la Universitat durant els primers quatre cursos de carrera)¹⁰.

El 1938 el govern rebel s'organitza per mitjà de ministeris i a Franco li correspon la suprema potestat de dictar disposicions de caràcter general. La improvisació pausadament d'un Estat arriba a la seva culminació l'agost de 1938, quan Franco crea el Tribunal Supremo, paral·lel al legítim. La llei del 5 d'abril de 1938 va derogar l'Estatut d'Autonomia de Catalunya, des de llavors el Principat s'havia de regir per les mateixes normes que la resta de l'Estat: administració central, provincial i municipal. Les províncies catalanes havien de ser governades en igualtat de condicions que les seves *germanes* espanyoles. Tota l'obra de les institucions autonòmiques catalanes va ser anul·lada el 1939, des de les disposicions emanades pel Parlament de Catalunya fins a la jurisprudència del Tribunal de Cassació. La realitat política retornava a l'existent el 1931. Les resolucions judicials dictades després del 18 de juliol de 1936 al territori republicà van perdre la seva eficàcia legal.

La conquesta de Catalunya

El 26 de gener de 1939, Barcelona era sotmesa al ban de guerra del 28 de juliol de 1936 dictat per la Junta de Defensa Nacional, que romandrà vigent fins a l'abril de 1948. El diari declarava a la portada del 27 de gener de 1939: «*Por hoy, borremos el pasado. Es la hora del júbilo primero y la hora de incorporarnos, con la máxima buena voluntad, a la obra ingente de reconstrucción que lleva a cabo el glorioso Ejército Nacional. A su servicio estamos, como un soldado más, dispuesto a ocupar el puesto que se nos designe.*» El comte de Godó recuperava la propietat del periòdic. El

¹⁰ LVE (6-II-1944).

diari retrà homenatge a la dictadura any rere any: «La Vanguardia reitera de nuevo con ufania jubilosa y con clara conciencia de su honor y de su fe, el juramento de lealtad y de gratitud que debe a Franco y al Ejército de España.»¹¹

La llei marcial rellevava les autoritats civils. La primera autoritat de la ciutat, i pocs dies després de tot Catalunya, eren els militars, els amos i senyors de la situació, els únics capaços de nomenar les autoritats civils als territoris acabats de conquerir i d'escollir les competències públiques que ostentaven. Barcelona formava part de l'Estat franquista i entrava en un període transitori en el qual el general Eliseo Álvarez-Arenas aplegava tots els poders públics (el president de l'Audiència Territorial de Barcelona, la màxima autoritat judicial del Principat, va prendre possessió del càrrec davant d'ell). La militarització de la societat fou tan intensa que el Govern Civil de Barcelona donava a conèixer el 1944 que els ciutadans podrien viatjar per la província de Barcelona durant l'estiu sense la necessitat de salconduit¹².

El règim transitori d'ocupació va perllongar-se fins al 2 d'agost de 1939, moment en què la dictadura va creure que políticament i repressiva ja hi controlava la situació. A partir d'aquest moment el franquisme va començar a organitzar-se com a la resta de l'Estat. Franco nomenava Wenceslao González Oliveros governador civil de Barcelona, el qual passava a executar a la província la política repressiva dissenyada pel govern central, basada en el perseguiment dels *rojos*, per prevenir d'una possible reorganització, i del catalanisme. Els mals de Catalunya eren fruit de «cuarenta años de progresiva desespañolización», segons argumentava el governador, excepte el breu període *pròsper i tranquil* que havia representat la dictadura del general Primo de Rivera. El català havia de ser extirpat, per això atorgava el termini de deu dies, el setembre de 1939, perquè tots els rètols i els impresos oficials es redactessin en la llengua «nacional». Va prohibir el català a l'administració a favor de la «gloriosa lengua española»; si un funcionari l'emprava acordava la seva destitució *ipso facto*; només podia emprar-se, si s'havia de fer, a l'àmbit familiar. Poc temps després, la dictadura creava el Consejo de la Hispanidad, que tenia com a objectiu la unificació de la cultura «hispana» i la vetlla per la «continuidad y la eficacia de la idea y obras del genio español»¹³.

Des d'un primer moment, els colpistes van establir allò que era la vertadera Espanya, distingint-la bé de l'antiEspanya. Ideològicament, opinaven que el pensament contemporani, fruit de la Il·lustració, havia

¹¹ LVE (25-I-1942).

¹² LVE (14-VII-1944).

¹³ LVE (5-VIII i 5-IX-1939, 30-VII i 7-XI-1940).

enverinat el poble i l'organització política, motiu pel qual van intentar molt fraudulentament retornar a un Estat idíl·lic representat per les èpoques medieval i moderna. La conquesta del Regne de Granada i la unificació política empresa pels Reis Catòlics fou el pretès model: cap contradicció ideològica ni religiosa no assetjava la societat ni l'estructura política. Josep Maria Tallada opinava que «progresar es ahora volver a esa nueva Edad Media que (...) tantos anhelamos»¹⁴. La bibliografia de l'Ateneu de Barcelona va ser purgada ideològicament, sobretot les obres de «tendencia marxista, comunista y separatista», d'«acuerdo con las instrucciones dictadas por la Superioridad». Llavors ja va estar en condicions d'obrir les seves portes al públic i donar a conèixer les línies generals de pensament que inspiraven el nou Estat. Aquesta depuració l'havia dut a terme el tinent general Ignacio Despujol, que havia estat l'últim capità general de Catalunya durant la monarquia¹⁵.

La definició política del règim al Principat la determinarà el restabliment de les capitaniaes generals l'abril de 1940, suprimides per la República, cosa que havia realitzat bàsicament per uns sentiments «antimilitaristes» i «antiespanyols». El capità general aplegava el màxim poder repressiu, perquè romania l'estat de guerra: els consells de guerra tenien la supremacia coercitiva, els tribunals ordinaris eren una simple comparsa sense cap mena d'incidència política, reservats per a la delinqüència comuna¹⁶.

El puntal fonamental del règim per perllongar-se prop de quaranta anys fou la repressió contra tota mena de dissidència política i social. Des del mateix cop d'estat, va començar l'anihilació de tot el personal que podia esdevenir contrari als seus interessos. Primer foren les execucions indiscriminades, sovint sense constància documental, i després van prendre el protagonisme els consells de guerra permanents, sense garanties processals ni de defensa. Els colpistes ja s'havien afanyat a derogar la legislació republicana que regulava la justícia militar i van erigir un nou judici sumaríssim en la base de la seva repressió, per la seva rapidesa i la seva manca de solemnitats i de garanties processals. A la conquesta militar de Catalunya va seguir una brutal repressió contra la població republicana. Els militars van apropiar-se del Palau de Justícia de Barcelona, un espai ampli per dur a terme les represàlies, perquè les dimensions de l'Auditoria de Guerra eren massa reduïdes.

El franquisme es caracteritza per la incessant creació d'instàncies coercitives per reprimir la població republicana. El 9 de febrer de 1939 va promulgar la Ley de Responsabilidades Políticas per perseguir tothom

¹⁴ LVE (14-V-1939).

¹⁵ LVE (7-V-1939).

¹⁶ LVE (14-IV-1940).

que s'havia mostrat lleial a la República, amb la imposició de multes, bandejaments, suspensió de feina i, fins i tot, la retirada de la nacionalitat espanyola. Es tractava d'una forma de legalitzar la rapinya contra els béns dels republicans, perquè les confiscacions eren el seu principal objectiu. *La Vanguardia* donava a conèixer un edicte del tribunal de responsabilitats polítiques de Barcelona que assabentava la població de l'obertura d'expedients de responsabilitat al president Lluís Companys i als exconsellers Josep Dencàs i Ventura Gassol. Els ciutadans havien de comunicar els béns que tenien els inculpats, a fi que el tribunal se n'apoderés. L'òrgan judicial també cridava i invitava la ciutadania el 12 d'agost de 1939 perquè denunciés tothom que considerés republicà: creia que la delació era un deure de tot bon patriota. Moltes rancúnies personals i les passions més baixes van trobar empara legal en els organismes repressius franquistes.

Però la disposició va fracassar: el franquisme no va obtenir el botí de guerra que havia cobejat quan va promulgar la llei, bàsicament per la burocratització de la jurisdicció, el seu col·lapse i l'empobriment de la població republicana. El periòdic comunicava la seva modificació el 1942, cosa que atribuïa al fet que fou dictada en temps de guerra, quan ara existien unes altres circumstàncies, motiu pel qual calia acoblar-la a la nova realitat. La victòria dels aliats a la II Guerra Mundial va dur el franquisme a posar fi a l'obertura de nous expedients; tanmateix, aquells que s'havien iniciat anys enrere continuaven tramitant-se: el malson per a molts republicans va perllongar-se fins al 1966¹⁷.

Després de la conquesta de tot Catalunya, Franco va dictar la llei del 10 de febrer de 1939, que va servir per depurar tot el funcionariat de l'Estat. La disposició era una eina molt perversa que va ser emprada sovint per molts funcionaris per saciar les seves ànsies més depravades, a fi de fer carreres professionals astronòmiques a costa dels que s'havien fet cessar.

El dictador promulgava l'1 de març de 1940 la llei que perseguia la maçoneria i el comunisme. Molts ciutadans van ser investigats per la seva presumpta pertinença, i d'altres foren condemnats a penes molt severes de presó. Però encara podia haver-hi una cosa més repugnant per a la dictadura que ésser maçó: ser maçona, cosa que ressaltava el rotatiu després que s'havien descobert dues lògies femenines que havien funcionat a Madrid durant la República¹⁸. La creació d'aquest tribunal era indispensable per determinar nítidament els enemics del règim, però també per teixir una pretesa conspiració judeomaçonicocomunista, emprada per

¹⁷ LVE (4 i 12-VIII-1939, 11-III-1942 i 14-IV-1945).

¹⁸ LVE (6-I-1940).

emascarar la realitat, atribuint-li la responsabilitat de totes les ineptituds i mancances pròpies del règim. Tots tres eren els seus enemics i els causants de la situació d'empobriment que es vivia (dins el grup també s'hi ficaven els teosòfics, els espiritistes, els *rotaris*, els protestants...). Des d'un principi el franquisme va assumir les llegendes més depravades contra els jueus, que es remuntaven a segles enrere. Llanas de Niubó assegurava a l'Ateneu de Barcelona que el judaisme s'havia tenyit al cap dels segles de la «*sangre de secretas venganzas y crímenes horrendos, en estrecha alianza con la masonería y el comunismo*». La denigració dels jueus va augmentar, cosa que s'aturà quan els Aliats van guanyar la II Guerra Mundial. El diari afirmava el 1942 que el judaisme preparava el «camí del comunisme», la paraula més maleïda per la dictadura¹⁹.

Quan s'havia materialitzat el gruix més intens de la repressió contra la població republicana, el franquisme va crear una nova policia el 8 de març de 1941, a fi de perseguir la dissidència, la que procedia de la guerra i aquella altra que naixia de la mateixa quotidianitat del règim, sobretot es preparava amb vista al futur. Des del 18 de març, la Jefatura Superior de Policia va quedar establerta a la Via Laietana, 43. Franco va promulgar el 1944 el nou Codi Penal, per superar el de 1932, perquè no tenia sentit mantenir un text legal en el qual existien definicions, tipificacions i institucions que remetien a un règim polític *oblidat* i *proscrit*. El nou codi responia a l'autoritarisme del moment, restablí la pena de mort, derogada per la República, i s'hi introduïen moltes tipificacions provinents de la moral de l'Església catòlica²⁰.

La vertebració política de la dictadura

Les mateixes autoritats franquistes eren conscients de la il·legitimitat del règim, motiu pel qual van intentar emparar-lo sota uns arguments molt capriciosos, irrealistes i maniqueus. La instrucció per la Fiscalia General de l'Estat de la Causa General el 1940 tenia com a objectiu fonamentar-lo en la repressió contra el seu personal afecte, el d'*ordre*, que va desencadenar-se des de la revolta d'octubre de 1934, el triomf del Front Popular i amb posterioritat al 18 de juliol de 1936 al territori republicà. Tot plegat havia fet necessària la perpetració del cop d'estat i la creació d'un Estat... El diari reiterarà fins a la sacietat el desordre previ a la insurrecció i la incapacitat del govern per contenir la seguretat pública; prova d'això fou l'assassinat de José Calvo Sotelo, del qual responsabilitzava

¹⁹ LVE (29-X-1939 i 16-XII-1942).

²⁰ LVE (14-III-1941 i 31-III-1944).

les autoritats. La insurrecció perseguia aturar el desgovern i la revolució, oblidant els colpistes en la seva argumentació que la conflictivitat social i la permanent declaració de l'estat de guerra eren pròpies de tota l'etapa contemporània: la inestabilitat social no fou més intensa durant la República que en altres èpoques.

Just després de la conquesta de Barcelona, les autoritats franquistes van esforçar-se a equiparar la República amb un règim de barbàrie i criminalitat: *La Vanguardia* donava a conèixer el 30 de gener de 1939 els mètodes de tortura del Servei d'Investigació Militar, ensinistrat i en connivència amb l'URSS. Les informacions sobre els procediments repressius emprats contra la població quintacolumnista fou un reclam permanent. Quan la fiscalia va presentar el llibre de la Causa General, el diari va qualificar-lo de meravellós, que descrivia de manera fidedigna «la terrible subversió marxista». Naturalment, no se'n deia res del terror i la barbàrie que van implantar els rebels des d'un primer moment als territoris on va triomfar el cop d'estat i en aquells altres que van conquerir posteriorment²¹.

La dictadura necessitava una vertebració política que justificqués davant la població i la comunitat internacional la seva legitimitat política. La llei del 17 de juliol de 1942 va crear les «Cortes Españolas». Es presentava com una cambra legislativa, d'estil liberal, però no era altra cosa que el lloc de trobada dels jerarques de la dictadura, elegits de manera corporativa, amb la inclusió dels «cabezas» de família, dos per província. Franco era qui decidia el que s'hi debatia i aprovava; les Cortes només li servien per cohesionar el Movimiento i tenir-lo controlat. Aurelio Joaniquet esgrimia al diari que es tractaven d'unes Cortes i no d'un parlament, sinònim del liberalisme decadent²². El 1944 també es va crear el Consejo de Estado, una institució consultiva en afers de govern i de l'administració, tan inoperant com les Cortes.

Durant els primers anys del franquisme, el diari va ressaltar la neutralitat de la dictadura davant la II Guerra Mundial, però era més fictícia que real, perquè donava suport a l'Eix. Luis de Galinsoga va flirtejar obertament amb l'Alemanya nazi: l'agost de 1940 hi viatjava i s'allotjava al quarter general del Führer. El rotatiu sovint informa despectivament dels aliats; fins i tot els desprestigia i denigra: de vegades els relaciona amb la decadència dels sistemes liberals i amb l'exili republicà, el qual havia equiparat amb la criminalitat. El diari va fer un gran desplegament informatiu quan Heinrich Himmler, Reichführer de les SS, va visitar Barcelona el 23 d'octubre de 1940; el règim va posar tota mena de mitjans per complimentar el seu distingit hoste i remarcava la importància

²¹ LVE (7-XII-1943, 11 i 30-III i 5-IV-1944).

²² LVE (6-VIII-1942).

del moment, tot emfasitzant la «presència de Espanya en el nuevo orden europeo», just el dia que Franco s'entrevistava amb Hitler a Hendaia. El periòdic fins i tot recordava els aniversaris del Führer: «*Pocas veces el aniversario del natalicio de un hombre se conmemora en circunstancias tan apoteósicas para éste como las que concurren en el caso presente*», perquè el món «depenia» de la seva ment. Pocs mesos després, el 12 de febrer de 1941, Franco s'entrevista amb Mussolini a Bordighera. Tanmateix, el règim es declarava neutral, malgrat que va col·laborar militarment en el triomf de l'Eix. Ramón Serrano Suñer opinava que la División Azul, formada per una selecció heroica de la joventut espanyola, lluitava als camps de batalla de l'URSS per la llibertat, davant «la amenaza de una dictadura infrahumana y triste, brutal y extraña»²³.

Després de la derrota de l'Eix a la II Guerra Mundial, Franco promulgava el Fuero de los Españoles el 17 de juliol de 1945. La dictadura intentava comunicar que gaudia d'una constitució per salvaguardar els drets dels ciutadans com les democràcies occidentals, motiu pel qual havia de formar part del nou concert internacional, alineada amb els guanyadors de la guerra. Però el poder de Franco era omnímode, cosa que negava la democràcia. No obstant això, el camuflava sota l'argument de l'existència de les Cortes Españolas, com si es tractessin d'un òrgan de veritable representació democràtica. El Fuero pretenia plagiar les constitucions liberals pel que fa al reconeixement dels drets dels ciutadans, però sorprenentment es caracteritzava per la seva negació indirecta i per les dificultats que hi establia per al seu exercici.

El franquisme temia que es desinflessin tots els mites que havia creat des del cop d'estat i que els ciutadans s'adonessin de la crua realitat. Eugeni d'Ors alertava sobre aquesta relaxació que podia enfonsar tot l'esforç dipositat des de la «Cruzada». El 1940, molt promptament, trobava a faltar l'esperit d'abnegació que havia presidit els tres anys de guerra. Luis de Galinsoga també estava preocupat el 1940 per la significació que s'havia d'atorgar a la celebració del 18 de juliol: temia que caigués en un festa més, víctima del mercantilisme i la frivolitat. Aquestes temences eren molt més intenses el 1945, quan els aliats van guanyar la II Guerra Mundial. Llavors, la dictadura va intentar canviar el seu discurs, però sense variar les seves entranyes. El suport als totalitarismes europeus formava part del passat; el periòdic fins i tot tractarà el judici de Nuremberg i hi informarà dels sis milions de jueus assassinats pel nacionalsocialisme. A la dictadura només l'interessava entrar en el nou concert internacional postbèl·lic per sobreviure, però el 1946 fou aïllada internacionalment.

²³ LVE (18-VIII, 23 i 24-X-1940, 13-II i 20-IV-1941 i 15-VIII-1942).

Amb el pas dels anys, el panorama canvia. L'acceptació de la dictadura en la comunitat internacional provindrà en un primer moment de la mà del Vaticà. El diari donava molta rellevància el 1945 al dia del papa²⁴. El seu anticomunisme visceral també la hi aproparà, àmpliament tractat pel diari sota l'excusa de la detenció permanent de marxistes, molts dels quals van ser afusellats. El règim restableix relacions diplomàtiques amb els Estats Units el 1950 i el 1953 subscriu el Concordat amb la Santa Seu. L'aïllament formava part del passat. La política internacional de blocs l'havia salvat. L'estructura política interna sofrirà lleus maquillatges: el dictador es perllongarà en el poder prop de quaranta anys i només la mort el n'apartarà²⁵.

²⁴ *LVE* (13-III-1945).

²⁵ *LVE* (31-III-1940 i 18-VII-1940).

Oriol Dueñas
Queralt Solé

«Justicia, templada con la dulzura de la misericordia»
L'aplicació de la repressió franquista
a través de *La Vanguardia Española*
(1936-1945)

El 27 de gener de 1939, el primer dia de publicació de *La Vanguardia Española* un cop les tropes franquistes havien entrat a Barcelona, el diari reproduí el «Bando del General Dávila, Jefe del Ejército del Norte»¹, en què aquest era taxatiu en el seu «orden y mando», informant que a partir d'aquell moment la jurisdicció de guerra era la que imperava, tant en l'ordre militar com en el civil, i que per tant els tribunals que jutjarien els delictes de traïció i rebel·lió serien els consells de guerra, on també serien jutjats altres delictes i faltes, aquells que «contravengan las demás que se estime oportuno publicar». I aquesta línia informativa respecte a l'aplicació de la nova justícia franquista es mantingué al llarg dels anys quaranta.

A Catalunya ja feia temps que s'aplicava la jurisdicció castrense franquista. A partir de l'entrada de les tropes sollevades al Principat, l'abril de 1938 per ponent, havien començat els consells de guerra i les execucions: el mateix mes d'abril, a Tremp, es va afusellar una persona, i a Balaguer dues. A Lleida, mentre la capital del Segrià es va mantenir dividida pel riu, els consells de guerra es van fer al castell de Gardeny², tot i que les víctimes, en trobar-se el cementiri a la banda republicana, eren inhumades a Vilanova d'Alpicat³. Però aquestes penes finals i la

L. FONTES DE ALBORNOZ: «Los problemas de la liquidación penal de la guerra española», *La Vanguardia Española* —d'ara endavant *LVE*— (18-XI-1944), p. 2.

¹ «Bando del General Dávila, Jefe del Ejército del Norte», *LVE* (27-I-1939), p. 4.

² J. M. SOLÉ I SABATÉ: *La repressió franquista a Catalunya (1938-1953)*, Proa, Barcelona:2003, pp. 46-47.

³ Mercè BARALLAT: *La repressió a la Postguerra Civil a Lleida (1938-1945)*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat (PAM), Barcelona:1991; www.alpicat.org; <http://webserveis5.udl.es/gcivil/presentacio.php>.

seva aplicació, *La Vanguardia Española* encara no les recollia; aleshores encara era republicana.

Amb l'arribada de les tropes franquistes a Barcelona el 26 de gener de 1939, però, i la instauració del nou Estat, el diari es converteix en un informador puntual del que succeeix al voltant de l'aplicació de la justícia franquista: les notícies respecte dels camps de concentració, els batallons de treballadors, els consells de guerra i les presons, passen a tenir un lloc destacat que, malgrat el pas del temps i els canvis soferts pel règim, mai no deixaran de ser presents.

Els camps de concentració

Tot i que fins al dia 13 de febrer de 1939 les contrades de Molló i el Coll d'Ares no van ser ocupades físicament per les tropes franquistes⁴, el 10 de febrer fou la data oficial de la fi de la Guerra Civil a Catalunya⁵. La desfeta de la Catalunya autònoma i republicana deixà moltes imatges que reflectiren aquella derrota, com fou la de milers de civils i soldats en retirada cap a la frontera francesa. Però una altra de les instantànies que reflectiren perfectament aquella derrota fou la que il·lustraren els milers de soldats, de diverses edats, que per diferents circumstàncies no travessaren la frontera i van ser fets presoners de guerra. La imatge de la derrota, la tristor, el cansament i el temor davant la incertesa del futur més immediat va quedar reflectida en els seus rostres mentre caminaven durant hores i hores en interminables rues cap a un camp de concentració. Una situació que a Catalunya es repetí molt sovint des de l'inici de l'ocupació militar per part de les tropes rebels, el 23 de desembre de 1938, i el final de la guerra, i que Josep Pla ens deixà magníficament descrita, el 10 de febrer de 1939, en un article publicat a *La Vanguardia Española* titulat «Retorno sentimental de un catalán a Gerona»⁶. L'escriptor català ens oferí un valuós testimoni de les comarques gironines pocs dies després de la seva ocupació: «*Pasamos el Tordera en el puente de barcas y nos encontramos, en la otra parte, con un rebaño de dos o tres mil prisioneros que, conducidos por una pareja de la Guardia Civil,*

⁴ Archivo General Militar de Ávila: carpetes diverses de les Divisions Franquistes, en concret de la 53a Divisió.

⁵ El comunicat de guerra de l'exèrcit franquista del 10 de febrer de 1939 donava per finalitzada la guerra a Catalunya de la següent manera: «*Nuestras fuerzas han alcanzado la frontera victoriosamente, en el día de hoy, todos los pasos de la frontera francesa desde Puigcerdá hasta Port-Bou. La guerra en Cataluña ha terminado.*» Vegeu *Partes oficiales de guerra. Servicio Histórico Militar*, San Martín, Madrid:1977-1978, p. 403.

⁶ J. PLA: «Retorno sentimental de un catalán a Gerona», *LVE* (10-II-1939), p. 3.

marchan, a pie, hacia Barcelona. El contraste con nuestras tropas es indescriptible. Primero sorprende la mezcla de viejos y de jóvenes, de hombres de pelo cano y de niños. Todos van arrastrando los pies y los harapos, con una tremenda actitud de desaliento y melancolía. ¿Por quien ha luchado esta gente? ¿Dónde está la mirada altiva y soberbia del vencido auténtico? Todos fueron vencidos de antemano e hicieron la guerra a la fuerza y de cualquier manera.»

A part de ser un bon exemple de la derrota que simbolitzaven els presoners republicans, també es tracta d'un interessant testimoni, deixant a banda l'exaltació que aprofità per realitzar de la victòria franquista, de quina era la situació de l'exèrcit republicà i dels seus integrants al final de la guerra. Un exèrcit desmoralitzat, que només pensava a acabar la guerra i poder tornar a casa, integrat per quintes que anaven des de nois molts joves fins a homes ja madurs, les lleves del Biberó i del Sac, com es van anomenar aleshores col·loquialment.

El final de la guerra portà milers de soldats republicans a passar una temporada, més o menys llarga segons cada cas, en un camp de concentració. En aquells recintes els presoners eren internats i privats de llibertat fins que podien demostrar que el seu alliberament no suposava cap perill per a les tropes i autoritats franquistes. De camps de concentració, se n'habilitaren per tota la geografia catalana⁷ i espanyola, i per ells hi passaren un gran nombre de presoners. Tot i que se'ns fa difícil donar xifres sobre el nombre d'internats, una notícia apareguda a *La Vanguardia Española* el 25 de febrer de 1939⁸, en què se citaven diferents xifres oficials de presoners relacionades amb l'ofensiva final franquista sobre Catalunya, ens pot ajudar a entendre la magnitud d'aquell fenomen. Segons les informacions que es publicaren, entre el 24 de desembre de 1938 i el 16 de febrer de 1939 l'Exèrcit del Nord capturarà més de 108.000 presoners, els quals foren repartits de la següent manera: evacuats a camps de la rereguarda franquista: 94.950; pendents d'evacuació i internats al camp de concentració d'Horta de Barcelona: 4.193; internats a Manresa: 1.045; internats a Puigcerdà: 580; ferits: 1.200; internats en hospitals: 7.250; i guàrdies d'assalt internats a Horta: 500.

La durada de quasi tres anys de la Guerra Civil provocà, entre moltes altres coses, la problemàtica per part dels dos exèrcits sobre què calia fer amb els presoners de guerra. Això, però, va ser més apreciable al costat

⁷ A Catalunya s'habilitaren molts camps de concentració. D'aquests, els que funcionaren d'una manera més estable foren els de les localitats de Bossòst, Tremp, Mollerussa, Lleida, Reus, Tarragona, Igualada, Granollers, Manresa, Cervera, Girona, Figueres, Puigcerdà i la Seu d'Urgell.

⁸ «Durante la ofensiva sobre Cataluña se han hecho más de 108.000 prisioneros», *LVE* (25-II-1939), p. 7.

de les tropes rebels de resultes de l'ocupació dels territoris fidels a la República, un fet que els portava a acumular durant el seu avenç milers i milers de presoners. Per solucionar-ho, les autoritats franquistes anaren desenvolupant una completa legislació que els serví per resoldre la qüestió. Aqueixa legislació s'ocupà principalment de regular els indrets on havien de romandre els presoners, la infraestructura dels camps, el personal, la classificació dels captius en diferents apartats segons la seva implicació amb la República, i la seva possible utilització en treballs forçats⁹.

L'arribada dels sollevats a territori català, l'abril de 1938, ja es produí amb una legislació consolidada en matèria de camps de concentració. Les divisions franquistes tenien molt clar com tractar els presoners, com classificar-los i el circuit que havien de seguir per traslladar-los a la rereguarda per ser internats en camps de concentració. Aquest fet es pot veure perfectament en diferents notícies que aparegueren publicades a *La Vanguardia Española* ja des del primer dia en què Barcelona fou ocupada. A partir del 26 de gener de 1939 aparegueren notícies que anaven destinades a informar que des d'aquell moment els presoners de guerra es trobaven sota jurisdicció militar. D'aquesta manera aquell mateix 26 de gener el ja citat general Dávila, cap de l'Exèrcit del Nord, va emetre el «bando» en què, entre altres coses, disposava: «*La clasificación de prisioneros y presentados tendrá carácter de servicio de justicia, y en virtud quedan afectos a la Auditoría de Guerra, a cuya disposición estarán en campos de concentración o en lugares que se determinen, las personas comprendidas en tales conceptos.*»¹⁰

En el mateix sentit fou l'ordre que es promulgà des del Govern Militar de Barcelona l'1 de febrer de 1939, on es demanava que tots aquells soldats que havien format part de l'exèrcit republicà es presentessin al carrer Casp, 56-58, a la Inspecció dels Camps de Concentració de Presoners de Guerra, l'organisme encarregat d'organitzar el funcionament dels camps i el control dels presoners, per ser internats en un camp de concentració i així poder ser classificats.

Totes les actuacions que es realitzaren durant les primeres jornades se centraren a concentrar tots els soldats republicans que havien estat capturats per les tropes franquistes, o que havien decidit abandonar l'exèrcit republicà per tornar cap a casa, per així poder-los vigilar i depurar. Les tropes franquistes, ja des de les primeres jornades de guerra, es dedicaren a classificar els presoners de guerra que capturaven durant el seu avenç.

⁹ Per veure més detalladament la legislació sobre els camps de concentració franquistes, consulteu J. RODRIGO: *Cautivos. Los campos de concentración en la España franquista, 1936-1947*, Crítica, Barcelona:2005.

¹⁰ «Bando del General Dávila...», cit., p. 4.

Amb la finalitat de separar els que podia aprofitar per a la seva causa dels que eren considerats contraris al Movimiento, i per tant havien de ser empresonats i jutjats, es posaren en funcionament tota una sèrie de normatives, que classificaren els presoners entre: addictes al règim (els quals, doncs, eren recuperables per a la seva causa; eren immediatament posats en llibertat o destinats a l'exèrcit franquista), dubtosos (tots els que no podien demostrar la seva adhesió al règim; eren mantinguts en camps de concentració fins que se solucionava la seva situació) i desafectes (considerats contraris a la causa rebel, eren mantinguts privats de llibertat i destinats, segons el grau de culpabilitat, a batallons de treballs forçats o a la presó).

Per dur a terme aquesta classificació, les autoritats de l'exèrcit franquista posaren en marxa un sistema que havia de servir per valorar la culpabilitat dels presoners de guerra republicans i que es conegué amb el nom d'aval. Els avals eren escrits realitzats per personalitats d'inqüestionable lleialtat als sollevats on exposaven que un presoner era persona considerada fidel o no perillosa a la causa franquista. A part de particulars, institucions com la Guàrdia Civil, l'alcaldia del municipi de veïnatge del presoner, el capellà de l'església de la seva localitat de residència i el partit feixista Falange Española Tradicionalista y de las JONS (FET y de las JONS) també podien expedir aquells escrits¹¹. Els avals van donar lloc que, a *La Vanguardia Española*, es publicuessin notícies relacionades amb el fet de com es podien obtenir aquells documents o com s'havien d'expedir. D'aquesta manera, el 18 d'octubre de 1939 es donaren una sèrie de normes precises per tramitar els avals i, fins i tot, s'advertia els firmats que, si es demostrava que signaven un escrit a favor d'una persona considerada contrària, patirien greus conseqüències. Amb aquesta mesura es volia restringir el màxim, atemorint l'avalador, la realització d'avals i, doncs, impedir la llibertat dels presoners republicans: *«El jefe provincial del Movimiento, ha dictado las siguientes disposiciones, referentes a la tramitación de avales: Avales de detenidos en campos de concentración para presentar a los Negociados de prisioneros de Auditoría de Guerra, pendientes de expediente por haber prestado servicio en el Ejército rojo; se expedirán por triplicado, con el modelo impreso llamado Garantía a favor, en la Jefatura de Distrito Local. Sólo podrán avalar los que posean carnet de militante de Falange Española Tradicionalista y de las JONS y habrá de hacerlo forzosamente en el Distrito o Jefatura Local en donde estén encuadrados. El delegado de Información del Distrito o Jefatura Local, practicará una*

¹¹ Aquests escrits, en moltes ocasions, eren informes on s'explicava l'actuació del presoner i eren requerits des del camp de concentració on es trobava privat de llibertat per esbrinar el seu passat i així castigar-lo amb més o menys severitat.

información de los antecedentes político-sociales del avalado. El aval deberá ser extendido en el Distrito o Jefatura Local en presencia del encargado de este Servicio, el cual formulará al camarada avalante para acreditar que conoce los antecedentes del individuo a quien pretende avalar. El Distrito o Jefatura local, remitirá los tres ejemplares de aval, junto con el informe a la Delegación Provincial de Información e Investigación, la cual anotará los antecedentes que obren en su fichero, cuidando que las Jerarquías que tienen la firma registrada, pongan su visto bueno. El aval será cursado por la secretaría provincial de Despacho sin que en ningún caso pueda entregarse el aval a los interesados, ya que se deberá remitir siempre por conducto oficial. Cada Jefatura de Distrito o Local llevará un fichero especial de militantes, en estas fichas se anotará los nombres y apellidos y negociado de prisioneros de Auditoria de Guerra, de todos los individuos que avala. Queda bien entendido que esta clase de avales, sólo podrán cursarse cuando se trate de individuos que están retenidos en campos de concentración o pendientes de expedientes en los Negociados de prisioneros de Auditoria de Guerra por haber prestado servicios en el Ejército rojo. Los afiliados que avalen a personas que no sean completamente afectas al GMN serán severamente sancionadas y se pasará el tanto de culpa a la Auditoria de Guerra, para ser juzgados por delito de auxilio a la rebelión.»¹²

També aparegueren notícies per informar tots aquells familiars que havien obtingut un aval favorable del que havien de fer per aconseguir la llibertat del seu parent. Així l'1 de febrer de 1939 es demanava que els avals dels presoners que es trobessin en un camp de concentració de Catalunya havien de presentar-se o dirigir-se al servei de classificació de presoners i presentats, a l'avinguda Diagonal núm. 538, especificant l'indret on es trobaven retinguts¹³. Un cop presentats els avals, una junta s'encarregava de valorar-los i decidir si eren alliberats o no. Les persones que no sabien on es trobava empresonat un familiar havien de dirigir les demandes a la Inspecció General de Camps de Concentració i Presoners de Guerra a Burgos, a l'edifici dels Venerables.

I és que obtenir un aval podia significar per a moltes persones aconseguir la llibertat o, per contra, passar-se molt de temps privat de llibertat en unes condicions de vida terribles. Els testimonis que ens han deixat constància de la seva estada en aquells indrets parlen de fam, gana, fred, nul·les condicions higièniques, malalties i maltractament per part de les autoritats franquistes¹⁴. Per aquesta raó, durant aquells anys, moltes

¹² «Carnet de Falange. Jefatura Provincial. La tramitación de los avales. Disposiciones del jefe provincial del Movimiento», *LVE* (10-X-1939), p. 8.

¹³ «Servicio de clasificación de prisioneros y presentados», *LVE* (1-II-1939), p. 2.

¹⁴ En els darrers anys han aparegut moltes memòries de persones que passaren per algun camp de concentració franquista i que han volgut deixar testimoni d'aquell episodi tan terrible

famílies es mobilitzaren per aconseguir aquests papers i, doncs, obtenir la llibertat dels seus éssers estimats.

La importància que assoliren els avals originà que els seus signats tinguessin un gran poder. Ells, amb la victòria franquista, tingueren la potestat d'alliberar o no els presoners. Això provocà que, en més d'una ocasió, algun d'aquells individus ho aprofités per obtenir beneficis. Així, trobem anuncis a *La Vanguardia Española* apareguts el 26 de març de 1939 on una persona s'oferia a trametre avals, entenem que a canvi d'un mòdic preu¹⁵; o notícies com l'apareguda el 24 de juny del 1939 en què es feia ressò de la detenció d'un estafador que aprofitava la necessitat de moltes famílies d'aconseguir els documents per guanyar diners: «*Los agentes de la brigada que dirige el señor Quintela han descubierto el tráfico a que se dedicaba una agencia lujosamente establecida en la calle Ausias March, en la que abusando de la buena fe de las personas que tienen familiares en los campos de concentración, les prometían devolver a estos a su hogar, mediante la entrega de determinada cantidad. Al propio tiempo, y para de que realizaban las gestiones que les habían prometido y se comunicaban con ellos, les hacían entregar ropa para enviársela. Este desaprensivo ha sido detenido y puesto a disposición del auditor de Guerra.*»¹⁶

En altres ocasions, que algun dels detinguts tingués un passat que li suposés la possibilitat de ser empresonat per ser jutjat en consell de guerra, va fer que s'intentessin falsificar avals i així sortir en llibertat. Aquest fou el cas de l'esposa d'un presoner que aportà un aval falsificat

---

de la seva vida: J. M. AROCA: *Los republicanos que no se exiliaron*, Acervo, Barcelona:1976; ASSOCIACIÓ CATALANA D'EXPRESOS POLÍTICS: *Notícia de la negra nit. Vides i veus a les presons franquistes (1939-1959)*, Diputació de Barcelona, Barcelona:2001; S. BARTOLOMÉ MERODIO: *Testimoni d'un excombatent de la República i de la guerra civil espanyola 1936-1939*, ed.de l'autor, Barcelona:2003; J. BENAIGES: *Vivencias de un músico soldado en la Guerra Civil (1938-1939)*, edició pròpia, Argenton:1990; B. GRÀCIA: *La guerra que he viscut. Diari d'un portalliteres, 1937-1939*, Pòrtic, Barcelona:1982; F. GRAU: *Rua de Captius*, Pòrtic, Barcelona:1981; M. IBÁÑEZ ESCOFET: *La memòria és un gran cementiri*, Edicions 62, Barcelona:1995; J. LLARCH: *Batallones de Trabajadores*, Vergi, Barcelona:1975; L. MARCÓ: *Llaurant la tristesa. El camp de concentració d'Albatera i la presó de Portacoeli*, Mediterrània, Barcelona:1998; J. MARTÍ: *Coses viscudes. 1939-1945. Presons i camps de treball*, ed. de l'autor, Rubí:1989; J. MASSANA: *Memorias de un soldado del ejército popular*, Ollero y Ramos, eds., Barcelona:1996; P. PALLÀS: *Vides truncades. Memòries d'un quinto del POUM*, CCG Edicions, Girona:2005; J. RIERA: *Seixanta anys després. Remembrances de la nostra guerra civil 1936-1939*, Consell Comarcal del Baix Empordà, 1995; J. RIUS: «El Cànem. Camp de concentració del Poble Nou», *4 Cantons*, 124 (1976); T. RUBIO: *Per les presons de Franco*, Cossetània, Valls:2007; J. SORRIBAS: *Cridaré Visca Catalunya Lliure*, El Llamp, Barcelona:1988; J. VENDRELL: *Pàgines viscudes de guerra i captiveri (1936-1940)*, PAM, Barcelona:2004; i J. VENTURA: *El meu diari de guerra, 1937-1939*, Institut d'Estudis Tarraconenses Ramon Berenguer IV, Tarragona:1987.

¹⁵ LVE (26-III-1939), p. 15.

¹⁶ «El autor de un timo, descubierto y encarcelado», LVE (24-VI-1939), p. 3.

amb l'objectiu d'aconseguir la llibertat. Malauradament, aquest acte no els serví de res, ja que tant ella com el seu marit foren descoberts i empresonats. La notícia, que es va publicar a *La Vanguardia Española* el 10 d'agost de 1939, a més de demostrar l'eficàcia del règim a l'hora d'enxampar els falsificadors, es va voler presentar com un cop d'atenció per impedir nous intents¹⁷.

Progressivament, les notícies aparegudes al diari barceloní que parlaven dels camps de concentració desaparegueren, de manera paral·lela a la mateixa desaparició dels camps. Una de les darreres que es publicaren va fer referència a l'evacuació del camp de concentració d'Horta de Barcelona el 3 de gener de 1940¹⁸. Malgrat aquesta notícia, tal com ha demostrat l'historiador Aram Monfort, el tancament del camp d'Horta no es va produir definitivament fins a l'abril de 1940¹⁹, data en què sortiren els darrers presoners del camp.

Els batallons de treball forçat

Tots els presoners de guerra considerats dubtosos o desafectes, sense responsabilitats polítiques i militars, foren destinats des dels camps de concentració cap al que es conegué com a batallons de treballadors. Els batallons de treballadors es podrien definir com les unitats militars de càstig, que utilitzaren presoners de guerra com a mà d'obra, amb l'objectiu de realitzar diferents treballs forçats.

Així com passà amb els camps de concentració, els batallons de treballadors nasqueren a mitjan 1937²⁰ i s'organitzaren durant el transcurs de la guerra. Amb l'arribada de les tropes franquistes a Catalunya, aqueixes unitats ja es trobaven a ple rendiment, i fins i tot acompanyaren les tropes rebels en el seu avenç sobre el territori català²¹.

Pel seu bon resultat, els batallons de treballadors seguiren en funcionament un cop finalitzà la guerra, tot realitzant feines de reconstrucció

¹⁷ «Falsificación de un aval», *LVE* (10-VIII-1939), p. 4.

¹⁸ «Evacuación de un campo de concentración», *LVE* (3-I-1940), p. 5.

¹⁹ A. MONFORT: *Barcelona 1939. El camp de concentració d'Horta*, L'Avenc, Barcelona:2008.

²⁰ La formació dels primers batallons de treballadors es produí l'abril de 1937 sota la direcció de la Jefatura de Movilización, Instrucción y Recuperación, coneguda com a MIR, creada el març de 1937. Aquesta prefectura, que es posà sota la direcció d'un dels màxims col·laboradors de Franco i futur capità general de Catalunya, el general Luis Orgaz, tingué entre les seves funcions estructurar la militarització de la rereguarda del camp nacional, encarregant-se, com a tasca principal, de la mobilització dels reemplaçaments, i recuperar per al front els presoners presentats que es trobessin en edat militar.

²¹ Segons la documentació de les tropes franquistes, l'exèrcit del nord, l'encarregat d'ocupar el territori català, disposà de deu batallons de treballadors.

en favor de les noves autoritats franquistes. A més a més, els batallons serviren per mantenir retinguts milers d'homes considerats desafectes al nou règim. Les condicions de vida i la duresa dels treballs que portaren a terme els convertí en un dels sistemes repressius més destacats i eficaços que utilitzà la dictadura.

Qualsevol conflicte bèl·lic, deixant de banda quin dels exèrcits en lluita en surti vencedor, sempre comporta un doble còmput de pèrdues: les humanes —tant militars com civils— i les materials, les que afectarien la destrucció de poblacions, edificis, infraestructures, etc. Sens dubte, la raó de ser dels batallons de treballadors, a més de donar sortida als presoners, fou efectuar feines de reconstrucció relacionades amb les pèrdues materials de guerra. Així doncs, les principals tasques que portaren a terme foren la reparació i reconstrucció d'infraestructures, com ara carreteres, ponts, línies de ferrocarrils, localitats molt danyades, etc.

El gran nombre de ponts i carreteres danyades a Catalunya com a conseqüència de la guerra motivaren que els batallons de treballadors actuessin en diverses localitats del país²². A causa d'aquesta desastrosa situació, que impedia el bon funcionament de les comunicacions a tot el territori, es destinaren diversos batallons a reconstruir les infraestructures. La majoria de les unitats quedaren agregades al Servei Militar de Ponts i Camins de Catalunya, un organisme adscrit a l'arma d'enginyers de l'exèrcit, que col·laborà de manera destacada en la reconstrucció de molts ponts al Principat. La bona tasca que portà a terme no fou desaprovada per les autoritats franquistes per utilitzar-la de manera propagandística. Així, doncs, el 8 de setembre de 1939, *La Vanguardia Española* publicava un reportatge fotogràfic on repassava, juntament amb el general Joaquín de la Llave —màxim responsable del Servei Militar de Ponts i Camins de Catalunya—, la feina realitzada per l'exèrcit. Al reportatge es feia referència al fet que el nombre de destruccions que havien afectat els ponts de Catalunya superava les 1.400 i que per reparar-los hi treballaven sis companyies de sapadors, deu batallons de treballadors i uns nou mil homes²³.

Quasi dos anys després, l'1 de gener de 1941, el general Joaquín de la Llave publicava un article al diari on feia un repàs de la feina realitzada fins llavors i donava unes expectatives molt optimistes de la fi de les obres, tot destacant: «*En conjunto, la colaboración del Ejército en la reconstrucción de la red viaria de Cataluña, que presentaba unas 1.400 voladuras y que es muy probable quede prácticamente resuelta en este año*

²² L'agost de 1939 el Servei Militar de Ponts i Camins de Catalunya ja tenia sota control deu batallons de treballadors treballant en algun pont o carretera en diferents localitats catalanes.

²³ «Servicio Militar de Puentes y Caminos», *LVE. Suplemento Gráfico* (8-IX-1939), p. 2-3.

de 1941 por el esfuerzo de todos, es de 90 puentes de más de 15 metros de luz, 57 pontones mayores de 5 metros, 102 alcantarillas y 59 muros, o sea unas trescientas obras en total.»²⁴

Les notícies que en aquells anys aparegueren als diaris, a *La Vanguardia Española* i la resta, que informaven sobre la reconstrucció d'un pont per part de les autoritats franquistes, foren constants. Els actes habitualment coincidien amb la commemoració d'algun esdeveniment destacat del franquisme i servien, en primer lloc, per donar a conèixer a la societat que el règim funcionava i es preocupava per reparar totes les destrosses que s'havien ocasionat durant la guerra, i, en segon lloc, per mostrar a tothom com de terribles havien estat les tropes republicanes en deixar el país destrossat. Així mateix, aquells actes es van utilitzar de manera propagandística per mostrar la gran tasca del règim i la benevolència del dictador, que no només perdonava els responsables d'aquelles destruccions, sinó que a més els donava feina. El que no deien cap de les informacions era que els presoners de guerra que s'encarregaven de realitzar les feines de reconstrucció ho feien en unes condicions de treball i de vida molt dures. La gana, el fred, els maltractaments i les llargues jornades laborals, en unes condicions pràcticament d'esclaus, mai no aparegueren reflectides.

Una de les moltes notícies que aparegueren a *La Vanguardia Española* que feien referència a reconstruccions de ponts és del 4 de febrer de 1940, quan les autoritats franquistes inauguraren el pont de Martorell, el qual havia estat volat per les tropes republicanes durant la retirada. En aquestes notícies, primer de tot es feia una descripció del pont amb les mides, els materials que s'havien utilitzat i els responsables que hi havien treballat: *«Ayer por la mañana tuvo efecto en la vecina población de Martorell el solemne acto de proceder a la inauguración del nuevo puente construido sobre el río Noya por el Servicio Militar de Puentes y Caminos de Cataluña, en substitución del que el día 23 de enero de 1939 era volado por la barbarie y la dinamita roja. El nuevo puente de hormigón armado y magníficas y modernísimas líneas, consta de seis tramos de veinte metros, siendo su anchura de doce metros. En su construcción se han empleado novecientas toneladas de cemento y ciento noventa toneladas de acero. Se empezó el pilotaje el 4 de mayo y se terminó el 15 de septiembre. Las pilas y tableros se comenzaron el primero de septiembre y se puso el último hormigón el 7 de diciembre. El trabajo se ha hecho con prisioneros de los batallones de trabajadores números 108, 134, 125, 147 y 177.»²⁵* Com es

²⁴ J. DE LA LLAVE: «El servicio de Puentes y Caminos», *LVE* (1-I-1941), p. 4.

²⁵ «El ministro de Obras Públicas inauguró solemnemente ayer el nuevo puente de Martorell», *LVE* (4-II-1940), p. 2.

pot observar, la propaganda franquista no tenia gens de vergonya a reconèixer que la feina de reconstrucció del pont l'havien feta presoners d'una guerra que ja feia quasi un any que havia finalitzat.

En aquests actes era habitual trobar-hi autoritats i personalitats destacades del règim, que aprofitaven per pronunciar algun discurs on, entre altres coses, s'elogiaven les virtuts del dictador. Així, durant la inauguració del pont de Martorell els discursos van ser realitzats pel capità general de la IV Regió Militar, el general Orgaz, i pel ministre d'Obres Públiques Alfonso Peña. Tots dos posaren en relleu la transcendència de la inauguració i, de passada, feien veure als presoners la generositat del règim i del seu dictador. El general Orgaz remarcà *«la importancia de la obra que se acababa de inaugurar, la cual —dijo— es un magnífico exponente de que continuaba la fusión y colaboración entre todos los españoles, fusión de la que es nuestro Ejército una de sus más brillantes manifestaciones. Dijo después, refiriéndose a la obra inaugurada, que dicha obra técnica tenía dos significados; uno, que era la continuación del ritmo acelerado en la reconstrucción patria, y otro, que era la contribución que a ello han puesto los morteros obreros de los batallones de trabajadores.»* Quant al ministre Peña: *«Se refirió a las manifestaciones hechas por el general Orgaz con respecto a la redención de los trabajadores, y expresó que en estas horas de paz deben considerarse como descendientes de la obra de Franco y que en el porvenir todos podrán llamarse colaboradores de su obra. Os dirijo —añadió— la palabra para que veáis así expresado nuestro sentimiento como ciudadanos que sois de esta España que renace. El ministro de Obras Públicas terminó su discurso pidiendo a todos los trabajadores allí congregados que con el mismo entusiasmo con que han colaborado en esta obra, prosigan trabajando por el porvenir de España como cosa propia y teniendo a Franco como nuestro ídolo.»*²⁶

A més de feines de reconstrucció d'infraestructures, els batallons de treballadors es dedicaren als treballs de fortificació de la frontera amb França, de càrrega i descàrrega, recuperació de materials de guerra als fronts del Segre i l'Ebre, de reconstrucció d'edificis com esglésies, casernes i altres equipaments militars, així com també localitats molt malmeses, i, fins i tot, unes unitats especials es dedicaren a enterrar soldats morts en combat a la zona de l'Ebre²⁷ i a construir panteons per a soldats franquistes. En aquest cas, el 22 de setembre de 1940 *La Vanguardia Española* es va fer ressò de l'inici de les obres d'un recinte

²⁶ *Ibidem.*

²⁷ Per saber més sobre la feina realitzada per aquelles unitats, consulteu Queralt SOLÉ I BARJAU: *Els morts clandestins. Les fosses comunes de la Guerra Civil a Catalunya (1936-1939)*, Afers, Catarroja-Barcelona:2008.

funerari per a classes i soldats del cos de l'exèrcit d'Urgell al cementiri de Sant Andreu de Barcelona²⁸. Les obres es conclogueren al maig de 1941 i foren beneïdes el 9 de maig. La notícia de la seva inauguració aparegué l'endemà al diari barceloní, i feia una descripció detallada del panteó i dels actes que es realitzaren: *«Ayer al mediodía, en el cementerio de la barriada de San Andrés de Palomar, tuvo efecto la bendición del primer Panteón del Soldado (...). Consta de dos construcciones capaces para cuarenta nichos y un osario cada una y separadas por un camino con motivos ornamentales de todas las Armas y Cuerpos del Ejército. La entrada al recinto se hace por una cancela. Sobre un obelisco de piedra campea el Escudo Nacional y hay una escultura representando a un soldado que hace de centinela. El proyecto es de los arquitectos don Juan Gordillo Nieto y don Miguel Niubó Munté, oficiales del Cuerpo de Ingenieros Militares, y la construcción la ha realizado el Servicio Militar de Puentes y Caminos (...) habiendo trabajado soldados de los Batallones de Trabajadores y Disciplinario y las Colonias Penitenciarias.»*²⁹

A l'acte assistiren nombroses personalitats del règim, com foren el capità general de la IV Regió Militar, el general Orgaz, el governador civil de Barcelona Antonio Correa Veglison, el governador militar, el general Múgica o l'alcalde accidental de Barcelona, el senyor Rivas Serra, entre molts d'altres.

Finalment, es va beneir el nou panteó i es van pronunciar els discursos de les principals autoritats, dels quals destacà el del general Orgaz, qui en un acte de molt de cinisme es dirigí als soldats treballadors i presos que havien participat en la construcció de la següent manera: *«Esos hombres que un día nos combatieron —lo que ya debe borrarse de nuestra memoria— hoy día colaboran con nosotros con su trabajo y ponen todo su entusiasmo al servicio de España.»*³⁰

Tal com es pot comprovar, els vencedors demanaven esborrar de la memòria el fet que aquells homes havien combatut en contra seu. Una petició paradoxal si tenim en compte que, després de dos anys del final de la guerra, encara els mantenien privats de llibertat en molts casos pel sol fet d'haver lluitat contra l'exèrcit franquista. Així doncs, les autoritats franquistes feren servir els batallons de treballadors per a diferents feines, ja fossin d'interès general com ara la reconstrucció d'infraestructures, com particular com ara en el darrer cas.

Per les dates en què fou inaugurat el panteó, es pot deduir que els batallons de treballs forçats que hi treballaren ja no estaven integrats

²⁸ «Un recinto funerario para clases y soldados», *LVE* (22-IX-1940), p. 5.

²⁹ «Bendición del primer 'Panteón del Soldado'», *LVE* (10-V-1941), p. 3.

³⁰ *Ibidem*.

per presoners de guerra sinó per soldats de quintes que havien de fer el servei militar, després que les autoritats franquistes decidissin alliberar els presoners a final de juny de 1940, més d'un any després de la fi de la guerra. Des del juliol de 1940 es posaren en funcionament els anomenats batallons disciplinaris de soldats treballadors, unes unitats que s'organitzaren i realitzaren les mateixes tasques que els antics batallons de treballs forçats formats per presoners de guerra, però amb la diferència que van ser integrats per soldats de quintes.

Un cop s'anà «normalitzant» el país, les autoritats franquistes es van dedicar a reorganitzar el servei militar. Calia que els joves que no havien complert amb el servei militar com a conseqüència de la guerra ho fessin³¹. Les quintes reclutades per les autoritats militars foren les de 1936 al 1941, és a dir, les que corresponien als anys de la guerra i les que havien avançat el seu ingrés a causa justament del conflicte.

Els joves cridats al servei militar, abans de saber la seva destinació, havien d'ésser classificats pels ajuntaments de les seves localitats de residència respecte de la seva actuació durant el període republicà i els anys de guerra³². D'aquesta manera, el franquisme tornava a legislar en matèria de classificació sobre les persones, amb la finalitat de diferenciar entre els joves que havien donat suport al cop d'estat dels que no. Tot això cercava únicament castigar els considerats desafectes tot destinant-los a batallons disciplinaris de soldats treballadors.

Per tal d'informar les quintes que eren cridades, els diferents diaris publicaven notes on s'avisava els mossos que eren mobilitzats i dels tràmits que havien de dur a terme abans de passar per la caixa de reclutes. El 15 de març de 1940, a *La Vanguardia Española* aparegué la següent nota: «Depuración de quintas procedentes de zona roja»³³. S'hi informava dels tràmits que calia fer i de les persones obligades a presentar-se, deixant clar que quedaven exclosos tots els joves que des del 18 de juliol de 1936 havien mantingut la residència a la zona anomenada alliberada. En aquests casos no calia que fossin classificats, ja que des del primer moment s'havien mantingut fidels a la seva causa. També es recordava

³¹ La crida al servei militar fou regulada per una ordre ministerial impulsada per la Dirección de Reclutamiento y Personal, publicada al *Diario Oficial del Ministerio del Ejército nº68* (22-XII-1939).

³² En el cas de Barcelona, la documentació havia de ser aportada a les diferents seus de les alcaldies dels districtes: «*Distrito I.*– Rambla Santa Mónica, 15 y 17; *Distrito II.*– Parlamento, 2; *Distrito III.*– Muntaner, 406; *Distrito IV.*– Diputación, 260; *Distrito V.*– Rambla del Centro, 10; *Distrito VI.*– Consejo de Ciento, 263; *Distrito VII.*– Consejo de Ciento, 18; *Distrito VIII.*– Salmerón, 75; *Distrito IX.*– Besalú, del 14 al 20; *Distrito X.*– Alianza de Pueblo Nuevo; *Distrito XI.*– Calle del Mar, 20 (Badalona).»

³³ «Depuración de quintas procedentes de zona roja», *LVE* (15-III-1940), p. 4.

als afectats que havien de presentar certificats de bona conducta firmats per l'ajuntament i per FET y de las JONS, ja que si no ho feien serien classificats de manera negativa pels seus interessos: «*El próximo lunes día 18, empezará la presentación de los individuos de los reemplazos de 1916 y 1917 ante los tribunales militares instalados en cada tenencia de Alcaldía de los 10 distritos municipales de esta capital. (...) Se recuerda la obligación de presentarse con dos certificados del alcalde de barrio y de Falange Española Tradicionalista y de las JONS. Quedan exceptuados los que tengan un documento correspondiente de su presentación en Campos de Concentración y Batallones de Trabajadores, así como Comisión Clasificadora de Prisioneros, Tribunal Clasificador. (...) Quedan también excluidos los que desde el 18 de julio de 1936 han tenido siempre su residencia en zona liberada.*»³⁴

Així mateix, les autoritats franquistes utilitzaren els batallons de treballadors per empresonar els considerats culpables de fer estraperlo amb productes de primera necessitat. Amb l'objectiu d'acabar amb el problema, el 30 de setembre de 1940 el règim creà la Fiscalia Superior de Taxes³⁵. Segons aquesta llei, tota persona que es dediqués a la venda clandestina de productes, i que per tant no pagava els impostos que es derivaven d'aquestes vendes, havia de ser perseguida per la fiscalia i castigada amb la confiscació dels productes, amb una multa que podia anar de mil a mig milió de pessetes, amb la prohibició d'exercir el comerç o el tancament d'aquest de tres mesos a un any, amb la destinació, de tres mesos a un any, a un batalló de treballs forçats, o amb una multa extraordinària, en els casos de reincidència, de quantitat superior al mig milió de pessetes, el tancament definitiu del comerç o indústria i la inhabilitació per exercir la professió.

La preocupació de les autoritats franquistes perquè la gent tingués consciència de la seva severa actuació en contra dels estraperlistes va fer que els diaris, des de la fi del 1940, publicuessin notícies sobre massives detencions a tot Espanya, imposicions de multes i empresonaments en diferents batallons de treballs forçats dels culpables. El 6 de desembre de 1940 *La Vanguardia Española* publicava un article on es resumia la tasca de la fiscalia de taxes fins aleshores³⁶. A part de donar xifres, s'hi demanava la col·laboració de la gent perquè denunciés els culpables i s'aclaria que els condemnats que havien de passar un temps en un batalló de treballs forçats serien destinats a unitats diferenciades de les altres a

³⁴ *Ibidem*.

³⁵ «Ley de 30 de septiembre de 1940 por la que se crea la Fiscalía Superior de Tasas», *Boletín Oficial del Estado*, 277 (3-X-1940).

³⁶ «La labor de la Fiscalía Superior de Tasas. 74 traficantes agiotistas cumplen penas de arresto en un batallón de trabajadores», *LVE* (6-XII-1940), p. 2.

Belchite (Saragossa) per fer feines de reconstrucció³⁷: «*La Fiscalía Superior de Tasas, prosigue activamente su labor en cumplimiento de la ley por la que fue creada. Lo actuado en un mes (...) se condensa en los siguientes datos: Con arreglo a los datos enviados por las 39 fiscalías provinciales, el total de las sanciones impuestas (...) se eleva a doce millones trescientas sesenta y siete mil setecientas dieciséis pesetas. (...) Esas cifras son lo suficientemente considerables para poner de relieve la eficacia de la Ley y de las autoridades de hacerla cumplir. Por ahora, no se puede hacer un cálculo exacto (...) de la cantidad de mercancía decomisada. (...) Muchos son los servicios realizados y muy importantes en materia de decomiso. Lo será más si el público, al denunciar, se da una idea exacta de que cumple con un deber patriótico haciéndolo. Hasta el momento hay 74 traficantes de 'estraperlo' en un Batallón de Trabajadores, al que sólo van los que cometen el delito con malicia manifiesta porque hay otros a quienes sólo se impone una multa. El Batallón de Trabajadores, en donde están concentrados los que han sido objeto de sanción, y al que irán los que sucesivamente cometan delitos análogos, se halla en la zona de Belchite, porque en una misma unidad tendrán un régimen especial e igual de trabajo.*»³⁸

Les informacions sobre la tasca de la fiscalia de taxes foren constants i sempre hi apareixien dades referides a les detencions que es produïen a les diferents províncies, unes detencions que sempre eren més considerables a les zones rurals, on hi havia més possibilitats d'aconseguir productes de primera necessitat. Així, el 28 de desembre de 1940 les detencions a Barcelona foren de dotze persones, a Lleida de dues i a Tarragona d'una, mentre que a la resta del territori espanyol les províncies amb més detencions van ser Ciudad Real, amb vint-i-sis, València, també amb vint-i-sis, i Múrcia, amb vint-i-tres³⁹. El 9 d'abril de 1942 *La Vanguardia Española* parlava de més de mil cinc-centes persones detingudes per la fiscalia i traslladades a batallons de treballs forçats durant només el primer trimestre de l'any. A Barcelona els detinguts foren cinquanta-sis, a Girona dinou, a Lleida tretze i a Tarragona dos. A la resta d'Espanya les províncies amb més detencions foren Ciudad Real, amb quatre-centes vint-i-una, València, amb cent vint-i-sis, i Badajoz, amb cent vint-i-tres⁴⁰. Com es pot observar, amb el pas del temps les xifres de detinguts ni de bon tros baixaren, sinó que, per contra, seguien augmentant, cosa que

³⁷ Per diferenciar aquests batallons dels que eren formats per soldats de quinta classificats com a desafectes, les autoritats franquistes els anomenaren batallons disciplinaris de treballadors.

³⁸ «La labor de la Fiscalía...», art. cit., p. 2.

³⁹ «Más de doscientos traficantes sin escrúpulos sancionados severamente», *LVE* (28-XII-1940), p. 2.

⁴⁰ «Por infracción de la ley de Tasas. Mil quinientos diez individuos destinados a los batallones de trabajadores», *LVE* (9-IV-1942), p. 3.

s'explicaria pel gran negoci que suposava per a moltes persones dedicar-se a l'estraperlo. Tot i els càstigs i les multes que imposà el règim, el tràfic il·legal de productes de primera necessitat no es va aturar, i va ser un dels principals problemes que va haver d'afrontar la dictadura franquista.

El batallons de treballadors per internar estraperlistes duraren uns anys més, tot i que el nombre de notícies que s'hi dedicaren anà decaient a partir de 1943. D'altra banda, els batallons disciplinaris de soldats treballadors es mantingueren en funcionament fins a la fi de 1942, data en què foren dissolts oficialment. La notícia que informava sobre la seva dissolució es publicà a *La Vanguardia Española* el 30 d'octubre de 1942 amb la confirmació de la desaparició de la institució que centralitzava el seu funcionament, la prefectura de camps i batallons de treballadors, de les unitats de càstig, dels dipòsits de concentració i dels hospitals militars per a soldats treballadors: «*El Diario Oficial del Ministerio del Ejército publica una disposición por la que ordena que el 15 de diciembre quede incorporado a las unidades del ejército, el personal de batallones de trabajadores, con excepción de los penados y de los sancionados por la fiscalía de tasas. El 31 de diciembre será disuelta la Jefatura, las subinspecciones regionales, los hospitales de Zumaya y Pamplona y el depósito de concentración de Madrid. El depósito de concentración de Miranda de Ebro, subsistirá, pasando a depender del capitán general de la sexta región militar.*»⁴¹

Com queda de manifest, els soldats treballadors que estaven adscrits en aquelles unitats no quedaren en llibertat sinó que foren destinats al servei militar. Ara que havien purgat les seves responsabilitats ja podien formar part de l'exèrcit espanyol. D'altra banda, la notícia deixava clar que els penats i els sancionats per la fiscalia de taxes seguirien destinats en batallons de treballs forçats⁴².

D'aquesta manera, les unitats militars dedicades primer a acollir presoners de guerra i després soldats de quinta que realitzaren treballs forçats, la majoria d'ells centrats en la reconstrucció, quedaren suprimits tres anys

⁴¹ «Queda disuelta la Jefatura de campos y batallones de trabajadores», *LVE* (30-X-1942), p. 6.

⁴² Finalment, cal parlar dels batallons disciplinaris de soldats treballadors penats (BDSTP), els quals van néixer el 2 de juliol de 1941. Aquests batallons estigueren formats per homes de les quintes mobilitzades el 1939, és a dir les de 1936 a 1941, que havien de realitzar el servei militar però que no s'hi havien pogut incorporar a causa que eren a la presó complint una condemna després d'haver estat jutjats en consell de guerra. En el moment que aquells joves sortien en llibertat condicional, eren mobilitzats per les diferents caixes de reclutes perquè s'incorporessin al servei. A causa del seu passat clarament contrari al règim, els joves foren classificats com a desafectes i enviats a les unitats especials, les quals realitzaren obres de reconstrucció per tot el país, encara que en unes condicions més dures a causa de ser persones en llibertat condicional. Aquests batallons de penats estigueren en funcionament fins al 1948, quan foren definitivament dissolts.

i mig després del final de la guerra⁴³. El règim, amb l'exploració d'aquests, aconseguí grans beneficis: una mà d'obra molt barata per reconstruir el país i fer diferents treballs, al mateix temps que podia represaliar els enemics que s'havien oposat a l'alçament militar. La seva importància queda perfectament reflectida amb el gran nombre de notícies que es publicaren a *La Vanguardia Española* durant els anys en què funcionaren tant els camps de concentració com els batallons de treballs forçats.

Els consells de guerra

Tan bon punt finalitza la Guerra Civil, el mateix gener del 1939 *La Vanguardia Española* no s'estalvia les informacions respecte als consells de guerra més destacats, la seva evolució i la seva pena final, així com també les execucions que s'apliquen. El 30 de gener es publica que al Palau de Justícia de Barcelona s'ha constituït l'Auditoria de Guerra⁴⁴, i, com ja s'ha esmentat, l'1 de febrer l'Auditoria comença a fer públics els primers anuncis a través del diari⁴⁵. El dijous 2 de febrer es fa pública en portada la detenció d'Eduardo Barriobero⁴⁶, i l'endemà s'informa en una petita nota de la pàgina set que s'estan recollint dades sobre el seu cas i que fou «*presidente de una Oficina Jurídica, en la que participaban elementos de la CNT-FAI y el famoso Ángel Samblancat*»⁴⁷. El mateix dia, a la pàgina nou es continua aportant informació del funcionament de l'Auditoria de Guerra⁴⁸, igual que els dies següents, unes notes a partir de les quals s'observa com queda estructurat l'organisme a Catalunya, i el dia 7 s'informa que l'Auditoria «*está imprimiendo gran actividad a la Tramitación de atestados y denuncias*»⁴⁹.

Paral·lelament al seguiment del cas d'Eduardo Barriobero, el primer en profunditat que fa *La Vanguardia Española*, torna a aparèixer el 10

⁴³ Per saber més sobre els batallons de treballadors a Catalunya, vegeu O. DUEÑAS: *Els esclaus de Franco*, Ara Llibres, Badalona:2007, i J. CLARA: *Esclaus i peons de la Nueva España: els batallons de treballadors a Catalunya (1939-1942)*, Cercle d'Estudis Històrics i Socials, Girona:2007.

⁴⁴ «Constitución de la Auditoría de Guerra de Barcelona», *LVE* (30-I-1939), p. 2.

⁴⁵ «Auditoría de guerra de la cuarta Región militar. Avisos», *LVE* (1-II-1939), p. 2.

⁴⁶ «Ha sido detenido Eduardo Barriobero», *LVE* (2-II-1939), p. 1. Eduardo Barriobero Herrán (Torrecilla de Cameros 1875-Barcelona 1939) va ser un polític republicà del Partit Federal i diputat al Congrés entre 1914 i 1931. Vegeu J. RUIZ PÉREZ: «República y anarquía: el pensamiento político de Eduardo Barriobero (1875-1939)», *Berceo*, 144 (2003), pp. 177-202.

⁴⁷ «La detención de Eduardo Barriobero», *LVE* (3-II-1939), p. 7.

⁴⁸ «Auditoría de Guerra de Cataluña», *LVE* (3-II-1939), p. 9.

⁴⁹ «Próximo consejo de guerra contra Eduardo Barriobero. La labor de la Auditoría», *LVE* (7-II-1939), p. 6.

de febrer un destacat de dues columnes: «Eduardo Barriobero Herrán compareció ayer ante un Consejo de Guerra»⁵⁰. S'hi relaten detalladament les acusacions, els testimonis, l'informe del Servicio Nacional de Seguridad, l'interrogatori, les respostes de l'acusat, l'al·legat del fiscal, la defensa de l'advocat i les paraules de l'acusat. Finalment, «*a las siete y veinticinco se levanta la sesión pública, reuniéndose el Consejo para deliberar*». Barriobero fou afusellat el 14 de febrer de 1939 al Camp de la Bóta de Barcelona⁵¹. Era el primer afusellat pel règim en aquest indret. *La Vanguardia Española* n'havia fet un seguiment detallat, com faria amb els següents afusellats.

El 14 de febrer *La Vanguardia Española* explica el consell de guerra fet a Francesc Piquer Gálvez i a Manuel Garrido López⁵²; el dia 15 el que es fa a Gonçal Pelegrín Guevara⁵³; el 16 els acusats són Pau Ugarte Cejuela, Josep M. Estellés i Isaac Simon Bahmoriras⁵⁴. Tots ells van ésser afusellats entre el 17 de febrer i el 12 març.

A Barcelona el 1939 s'afusellaren 1.087 persones. L'any 1940 la xifra fou de 343. El 1945 els afusellats foren, a la ciutat comtal, cinc⁵⁵. *La Vanguardia Española* no va seguir tots els consells de guerra ni va informar de tots els afusellaments⁵⁶, però sí que va informar d'aquells que podien servir d'exemple, destacant els relacionats amb les anomenades txeques, com la notícia remarcada sota el titular de «Justicia Militar» publicada el 23 de febrer de 1939, en què s'informava que «*entre los individuos acusados de desmanes que fueron puestos a disposición de la Auditoría Militar figura un individuo, ex agente del S.I.M, y secretario de una de las checas instaladas en las torres de los alrededores de nuestra ciudad, que en breve será juzgado en Consejo de guerra. También fueron puestos a disposición de la Auditoría, por delitos semejantes, Paulino Roig Taire, Jacinto Pueyo Sagraera, Ginés Fernández Hueso y Juan Fot Bisueso.*»⁵⁷

⁵⁰ «Eduardo Barriobero Herrán, compareció ayer ante un Consejo de Guerra», *LVE* (8-II-1939), p. 10.

⁵¹ J. M. SOLÉ I SABATÉ: *La repressió franquista...*, op. cit., pp. 352-353.

⁵² «Vista de dos Consejos de Guerra», *LVE* (14-II-1939), p. 12.

⁵³ «Los Consejos de Guerra de ayer», *LVE* (15-II-1939), p. 5.

⁵⁴ «Detenciones importantes», *LVE* (16-II-1939), p. 1.

⁵⁵ J. M. SOLÉ I SABATÉ: *La repressió franquista...*, op. cit., pp. 669-671. A J. CORBALAN GIL: *Justícia, no venjança. Els executats pel franquisme a Barcelona (1939-1956)*, Cossetània, Barcelona:2008, s'informa que entre 1939 i 1952 foren executades a la ciutat de Barcelona 1.717 persones.

⁵⁶ El nombre total d'afusellaments a Barcelona entre 1939 i 1953 fou de 1.717; a Catalunya fou de 3.385. Actualment, a partir de les investigacions que s'estan efectuant al Govern Militar de Barcelona, al Tribunal Militar Territorial Tercer per un conveni signat entre l'exèrcit espanyol i la Generalitat de Catalunya, se sap que la xifra de consells de guerra supera els 111.000.

⁵⁷ «La Justicia Militar. El secretario de una 'cheka', puesto a disposición de la Auditoría», *LVE* (23-II-1939), p. 4.

Aquests breus sota els epígrafs de «Justicia Militar» o «Citaciones y requisitorias» van aparèixer al diari al llarg del 1939 i bona part dels anys quaranta, tot i que la seva freqüència va anar minvant, així com van minvar les informacions detallades sobre certs consells de guerra, destacant només aquells que, com dèiem, podien ser exemplificants o bé ser mostra del fet que la justícia militar franquista pretenia aplicar la llei envers els fets ocorreguts durant la guerra. Així es desprèn de l'àmplia cobertura que es va realitzar del consell de guerra fet el 28 d'abril de 1939 als membres del tribunal que havia condemnat a mort els generals Goded i Fernández Burriel, tots dos sollevats a Mallorca i Barcelona respectivament, i que en el seu fracàs militar per fer-se amb el control de la ciutat comtal havien caigut presoners i afusellats al castell de Montjuïc el 12 d'agost de 1936 després d'haver estat jutjats per un consell de guerra al vaixell Uruguai. L'any 1939 qui aplicava la Llei era qui havia guanyat la guerra, i *La Vanguardia Española* hi dedicava gairebé una pàgina en tres llargues columnes el 28 d'abril⁵⁸, i el 29 tornava a explicar detalladament l'evolució del judici i destacava la demanda del fiscal: «*pide la aplicación de tres penas máximas, cuatro de treinta años de reclusión y una de doce años*»⁵⁹.

Un altre consell de guerra que va merèixer l'interès de *La Vanguardia Española* fou el del 12 de juny de 1939, que el diari explicava en gairebé una plana sencera al dia següent⁶⁰. En aquest cas, el consell es feia al «constructor de las checas» i el seguiment tornava a ser detallat, tot donant la màxima informació sobre la culpabilitat de l'autor i el sofriment dels qui havien patit a causa d'ell: explicació del públic que assistia a la sala, exposició dels antecedents, de la forma de constitució del jurat, de l'acusat i la seva actitud, de les víctimes del SIM, de testimonis diversos... El fiscal també demanava la pena de mort, però aquest cop «sufrida en garrote vil». Tot indica, però, que finalment fou afusellat al Camp de la Bóta de Barcelona, el 9 de juliol de 1939⁶¹.

Però *La Vanguardia Española* no només va reproduir els consells relacionats amb fets de la Guerra Civil, sinó que també es pretenia el sentit exemplificant respecte als fets que no tenien res a veure amb la guerra, els que el règim, amb el seu argot, va batejar de «posteriores» i que eren manifestacions pròpiament antifranquistes⁶². El 8 de setembre

⁵⁸ «Consejo de guerra contra los miembros del tribunal que condenó a muerte a los Generales Goded y Fernández Burriel», *LVE* (28-IV-1939), p. 4.

⁵⁹ «El Consejo de guerra contra los miembros del Tribunal que condenó a muerte a los Generales Goded y Fernández Burriel», *LVE* (29-IV-1939), p. 7.

⁶⁰ «El constructor de las 'checas' comparece ante un consejo de guerra», *LVE* (13-VI-1939), p. 5.

⁶¹ J. M. SOLÉ I SABATÉ: *La repressió franquista...*, op. cit., pp. 364-365.

del mateix 1939, quan tot just feia cinc mesos del final de la guerra, el diari informava d'un «*buen servicio de la Policía. Nuevas e importantes detenciones de elementos encargados de organizar en Barcelona la acción directa.*»⁶³ En aquest cas els acusats, set homes, eren «*convictos y confesos de haber realizado gran número de hechos delictivos como pistoleros, antes del 19 de julio de 1936, durante la época rojoseparatista y más tarde, venidos de Francia, con la misión exclusiva de perturbar la tranquilidad, la paz y el orden, según instrucciones recibidas del Consejo general del Movimiento Libertario en Marsella, y dada por el funesto Santillán y por el comisario del campo rojo, a sueldo del marxismo internacional, llamado Botey.*» El diari explica detalladament les accions portades a terme pel grup: atracaments a mà armada a vianants i taxistes, contra una fàbrica de galetes, o la provocació d'un enfrontament amb els soldats vigilants del camp de concentració d'Horta, del qual havia mort un dels soldats. La mateixa notícia informa de la detenció d'un passador de gent per Andorra, un falsificador d'aval, un traficant d'armes, un vigilant de dipòsit d'armes i d'una persona que acollia els detinguts a casa seva. Tot plegat havia estat descobert i les detencions havien estat efectuades pel Rondín Antimarxista⁶⁴. La notícia, que es presenta desordenada però amb voluntat de contenir la màxima informació possible de les detencions fetes i de les activitats dels delinqüents, encara afegeix més informació en fer pública la detenció de tres atracadors de la fàbrica IMSA, al carrer Castillejos, que un cop presos havien estat jutjats de manera immediata i condemnats a mort i que van ser executats la matinada d'aquell mateix dia. La pena, efectivament, s'aplicà, però la notícia de l'atracament no acaba així, sinó mostrant la voluntat del règim de vetllar per la pau i amb un clar avís: «*Como puede verse, las autoridades velan con todo celo por la tranquilidad pública, y lo mismo en este caso como en otros anteriores ocurrirá siempre, que los delitos de esta naturaleza serán perseguidos y*

⁶² El règim va voler diferenciar els presos i els delictes. Els qui havien delinquit abans del final de la Guerra Civil (1-IV-1939) eren els anomenats «anteriores», mentre que els qui havien actuat amb posterioritat a aquesta data se'ls anomenava «posteriores». A aquest grup s'entenia que la seva vinculació política era explícita, atès que no s'havien vist forçats o cridats a laves durant el conflicte, sinó que havien pres la decisió de lluitar contra el règim un cop la guerra ja s'havia acabat.

⁶³ «Un buen servicio de la Policía. Nuevas e importantes detenciones de elementos encargados de organizar en Barcelona la acción directa», *LVE* (8-IX-1939), p. 5.

⁶⁴ El Rondín Antimarxista fou una brigada repressiva de caràcter especial dirigida per Manuel Bravo Montero quan el 13 de març el Servicio de Investigación de FET y de las JONS, que ell havia dirigit fins aleshores, va incorporar-se a la policia de l'Estat sota les ordres del cap superior de policia de Barcelona. Teòricament, estava supeditat a les ordres del cap superior de policia, però va conservar certa autonomia, constituint una brigada especial que va tenir un paper protagonista en detencions i interrogatoris polítics.

sancionados con la máxima rapidez que autorice la necesaria comprobación de las responsabilidades de sus autores.» Però la nota del dia 8 dóna per a més, en aquest cas per a continuar les advertències, ara als especuladors, i s'informa de la detenció de dos botiguers de roba i d'un home que traslladava oli: «*Otro especulador a la cárcel: Ha sido detenido Joaquín París Aguiló cuando se dirigía en un autobús de Gavá a Barcelona, siendo portador de 20 litros de aceite sin la correspondiente guía y que los destinaba a venderlos a precios abusivos. Ha sido puesto a disposición del delegado de Abastecimientos.*»⁶⁵

Els acusats del dia 8, detinguts pel Rondín Antimarxista, foren ràpidament jutjats i afusellats el dia 12, i *La Vanguardia Española* va recollir la notícia, sempre amb la voluntat d'exemple: «*Como se verá, la Justicia de nuestro invicto Caudillo Generalísimo, es rápida y cortante en estos casos de perturbación del Orden Público. La nueva España procederá implacable contra aquellos que intenten perturbar su ritmo de honradez y de imperio.*»⁶⁶

A partir de setembre de 1939 les notícies relacionades amb els consells de guerra i la pena màxima no se centraran en els fets de la Guerra Civil sinó que, sent un mirall de l'evolució de la societat catalana i barcelonina, mostraran els actes derivats de la derrota en la guerra: la lluita armada contra el règim, els atracaments amb pistoles i metralladores i la depauperació social que va empènyer tantes persones a jugar-se la llibertat o la vida practicant l'estraperlo.

El juliol de 1940 *La Vanguardia Española* publica tot allò relacionat amb l'ordre públic sota l'epígraf en majúscules de «Vida de Barcelona», on també hi ha informació sobre l'abastiment d'ous de l'endemà o d'excursions organitzades per la Direcció General de Turisme. Les dades, doncs, són una clara mostra de la situació a la capital quan ja fa un any del final de la guerra. Pel que fa a l'ordre públic, s'hi especifica que han estat detinguts dos atracadors de vianants antics militants de la FAI, catorze atracadors més dels quals no es dóna informació i «dos rojos» que havien actuat en una txeca; a més, s'informa de les causes tractades a l'Audiència, en aquest cas un delictes d'usurpació de lloc i un d'estafa i d'una «*Sentencia cumplida. Ejecución de unos atracadores. En la mañana de ayer se cumplió la sentencia dictada por el Consejo de guerra sumarísimo que les juzgó, contra Cándido Trilla Sanuy, Luis Arriol Obra y Manuel Guerrero Parera, condenados a la última pena, autores del atraco perpetrado recientemente en la Via Augusta. También fue ejecutada la que en su día dictó un Consejo de guerra, contra Ramón Pol Berenguer, condenado a la pena máxima por el delito de atraco a mano armada.*»⁶⁷

⁶⁵ «Un buen servicio de la Policía...», art. cit., p. 5.

⁶⁶ «Se ha cumplido la sentencia dictada contra unos atracadores», *LVE* (13-IX-1939), p. 7.

⁶⁷ «Orden Público», *LVE* (5-VII-1940), p. 3.

De fet, esdevé estranya la publicació d'informacions de consells de guerra, tot i que en breus apareixeran amb comptagotes penes executades de fets relacionats amb la Guerra Civil que amb el temps s'esllanguiran⁶⁸. Quan es consideri interessant, però, la informació serà ben àmplia. És el que succeeix amb el consell de guerra fet a Antoni Devesa Bayona⁶⁹, del qual *La Vanguardia Española* en recull la informació el 30 d'abril de 1941: «*Ayer por la mañana se vio en Dependencias Militares un consejo de guerra contra el activo elemento de la F.A.I, Antonio Devesa Bayona, que en el año 1920 intervino en el asalto del Banco de Tarrasa siendo condenado a muerte, cuya pena fue conmutada por la inmediata inferior. Posteriormente participó en otros atracos y atentados. Asaltó el Palacio de Justicia en 19 de Julio de 1938 y en unión de Barriobero, Batlle y Samblancat constituyeron la tristemente célebre Oficina Jurídica. También fue inspector general de las Prisiones de la Generalidad. El fiscal, en sus conclusiones, solicitó para el procesado la pena de muerte.*»⁷⁰

Quant a l'aplicació de la justícia franquista, *La Vanguardia Española* manté una línia informativa: els qui són cridats per la justícia i s'han de presentar davant d'aquesta, els qui seran jutjats en consell de guerra properament i els qui són afusellats. Amb el pas dels anys s'observa que el diari fa un gir: si en la immediata postguerra destaca l'extrem màxim dels consells de guerra i les penes que aquests imposen, pretenent una exemplificació envers la ciutadania, durant els anys quaranta els consells de guerra ja no són tan presents en les notícies, i hi destaquen més les informacions sobre la detenció de delinqüents comuns, de persones que practiquen l'estraperlo, que fan de passadors a França o que cometen alguna acció antifranquista. Però la temàtica central seran les presons, l'estat dels presos i, sobretot, la magnanimitat franquista.

Les presons del règim

Les notícies sobre les presons aviat seran molt presents a *La Vanguardia Española*, quan just el 31 de gener de 1939, dia en què les tropes

⁶⁸ Per exemple, breus com «Detención de un peligroso elemento rojo», *LVE* (20-IV-1944), p. 9, «Detención de un criminal extremista», *LVE* (7-VI-1944), p. 11, «Detención de un desalmado», *LVE* (7-VII-1944), p. 9, «Detención de un rojo», *LVE* (24-II-1945), p. 11, i «Cumplimiento de sentencia en Pontevedra», *LVE* (7-IX-1946), p. 2.

⁶⁹ Vegeu E. MASJUAN: «Tribunales populares, justicia de clase y nuevo derecho: el caso Barriobero (1936-1939)», a C. NAVAJAS ZUBELDÍA (ed.): *Actas del IV Simposio de Historia Actual, Logroño, 17-19 octubre 2002*, Gobierno de La Rioja, Instituto de Estudios Riojanos, Logronyo:2004, pp. 1.039-1.057.

⁷⁰ «Consejo de guerra contra el atracador anarquista Antonio Devesa», *LVE* (30-IV-1941), p. 3.

franquistes encara no han arribat a la frontera amb França, apareix a la pàgina 2 la nota «Una visita a la prisión Modelo»⁷¹. Ja s'hi reflecteix un tret característic que serà present en totes les informacions que el diari vagi publicant sobre el règim penitenciari: la gran magnanimitat de Franco, sempre personificant la voluntat caritativa en el dictador; com s'afirma el 18 de novembre de 1944, «Justicia, templada con la dulzura de la misericordia»⁷².

El darrer dia de gener de 1939 la nota al diari recalca: «*para organizar los servicios penitenciarios con arreglo a las normas de humanitarismo que inspiran los pensamientos del Generalísimo Franco en materia tan delicada*»⁷³. La mateixa nota informa de l'existència de la «Redención de Penas por el trabajo» i que aquest decret permet a les autoritats franquistes redimir els penats: «*establece la institución cristiana la reintegración social, de los delincuentes virtud de su propia conducta y laboriosidad dentro de los establecimientos penitenciarios. A las familias de los encarcelados se les entrega parte del jornal y reciben un aumento proporcionado al número de hijos. He aquí la obra de la España Nacional en contestación generosa a las checas del SIM y al escandaloso abandono que han vivido los presos de orden dentro de las cárceles civiles.*»

Discurs humanitari, caritatiu, benèfic i compassiu, tot ell fals tal com la història i els testimonis demostren, que el règim mantindrà al llarg dels anys quaranta i que *La Vanguardia Española* reflectirà fidelment. Un discurs que inicialment anirà acompanyat de la comparació amb el tracte que els presos de la República havien rebut durant la Guerra Civil, sobretot a les txeques, al qual se li dóna la màxima rellevància, com en aquest cas, que la notícia apareix a la portada: «*En cambio las habitaciones de torturas utilizadas por los rojos en sus prisiones son algo que llena de horror, habiéndose aplicado en ellas todas las crueldades imaginables. Por ejemplo el acusado era colocado en un sillón por el que pasaba una corriente eléctrica, que se intensificaba o disminuía, hasta que la persona supliciada declaraba lo que los esbirros deseaban. El suelo de estas celdas de horror estaba empapado de pez. Con ello, se perseguía que los reclusos no pudiesen descansar. Otras celdas tenían una instalación de agua sumamente fría, con la que se empapaba a los prisioneros. En el techo se habían colocado unas anillas de las que se colgaba a los prisioneros, etcétera, etcétera.*»⁷⁴

El 2 d'agost s'anuncien⁷⁵ els primers tallers en una presó de l'Estat (Alcalá de Henares) de la Redención de Penas por el Trabajo i la inaugu-

⁷¹ «Una visita a la prisión Modelo», *LVE* (31-I-1939), p. 2.

⁷² L. FONTES DE ALBORNOZ: «Los problemas de la liquidación...», art. cit., p. 2.

⁷³ «Una visita...», art. cit., p. 2.

⁷⁴ «El General Dufieux describe a un periodista francés las 'checas' de Barcelona: 'Son algo que llena de horror'», *LVE* (17-II-1939), p. 1.

ració d'un altar a la Mare de Déu de la Mercè a la presó provisional del Poble Nou (El Cànem)⁷⁶. El 3 de setembre s'informa de la redempció que durant el juliol van efectuar 5.438 presos i que de la seva feina les seves famílies havien cobrat més de 60.000 pessetes, així com també del fet que a Galícia s'instal·laran tallers de sabateria i complexos peixaters a Ifni; però sobretot remarca que ningú no escapa de la justícia franquista i les possibilitats que dóna per redimir-se i per reduir la pena: *«El fichero fisotécnico de la bolsa del trabajo del Patronato de redención de penas por el trabajo, consta en la actualidad de 45.000 fichas, con un total de 603 oficios. En este fichero de la Dirección de Prisiones hay arquitectos, horticultores, periodistas y cocineros. La redención de penas por el trabajo y los beneficios de la libertad, condicional, son: un recluso condenado a doce años, si trabaja, puede recobrar la libertad a los cuatro años y medio. Un día de trabajo supone dos de extinción de condena.»*⁷⁷

El 6 de gener de 1939, dia en què se celebra la pasqua militar, el general Orgaz tornava a mostrar la caritat del règim, en aquest cas del seu braç executiu, l'exèrcit, a través d'una donació econòmica: *«El general Orgaz ha entregado un importante donativo al inspector de Prisiones de Cataluña, don Isidro Castellón, donativo que será hoy distribuido entre los que sufren prisión en los diversos establecimientos penitenciarios de la región.»*⁷⁸

Al llarg dels anys quaranta, les notícies al diari se succeeixen en breus poc destacats que informen de qüestions diverses, com ara del fet que es valori positivament els condemnats i privats de llibertat que durant la seva «estancia en prisión adquieran instrucción religiosa, patriótica y cultural»⁷⁹; de la voluntat d'atendre els presos com a persones des de la creació del «Patronato Nacional de Presos y Penados. (...) El ministro de Justicia pronunció un discurso, en el que dijo que con este acto se cumple una de las consignas más cristianas: la de atender a los presos como hombres, ya que como presos están atendidos por el servicio de la Dirección General de Prisiones»⁸⁰; de la facilitat de reunió que es dóna a les famílies «con motivo de la festividad de Nuestra Señora de la Merced, ayer por la tarde en el patio-jardín de la Prisión Celular, los hijos menores de los reclusos,

⁷⁵ «La redención de penas por el trabajo.-Los talleres de Alcalá de Henares», *LVE* (2-VIII-1939), p. 6.

⁷⁶ «Inauguración de un altar en la prisión provisional de Pueblo Nuevo», *LVE* (2-VIII-1939), p. 3.

⁷⁷ «La redención de penas por el trabajo. En el mes de julio último, redimieron penas por trabajo 5.438 reclusos», *LVE* (3-IX-1939), p. 10.

⁷⁸ «Importante donativo del general Orgaz para los presos», *LVE* (6-I-1940), p. 3.

⁷⁹ «Consejo de Ministros. Justicia», *LVE* (26-XI-1940), p. 3.

⁸⁰ «El Patronato Nacional de Presos y Penados. El Ministro de Justicia dio ayer posesión al Presidente del nuevo Organismo», *LVE* (28-IV-1944), p. 3.

pasaron toda la tarde con sus padres siendo además obsequiados por la Dirección con una succulenta merienda, golosinas y juguetes»⁸¹; o bé de la voluntat de respondre a les demandes familiars: «La prensa de toda España se hace eco de la generosa iniciativa de S.E. el Jefe del Estado al encargar al Patronato Nacional de Presos y Penados haga llegar en esta ocasión, un especial auxilio que resuelva su agobio a los familiares de presos y penados que lo soliciten.»⁸²

Al «túnel dels anys 40», com tan bé va batejar Néstor Luján aquest període negre de la nostra història⁸³, Catalunya fou un país reprimat. L'intent de genocidi cultural, demostrat per Josep Benet⁸⁴, anava acompanyat de milers de persones privades de llibertat, esperant sentència o que aquesta s'acomplís, en batallons de treballadors o en camps de concentració. També és gràcies a *La Vanguardia*, però no a l'«Espanyola», que podem saber quantes persones eren a les presons del Principat l'any 1940: «Esto nos lleva a que la cifra total de hombres y mujeres privados de libertad a inicios de 1940 era de 27.779, lo que significaba que el 9,5 por mil del total de la población que tenía en esas fechas Catalunya (2.915.757 habitantes) estaba encarcelada en una prisión catalana.»⁸⁵ En aquest sentit, a la presó Model de Barcelona el 1941 hi havia 8.685 presos, i el 1943 el nombre era de 2.971⁸⁶. Entremig, el règim s'havia vist obligat a emetre diverses amnisties. Amb un país derruït per la guerra, no es podia permetre mantenir a les presons la seva força de treball, si més no la que no havia marxat a l'exili.

El 4 de juny de 1943 *La Vanguardia Espanyola* informa de la primera amnistia del règim: «Nos referimos a la disposición que, aclarando el concepto de la pena accesoria aplicada a los condenados por delitos derivados de la rebelión marxista, establece que aquellos que hayan sido beneficiados con la libertad condicional y que durante el tiempo de la condena que les reste por cumplir hayan de sufrir la pena de inhabilitación, podrán desempeñar su actividad profesional acogiéndose a las prescripciones que el propio decreto establece.»⁸⁷ Aquesta notícia és, però, ràpidament matisada: «No se trata de una amnistía, medida de gobierno que utilizan los regímenes

⁸¹ «En la Prisión Celular. Los hijos de los reclusos pasaron la tarde con sus padres», *LVE* (3-X-1945), p. 7.

⁸² «Loable rasgo anónimo. El auxilio a los familiares de los presos», *LVE* (10-I-1946), p. 3.

⁸³ N. LUJÁN: *El túnel dels anys 40*, La Campana, Barcelona:1994.

⁸⁴ J. BENET: *L'intent franquista de genocidi cultural contra Catalunya*, PAM, Barcelona: 1995.

⁸⁵ J. M. SOLÉ I SABATÉ i O. DUEÑAS: «Cárcel Cataluña», *La Vanguardia. Revista* (29-XI-2006), p. 12.

⁸⁶ DD.AA.: *Expresos polítics. Memòria dels ajuts concedits pel govern català*, Memorial Democràtic i Generalitat de Catalunya, Barcelona:2009.

⁸⁷ «Una medida de profundo sentido cristiano», *LVE* (4-VI-1943), p. 2.

liberales y claudicantes para continuar en el desempeño del poder.» No fou la primera ni l'única vegada que es destacava el «sentido cristiano» de la mesura, així com també les amnisties que Franco va aprovar al llarg dels anys, pel Nadal o per donar importància a algun fet, com ara la mort del papa de Roma.

La Vanguardia Española, a més d'informar en notes breus de la situació de les presons i del respecte i bon tracte que els presoners hi rebien, utilitzà les cròniques, sovint sense signatura, per ressaltar la tasca humanitària del règim envers els presos, com el titulat «Humana política penitenciaria», en què se sintetitza la situació que les noves autoritats es van trobar el 1939 i com hi van fer front: *«Al terminar la guerra, muchos núcleos de tales gentes consiguieron ganar las fronteras o embarcar hacia las costas de Argelia. Pero otros muchos se quedaron en España. Había que realizar una investigación delicada para discriminar los que sólo eran delincuentes políticos, de aquellos otros ya condenados por delitos comunes antes del 18 de julio, y que durante la guerra habían acumulado delitos de sangre sobre aquellos por los que fueron condenados por los tribunales de justicia. Tuvo que ser ésta una tarea larga. Delimitar en los campos de concentración cuáles eran los auténticos criminales y cuáles los delincuentes. Resultó ser una operación delicada y enojosa, y sobre todo, larga. Durante este período de tiempo se nos acusó de tener a mucha gente en las cárceles y en los campos de concentración. Pero aun con todo, esas dificultades de selección fueron obviadas y poco a poco fueron separados los criminales vulgares de los delincuentes políticos. Para éstos, la generosidad del Caudillo se fue mostrando en proporciones cada día más crecidas.»*⁸⁸

El règim procurà, amb l'ajuda de *La Vanguardia Española*, fer conèixer la política caritativa envers els presos i en general el règim penitenciari, tant a l'interior de l'Estat com a l'exterior. Calia assabentar l'Europa de la postguerra de la gran tasca que la redempció de penes pel treball comportava per als qui eren privats de llibertat, defensar que era un gran avanç social bàsic de l'Espanya franquista i destacar que la majoria de presos comuns no tenien res a veure amb els fets de guerra. Mercès a l'entrevista que li fan al ministre de Justícia, aleshores Raimundo Fernández-Cuesta, uns corresponsals estrangers el setembre de 1946⁸⁹, podem conèixer les dades amb què el règim treballava respecte de la població reclusa i saber

⁸⁸ «Humana política penitenciaria», *LVE* (29-VI-1945), p. 31.

⁸⁹ «El diario *Arriba* publica la siguiente información: Ayer visitaron al ministro de Justicia, señor Fernández Cuesta, los señores Alan Herman, corresponsal de la "Columbia Broadcasting" y del semanario "Collier's", y José Luis F. del Campo, corresponsal en Londres de "El Alcázar"; mantuvieron una conversación sobre el régimen penitenciario en España.» «La realidad del régimen penitenciario en España. Una entrevista del ministro de Justicia con dos periodistas extranjeros», *LVE* (21-IX-1946), p. 3.

que comptabilitzava gairebé 38.000 persones privades de llibertat: «*La población reclusa total en los establecimientos penitenciarios, centrales, provinciales, prisiones de partido, prisiones especiales para mujeres de vida extraviada y destacamentos de trabajadores, según la estadística cerrada en 10 de septiembre del año en curso, es de 37.991 hombres y mujeres, dividida en la siguiente forma: Condenados por delitos de rebelión cometidos entre el 18 de julio de 1936 y 1 de abril de 1939, en que terminó la guerra, en su mayoría autores de delitos comunes, 6.114; condenados por delitos comunes contra la vida e integridad personal, la propiedad, la honestidad y otros delitos, 10.752; procesados por los mismos delitos, que han asistido a juicio y están pendientes de sentencia, 11.497; detenidos a disposición de Juzgados, arrestados gubernativos, vagos y maleantes, mujeres de vida extraviada, arrestados por infracciones a la ley de tasas y otras faltas, 9.631. Es decir, por la rebelión marxista sólo 6.114, y por delitos comunes, 31.880, o sea un total general de reclusos de 37.994.*»

L'entrevista, reproduïda en tres columnes, també va servir per desmentir rumors sobre la justícia franquista. A la pregunta de si era cert o no que els acusats sotmesos a la justícia militar no tenien advocat defensor, el ministre era taxatiu i deia que, segons l'article 55 del codi de justícia militar, tothom tenia dret a escollir els serveis d'un advocat, i que això es complia escrupolosament. Però la referència al codi de justícia militar féu que els entrevistadors preguntessin per què tothom, tant militar com civil, era jutjat per tribunals militars. Fernández-Cuesta va respondre molt clarament: «*En España la jurisdicción militar, no creada ahora de manera excepcional como algunos suponen en el extranjero, sino teniendo su Código desde 1890, últimamente modernizado, y constituyendo una pieza normal de la total organización jurisdiccional y penal de la nación, es competente, desde que existe, para conocer del delito de rebelión y de aquellos que atentan contra la seguridad del Estado, siendo ésta la razón por la que quedan sometidas a ellas los procesados por tales hechos.*» La contundència en les respostes del ministre es manté quan se li pregunta què vol dir ser un criminal contra l'Estat: «*A esta pregunta clara le sucede una respuesta contundente: La que se considera en todas partes: atentar de hecho contra el régimen constituido.*»⁹⁰

El règim no deixa de fer propaganda de la seva política penitenciària, i l'any 1946 no deixa de publicitar-se, si és possible a la primera plana de *La Vanguardia Española*, com el 26 de setembre, dia de la Mercè, quan s'exposa «La ejemplar obra penitenciaria del Estado español», en què s'aborden els aspectes de la vida penitenciària on el règim incideix positivament⁹¹. En l'alimentació s'informa escrupolosament dels grams

⁹⁰ *Ibidem.*

⁹¹ «La ejemplar obra penitenciaria del Estado español», *LVE* (26-IX-1946), p. 1.

de menjar i les calories de què gaudeixen els reclusos: 250 grams de pa, 15 grams de sucre, 40 grams d'oli, 200 grams de llegums secs, 500 grams de patates, 40 grams d'arròs, 40 o 50 grams de carn i peix i 15 grams de carn de porc. Ara bé, si els reclusos són treballadors (colònies penitenciàries), les proporcions s'incrementen i poden gaudir de fruita i d'algun ou de gallina. També s'informa dels nombres de la redempció de penes pel treball; segons aquestes dades, hi havia trenta-dos destacaments en què hi treballaven quatre mil penats, els quals també assistien «*a las clases de religión en sus tres grados, 4.519 reclusos; a las de cultura general en sus cinco grados, 4.494; a la escuelas de capacitación profesional 'Gómez Gil' y 'P. Pérez del Pulgar', 118, los cuales obtienen la redención correspondiente una vez celebrados los exámenes y obtenida la aprobación del curso correspondientes*».

Aquestes presons, aquests destacaments penitenciaris, segons la informació de *La Vanguardia Española*, semblen exemplars, modèlics, avançats en el temps per la possibilitat que els presos poguessin treballar per redimir penes i gaudir d'educació dins la presó. Aquests presos podien, segons aquestes informacions, trobar-se amb la família i cobrar unes pessetes en funció dels fills que tenien, els quals eren ben alimentats. Això estava, però, lluny de la realitat que els testimonis de l'època relaten, dels quals cada cop podem gaudir més mercès a les memòries i les entrevistes que arreu del territori es fan i es recullen.

Alberto Pellegrini

De la «Idea de Imperio» a la «Vigilante guardia»
La política exterior a les pàgines
de *La Vanguardia Española*
(1939-1946)

La política exterior de l'Espanya franquista durant els primers anys del règim va ser, bàsicament, el resultat d'una suma de factors diferents però molt estrictament lligats¹. En primer lloc, va ser conseqüència del posicionament internacional respecte a la Guerra Civil i dels ajuts enviats als nacionalistes per part d'Alemanya i Itàlia, uns països que no van tardar a convertir-se en els principals referents del nou Estat falangista. En canvi, Gran Bretanya i sobretot França, tradicionalment lligades a Espanya, es van atreure l'enemistat d'importants sectors del règim franquista. Aquesta redefinició de les aliances es va acompanyar, en segon lloc, de l'aparició d'un explícit discurs expansionista en els sectors més radicals de Falange. El discurs, de clara derivació feixista, clamava la necessitat d'un «espai vital» espanyol (mitjançant una estricta vinculació a Itàlia i Alemanya en la seva lluita contra les potències democràtiques)² que s'havia d'obtenir en primer lloc a l'Àfrica septentrional i central³; al mateix temps no faltaven ambicions més o menys explícites sobre Portugal i fins i tot els països iberoamericans, a més de tenir com a fonamental objectiu la recuperació de Gibraltar. Finalment, el tercer factor bàsic va ser el feroç anticomunisme del règim, que es va manifestar en la persistent animadversió contra l'URSS i que es va mantenir sempre sense fissures.

¹ J. TUSELL, J. AVILÉS i Rosa PARDO (eds.): *La política exterior de España en el siglo XX*, Und, Madrid:2000.

² L. DELGADO GÓMEZ-ESCALONILLA: *Imperio de papel. Acción cultural y política exterior durante el primer franquismo*, CSIC, Madrid:1992, pp. 161-167.

³ G. NERÍN i A. BOSCH: *El imperio que nunca existió. La aventura colonial discutida en Hendaia*, Plaza y Janés, Barcelona:2001; M. ROS AGUDO: *La gran tentación. Franco, el Imperio colonial y los planes de intervención en la Segunda Guerra Mundial*, Styria, Barcelona:2008.

Aquests tres factors, d'altra banda, no es poden separar de l'evolució de la política internacional entre 1939 i 1946, i sobretot de l'evolució i el desenllaç de la II Guerra Mundial: la combinació entre els plantejaments teòrics de la diplomàcia franquista i la influència pràctica dels esdeveniments bèl·lics finalment configurarà el posicionament internacional del règim franquista al llarg de tota l'etapa cronològica considerada⁴.

La Vanguardia, que sempre va dedicar una gran atenció als esdeveniments internacionals (gràcies també a les cròniques dels seus enviats especials, entre els quals algunes de les firmes més prestigioses del periodisme franquista), reflecteix perfectament aquesta combinació: l'odi a les democràcies burgeses, la reivindicació imperial i l'anticomunisme, dominants fins al 1943, hauran de conviure posteriorment amb l'exaltació de la neutralitat i la redefinició de la posició internacional espanyola arran de la victòria aliada al conflicte mundial.

1939-1940: atacs a les democràcies i exaltació feixista

La Vanguardia no va trigar gaire, el 1939, a deixar clares les seves antipaties cap als països democràtics: en el primer comentari sobre política internacional aparegut després de l'ocupació de Barcelona, un exultat Augusto Assía contraposa la força d'Espanya amb l'«anquilosamiento mental y pereza física» de les democràcies⁵; poques setmanes després, la desaparició de Txecoslovàquia dóna lloc a explícits insults als autors del tractat de Versalles («locoides pedantescos y delirantes»)⁶. Els constants atacs a les democràcies i a la Societat de les Nacions (definida com a «sanedrí del Léman»)⁷ s'acompanyen, d'altra banda, de la creixent exaltació de les potències totalitàries: si les majors simpaties es concentren a Itàlia, amb la publicació d'articles sobre l'amistat amb el país mussolinià⁸, no falten tampoc les altisonants celebracions del nazisme: amb motiu del cinquantè aniversari de Hitler, el diari arriba a dedicar al Führer un retrat gegant que ocupa tota la portada del suplement gràfic⁹.

El nomenament de Galinsoga com a director encara dóna més impuls als sentiments antidemocràtics i filofeixistes del diari: mentre un al·lucinant

⁴ J. TUSELL: *Franco, España y la II guerra mundial: entre el Eje y la neutralidad*, Temas de Hoy, Madrid:1995.

⁵ A. ASSÍA: «La fortaleza de España y la debilidad de las democracias», *La Vanguardia Española (LVE)* (14-II-1939), p. 9.

⁶ «La operación cesárea del Reich, las nacionalidades, y el comunismo en derrota», *LVE* (18-III-1939), p. 1.

⁷ «La retirada de España de la S.d.N.», *LVE* (9-V-1939), p. 1.

⁸ J. M. TALLADA: «Italia, nuestra amiga», *LVE* (23-IV-1939), p. 3.

⁹ «Adolfo Hitler celebra su 50 aniversario», *LVE* (23-IV-1939), p. 1 (notes gràfiques).

article de José Juan Cadenas insulta obertament el president Roosevelt (el «campechanote inválido» de la Casa Blanca) i la seva dona (que té la necessitat d'«evacuar» un article cada dia) per les seves simpaties republicanes¹⁰, el viatge a Espanya del ministre d'Afers Estrangers italià Ciano és l'ocasió per a una exaltació sense precedents. L'arribada del ministre a Barcelona se celebra amb una portada en què no s'estalvien adjectius grandiloqüents i eslògans feixistes¹¹, i la visita del mateix Ciano a Tarragona es transforma en una evocació de l'«amistat mil·lenària» entre l'«Imperi de Roma» i l'«Imperi Hispànic»¹².

Després d'aquesta veritable orgia, els fervors totalitaris semblen durant un moment apagar-se: si bé continuen apareixent articles antidemocràtics i fins i tot antisemites (on el judaisme és qualificat de «sangriento fantasma que ronda el mundo»)¹³, la preocupació per una guerra mundial que es preveu imminent concentra tota l'atenció del diari. Aquesta atenció es transforma ràpidament en crit a favor de la neutralitat¹⁴: encara que no s'hagin apagat en cap moment les simpaties feixistes, sens dubte el pacte entre Alemanya i l'URSS (tot i que al seu moment s'havia descrit com una «jugada maestra» dels nazis)¹⁵ és un esdeveniment que al règim franquista costa de digerir (com demostren els repetits articles anticomunistes publicats en el curs de l'hivern 1939-1940 amb motiu de la guerra de Finlàndia)¹⁶.

1940-1941: la temptació imperial

A partir de la primavera de 1940, quan les ofensives alemanyes posen sota el control nazi tota l'Europa occidental, s'abandonen les residuals prudències anteriors i es manifesta de manera evident, també a *La Vanguardia*, la «temptació imperial» franquista. Una temptació ja prou explícita en els articles que intenten lligar al destí espanyol les repúbliques americanes —com fa Fernández Almagro, qui a més condemna el «delirant romàntic» Bolívar¹⁷— i que arriba al seu punt àlgid quan es

¹⁰ J. J. CADENAS: «El 'bello gesto' de la señora Roosevelt», *LVE* (23-VI-1939), p. 3.

¹¹ «Arco triunfal para el conde Ciano, con los laureles de las dos banderas soberanas», *LVE* (11-VII-1939), p. 1.

¹² «Bajo el arco triunfal del saludo cesáreo», *LVE* (12-VII-1939), p. 1.

¹³ M. FERNÁNDEZ ALMAGRO: «Ante el Congreso Sionista de Ginebra», *LVE* (22-VIII-1939), p. 3.

¹⁴ «A todo trance, ¡paz!», *LVE* (25-VIII-1939), p. 1; J. A. GIMÉNEZ ARNAU: «La guerra ha comenzado», *LVE* (2-IX-1939), p. 4.

¹⁵ A. ASSÍA: «Alemania rompe el frente enemigo», *LVE* (23-VIII-1939), p. 4.

¹⁶ E. MONTES: «La Hispanidad en la cruzada contra Moscú», *LVE* (12-I-1940), p. 1.

¹⁷ M. FERNÁNDEZ ALMAGRO: «Lecciones de España», *LVE* (28-II-1940), p. 1.

produeix la caiguda de França al juny. Aquesta caiguda, per cert, és celebrada entusiàsticament i vista com l'epitafi de tot el procés revolucionari francès començat al 1789¹⁸. A la nova Europa totalitària, antidemocràtica i antiliberal, tan aclamada pels franquistes¹⁹, les reivindicacions espanyoles podran finalment —segons les previsions dels periodistes— trobar la seva completa realització. Així doncs, no és gens estrany que es dediqui un ampli espai a la reclamació de Gibraltar (objecte de tres articles de Manuel Aznar entre maig i juny)²⁰, i que l'ocupació espanyola de la ciutat internacional de Tànger desencadeni l'irrefrenable entusiasme dels cronistes²¹.

De fet, entre el juny i l'octubre de 1940, la identificació d'Espanya amb les potències de l'Eix arriba als seus màxims nivells: mentre tothom espera la imminent entrada franquista en la guerra, es multipliquen els articles plens d'elogis cap al nazisme (Santiago Nadal arriba a alabar la «cálida humanidad» dels discursos de Hitler)²², i el mateix director Galinsoga —que en un llarg reportatge en set capítols narra el seu recorregut per l'Europa ocupada— celebra sense parar el Nou Ordre nazi²³. Aquest Nou Ordre, segons les previsions, hauria de comptar amb les previsions espanyoles, tal com s'encarreguen d'assenyalar puntualment les cròniques sobre els viatges de Serrano a Itàlia i Alemanya²⁴ i les contínues referències al destí imperial de la Hispanitat²⁵. Tota ocasió, doncs, és bona per posar en relleu la proximitat a les posicions de l'Eix: fins i tot la visita de Himmler a Barcelona dóna lloc a altisonants elogis del cap de les SS: «*el pueblo de Barcelona sepa que al recibir, hoy y aclamar a Himmler, acoge y exalta a uno de los más egregios forjadores de la nueva Alemania. Pocas palabras más necesitaremos consignar como expresión de la complacencia y del honor que sentimos al dar la bienvenida a quien tanto hizo, con un ardiente patriotismo, que ha de merecer aplauso de todos los corazones nobles que sientan su respectivo patriotismo...*»²⁶

Encara que, de fet, la tan esperada intervenció espanyola en la guerra finalment no es produeixi, tot i les entrevistes de Franco amb Hitler i Mussolini, el to dels articles de política exterior no es va fent més neutral

¹⁸ «Moralejas», *LVE* (18-VI-1940), p. 1.

¹⁹ S. NADAL: «La nueva Europa», *LVE* (9-VII-1940), p. 2.

²⁰ M. AZNAR: «Política de Inglaterra y España», *LVE* (31-V-1940), p. 1, (1-VI-1940), p. 1, i (2-VI-1940), p. 1.

²¹ M. ABIZANDA: «Instinto de idea de Imperio», *LVE* (16-VI-1940), p. 1.

²² S. NADAL: «Mi vida: ¡qué novela!», *LVE* (21-VII-1940), p. 1.

²³ L. DE GALINSOGA: «Bajo el pabellón del Reich», *LVE* (4-IX-1940), p. 1, (7-IX-1940), p. 1, (8-IX-1940), p. 1, (17-IX-1940), p. 1, (19-IX-1940), p. 1, (6-X-1940), p. 1, i (13-X-1940), p. 1.

²⁴ R. GARRIGA: «Estancia de nuestro ministro de la Gobernación en Alemania», *LVE* (19-IX-1940), pp. 1-2.

²⁵ «Hispanidad altiva y eficaz», *LVE* (12-X-1940), p. 2.

²⁶ «Himmler o la paz interior de Alemania», *LVE* (23-X-1940), p. 1.

amb el transcurs dels mesos. Una vegada més, l'aniversari del Führer (un «forjador de Historia») és celebrat amb gran relleu²⁷; les conquestes totalitàries de la primavera de 1941 (Iugoslàvia i Grècia) són vistes amb favor i entusiasme²⁸; i el lema «gloria i eficàcia» acompanya repetidament la celebració del cinquè aniversari de l'Imperi italià²⁹. Dos anys després de la fi de la Guerra Civil, hi ha pocs dubtes sobre les simpaties internacionals del règim franquista.

1941-1942: croada anticomunista

Quan el 22 de juny de 1941 les tropes nazis ataquen l'URSS, començant la campanya bèl·lica decisiva de la II Guerra Mundial, les autoritats franquistes poden finalment celebrar el final d'aquella antinatural aliança entre Berlín i Moscou que tant li havia costat acceptar. Una veritable onada d'exaltat anticomunisme —hàbilment dirigida per Serrano— recorre Espanya i la seva premsa: la croada nazi a l'Est europeu és vista com la continuació de la lluita començada en 1936 pels nacionalistes³⁰, les multitudinàries manifestacions de Madrid i Barcelona ressonen amb el crit «Rússia és culpable»³¹, les pàgines dels diaris s'omplen de descripcions dels crims comunistes³² i la sortida de la División Azul cap al front és celebrada com si fos el primer pas cap a la definitiva intervenció espanyola en la guerra, una intervenció que en canvi el desplaçament de la guerra cap a l'Est fa cada cop més improbable³³. L'Operació Barbarroja, a més, canvia radicalment tota la perspectiva espanyola respecte al conflicte mundial: un conflicte en què, ara, la lluita anticomunista representa el factor fonamental i decisiu. De fet, en l'òptica franquista, tot s'ha de mirar en funció d'aquesta lluita: així, per exemple, Hitler, encara més que el fundador d'un Nou Ordre, és el baluard d'Europa contra el bolxevisme³⁴; i la culpa més greu d'Anglaterra és la seva oportunista aliança amb els soviètics³⁵.

²⁷ «Hoy cumple 52 años el Führer Canciller del Reich, Adolfo Hitler», *LVE* (20-IV-1941), p. 2.

²⁸ «Once capitales», *LVE* (29-IV-1941), p. 1.

²⁹ «Cinco años de gloria y eficacia», *LVE* (10-V-1941), p. 1.

³⁰ «España, precursora», *LVE* (24-VI-1941), p. 1.

³¹ «En Barcelona hubo ayer patrióticas manifestaciones de afirmación nacional», *LVE* (26-VI-1941), p. 1.

³² «España, víctima del crimen soviético», *LVE* (2-VII-1941), p. 1, i «Lo que aquí hicieron sus lacayos», *LVE* (4-VII-1941), p. 1.

³³ «La 'División Azul', bajo el mando del general Muñoz Grande [sic], emprende su marcha para la guerra», *LVE* (15-VII-1941), p. 1.

³⁴ «El Führer, que salva a Europa», *LVE* (10-X-1941), p. 1.

³⁵ «Un oportunismo de doble filo», *LVE* (8-I-1942), p. 1.

Mentrestant, a la fi de 1941, un nou blanc s'afegeix a la llarga llista d'enemics (declarats o no) dels franquistes: els Estats Units, agredits pels japonesos a Pearl Harbor i forçats a la intervenció. Segons la visió espanyola, en canvi, els nord-americans havien provocat la guerra («acosando aquí y allá»)³⁶; com a conseqüència, les grans victòries nipones de l'hivern de 1942 desperten només entusiasme en la premsa³⁷. Tot i així, la croada anticomunista segueix constituint el punt fonamental de la guerra en curs: al llarg de gairebé tot el 1942, els articles que subratllen la necessitat moral de la lluita contra l'URSS³⁸, que glorifiquen l'«epopeia» de la División Azul³⁹ i que celebren les victòries totalitàries (com durant l'estiu)⁴⁰ es multipliquen i es repeteixen amb insistència. Aquesta insistència, per cert, no disminueix tampoc amb el canvi ministerial del setembre de 1942, quan el prudent Jordana substitueix Serrano en Afers Estrangers: de fet, *La Vanguardia* es preocupa gairebé immediatament de subratllar com aquest canvi no ha d'implicar cap desviació en la política exterior espanyola⁴¹.

1942-1943: l'impacte del canvi militar. De Torch a la caiguda d'Itàlia

A pesar de les afirmacions anteriors sobre la continuïtat d'aquesta política exterior, no hi ha cap dubte sobre el «gir» que la diplomàcia franquista es veu forçada a adoptar des de la fi de 1942: un gir que és la conseqüència evident dels contemporanis esdeveniments militars. El desembarcament aliat a l'Àfrica del Nord al novembre de 1942 (l'Operació Torch), que amb la gairebé contemporània victòria britànica a El-Alamein modifica radicalment el curs de la guerra a la Mediterrània, representa per als franquistes un moment d'extrema tensió: les operacions militars, ara, afecten territoris situats dins l'àrea d'interès espanyola, i la possibilitat que Espanya es vegi implicada en els combats causa bastant preocupació als dirigents madrilenys. Aquesta preocupació es reflecteix perfectament

³⁶ E. MONTES: «Tras la conferencia de Río», *LVE* (1-II-1942), p. 3.

³⁷ «El Japón y los Estados Unidos en la guerra», *LVE* (10-XII-1941), p. 1.

³⁸ «El sentido primario de esta guerra», *LVE* (24-IV-1942), p. 1, i «El comunismo, enemigo universal», *LVE* (4-X-1942), p. 3.

³⁹ «Un testimonio más ante la historia», *LVE* (28-IV-1942), p. 1, X. DE ECHARRI: «Soldados de Europa», *LVE* (6-V-1942), p. 4, i «Heroísmo y grandeza de los voluntarios», *LVE* (21-X-1942), p. 5.

⁴⁰ «Sebastopol y Alejandría», *LVE* (2-VII-1942), p. 1.

⁴¹ «Consecuencia en la política exterior», *LVE* (24-IX-1942), p. 3. En aquests primers dies de tardor, de fet, continuen les professions de fe en el totalitarisme nazifeixista: per exemple, el vintè aniversari del règim italià és celebrat amb l'habitual grandiloqüència; vegeu «Una efemérides decisiva: la Marcha sobre Roma», *LVE* (28-X-1942), p. 1.

en els articles que, en els dies successius al desembarcament, es publiquen a *La Vanguardia*, els quals subratllen l'interès espanyol per Àfrica⁴² i, sobretot, procuren allunyar el nerviosisme i rebaixar l'evident tensió⁴³.

D'altra banda, aquesta tensió no es limita als esdeveniments mediterranis: justament quan l'URSS desencadena la seva formidable ofensiva sobre Stalingrad, es multipliquen a la premsa les reafirmacions d'anticomunisme militant, unes reafirmacions que es caracteritzen sobretot pel seu to cada vegada més preocupat⁴⁴. La catàstrofe del VI exèrcit nazi —encara que pugui donar lloc a exaltats comentaris sobre l'epopeia dels soldats alemanys⁴⁵— marca un altre indubtable punt d'inflexió en la premsa, que comença a destacar com més va més la necessitat de resistir l'atac comunista i el paper de «Ciudadela de Occidente» que hauria d'exercir l'Estat franquista⁴⁶. Aquesta redefinició de la lluita anticomunista —d'ofensiva a defensiva— s'acompanya al mateix temps dels primers senyals de re-posicionament respecte a la guerra: juntament amb la major prudència que es reserva a les notícies d'àmbit aliat, comencen a aparèixer alguns articles explícitament propicis a la pau i a la fi dels combats⁴⁷.

El «gir» de la diplomàcia franquista —i de la premsa— respecte al conflicte es fa cada vegada més accentuat amb el transcurs dels mesos: després de la conquesta aliada de tot Àfrica septentrional, un nou esdeveniment influeix fortament en el nou plantejament espanyol. En efecte, la caiguda del feixisme italià a l'estiu de 1943 —gairebé inesperada, ja que encara a principi de juliol el corresponsal de *La Vanguardia* a Roma parlava d'un Mussolini «gallard i viril» com sempre⁴⁸— representa un moment absolutament dramàtic per a un Estat que perd de sobte el seu principal referent estranger. La destitució de Mussolini i la implantació del govern del general Badoglio comporten una immediata desorientació del règim franquista, la qual es manifesta en el tracte que la premsa dedica a la nova realitat italiana. Així, si bé els primers comentaris es caracteritzen per la cautela a l'hora de jutjar els fets⁴⁹, els articles successius —malgrat les declaracions de confiança cap al nou règim ita-

⁴² «España y África», *LVE* (11-XI-1942), p. 1.

⁴³ «España, alrededor del Caudillo», *LVE* (15-XI-1942), p. 1, i «Una confianza bien templada», *LVE* (19-XI-1942), p. 1.

⁴⁴ «En vigilante guardia», *LVE* (25-XI-1942), p. 1, M. POMBO ANGULO: «La cruzada anti-comunista», *LVE* (27-XI-1942), p. 1, i L. DE GALINSOGA: «En el Volga, como en el Ebro...», *LVE* (10-XII-1942), p. 1.

⁴⁵ «Una epopeya cercana», *LVE* (29-I-1943), p. 1.

⁴⁶ «Para ser inexpugnables», *LVE* (24-II-1943), p. 1, i «Ciudadela de Occidente», *LVE* (9-V-1943), p. 1.

⁴⁷ «De espaldas al Dios de las batallas», *LVE* (29-V-1943), p. 1.

⁴⁸ C. CRESPO: «El Mussolini gallardo y viril de siempre», *LVE* (6-VII-1943), p. 3.

⁴⁹ «La crisis política italiana», *LVE* (27-VII-1943), p. 1.

lià— s'acarnissen rabiosament contra uns esdeveniments polítics que, segons l'opinió dels cronistes espanyols, només poden ser l'anticipació d'una revolució comunista: «*Para los españoles que hemos presenciado en diferentes ocasiones hechos semejantes, no había la menor duda sobre el auténtico cariz que tomaban los acontecimientos.*»⁵⁰

I, mentre que Carlos Crespo —pseudònim del conegut periodista Ismael Herráiz— no perd l'oportunitat de manifestar en les seves cròniques romanes tot el seu menyspreu cap als dirigents italians (segons ell, culpables no solament d'obrir les portes del país al comunisme, sinó també de ser responsables del successiu armistici, una traïció definida com a «cas únic en la història»)⁵¹, *La Vanguardia* es preocupa d'assenyalar als seus lectors la solidesa de la política espanyola, davant uns esdeveniments que desperten el mal ocultat temor que es puguin produir també en territori ibèric⁵².

1943-1945: reconversió diplomàtica franquista

A la fi de 1943, els fets bèl·lics (el desembarcament a Itàlia, els èxits nord-americans al Pacífic i les ofensives soviètiques) conformen un panorama del conflicte decididament favorable a les potències aliades. Enfrontades a aquesta realitat, les autoritats espanyoles es veuen, doncs, obligades a modificar cada cop més les seves actituds i a donar un veritable gir diplomàtic per intentar garantir la seva supervivència postbèl·lica.

Aquest nou plantejament comença a fer-se explícit, en *La Vanguardia*, en tots aquells articles que exalten la neutralitat espanyola com a garantia de pau per al continent (com quan es realitzen al port de Barcelona els intercanvis de presoners entre alemanys i britànics)⁵³, que enalteixen el paper del papa Pius XII quan aquest demana la fi dels combats⁵⁴ i que expressen el malestar espanyol pel tràgic procés de Verona en què Ciano és afusellat per les autoritats neofeixistes de Salò⁵⁵. Això no treu, evidentment, que el diari renunciï de cop i volta a les seves anteriors simpaties, tal com es demostra, per exemple, en la rellevància que encara es dóna a l'aniversari de Hitler a l'abril de 1944⁵⁶, i, sobretot, en els continuats

⁵⁰ INTERINO: «Claro cariz de una libertad renacida», *LVE* (30-VII-1943), p. 3.

⁵¹ C. CRESPO: «Libertad para todos, menos para los comunistas», *LVE* (22-VIII-1943), p. 3, i íd.: «Caso único en la historia», *LVE* (12-X-1943), p. 6.

⁵² «Aviso a los agoreros y a los ilusos», *LVE* (1-VIII-1943), p. 1.

⁵³ «A la sombra de la neutralidad española», *LVE* (27-X-1943), p. 1.

⁵⁴ «La voz iluminada», *LVE* (2-IX-1943), p. 1.

⁵⁵ I. AGUSTÍ: «De la más pura tradición italiana», *LVE* (13-I-1944), p. 6.

⁵⁶ «Se celebra en Alemania el LV cumpleaños del Führer», *LVE* (21-IV-1944), p. 3.

i imprescindibles articles anticomunistes. Si a final de 1943 aquests se centren en el perill de l'expansió bolxevic al Mediterrani⁵⁷, els que es publiquen en la primera meitat de 1944 destaquen la necessitat que Europa s'uneixi en una lluita defensiva contra la creixent amenaça soviètica: *«las discrepancias que hoy separan a los Estados de occidente en pugna son perfectamente salvables, ya que no afectan a las concepciones en las que se fundamenta la grandeza del alma humana. ¡Cruzada universal contra el comunismo! ¡Paz justa dictada por el Occidente! He aquí una misión para la que España, pilar de la Cristiandad, denodada servidora de la civilización, no habría de regatear jamás su aliento heroico y fecundo.»*⁵⁸

Tot i que l'obsessió anticomunista dels franquistes segueixi ocupant un espai considerable en les pàgines del diari —a l'agost de 1944 un article planteja el dilema «amb l'Església de Crist o amb l'estable del Kremlin»⁵⁹, i un altre, pocs dies després, es titula «La URSS contra España»⁶⁰—, les grans victòries dels Aliats a l'estiu de 1944 (l'alliberament de Roma, la invasió de França, la colossal avançada soviètica a l'Est) suggereixen cada vegada més prudència a l'hora de comentar els fets de la guerra. No és casualitat, doncs, que per exemple desaparegui l'avantítol que havia acompanyat les notícies del front oriental (de l'exaltat «Cruzada contra el comunismo»⁶¹ es passa a un molt més neutral «La guerra en el Este»), ni que es comenci a posar un èmfasi especial en la suposada «cooperació internacional» entre Espanya i els altres països europeus⁶². Al mateix temps, es busca qualsevol oportunitat per publicar comentaris elogiosos envers els Estats Units, el favor dels quals es considera —encertadament— necessari per a la futura supervivència del règim franquista: així, Federico García Sanchiz escriu un article obertament racista sobre el Japó i els japonesos⁶³ (pròleg de la successiva ruptura de relacions causada per les violències nipones a Filipines)⁶⁴, i més d'una vegada, durant la tardor, se

⁵⁷ J. CUARTERO: «Persistencia del peligro rojo», *LVE* (18-XI-1943), p. 3, «El comunismo en el Mediterráneo», *LVE* (19-XI-1943), p. 1, F. J. OLONDRIZ: «Más lecciones sobre el comunismo», *LVE* (27-XI-1943), p. 3.

⁵⁸ «Misión de Occidente», *LVE* (15-IV-1944), p. 3. Vegeu també «Si Europa quiere salvarse», *LVE* (21-III-1943), p. 3, on s'exalta la «fortaleza del bastión germánico a la defensiva» i, ja a l'estiu del mateix 1944, quan l'Exèrcit Roig s'apropa a les fronteres alemanyes, «La expansión comunista», *LVE* (11-VII-1944), p. 3.

⁵⁹ «Comunismo y espiritualismo», *LVE* (9-VIII-1944), p. 3.

⁶⁰ «La URSS, contra España», *LVE* (15-VIII-1944), p. 2.

⁶¹ Utilitzat per darrera vegada el 6 de juny de 1944: «Nuevos contraataques soviéticos rechazados en el norte de Jassy», *LVE* (6-VI-1944), p. 5.

⁶² «España en la colaboración internacional», *LVE* (21-VII-1944), p. 3.

⁶³ F. GARCÍA SANCHIZ: «¿Qué le debe el mundo al Japón?», *LVE* (19-IX-1944), p. 2. La resposta de l'autor a la pregunta és un sonor «inada!».

⁶⁴ «Razón y derecho de España», *LVE* (14-IV-1945), p. 8.

subratlla l'«amistat» entre Madrid i Washington⁶⁵. El ritme cada vegada més ràpid de les victòries aliades afavoreix una reconversió radical de la política exterior espanyola, encara que el feroç anticomunisme encara no desapareix de *La Vanguardia*. De fet, al costat de polèmiques referències als maquis francesos⁶⁶, l'avanç del Exèrcit Roig al cor d'Europa dona lloc a articles on es continua exaltant el «*esfuerzo supremo y heroico de un Ejército y de un pueblo, que resisten en su bastión nacional la avalancha soviética*»⁶⁷, i on es deplora que moltes ciutats europees s'hagin vist «*absorbidas por el Averno soviético y aplastadas bajo la tiniebla de la barbarie*»⁶⁸.

Tot i així, el desenllaç definitiu de la guerra europea dona l'impuls final a l'operació de maquillatge franquista. Un maquillatge que desperta curioses interpretacions respecte al posicionament espanyol durant el conflicte: de fet, no es malgasta cap ocasió per a elogiar la «visión militar y política muy sagaz» de Franco qui, segons la interpretació oficial, va ser responsable del manteniment de la neutralitat espanyola i, fins i tot, del triomf aliat (ja que, segons aquesta interpretació, la impertorbable neutralitat franquista va permetre als anglosaxons el seu fatídic desembarcament al Marroc)⁶⁹. No és estrany, doncs, que quan s'acaben els combats a Europa, el 8 de maig de 1945, el diari parli agraït d'una «victòria de Franco», ja que el Generalísimo «no tuvo otro norte de su misión al frente de España que salvarnos de la guerra»⁷⁰.

Al mateix temps, la mort de Mussolini i de Hitler marca el punt i final gairebé definitiu per les simpaties feixistes de *La Vanguardia*: l'epitafi del primer —tot i assenyalant alguns dels seus mèrits— cita obertament la «catàstrofe mussoliniana», el «repelós i teatral nacionalisme feixista» i «l'error colossal» de la seva entrada en la guerra⁷¹. En el cas del dictador alemany, en canvi, el to de l'article commemoratiu mescla l'admiració per la grandesa del personatge desaparegut amb l'oberta condemna de part de les seves actuacions⁷²: com demostra també la publicitat que es dona a les condolences ofertes pels barcelonins al consolat alemany⁷³, resulta molt més difícil per als franquistes abandonar definitivament qui s'havia convertit en tot un símbol de la lluita anticomunista.

⁶⁵ «Hecho y tesis de la Hispanidad», *LVE* (14-X-1944), p. 1, «Verdades y Verdad de España», *LVE* (9-XI-1944), p. 1.

⁶⁶ E. MONTES: «De la dulce Francia al maquis amargo», *LVE* (29-XI-1944), p. 1.

⁶⁷ «Ni la inconsciencia aquella, ni este pánico», *LVE* (8-II-1945), p. 1.

⁶⁸ J. ARRARÁS: «Noche soviética en Europa», *LVE* (1-II-1945), p. 7.

⁶⁹ «Repaso de actitudes», *LVE* (26-IV-1945), p. 1. Vegeu també «Lo que opinan los españoles acerca de la neutralidad de su país», *LVE* (26-IV-1945), p. 8.

⁷⁰ «Victoria de Franco», *LVE* (8-V-1945), p. 3.

⁷¹ «Una vida y una política», *LVE* (1-V-1945), p. 5.

⁷² «Como en 'El ocaso de los dioses'», *LVE* (2-V-1945), p. 3.

⁷³ «La noticia de la muerte de Hitler en España», *LVE* (3-V-1945), p. 2.

1945-1946: de la fi de la guerra a l'hostilitat internacional

El nou ordre internacional nascut a la fi de la guerra mundial apressa les autoritats espanyoles a buscar tots els mitjans per a garantir-se la supervivència. La conseqüència més evident d'aquesta nova actitud és l'aparició, en la premsa, de tota una sèrie d'articles sospitosament favorables envers els guanyadors del conflicte i plens de crítiques cap a la derrotada experiència feixista. Aquestes crítiques, evidentment, es nodreixen del descobriment de l'horror dels camps nazis, tal com relata Carles Sentís en la seva coneguda crònica des de Dachau⁷⁴; i fins i tot arriben a identificar amb el «feixisme» qualsevol mena de dictadura⁷⁵. Quant a les mostres d'interessada simpatia cap als triomfadors, només cal llegir un editorial publicat en vigílies de la derrota del Japó (que també se celebrarà com si fos una victòria espanyola⁷⁶): *«En cuanto a las relaciones con Inglaterra y los Estados Unidos, puede afirmarse que se desenvuelven normalmente en relación con el estado anormal del mundo presente. (...) En el aspecto político son innegables los sentimientos de simpatía con que el pueblo español, tal vez con ejecutoria histórica más cimentada que ningún otro para entender la idea de independencia, ha seguido y sigue la acción de las dos grandes democracias anglosajonas en pro de la libertad de los pueblos que en un día aciago fueron injustamente sojuzgados.»*⁷⁷

La desesperada voluntat franquista de captivar el favor dels Aliats arriba fins al punt d'oblidar gairebé totalment el feroç anticomunisme anterior, i fins i tot d'autoritzar la publicació d'articles comprensius envers el règim soviètic: *«La existencia de un Gobierno más o menos auténticamente comunista, soviético o bolchevique dentro de Rusia y para los rusos no nos mueve a declararnos mortales enemigos de ese sistema en tanto en cuanto los dirigentes comunistas rusos no quieran introducir sus ideas en nuestro pueblo. (...) Nos oponemos, en defensa propia y legítima, al 'imperialismo ideológico comunista', a su internacionalismo disolvente, pero no al 'nacionalismo comunista ruso', que acaso sea un sistema que convenga a los rusos considerados como tales.»*⁷⁸

Les maniobres de reposicionament diplomàtic, de fet, no paren durant tot l'any 1945: si Xavier de Echarri comença ja a lamentar la incomprensió

⁷⁴ C. SENTÍS: «Los horrores del campo de concentración de Dachau», *LVE* (15-V-1945), p. 7.

⁷⁵ «El camino del Fascismo», *LVE* (24-V-1945), p. 4.

⁷⁶ «Júbilo por la paz», *LVE* (16-VIII-1945), p. 3.

⁷⁷ «Fundamentos de nuestra posición», *LVE* (7-VIII-1945), p. 3. Al mateix article es torna a insistir sobre els beneficis que la neutralitat espanyola hauria garantit als aliats.

⁷⁸ «Posición de España respecto a Rusia y su régimen actual», *LVE* (25-VIII-1945), p. 3. Pocs dies després, Ramon Garriga subratlla que Stalin havia demostrat voluntat de pau en el seu pacte amb els nacionalistes xinesos; R. GARRIGA: «Las victorias de la paz», *LVE* (2-IX-1945), p. 3.

estrangera que pateix Espanya⁷⁹, d'altra banda es continua insistint sobre el paper fonamental de la neutralitat espanyola en el passat conflicte⁸⁰, i es critica obertament —aprofitant del procés de Nuremberg— l'obsessiu i criminal antisemitisme nazi⁸¹.

Tot i així, l'amenaçadora actitud de les Nacions Unides fa cessar gairebé totalment aquests intents d'un règim aïllat internacionalment: així, a partir de 1946, les autoritats espanyoles tornen a mostrar, en repetides ocasions, tot el seu menyspreu pels països més categòrics en la seva condemna del franquisme. El 28 de febrer, un editorial possiblement del mateix Galinsoga escriu que «lo peor de la peor Francia está maniobrando contra nosotros»⁸²; dos mesos més tard, és el torn dels països de l'Europa Oriental («los esclavos, los lacayos y los rebaños del imperialismo soviético», «auténtico peligro para la paz mundial»)⁸³; el juny, directament totes les Nacions Unides són ridiculitzades per la seva actitud respecte a Espanya⁸⁴. En aquesta situació, els contrastos sempre més evidents entre els anglosaxons i els soviètics respecte a la nova ordenació del món, pròdroms de la imminent Guerra Freda, són aprofitats pels franquistes, que aposten per presentar-se als occidentals com el necessari bastió anti-comunista al Mediterrani. L'editorial de Galinsoga del 18 de juliol és prou explícit en aquest sentit: la victòria nacionalista en la Guerra Civil ja no és vista com a necessària per preservar la successiva neutralitat espanyola, sinó per evitar que el territori ibèric es convertís en un reducte soviètic com a conseqüència del resultat final del conflicte mundial⁸⁵.

Amb el transcurs de les setmanes, es fa palès que l'aïllament internacional del règim franquista (només trencat per l'Argentina de Perón, objecte d'entusiastes elogis)⁸⁶ es fa cada vegada més greu, cosa que, d'altra banda, provoca la reacció indignada de les autoritats espanyoles. Si a començament d'octubre encara hi ha espai per a un judici positiu sobre les sentències del procés de Nuremberg⁸⁷, es pot fàcilment notar com l'atmosfera de l'any anterior —quan s'advocava obertament per la cooperació amb la resta dels països del món— ha deixat espai a una exaltada reafirmació nacionalista i a una explícita crítica a qui no sembla comprendre Espanya. Així per exemple, mentre Xavier de Echarri carrega contra la

⁷⁹ X. DE ECHARRI: «La 'amenaza' de España», *LVE* (25-X-1945), p. 3.

⁸⁰ «En España se frustraron los planes del Eje», *LVE* (3-XI-1945), p. 5.

⁸¹ «La obsesión antisemita», *LVE* (4-I-1946), p. 9.

⁸² «No hay enemigo», *LVE* (28-II-1946), p. 3.

⁸³ «Que se pacifiquen ellos», *LVE* (28-IV-1946), p. 3.

⁸⁴ «El ridículo y sus prórrogas», *LVE* (12-VI-1946), p. 3.

⁸⁵ L. DE GALINSOGA: «El destino de Occidente», *LVE* (18-VII-1946), p. 3.

⁸⁶ E. AUNÓS: «La voz de la Argentina», *LVE* (15-VIII-1946), p. 1.

⁸⁷ «Las sentencias de Nuremberg», *LVE* (2-X-1946), p. 6.

conferència de pau de París⁸⁸, Carles Buigas ironitza sobre les ambicions de domini d'anglesos i russos, condemnats com a propiciadors d'una futura catàstrofe⁸⁹, i un editorial sense firmar del 2 de novembre torna a fer sarcasme d'una ONU obsessionada amb el «problema espanyol»⁹⁰.

És, però, a la fi de 1946 quan el règim franquista reacciona amb més virulència contra la creixent pressió de les Nacions Unides (que el 12 de desembre d'aquell any adopten una resolució contra el govern de Madrid): a final de novembre, Xavier de Echarri, parlant d'una Espanya «manzana de la discordia», ataca la «vileza de la propaganda soviética», la qual es proposa trencar la pau espanyola i, consegüentment, la mateixa pau universal⁹¹. I al desembre, la qüestió ocupa gairebé cada dia les pàgines de *La Vanguardia*: la reacció a la «conjura internacional» («tan plagada de iniquidad como de imposturas»⁹²) es materialitza en grandioses concentracions en suport del règim franquista i contra l'ONU. Convocades «por defender la independencia» espanyola⁹³, aquestes manifestacions suposadament espontànies, comentades amb referències als episodis heroics del passat (Numància, el Bruc, el Dos de Maig...), reuneixen milers de persones a la mateixa Barcelona⁹⁴; l'indubtable èxit propagandístic obtingut pel règim autoritza llavors les jerarquies a donar curs a tota aquella xenofòbia que, de fet, constituirà a partir d'aquest moment un dels trets més característics de l'Espanya franquista⁹⁵.

Bibliografía

- BALFOUR, Sebastian i PRESTON, Paul (eds.) (1999): *Spain and the great powers in the Twentieth Century*, Routledge, Londres.
- CHULIÀ RODRIGO, Elisa (1997): *La evolución silenciosa de las dictaduras. El régimen de Franco ante la prensa y el periodismo*, Centro de Estudios Avanzados en Ciencias Sociales, Madrid.
- DELGADO GÓMEZ-ESCALONILLA, Lorenzo (1992): *Imperio de papel. Acción cultural y política exterior durante el primer franquismo*, Consejo Superior de Investigaciones Científicas, Madrid.

⁸⁸ X. DE ECHARRI: «Un lenguaje que no entendemos», *LVE* (24-VIII-1946), p. 1.

⁸⁹ C. BUIGAS: «Los tres», *LVE* (12-IX-1946), p. 3.

⁹⁰ «Si es broma», *LVE* (2-XI-1946), p. 1.

⁹¹ X. DE ECHARRI: «España, manzana de la discordia», *LVE* (23-XI-1946), p. 2.

⁹² «España frente a la conjura internacional», *LVE* (8-XII-1946), p. 2.

⁹³ «El pueblo español proclama al mundo su firme decisión de defender su independencia», *LVE* (10-XII-1946), p. 1.

⁹⁴ «Barcelona, en una indescriptible manifestación de patriotismo, contesta a los satélites de Rusia en la ONU», *LVE* (11-XII-1946), pp. 1-2.

⁹⁵ «Xenofobia, no; pero...», *LVE* (15-XII-1946), p. 3.

- GARCÍA-ALIX, Conrado (1974): *La prensa española ante la segunda guerra mundial*, Editora Nacional, Madrid.
- GUDERZO, Massimiliano (1995): *Madrid e l'arte della diplomazia*, Manent, Florència.
- HUERTAS, Josep M. (2006): *Una història de «La Vanguardia»*, Angle, Barcelona.
- MURRAY, Williamson i MILLET, Allan R. (2003): *La guerra que había que ganar*, Crítica, Barcelona.
- NERÍN, Gustau i BOSCH, Alfred (2001): *El imperio que nunca existió. La aventura colonial discutida en Hendaya*, Plaza y Janés, Barcelona.
- ROS AGUDO, Manuel (2002): *La guerra secreta de Franco (1939-1945)*, Crítica, Barcelona.
- (2008): *La gran tentación. Franco, el Imperio colonial y los planes de intervención en la Segunda Guerra Mundial*, Styria, Barcelona.
- SINOVA, Justino (1989): *La censura de prensa durante el franquismo*, Espasa-Calpe, Madrid.
- TERRÓN MONTERO, Javier (1981): *La prensa de España durante el régimen de Franco. Un intento de análisis político*, Centro de Investigaciones Sociológicas, Madrid.
- TUSELL, Javier (1995): *Franco, España y la II guerra mundial: entre el Eje y la neutralidad*, Temas de Hoy, Madrid.
- , AVILÉS, Juan i PARDO, Rosa (eds.) (2000): *La política exterior de España en el siglo XX*, Uned, Madrid.
- i GARCÍA QUEIPO DE LLANO, Genoveva (1985): *Franco y Mussolini. La política española durante la segunda guerra mundial*, Planeta, Barcelona.
- VILANOVA I VILA-ABADAL, Francesc (2005): *La Barcelona franquista i l'Europa totalitària (1939-1946). Lectures polítiques de la segona guerra mundial*, Empúries, Barcelona.

Paola Lo Cascio
José Manuel Rúa Fernández

Ideologia i poder polític en els primers anys del franquisme «y el que no quiera será arrollado»

Introducció

El debat sobre les característiques ideològiques i, en definitiva, la natura última del franquisme, així com també la seva col·locació en la classificació dels règims dictatorials, autoritaris o totalitaris, ha ocupat al llarg de les dècades historiadors, sociòlegs i politicòlegs, tant en l'àmbit estrictament acadèmic com, en temps més recents, en el de l'opinió pública.

Les primeres definicions foren formulades pel sociòleg J. J. Linz, que, descartant que el franquisme fos un règim totalitari, posava l'èmfasi en els seus aspectes de sistema amb un pluralisme limitat i en el seu caràcter de mentalitat més que d'ideologia, una mentalitat que tenia com a primer objectiu la desmobilització¹. És bastant evident el caràcter reductiu i, segons s'ha dit, justificatiu de les tesis de Linz. Algunes suggestions del plantejament del sociòleg hispanoalemany foren recollides per estudiosos de diversa procedència disciplinària, com ara l'historiador del dret Juan Beneyto o el sociòleg Amando de Miguel, que van tenir el mateix resultat reductiu².

D'altra banda, tota una sèrie d'altres estudiosos com ara Salvador Giner³, Josep Fontana⁴ o José Félix Tezanos⁵, insistirien en el caràcter de

¹ J. J. LINZ: «An authoritarian regime: Spain», a E. ALLARDT i S. ROKKAN: *Mass politics Studies in political sociology*, The Free Press, Nova York:1970. En versió castellana, a M. FRAGA IRIBARNE et al.: *La España de los años 70. El Estado y la política*, Moneda y Crédito, Madrid:1974, vol. III, i J. TUSELL et al.: *Política y sociedad en la España del siglo XX*, Akal, Madrid:1978.

² A. DE MIGUEL: *Sociología del franquismo: análisis ideológico de los ministros del régimen*, Euros, Barcelona:1975.

³ S. GINER: «La economía política de la Europa meridional: poder, clases sociales y legitimación», *Sistema*, 50-51 (novembre 1982).

dictadura de classe del franquisme, i subratllaren que aquesta, tot considerant les seves progressives mutacions al llarg del temps (des d'una dreta tradicional i feixistitzant fins a un nacionalisme tecnocràtic), fou la seva ideologia dominant i definidora. Més recentment, Javier Tusell introduí elements nous en el debat i parlà d'una dictadura personal⁶, en definitiva, un règim definible només a partir de les característiques del seu fundador i màxim dirigent al llarg de quaranta anys. Finalment, els treballs d'anàlisi comparada portats a terme per Tusell en els anys més recents, juntament amb un prestigiós grup d'estudiosos italians i espanyols, tornaren a encetar el debat des d'una perspectiva més oberta⁷.

Tenint en compte aquest debat, la present contribució es proposa analitzar les característiques ideològiques del règim en els seus primers anys de vida, així com també la seva consolidació institucional a partir del discurs que la dictadura elabora i difon a través d'un mitjà tan important com ho era *La Vanguardia Española*⁸.

Les justificacions del cop d'estat.

«Queremos a España porque no nos gusta»

Abans d'endinsar-nos en la caracterització que fan, a les pàgines de *LVE*, els portaveus del règim de conceptes com falangisme i nacionalcatolicisme, o de la mateixa dictadura franquista, farem un repàs de tot allò que, segons l'ideari dels colpistes, havia justificat la rebel·lió militar i havia de quedar bandejat de la nova Espanya. El rebuig del règim liberal, en general, «que al glorificar la libertad del individuo creó, mantuvo e hizo estallar el anarquismo»⁹, i de la II República espanyola en particular, «aquel régimen agrio e intemperante» que era «hijo de la envidia y del resentimiento»¹⁰, porta a l'afirmació joseantoniana de «queremos a España porque no nos gusta»¹¹.

⁴ J. FONTANA: *Historia. Análisis del pasado y proyecto social*, Crítica, Barcelona:1982.

⁵ J. F. TEZANOS: «La crisis del franquismo y la transición democrática en España», a J. F. TEZANOS, R. COTARELO i A. DE BLAS: *La transición democrática española*, Instituto de Técnicas Sociales, Madrid:1989.

⁶ J. TUSELL: *La dictadura de Franco*, Alianza, Barcelona:1996.

⁷ J. TUSELL (ed.): *Fascismo y franquismo cara a cara. Una perspectiva histórica*, Biblioteca Nueva, Madrid:2004. El volum comprèn contribucions de Javier Tusell, Giuseppe Conti, Paul Preston, Emilio Gentile, Antonio Elorza, Giuliana di Febo, Fulvio di Giorgi, Renato Moro, Josep M. Margenat i Mariuccia Salvati.

⁸ A partir d'ara *LVE*.

⁹ «Conferencias: Grandezas y miserias de la posguerra. Disertación del Consejero Nacional, camarada Aurelio Joaniquet», *LVE* (23-III-1941), p. 4.

¹⁰ F. VALLS TABERNER: «Formas y esencias políticas», *LVE* (23-VIII-1941), p. 1.

¹¹ E. D'ORS: «Crónica de les ideas en 1943», *LVE* (1-I-1944), p. 4.

A partir d'aquesta afirmació s'havia de liquidar un règim que «obedecía a una ramplona ideología positivista y a un racionalismo seco e indigente, y propendía con pertinacia indefectible a la implantación de la tiranía laicista»¹². No es tractava simplement d'extirpar una forma de fer política, sinó que també incloïa una manera d'entendre el món, que partia del racionalisme i el positivisme i abastava bona part del coneixement científic¹³. Aquest esperit antiil·lustrat, que el mateix dictador va exposar clarament en un discurs a la Universitat de Salamanca l'any 1946 («*La Física y la Química han pospuesto a las ciencias que constituían la base de las viejas formaciones. Nosotros restableceremos en nuestras universidades las otras ciencias olvidadas: la Filosofía y la Metafísica. Solamente regresando a ellas, volviendo a Dios y la filosofía católica, conseguiremos que estos años no se pierdan*»), porta l'historiador Bernat Muniesa a afirmar que «*Galileo, Newton, Lavoisier y Mendelejeff fueron, pues, expedientados y expulsados*»¹⁴. No hi havia lloc per a ells a la nova Espanya.

Tanmateix, la percepció d'una societat malalta i decadent no es restringeix a un problema espanyol, traspassa les nostres fronteres i esdevé un problema d'abast mundial: «*Nos mueve el convencimiento de que esta situación intolerable a que España y el mundo entero han llegado en este desdichado siglo XX, se debe a que los sistemas económico-sociales sobre los que hoy se basa el mundo son igualmente falsos y perjudiciales.*» Dins d'aquest context, el falangisme es presenta com una solució de futur: «*nosotros, en cambio, estamos en posesión de una teoría nueva; una teoría que hermana y redime*»¹⁵.

El Nou Estat.

«*No tenemos nuestro origen en el pueblo*»

L'objectiu d'aquesta «teoría nueva que hermana y redime» no és sinó la instauració de l'Estat totalitari espanyol, nacional, sindicalista i catòlic, per tal d'arribar a «*la solución armónica y eficaz del problema político,*

¹² F. VALLS TABERNER: «Formas y esencias...», art. cit.

¹³ Serveixi com a exemple la caracterització que es fa del desenvolupament sobre els estudis relatius a la Física: «*La Física es sólo un ejemplo —aparte de que es también la ciencia más absorbente de hoy—, un ejemplo característico de cómo la cultura científica ha trascendido ya la órbita normal de la capacidad media humana. Se ha hecho inaccesible. No es que se ha deshumanizado, sino mucho peor: se ha inhumanizado.*» L. FONTES DE ALBORNOZ: «La cultura imposible», *LVE* (14-VIII-1946), p. 1.

¹⁴ B. MUNIESA: *Dictadura y monarquía en España. De 1939 hasta la actualidad*, Ariel, Barcelona:1996, p. 23.

¹⁵ J. L. ARRESE: «La sesión de clausura del II Consejo Nacional de Ordenación social. Discurso del Ministro Secretario General», *LVE* (16-VII-1944), p. 3.

económico y social que desde hace siglos tiene planteado el mundo»¹⁶. Lògicament, l'aparell estatal que es posa en marxa no basa la seva legitimitat en la sobirania popular, i així ho expliciten clarament els seus propagandistes: «*Hijos de un régimen jerárquico y autoritario, antitético del concepto rusioniano de Gobierno, no tenemos nuestro origen en el pueblo, pero le debemos al pueblo sacrificio y servicio.*»¹⁷

Les referències al caràcter totalitari del «Nou Estat» són contínues i en consonància amb el context polític internacional, tal com posen de manifest les paraules del ministre secretari general del Movimiento José Luis Arrese, recollides per l'editorial de *La Vanguardia* en plena II Guerra Mundial: «*ante la encrucijada en que se encuentran hoy las naciones, la única opción en que España puede hallar o su cauce o su desbordamiento. A saber: o comunismo o totalitarismo, que en nuestra Patria tiene un nombre: Falange.*» La fe en la doctrina totalitària sembla indestructible i no contempla la possibilitat d'admetre altres opcions: «*En una hora como la que vivimos —ha dicho Arrese— reconocer la posibilidad de otras verdades al lado de la propia verdad, es reconocerse en el error.*»¹⁸ Però seguint aquesta consonància amb el context polític internacional, un cop les potències nazifeixistes siguin derrotades, els qualificatius totalitaris del franquisme es diluiran dins del discurs oficial de la dictadura, per tal de no lligar la seva supervivència a la sort dels sistemes polítics i socials derrotats a la II Guerra Mundial. Les declaracions efectuades a Nova York per l'exministre d'Indústria i Comerç, Demetrio Carceller, apunten en aquesta direcció: «*La falange de Franco, movimiento muy distinto al fascismo y al nazismo.*»¹⁹ El nou gir geopolític al qual es veu obligat el règim franquista també es visualitza en la resposta donada pel ministre de Justícia Fernández Cuesta, davant d'un corresponsal estranger que afirma que als Estats Units es parla de la Falange com d'una organització feixista: «*En absoluto. La Falange representa un movimiento nacional, auténticamente español, de justicia social y de sentido católico, siendo estos sus principios fundamentales.*»²⁰

¹⁶ «Las orientaciones jurídicas del Nuevo Estado. Conferencia del Rector Honorario y Catedrático de la Universidad de Derecho Eusebio Díaz», *LVE* (8-VII-1939), p. 3.

¹⁷ A. JOANQUET: «Balance», *LVE* (27-I-1940), p. 3.

¹⁸ «El camino está trazado», *LVE* (12-II-1943), p. 1, editorial. Una altra mostra d'aquesta identificació amb els règims totalitaris és en la conferència pronunciada pel sotssecretari del Ministeri de Treball, Esteban Pérez González, a la sala d'actes de l'Ateneu Barcelonès: «*En este aspecto coinciden con la doctrina de Falange movimientos extranjeros que con finalidades distintas tienen por su totalitarismo innegables puntos de contacto con el nuestro*»; «La iniciativa privada en el nacionalsindicalismo», *LVE* (17-V-1942), p. 1.

¹⁹ «Importantes declaraciones de Carceller en Nueva York», *LVE* (28-XII-1945), p. 3.

²⁰ «La realidad del régimen penitenciario en España. Una entrevista del ministro de Justicia con dos periodistas extranjeros», *LVE* (21-IX-1946), p. 3.

Les Corts franquistes.
«Cortes Españolas, no Parlamento»

En analitzar les dinàmiques de consolidació del règim en el camp institucional, s'han de tenir en compte com a mínim tres elements fonamentals. En primer lloc, s'ha de considerar que el començament de la construcció de l'edifici institucional del franquisme es va fer encara durant la Guerra Civil, en una situació diguem-ne líquida, en la qual la imposició de Franco com a dirigent únic del Nou Estat derivà de la seva capacitat d'imposar-se com a cap militar. En segon lloc, cal tenir en compte que els ritmes d'estructuració institucional de la dictadura també es van ressentir de la situació bèl·lica, primer, i de l'ocupació militar, després. És a dir, d'alguna manera, la qüestió institucional es va ajornar per deixar espai a la gestió purament militar. I, en tercer lloc, cal dir que les primeres passes en l'àmbit institucional del règim estan fortament vinculades a la situació de força del feixisme i del nazisme i, consegüentment, en l'àmbit espanyol, a certa posició de força del falangisme.

En acabar la guerra, si sobre l'estructuració territorial de l'Estat —que havia de ser unitària i centralitzada— no es va produir cap debat perquè la lluita contra el «separatismo» havia estat i era un dels agents unificadors dels sectors que donaven suport a la dictadura²¹, quedava pendent determinar de quin tipus de mecanismes es dotaria el règim per funcionar i —una qüestió d'importància no secundària— quines serien finalment les relacions entre el partit únic i les institucions estatals.

La institucionalització del Consejo Nacional de la FET i de las JONS com a òrgan consultiu del dictador a final de 1939 havia marcat clarament una voluntat de dotar el falangisme d'un protagonisme institucional destacat. Tanmateix, la dictadura trigaria gairebé tres anys a presentar i aprovar un projecte d'institucionalització política de gran abast, tres anys en els quals l'avançada del nazisme i del feixisme a Europa semblava imparable i augmentava, tal com l'aparició freqüent d'articles de destacats dirigents falangistes en les pàgines del diari demostren, les pretensions

²¹ Així ho explicava un exdiputat de la Lliga Regionalista com ara Ferran Valls Taberner, centrant-se en Catalunya: «Porque España es una unidad orgánica viva; y no una masa compacta, uniforme e inerte. Rica en variedades y matices múltiples, modalidades articuladas en la gran unidad (cosa absolutamente distinta de las diferenciaciones, que son grietas y brechas peligrosas, conducentes a la disgregación), España no puede prescindir, sin dejar de ser ella misma, de ninguno de sus órganos esenciales, de ninguno de sus elementos vitales, cada uno de los cuales tiene asignada su función propia dentro del conjunto armónico de la Nación. España sin Cataluña no sería propiamente España, porque Cataluña tiene dentro del complejo orgánico de la vida nacional su función peculiar e irrenunciable, en solidaridad y complementariamente con la que corresponde a cada una de las otras regiones hermanas.» F. VALLS TABERNER: «Frase profética», LVE (9-III-1939), p. 3.

del partit únic de constituir un Estat de característiques semblants a les de les dictadures europees²².

Finalment, com és sabut, al juliol de 1942²³, acompanyada d'una imponent operació de propaganda que publicitava el retorn a la *normalitat*²⁴ després de la guerra, el règim donaria el pas més important cap a la seva estructuració interna, creant una cambra de representació que, tot i agafar la denominació tradicional de «Cortes», declarava fonamentarse en la realitat anterior fins i tot a l'etapa monàrquica i liberal d'abans de la dictadura de Primo de Rivera. Amb claredat ho expressava, en un article significativament titulat «Cortes Españolas, no Parlamento», Aurelio Joaniquet: *«Es mucho lo que se ha escrito sobre la ley de 18 de julio que resucita las antiguas y tradicionales Cortes españolas. (...) Algunos, los menos documentados, han creído que se resucitaba el viejo Parlamento, que durante algunos lustros compendia lo que se llamaba equivocadamente 'libertad política'. Otros han visto en la ley una carta otorgada. Es el eterno dualismo en torno de una institución gloriosa que el liberalismo y el sufragio universal inorgánico desfiguraron monstruosamente hasta hacerla totalmente estéril.»*²⁵

La representació, establerta no per sufragi universal sinó per «cauces naturales», es componia a partir de tres nuclis indicats com a fonamentals en la vertebració de la societat: la família, el municipi i el sindicat vertical. Els membres del Consejo Nacional de la FET y de las JONS hi seurién de ple dret.

Si el rebuig a la democràcia liberal i a la voluntat popular, juntament amb la visió de la lliure contraposició de les idees com a xacra corruptora de l'esperit nacional²⁶, que en les pàgines del diari acompanyaven la presentació del nou òrgan, eren en definitiva un leitmotiv clàssic de la dreta espanyola, la innovació més important fou la integració del sindicat vertical. Es tractava d'un intent de consolidar un projecte de representació

²² Vegeu «Las orientaciones jurídicas...», art. cit., i «Un mandato indiviso frente a la historia», LVE (1-X-1939), p. 1, entre d'altres.

²³ «Ley Constitutiva de las Cortes» (17-VII-1942).

²⁴ «La nueva ley creando las Cortes españolas abre un nuevo ciclo político, que es, de una parte, anuncio de normalidad, y, de otra, designio seguro para que el sentido nacional encuentre por sí mismo cauces en qué discurrir y desarrollarse. No es ésta una resolución esporádica, impuesta por circunstancias excepcionales y de ocasión, sino el fruto de un proceso de meditación sobre el destino político de España, y la seguridad de quien hasta ahora viene rigiendo los destinos nacionales que tiene de la propia madurez del Régimen, y de la sincera adhesión de los mejores españoles a la obra reconstructora.» F. DE COSSÍO: «Ante las Cortes Españolas», LVE (28-VII-1942), p. 1.

²⁵ A. JOANIQUE: «Cortes Españolas, no Parlamento», LVE (6-VIII-1942), p. 1.

²⁶ «En estas Cortes los partidos políticos con su repertorio de intrigas y encrucijadas no tendrán cabida, como tampoco la oratoria gárrula, la retórica vacía y el último dictamen de la mayoría, no por convicción, sino por interés político, arrollando y aplastando, en muchos casos, la razón y la justicia.» F. DE COSSÍO: «Ante las Cortes...», art. cit.

institucional que integrava el partit únic i el sindicat vertical en un nou sistema que volia ser al mateix temps polític i econòmic.

Tot i així, segons establia la mateixa llei, els amplis poders de designació de procuradors que es reservava el dictador i la tripartició de la representació que incloïa també el municipi i la família, restaven força al projecte institucional falangista. Amb tot luxe de retòrica, el diari ho feia saber a la ciutadania i als interessats, amb un llarg article de Pere Gual Villalbí, que ressaltava la importància dels tres components i, doncs, indirectament, rebaixava la del sindicat: *«Mientras que la doctrina liberal prefería al hombre genérico, desligado de las cualidades que dibujan su personalidad entera, la Falange lo aprovecha integrado en sus cuadros naturales de desenvolvimiento: la familia, el Municipio y el Sindicato. Una multitud gregaria, una multitud de hombres tomados exclusivamente en cuanto tales, constituye lo que, en términos de sociología o de política se ha llamado 'la masa'; una multitud de individuos ordenados por linajes, por comunidades locales y por profesiones en rangos cada vez más amplios, puede ostentar la representación verdadera de un país y será necesariamente un remedo fiel, un resumen o una encarnación simbólica del pueblo. La masa es amorfa, acéfala, útil sólo en impulsos primarios de amor o de odio, y políticamente un monstruo de concupiscencias desatadas. El hombre masa es impersonal y está degradado de sus máximas prerrogativas, al menos en sus momentos de actividad pública. Cuando un hombre, por el contrario, actúa a través de su familia, de su Municipio y de su Sindicato, opera con datos tan ciertos y próximos, que sólo puede comportarse con arreglo a las exigencias de la razón y de la naturaleza.»*²⁷

Un cop més veiem que, també a nivell institucional, es dibuixava un escenari complex en el qual l'autonomia política de les noves institucions quedava subordinada al poder d'unificació d'interessos diversos exercit pel dictador. L'escàs poder demostrat per les Corts franquistes al llarg de la dictadura no faria més que confirmar això. Destacadíssims dirigents falangistes començaren a advertir de la feblesa objectiva a la qual la manera en què s'havia consolidat el règim des d'un punt de vista institucional havia condemnat les seves posicions, només a un any d'estrenar-se les noves Corts. Ho féu per exemple —i utilitzà les pàgines de *LVE*— un dirigent de prestigi com era Raimundo Fernández Cuesta, en una data tan primerenca com ara el maig de 1944, amb aquestes dures paraules: *«Si hay alguien que dice que el sistema político de Falange ha fracasado y lo dice de buena fe, debemos sacarle de su error (...) debemos recordar que nuestras razones y argumentos han servido a muchos para levantar a su amparo edificios en que cobijar sus intereses personales o sus secretos*

²⁷ «Familia, Municipio y Sindicato», *LVE* (15-I-1944), p. 7.

designios políticos; a otros, para desacreditarnos poniéndolos en desacuerdo con su conducta, y a otros, en fin, para pagar la generosidad de la Falange de admitirlos en ella, con la moneda del descrédito deliberado, desde sus posiciones de privilegio, atribuyéndole con generosidad, todos los errores y regateándole, con tacañería el más pequeño éxito.»²⁸

Mentre el que havia de ser el centre de la flamant democràcia orgànica del Nou Estat es convertia cada cop més en una caixa de ressonància dels interessos dels notables de la dictadura, les decisions de pes les continuaria assumint amb tota autonomia Franco i el seu govern.

El partit únic.

«La vida del soldado»

Un cop hem definit l'aparell estatal de la dictadura franquista, arriba el moment de caracteritzar el partit únic, una tasca que, com comprovarem a continuació, no resulta senzilla: «la Falange ni es un partido ni una dictadura»²⁹. Si el partit únic que ha de regir el destins de l'Estat totalitari no és considerat pels seus integrants ni un partit ni una forma de govern, què és la Falange? El mateix José Antonio Primo de Rivera no ens treu de dubtes quan afirma que «*el Movimiento de hoy no es de partido, sino que es, casi podríamos decir, un antipartido*»³⁰. Seguint la reflexió joseantoniana, la raó per la qual Falange no es pot definir com un partit és perquè «*no atará por nada sus destinos a interés de grupo o a interés de clase*»³¹. El ministre del Movimiento, José Luis Arrese, insisteix en aquest aspecte quan afirma que «*la Falange no intenta hacer una revolución en nombre de una clase cualquiera, sino en nombre y en servicio de la patria*»³². Llavors, els objectius d'aquest «no-partit» anirien més enllà de l'àmbit polític, establint com a fita «*la íntegra realización de un orden abarcador y superior*»³³.

Tanmateix, malgrat les declaracions sobre l'esperit falangista com a superació de les diferències de classe, l'economista Josep Maria Tallada, a les pàgines de *LVE*, identifica la composició social del falangisme com una expressió del descontentament de la classe mitjana, una característica que compartiria amb el nazisme alemany i el feixisme italià: «*El nazis-*

²⁸ R. FERNÁNDEZ CUESTA: «Concepto falangista del Estado», *LVE* (5-V-1944), pp. 3-4.

²⁹ E. MONTES: «Comentario a un discurso de Arrese: libertades merecidas», *LVE* (23-XII-1943), p. 3.

³⁰ F. SASSONE: «El día de la Falange», *LVE* (29-X-1943), p. 4. Aquest article inclou la reproducció de les paraules de José Antonio al Teatro Comedia de Madrid l'any 1933.

³¹ *Ibidem.*

³² J. L. ARRESE: «La sesión de clausura...», art. cit.

³³ E. MONTES: «Comentario a un discurso...», art. cit.

mo alemán, como el fascismo italiano, como el movimiento español son esencialmente movimientos de clase media: la revancha de esta contra los egoísmos y los errores de otros grupos.»³⁴ La caracterització que l'autor fa d'aquests grups és una mostra més de la concordança ideològica entre els diferents projectes totalitaris inspirats en el feixisme: «*El fascismo es, en esencia, la revancha de esta clase media contra el gran capitalismo y contra el socialismo marxista.*»³⁵ L'historiador britànic Eric Hobsbawm insisteix en aquest plantejament, en recordar quina era la base social dels moviments feixistes: «*Dado que el fascismo tenía dificultades para atraer a los elementos tradicionales de la sociedad rural (...) y que era el enemigo jurado de las ideologías y partidos identificados con la clase obrera organizada, su principal apoyo natural residía en las capas medias de la sociedad.*»³⁶

A més del personalisme implícit en tot règim polític encapçalat per un dictador, la doctrina falangista no tenia objeccions a reconèixer que el seu projecte era enormement restrictiu. La Falange no estava feta per acollir la majoria de la població: «*Ya sabemos nosotros que la Falange está destinada a ser siempre una doctrina para minorías.*»³⁷ Aquest caràcter minoritari del falangisme es justificava en l'eficiència de l'obra de govern: «*Todo régimen político que aspire a una tarea de gobierno prudente y eficaz, ha de ambicionar en primer término la formación de una minoría dirigente. Sin la existencia de estos núcleos selectos, verdaderas aristocracias del trabajo y del espíritu, no existe modo alguno de lograr una obra de gobierno eficiente.*» Arribats en aquest punt, s'explicita amb claredat quin és el paper que hauria de jugar el partit únic al Nou Estat: «*La Falange, que es una escuela de gobierno en constante ejercicio, un gimnasio de virtudes y un ejemplario de sacrificios, se afana en primer término en la tarea difícilísima, ardua y grave de ir formando esas minorías selectas.*»³⁸ L'itinerari curricular dels quadres i dirigents del nou règim hauria de passar ineludiblement per l'escola de govern falangista «*a través de la formación estricta del movimiento, es decir, a través de la nación misma erigida en partido único*»³⁹.

³⁴ J. M. TALLADA: «La revancha de la clase media», *LVE* (28-IX-1939), p. 1. Això no vol dir que Tallada recuperi una anàlisi de la societat basada en el conflicte entre classes, ans al contrari: «*Las clases sociales son, pues, realidades históricas con las que hay que contar para la comprensión de la dinámica social. Lo que no es, de mucho, tan evidente, es que estas diversas clases tengan en todo contrapuestos intereses y deban por ello permanecer constantemente en lucha. Ello será posible tan sólo donde el Estado sea débil y no sepa obligar a todas ellas a cumplir la misión que les está asignada o cuando no acierte a infundirles un ideal colectivo que supere y domine ideales o intereses particularistas.*» *Ibidem*.

³⁵ *Ibidem*.

³⁶ E. HOBBSAWM: *Historia del siglo XX*, Crítica, Barcelona:2001, p. 128.

³⁷ L. FONTES DE ALBORNOZ: «El Estado y las minorías rectoras», *LVE* (23-VII-1944), p. 3.

³⁸ «Las minorías selectas y el futuro español», *LVE* (30-VIII-1942), editorial, p. 1.

³⁹ «Los mandos provinciales del Estado y del Movimiento», *LVE* (10-IV-1940), p. 4.

D'una altra banda, la concepció de la participació política per part del falangisme té més a veure amb la vida a la caserna militar que no amb l'activitat pública desenvolupada per la ciutadania. Un concepte de ciutadania que és fill de «los principios destructores de la Revolución francesa», identificats amb una concepció còmoda i fàcil de la vida, que ha de deixar pas a un model de vida «austera, dura, la vida del soldado»⁴⁰.

Les referències al caràcter militar del partit únic són una constant quan es parla de l'esperit fundacional de Falange: «*Se pensó, y se forcejó para lograrlo, que la Falange fuese la vanguardia bélica del Ejército pasivo e inoperante de las derechas; que las bravas juventudes nutridas en los talleres y Universidades sirviesen como instrumento guerrero contra los excesos y furores de los socialistas y comunistas, aupados por los partidos de la funesta república.*» Una avantguarda bèl·lica i un instrument guerrer que mantenen la vigència en funció de les amenaces externes: «*No se han agotado las razones que motivaron la creación de nuestra organización, consubstancialmente combativa contra los enemigos del orden social.*»⁴¹ Un cop llegits aquests fragments, és inevitable recordar la caracterització que feia l'escriptor Javier Cercas de la Falange, a partir del relat sobre el dirigent falangista Sánchez Mazas: «*A José Antonio le gustaba mucho citar una frase de Oswald Spengler, según la cual a última hora siempre ha sido un pelotón de soldados el que ha salvado la civilización. Por entonces los jóvenes falangistas sentían que eran ese pelotón de soldados.*»⁴² La defensa de l'ordre social amagaria la defensa d'una sèrie de privilegis amenaçats pels vents de canvi del procés de modernització política, econòmica i social que es vivia a Espanya durant els anys de la II República: «*Es un hecho que Sánchez Mazas identificaba con la civilización las seguridades, privilegios y jerarquías de los suyos, y a los falangistas con el pelotón de soldados de Spengler.*»⁴³

El dictador.

«*El hombre que la providencia nos ha deparado*»

Per corregir la pretesa ineficiència del règim parlamentari, la solució passaria per l'acumulació del poder polític a les mans d'una sola persona durant un període de temps no limitat. Davant la popular creença que el poder desgasta («El poder gasta; eso lo sabe todo el mundo»), els

⁴⁰ «Conferencias: disertación del señor Talayero», *LVE* (28-X-1939), p. 9. Conferència d'un inspector de primer ensenyament sobre la nova pedagogia espanyola derivada de la doctrina de José Antonio Primo de Rivera.

⁴¹ J. MONTAGUT ROCA: «La permanencia de la Falange», *LVE* (21-V-1944), p. 11.

⁴² J. CERCAS: *Soldados de Salamina*, Tusquets, Barcelona:2002, p. 86.

⁴³ *Ibidem*, p. 136.

propagandistes de la dictadura tractaran d'inculcar una nova visió dels efectes que provoca el poder sobre les persones que l'exerceixen: «*Para un buen gobernante, el Poder, lejos de desgastarle, es un ejercicio que fortalece y cuanto más basto se ofrece, cuanto más se alejan sus límites en el tiempo, más y mejores han de ser sus concepciones, sus proyectos, sus observaciones, sus recursos.*»⁴⁴ Els portaveus del franquisme ja tenien clar, amb molts anys d'avenç respecte a Giulio Andreotti, el polític italià que va fer famosa l'expressió, que el poder desgasta només a qui no el posseeix.

L'adulació política o, seguint la terminologia relativa a l'estalinisme, el culte a la personalitat que s'establia al voltant de la figura de Francisco Franco és un aspecte recurrent al llarg de tota de la dictadura. Malgrat els canvis d'orientació geopolítica del règim, l'adoració de la imatge del dictador es manté com una constant als mitjans de comunicació oficials. En aquest sentit, el culte a la personalitat de Franco pren trets gairebé religiosos, en fer referències a conceptes com la seva infal·libilitat: «*hay una doctrina que se nos ordena seguir por el único español que puede presumir de no haberse equivocado nunca mandando a la Patria*»⁴⁵; i a la seva designació divina: «*Franco, que ha sido el hombre que la providencia nos ha deparado*»⁴⁶.

A un nivell més formal, les atribucions del dictador són múltiples i abracen els diferents àmbits del Nou Estat «*en esta su triple condición de Generalísimo de los Ejércitos, de Jefe Nacional del Movimiento y de Jefe del Estado*»⁴⁷. La concentració de poder i càrrecs en una mateixa persona arribaria a agafar trets esperpèntics, tal com posa de manifest l'historiador Gabriel Cardona: «*Franco no modificó su nombre, pero concentró numerosos cargos: generalísimo, jefe del Estado, presidente del gobierno, jefe nacional del movimiento y capitán general de Tierra, Mar y Aire. En 1938 ya tenía cuatro puntos de ventaja sobre la Santísima Trinidad.*»⁴⁸

El nacionalcatolicisme.

«*Nuestra revolución ha sido una involución*»

El nacionalcatolicisme esdevingué la doctrina oficial a través de la qual Espanya havia de recuperar les seves essències, perdudes per l'efervescència social, política, econòmica i cultural del període republicà. La seva base ideològica descansava sobre dos conceptes concebuts de manera

⁴⁴ W. FERNÁNDEZ FLÓREZ: «El mito del desgaste», *LVE* (21-X-1939), p. 3.

⁴⁵ J. A. GIRÓN: «Discurso del Ministro de Trabajo: 'La posibilidad de un futuro alegre'», *LVE* (26-IV-1944), p. 7.

⁴⁶ «Conferencias: Grandezas y miserias...», art. cit.

⁴⁷ «Unión sagrada y Unidad imprescriptible», *LVE* (19-IV-1940), p. 1.

⁴⁸ G. CARDONA: *Franco no estudió en West Point*, Litera, Barcelona:2002, pp. 67-68.

absoluta i immutable: la pàtria i la religió. D'un costat, s'havia d'assolir l'objectiu de «*galvanizar las fuerzas nacionales en la idea de la perennidad española y restaurar el sentido de la continuidad patria por encima de la lucha de clases en la unidad de destino*»; i d'un altre, s'havia de reafirmar «*la vuelta de España a su camino tradicional, con el restablecimiento del principio eterno del catolicismo*»⁴⁹. En aquest aspecte, la complementarietat amb el Nou Estat també és absoluta: «*No es el Estado el llamado a cristianizar la sociedad, sino la Iglesia; pero le incumbe la doble obligación de facilitar la acción moralizadora de la Iglesia y de obstaculizar la difusión del vicio con prudentes y sabias cortapisas a la tolerancia de los focos de corrupción.*»⁵⁰

Dins l'imaginari col·lectiu del nacionalcatolicisme, les referències al passat (un passat suposadament gloriós a mig camí entre el relat mític i el presentisme històric) constituïran un dels suports de legitimitat ideològica del franquisme. D'aquesta manera, el «Nou» Estat franquista perd bona part del seu caràcter nou, en projectar-se més cap al passat que cap al futur: «*Nuestra revolución ha sido, según frase de Pemartín [José Pemartín Sanjuán], una involución, porque España ha arrojado lo extraño que la sojuzgaba para entregarse a lo autóctono.*»⁵¹ El viatge en el temps ens porta fins als Reis Catòlics, que esdevenen una referència no només històrica, sinó també política per a tota la dreta antidemocràtica: «*El lema de Calvo Sotelo y del Bloque Nacional que él había formado en su tiempo, repetición oportuna del de los Reyes Católicos: 'España, unida y en orden', fue uno de los que constituyeron la finalidad del Glorioso Movimiento Nacional.*»⁵²

Seguint amb aquest fil conductor, la Història d'Espanya és el paradigma de la Història Universal, que estaria caracteritzada per la victòria de la civilització sobre la barbàrie: «*La tierra de España ha sido campo de batalla donde se juegan los destinos de la cultura humana.*» El recorregut comença amb l'antiguitat («*España fue una de las provincias occidentales que, al lado del iniciador Principado romano, contribuyó entonces a dicha victoria, pródiga en resultados y decisiva para la trayectoria política del mundo antiguo*»), passa per l'Edat Mitjana («*la epopeya multisecular de la Reconquista española no fue sólo una lucha por la recuperación del suelo patrio y por la defensa de la fe tradicional propia, sino también salvaguarda eficaz del mundo cristiano y de la Iglesia Universal*») i arriba a l'edat contemporània («*La guerra española desborda el marco nacional para tomar un carácter más extenso y superior de amplia y general Cruzada en defensa*

⁴⁹ «Principios absolutos e inmovibles de la Falange», *LVE* (22-XI-1944), p. 2.

⁵⁰ J. MONTAGUT ROCA: «El cristianismo y la mujer», *LVE* (16-I-1944), p. 9.

⁵¹ «Conferencias: Grandezas y miserias...», art. cit.

⁵² F. VALLS TABERNER: «Frase profética», art. cit.

de los ideales substanciales de religión, patria, familia, moral y derecho»). La conclusió lògica d'aquest itinerari històric és evident: «España sirve en estos momentos épicos su propia causa y la de la civilización.»⁵³

*Molts sectors, un sol règim.
«Nada hay de nuevo en nosotros»*

Un cop analitzats els elements ideològics i l'entramat institucional del franquisme, arriba el moment d'aproximar-nos a la composició interna del règim. Un dels elements respecte al qual la majoria d'estudiosos del franquisme semblen coincidir fa referència al caràcter divers dels sectors polítics que van donar suport al franquisme i, en particular, a la convivència d'un moviment polític a la seva manera trencador —la qual cosa no implica en cap moment que sigui democràtic—, com ho era, almenys en teoria, el falangisme, i un conglomerat d'interessos, sectors i projectes (de les classes dominants, dels monàrquics, de l'exèrcit i del catolicisme conservador) clarament reaccionaris políticament i socialment, que es referien indistintament a la idea d'una Espanya eterna.

D'alguna manera, si s'analitzen els primers anys de la dictadura (i, encara més, si es tingués en compte tota la duració d'aquesta) cap d'aquests sectors no es pogué afirmar clarament amb autonomia política suficient, sinó que tots només van poder subsistir i prosperar sota la garantia oferta per la figura de Franco, en una simbiosi nascuda de l'anterior oposició a la República i, sobretot, de l'experiència de la guerra.

Aquesta apreciació també és vàlida si considerem que no tots els sectors tingueren la mateixa presència ni el mateix poder al llarg dels anys, lògicament. Com és notori, en una primera fase del període que aquí analitzem, encara a Europa el feixisme i el nazisme eren forces puixants, i el projecte falangista de caire feixistitzant semblava destinat a imposar-se alhora com a ideologia i sector de referència de la dictadura, proporcionant continguts polítics i mecanismes per a la selecció de la classe dirigent. Tot i així, i malgrat que fos el període en què fou més present la retòrica de la *revolució* i el pes del falangisme es traduí en els equilibris ministerials, aquest no aconseguí ser del tot protagonista de l'escena política perquè l'exèrcit compartí amb ell el gruix de les responsabilitats.

D'una manera ampul·losa però exacta ho explicava als lectors de *La Vanguardia Española*, tot just acabada la guerra, un article signat per Eugenio Montes i titulat significativament «Características del nuevo

⁵³ F. VALLS TABERNER: «Doble significación de nuestra cruzada victoriosa», *LVE* (22-III-1939), p. 3.

estado: por qué nuestro movimiento no es una dictadura», en el qual explicava les característiques de ruptura respecte al passat que representava el nou règim: «*En el anhelo de luminosa y exacta claridad a que nos proponemos llevar la política española, o sea la sociedad civil de nuestra Patria, quizá lo primero y más urgente sea el disipar las confusiones que, de mala fe y de buena escasa fe, andan todavía por las mentes, en gran parte porque el vocabulario de que nos servimos para designar la nueva política del siglo XX es aún el entramado del siglo XIX. No sólo, en efecto, nuestros enemigos, sino, incluso, muchos de nuestros amigos, quieren interpretar la fresca novedad del régimen que acaudilla Franco, relacionándolo y asemejándolo a otros tipos de gobierno que hubo en España, cuando la verdad es que este movimiento nuestro se diferencia esencialmente —y no accidentalmente— de cuanto hemos vivido en el pasado. Digamos, por de pronto, que nuestro Movimiento no es una dictadura, ni lo será. Y eso, por dos razones decisivas. La primera, porque es esencial en toda dictadura su carácter episódico y la conciencia de su transitoriedad. (...) Revolución nacional, por tanto cambio de substancia en la dessubstanciada vida anterior de la Patria. Con un Caudillo, no un dictador; y con un Movimiento, encarnado en el Partido Único, ‘inspiración y base del Estado’, según la definición del Generalísimo. Esta es la segunda, decisiva, razón por la cual nuestro régimen político no es una dictadura. (...) La Tradición y la Falange, anteriores al 18 de julio, templadas en la adversidad y la lucha, le dan al movimiento toda la pasión de su sacrificio y toda su razón de futuro perdurable.*»⁵⁴ Tanmateix, després de tanta exhibició retòrica sobre la revolució falangista, en el mateix article mostrava molt clarament com aquesta només tindria possibilitat de realitzar-se gràcies a la contribució d'un actor polític tan tradicionalment present en la història política del país com era l'exèrcit. Ho feia amb aquestes paraules: «*El Ejército, a su vez, les ha dado la ocasión de encarnar en realidades tangibles, haciéndolas pasar del anhelo y el sueño, a la vida en marcha y poderío. Por el Partido Único, el pueblo se hace Estado y el Estado pueblo. Y España se hará aquello para lo que ha nacido: un Imperio bajo una espada de gloria y un sol de potencia y justicia.*»⁵⁵

El curs de la Segona Guerra Mundial provocà un primer trencament —amb importants conseqüències sobre els equilibris de govern, els episodis més emblemàtics de les quals serien la sortida de Serrano Suñer del govern i l'entrada del catòlic Martín Artajo en la cartera d'exteriors— del dualisme Falange-exèrcit, en favor de l'emersió d'una diversitat de

⁵⁴ E. MONTES: «Caracteres del nuevo estado: por qué nuestro movimiento no es una dictadura», *LVE* (10-V-1939), p. 1.

⁵⁵ *Ibidem*.

sectors que des de sempre havien donat suport a la dictadura, però que ara prenen un protagonisme més acusat.

El viratge parcial, la basculació cap a una major pluralitat interna, es produiria progressivament un cop quedà clara la derrota de les potències de l'Eix. Així doncs, el canvi es codificaria en un discurs que reivindicava cada cop més la continuïtat amb els paradigmes de l'Espanya conservadora d'abans de la guerra. En un llarg article publicat ja a final de 1944, un personatge tan rellevant com Luis Fontes de Albornoz explicava així el viratge: *«El movimiento fué así una revolución con objetivos típicamente españoles. Por que toda revolución es una violenta torsión del pueblo sobre sí mismo para rebuscar en su propia entraña la verdad que ha sido soterrándose con el polvo de los tiempos. (...) La revolución nuestra fué genuinamente española, persiguiendo como objetivo máximo devolver a los hombres y al pueblo su peso espiritual y atándole con los lazos sin figura ni volumen del recuerdo, a sus glorias venerables. Nada de cuanto en lo físico ni en lo espiritual ha hecho el Movimiento tiene sello extranjero: el hombre católico, repetuoso y ardiente, altivo y cordial, compone el mismo perfil de las figuras ilustres que atraviesan como sombras el ámbito luminoso de la Historia. La familia cohesionada, unida al jefe por un vínculo de amor y sumisión, es la familia antigua de todos los españoles (...). Nada hay de nuevo en nosotros, nada importado. Franco ha conducido nuestra revolución para encontrarnos a nosotros mismos en nuestro espíritu tradicional.»*⁵⁶

En finalitzar el conflicte, el replantejament de la qüestió institucional entorn de la monarquia —amb els corresponents conats de negociació d'alguns sectors amb Joan de Borbó—, així com la visualització de la pluralitat dels sectors conservadors que donaven suport a la dictadura, es completaria amb la reintegració dels monàrquics —que no de la monarquia— com a actiu explícit de la dictadura en construcció. Una bona mostra d'això fou el ressò que donà al desè aniversari de la mort de Calvo Sotelo i a la lectura d'aquella efemèride que s'oferí justament des de *La Vanguardia Española* amb un article de Luis Galinsoga, segons el qual *«la sangre de Calvo Sotelo fue, en efecto, la que determinó la redención nacional. Elevemos nuestros corazones emocionados por el recuerdo del holocausto de Calvo Sotelo. Pero, también como cuando argüimos para el exterior, hagamos vendimia de juicios impasibles en nuestro pensamiento, meditando sobre las profecías y las ideas precursoras del inolvidable estadista, cuya línea afectiva e ideológica señala el más alto paradigma de una recta continuidad. Los ideales y los sentimientos genuinamente españoles, en aras de los cuales entregó su vida generosa, palpitante de afanes, de tareas y de eficacias —de ilusiones iluminadas y sublimes— el gran tribuno monár-*

⁵⁶ L. FONTES DE ALBORNOZ: «La humanización del español», *LVE* (14-XI-1944), p. 3.

*quico, están salvaguardados hoy por el custodio del Destino español que es el Generalísimo Franco.»*⁵⁷ La reiteració del concepte de la continuïtat amb la figura del polític dretà assassinat —adjectivat explícitament com a «tribuno monárquico»—, la definició de Franco com a hereu polític del dirigent de la CEDA, marcaven el definitiu trencament del predomini del falangisme i una garantia per a tots els sectors conservadors espanyols que, més enllà de la propaganda sobre la revolució falangista, que quedaria «pendiente» per sempre més, tots ells tindrien un lloc ben còmode al si de la dictadura.

La cultura política.

«Hoy no tengo ganas de discutir de política»

Per tal de copsar el llegat del franquisme en les pràctiques polítiques i els hàbits de pensament de la gent, hem d'anar més enllà de l'entramat institucional del règim i apropar-nos a la cultura política que s'imposa durant la dictadura. La participació política, el debat d'idees, l'acció pública, seran identificades com a pràctiques perjudicials per a la societat, hereves d'una cultura parlamentària que calia extingir. Tal i com s'ha exposat anteriorment, la posició davant del règim parlamentari és clara i guarda sintonia amb els moviments feixistes contemporanis: *«En los últimos años Italia, Alemania y España lucharon en el Parlamento no para apuntalarlo, sino para derribarlo.»*⁵⁸

Però, per als ideòlegs del franquisme, l'activitat política parlamentària resultava nefasta per al país no només per allò que esdevenia dins d'institucions com el Congrés dels Diputats, sinó també pel que representava de focus difusor d'una determinada cultura política, una cultura política crítica i participativa: *«Este edificio [el Congrés dels Diputats], en efecto, ha hecho mucho daño al país y ha dado muy malos ejemplos, mas su virtud corrosiva no está dentro de él, sino fuera. Lo importante del parlamentarismo no es reunir a unos cuantos hombres en unas graderías semicirculares para que pidan la palabra y hagan uso de ella; lo grave es que crean una escuela de oratoria crítica, de disenso, de mala adaptación. Es que un parlamento acostumbra a los hombres que están fuera de él a que hay que pedir la palabra, a que hay que interrumpir, a que hay que reclamar la votación para cualquier cosa.»* Aquesta manera d'entendre els afers públics, el parlamentarisme, s'estenia pel país com una taca d'oli, i impregnava els homes i les dones d'uns hàbits que els convertien en subjectes polítics de ple dret: *«así, de*

⁵⁷ L. GALINSOGA: «Aquel Estado y su crimen», *LVE* (13-VII-1946), p. 1.

⁵⁸ A. JOANQUET: «Cortes Españolas...», art. cit.

un régimen parlamentario puede pasarse a un país parlamentario, es decir, un país en el que todos los hombres son diputados en potencia.» És evident que amb una cultura política democràtica arrelada, els projectes polítics totalitaris topen amb més dificultats a l'hora de portar a la pràctica el seu ideari: «*Esta aptitud parlamentaria ha afinado extraordinariamente el espíritu crítico y también los deseos irresistibles de oposición.*» El règim franquista, per tal d'assegurar la seva supervivència, havia de desballestar tota l'herència cultural republicana («*en las normas que imponen las nuevas formas de Estado, necesitaremos un tiempo para purificarnos de este contagio terrible*»). Seguint les paraules del periodista Francisco de Cossío, l'objectiu de la «purificació» no era altre que la despolitització de la societat: «*Hasta que un día el buen español salga a la calle y diga para sí, 'hoy no tengo ganas de discutir de política', se habrá conseguido poco.*»⁵⁹

D'acord amb això, l'instrument més important per despolititzar seria la repressió, tal com posa de manifest l'historiador Paul Preston quan explica la funció que desenvolupava el terror d'Estat dins del projecte polític del franquisme: «*Contra sus enemigos, fue implacable en el uso del terror de Estado, cuyos efectos reverberaron durante décadas después que se hubiera reducido considerablemente su intensidad. Fue una especie de inversión política, un terror productivo que aceleró el proceso de despolitización llevando a la mayoría de los españoles a la apatía política.*»⁶⁰

A manera de conclusió.

Una teoria que ni es nova, ni agermana, ni redimeix

El repàs de les característiques polítiques i ideològiques dels primers anys del franquisme, a través de *La Vanguardia Española*, ens deixa la imatge d'un règim que es presenta com a totalitari espanyol, nacional, sindicalista i catòlic, tot i que els qualificatius sobre el seu caràcter totalitari s'esvairan a mesura que es confirmi la derrota de les potències nazifeixistes a la II Guerra Mundial.

Aquest règim, nascut del rebuig a les idees il·lustrades, liberals i democràtiques, s'organitzà de manera fortament unitària i centralitzada, i fonamentà la seva estructuració a través del que considerava els «cauces naturales» de la societat: la família, el municipi i el sindicat vertical. Tanmateix, les institucions polítiques de la dictadura sempre restaran subordinades a la autoritat del general Franco, objecte d'un culte a la personalitat que serveix d'embolcall per a un exercici de poder indiscutible.

⁵⁹ F. DE COSSÍO: «Parlamentarismo», *LVE* (2-XII-1939), p. 1.

⁶⁰ P. PRESTON: *Franco «Caudillo de España»*, Grijalbo, Barcelona:2002, p. 845.

El partit únic, que inicialment compartirà el protagonisme en la institucionalització de la dictadura amb els militars, no deixarà de presentar-se com l'exèrcit de la contrarevolució, en defensa d'un ordre social jeràrquic i autoritari amenaçat per la modernització política de la societat espanyola. No obstant això, amb el pas del temps, sota el paraigua ideològic del nacionalcatolicisme convergiran una sèrie de sectors dretans tradicionals, com les classes dominants, els monàrquics i el catolicisme conservador, que erosionaran i finalment neutralitzaran el projecte innovador que, teòricament, plantejava el falangisme.

Finalment, quant a cultura política, el gran llegat de la dictadura no va ser sinó la despolitització de la societat, a partir de l'exercici de la violència política, un tret que no és secundari sinó consubstancial a un règim nascut d'un cop d'estat militar i una guerra civil. D'aquesta manera, el caràcter fortament repressiu de la dictadura anirà indissolublement lligat a la doctrina i la pràctica política del franquisme. Les paraules del mateix Franco són clares: «*Cuando haga falta coronaremos esta obra. Pero primero tenemos que hacer los cimientos, la base sobre un pueblo, sobre esta doctrina, sobre esta hermandad de la falange... y el que no quiera... será arrollado.*»⁶¹

⁶¹ E. GIMÉNEZ CABALLERO: «Las palabras del Caudillo en Cataluña», *LVE* (10-II-1942), p. 7.

Elisabet Escoto
Lola Harana

Entre l'evasió i l'adoctrinament La cartellera del *I Año triunfal*

Difícil de entender para las generaciones futuras cómo podía abrigar el cuerpo y el alma la oscuridad de aquellas salas, con los ojos pendientes de todas las realidades alternativas de la pantalla. Era una comunión en la huída (...), alfombra mágica sobrevolando la incierta realidad¹

La Vanguardia: de «*Diario al servicio de la Democracia*»
a «*Diario al Servicio de España y del Generalísimo Franco*»

L'estiu de 1936 es publicaven a Barcelona gairebé una trentena de diaris, dels quals l'any 1939 continuaren *La Vanguardia* (el 27 de gener), *El Correo Catalán* (el 14 de febrer), *El Noticiero Universal* (el 20 de febrer) i l'*Hoja del Lunes* (el 27 de febrer); també el mes de febrer sortí al carrer *Solidaridad Nacional*, òrgan de Falange a Barcelona que manllevà tallers, oficines i gairebé nom al diari cenetista *Solidaridad Obrera*.

Jaume Fabré defineix *La Vanguardia* com un «diari d'empresa caracteritzat de sempre per la seva fidelitat al règim imperant»². Els canvis en el mateix nom i en el subtítol corroborarien aquesta definició. Durant els anys de guerra, *La Vanguardia* lluirà des del 10 de setembre de 1936 fins al 25 de gener de 1939 el subtítol «Diario al servicio a la Democracia». Amb la caiguda de Barcelona, el diari, fidel al seu tarannà, es reinventa apareixent el dia 27 de gener amb el subtítol «Diario al servicio de España

¹ M. VÁZQUEZ MONTALBÁN: *Barcelonas*, Empúries, Barcelona:1978, p. 248.

² J. FABRÉ: «El llarg hivern del 1938-1939: la vida quotidiana a la Catalunya franquista durant la Guerra Civil», a J. M. SOLÉ I SABATÉ i J. VILLARROYA I FONT (dirs.): *La Guerra Civil a Catalunya: derrota, ocupació militar i exili*, Edicions 62, Barcelona:2005, vol. IV, pp. 162-171.

y del Generalísimo Franco» i reprement la numeració de l'exemplar del 18 de juliol de 1936 (número 22.573), com una tosca operació de maquillatge per esborrar la guerra. Amb tot, aquest subtítol va ser efímer: només aparegué el següent dia de l'ocupació; l'endemà, el 28, el diari optà per afegir «española» a la seva capçalera eliminant el subtítol. *La Vanguardia* ara «española» tornava als carrers de Barcelona com si els trenta-un mesos de lluita per defensar el règim democràtic no existissin. De fet, només va necessitar un sol dia per emmotllar-se a la nova situació mantenint durant trenta-nou anys l'adjectiu d'«española» a la seva capçalera³.

Aquesta capacitat *adaptativa* del diari per a *ballar amb totes les músiques*, juntament amb una bona gestió comercial que assegurava la regularitat, el tiratge i la distribució, el converteix en una font d'obligada consulta per aproximar-nos a aquella Barcelona de postguerra grisa, desfeta, desproveïda i callada. I amb aquesta font i en aquell context ens preguntem quines activitats de lleure s'oferien, quines possibilitats d'entreteniment o de diversió tenia a l'abast la immensa majoria de la població que va patir les duríssimes conseqüències que la victòria dels feixistes comportà tant a nivell econòmic com social i cultural. No tractarem aquí l'oci de la *minoría victoriosa* per als qui, com assenyala Carles Santacana, la postguerra «va ser el millor moment, el de sentir-se absolutament segurs i tranquils de poder mantenir-se o afegir-se al món dels privilegiats»⁴. El que ens interessa és l'oci d'aquella majoria silenciosa, per als qui la quotidianitat estava ben allunyada dels fastos i els excessos; i per això pensem que com a producte de consum i entreteniment fou el cinema el que va estar a l'abast de gairebé tothom: era relativament accessible pels preus⁵ i la tipologia de gèneres i horaris possibilità un consum transgeneracional. L'estudi de l'oferta cinematogràfica dels anys 40 ens permet prendre el pols a la política informativa i cultural del franquisme, posant de manifest les obsessions normatives aplicades a tots els àmbits de la vida pública, mitjançant ferris controls sobre els continguts i les formes.

³ Concretament, el 16 d'agost de 1978 *La Vanguardia* perdé el mot «española» de la seva capçalera. Com assenyala J. GUILLAMET: «La significación histórica de *La Vanguardia*», *L'Aveng*, 313 (2006), pp. 42-49, el diari posava en marxa novament el seu pragmatisme més en consonància amb els nous temps.

⁴ C. SANTACANA: «Un lleure domesticat, controlat i dirigit», a J. M. SOLÉ I SABATÉ i J. VILLARROYA I FONT (dirs.): *La Guerra Civil a Catalunya...*, op. cit., pp. 220-237.

⁵ E. Díez Puertas: *El montaje del franquismo: la política cinematográfica de las fuerzas sublevadas*, Laertes, Barcelona:2002, analitza l'evolució dels preus de les entrades i estableix que el preu mitjà d'una entrada era d'una pesseta i que, malgrat que els preus van incrementar-se al llarg de la guerra i durant els primers anys de franquisme per la inflació i les precàries condicions econòmiques de la postguerra, «cada grupo social podía ir al cine con frecuencia porque existía una taquilla muy diversa, desde los 25 céntimos a las 5 pesetas», p. 107.

Establint la «normalitat» a cop de decret

La consigna del nou règim era crear el més aviat possible una imatge de normalitat i tranquil·litat. I, per tal d'evidenciar que tot funcionava segons les previsions de les noves autoritats, els locals d'oci reobriren amb promptitud. Només quatre dies després de l'entrada de les tropes franquistes a Barcelona, ja apareixia el primer anunci d'inauguració d'una nova sala de cinema —Capitol— amb l'estrena de *La bandera*, «película de la Legión dedicada al Generalísimo Franco»⁶. Amb motiu de la reobertura dels cinemes, en sessions gratuïtes, el dia 31 de gener, el diari publica la següent notícia: «*el Departamento Nacional de Cinematografía que quiso ofrecer al pueblo barcelonés y a las fuerzas libertadoras las primeras películas nacionales, abrieron las puertas los primeros cines (...). Los espectadores, ávidos de ver en la pantalla las figuras del movimiento, las batallas memorables de la guerra y las noticias y documentales más significados de la campaña, aplaudió continuamente los films, entre los que se cuentan '18 de julio', 'Ciudad Universitaria', 'Juventudes de España' 'Prisioneros de guerra' y numerosos noticiarios del Departamento de Cinematografía. En la verificada en el Cine Astoria asistió el Jefe del Servicio Nacional de Propaganda, camarada Dionisio Ridruejo.*»⁷

Pel que fa als teatres, a final d'abril ja n'hi havia deu d'oberts, fins arribar als divuit cap a final d'any. El Palacio de la Música —ara sense l'adjectiu «catalana»— reobrí el 26 de març. El Liceu inaugurà temporada el 29 d'abril amb *La Bohème*. La temporada taurina s'inicià a Las Arenas el primer diumenge d'abril i a la Monumental a l'agost. El primer partit de futbol va ser entre l'Espanyol i l'Europa el 30 d'abril, i al juny s'enfrontaren el Barça («Club de Futbol Barcelona» a partir de 1941) i el Bilbao⁸.

Aquest retorn a marxes forçades cap a la *normalitat* passà per rebatejar no només institucions i carrers sinó també cinemes. Així el cinema Nuevo del barri Gòtic passà a dir-se Castilla; l'Splendid Cinema de Consell de Cent canvià el nom per Imperio Cinema; l'Actualidades serà l'Alcázar; el cinema Nova York del carrer Girona s'anomenarà España i poc després canviarà per Moderno. Castilla, Imperio, Alcázar, España... noms significatius per a un moment significatiu. El neguit per esborrar tot el que recordi l'immediat passat republicà queda palès en un article del diari que duu per títol «La costra repelente» i que fa referència als cartells que les «tropas conquistadoras» han trobat a la seva arribada a Barcelona: «*hemos encontrado sobre los muros de Barcelona (...)* una serie

⁶ *La Vanguardia Española* (d'ara endavant *LVE*) (30-I-1939), p. 4.

⁷ *Ibidem*.

⁸ J. FABRÉ: «el llarg hivern...», art. cit., pp. 162-171.

de carteles, pinturas, pasquines y soflamas que representan la humillación de los directivos y propagandistas rojos para esta noble y bella ciudad. (...) la procacidad y el insulto que representan los carteles rojos, en el peor de los idiomas y con el máximo alejamiento de la verdad y el decoro deben también raerse como una capa de inmundicia que se raspa para evitar el contagio.»⁹

El règim va entendre perfectament la importància del control de la informació i des del primer moment va instituir un model informatiu totalitari i piramidal, consignat en la llei del 22 d'abril de 1938 redactada per J. Antonio Giménez Arnau per encàrrec de Ramón Serrano Suñer i inspirada en els sistemes ja establerts a la Itàlia feixista i a l'Alemanya nazi. No els va passar per alt la importància del cinema com a aparador ideològic per a transmetre els missatges del *nou estat*, per la qual cosa establí una política cinematogràfica que es caracteritzà pel proteccionisme de la producció nacional tant a nivell empresarial —Cifesa serà l'empresa amoixada del franquisme— com a nivell governamental —NO-DO *Noticiarios y Documentales Cinematográficos*, una entitat creada el desembre de 1942 dependent de la vicesecretaria d'educació popular¹⁰—, per la censura prèvia de les pel·lícules i l'obligatorietat del doblatge per a les pel·lícules estrangeres, i per la depuració de tots els professionals considerats dissidents.

El franquisme entén que el cinema incideix de forma fonamental en la difusió dels usos socials i models de conducta que són pertinents per al seu model de societat, inclosa l'acceptació i justificació del règim, de manera que decideix controlar aquesta difusió empenent, alhora, un ús molt particular del cinema. Com assenyala Emeterio Díez, la censura, la repressió i la propaganda es duen a terme per les diferents forces que han impulsat l'alçament: l'Església, l'exèrcit i Falange.

La decència i la pàtria són els pilars sobre els quals el règim bastirà la nova cinematografia, i en la seva defensa es procedeix a eliminar gairebé tot allò que ha produït la República. En aquest sentit, l'obsessió pel control arribà a extrems que avui considerariem ridículs i com a exemple d'això, a més de les normatives i prohibicions referides al comportament en l'espai públic¹¹, podem assenyalar la fixació que el règim tenia amb l'ús

⁹ LVE (29-I-1939), p. 3.

¹⁰ El primer No-Do s'estrenà el 4 de gener de 1943. La notícia aparegué amb el títol «El noticiario español cinematográfico», del qual es destacava la seva espanyolitat: «*dirigido por técnicos españoles, hecho por fotógrafos españoles, y redactado por periodistas también españoles*». Així doncs, el títol del primer reportatge anirà en aquesta línia: «El Mundo al alcance de los españoles»; LVE (5-I-1943), p. 8.

¹¹ Un bon exemple ens el proporciona la següent notícia: «La moral en las playas: interesante nota de la Jefatura Superior de Policía», que té com a objectiu «*evitar los espectáculos desagradables (...) vulnerando las normas de moralidad cristiana que deben ser base fundamental de la conducta pública y privada en la vida social de la nueva España...*»; LVE (7-VI-1943), p. 11.

del barret. Així, a la fi de 1939, Luis de Galinsoga —director del diari des del 19 d'abril de 1939 per nomenament directe de Serrano Suñer— escriu un article elogiant els beneficis de l'ús del barret i aprofita per deixar anar una ferotge crítica: «*Lo que hizo la República fue quitar a todo el mundo el sombrero como previa formalidad para quitar después a todo el mundo la cabeza. Ya éramos todos iguales!*»¹² Fins i tot, fa referència a Lluís Companys, a qui titlla de «forajido y cursi» pel fet d'haver fet servir barret de copa. A Madrid el diari *Ya* també publicava el maig de 1939 l'article de Julio Camba «Sombreros en Madrid», on s'informava que els barrets havien arribat als carrers de Madrid, la qual cosa significava «sencillamente que ya hay civilización»¹³. Potser com a conseqüència d'aquesta aferrissada defensa dels barrets, la Sombrerería Brave de Madrid publicà a *Ya* i a *ABC* un anunci amb el lema «los rojos no llevaban sombrero». Per acabar d'adobar aquesta obsessió pels barrets, la nota de la prefectura de policia recollida per *La Vanguardia* resulta del tot il·lustrativa tant pel motiu del conflicte —«*El Jefe de Policía ha ordenado que las señoras se quiten el sombrero en los espectáculos públicos*»— com per l'irrisori to masclista i/o paternalista que empra i del qual es desprèn una concepció negativa del que es pot esperar de les dones: «*Someter a la ley a los varones no ha sido nunca empeño demasiado difícil para un jefe de Policía enérgico, pero conseguir el mismo resultado de las señoras, ya es otro cantar. (...) Hacen como que se someten pero, en realidad, resisten, haciendo de su debilidad femenina todo un sistema defensivo (...). Esperamos que las gentiles mujercitas barcelonesas se vayan haciendo a la idea de que estamos en un tiempo de sacrificio por el bien común...*»¹⁴

I va arribar la censura

El control de la indústria cinematogràfica es posà en marxa des del primer moment. Així, el mateix mes de gener de 1939 es publiquen al diari les directrius del govern de Franco per controlar la indústria de la ciutat. Comença la censura amb la següent crida: «*El Departamento de Cinematografía del Servicio Nacional de Propaganda del Ministerio de Gobernación, ordena a los distribuidores, empresarios y demás depositarios y tenedores de películas cinematográficas de todas clases que las presenten inmediatamente a la Comisión de Censura Cinematográfica que actúa en el Cine Pathé Palace, Vía Layetana 53, advirtiéndoles en la responsabili-*

¹² L. DE GALINSOGA: «Para poder descubrirse», *LVE* (28-X-1939), portada.

¹³ Recollit per P. MONTOLIÚ CAMPS: *Madrid en la posguerra (1939-1946): los años de la represión*, Sílex, Madrid:2005, p. 111.

¹⁴ *LVE* (10-I-1943), p. 9.

dad en que incurren caso de no cumplir la presente orden...»¹⁵ D'aquesta manera la major part de les produccions realitzades pels republicans durant la guerra es desaren als magatzems amb algunes excepcions, com per exemple el film *Bohemios*¹⁶, o les pel·lícules realitzades per l'actor Angelillo —Ángel Sampedro Montero—, pròpublicà declarat exiliat a Argentina, que va treballar força amb la productora Filmófono¹⁷ de Luis Buñuel, i del qual es projecten diverses pel·lícules repetidament, com ara *El negro que tenía el alma blanca*.

La censura era totalitària però no total: l'estat del país no permetia un control exhaustiu des de l'inici de l'ocupació, però anirà en augment a mesura que el nou estat es consolidi i negociï amb les indústries cinematogràfiques estrangeres. La censura té esclatxes i es projecten pel·lícules que en un principi i segons les normes establertes pel règim no s'esperaria trobar. És el cas de *La alegre divorciada* de Fred Astaire i Ginger Rogers, comèdia musical que es va projectar a Barcelona al 1939, tot i que va ser vedada a la zona feixista durant la guerra per les juntes censors controlades per l'Església catòlica. A partir del 1938 amb la centralització de les juntes censors en el Departamento Nacional de Cinematografía, serà Falange qui finalment exercirà el control de la censura cinematogràfica i, per extensió, de tota expressió cultural durant els primers anys del règim franquista a Catalunya. Aquesta institució, dirigida per García Viñolas i Dionisio Ridruejo, vetllarà per orientar les produccions i censurar les cintes que estan al mercat i les importacions seguint els següents criteris: defensa de l'alçament i la revolució nacional; màxim respecte per les institucions militars, civils i eclesiàstiques i polítiques, especialment la figura del Caudillo; rebuig de tot el que atempti contra la unitat de la pàtria i la defensa d'una economia d'interessos comuns; i prohibició total de tot el que pugui perjudicar la política de Franco.

També s'inicià la depuració d'aquells professionals que el règim considera que han estat fidels o afins al règim republicà. Les llistes de «desafectos»¹⁸ no coneixeran fronteres i, en aquest sentit, un cas emblemàtic serà l'actor i director Charles Chaplin, que fou considerat persona *non grata* pel seu suport a la República.

¹⁵ LVE (29-I-1939), p. 8.

¹⁶ *Bohemios* va ser rodada a la Catalunya republicana de 1937 per Francisco Elías amb la Asociación de Productores. Era una comèdia lleugera sense càrrega ideològica; d'altra manera no s'hauria estrenat. És una de les moltes pel·lícules de l'etapa de la Segona República que no es conserven. El director continuaria la seva carrera a la indústria del franquisme.

¹⁷ Productora cinematogràfica de la qual sorgiren quatre films, tres dels quals es van projectar també al 1939 a Barcelona: *Don Quintín el amargao*, *La hija de Juan Simón* i *Centinela, ¡Alerta!*.

¹⁸ E. DÍEZ PUERTAS: *El montaje del franquismo...*, op. cit., pp. 230 i ss., recull en un annex la «Lista de los profesionales del cine represaliados por el franquismo». També es poden

La cartellera del I Año Triunfal

A Barcelona, des del 31 de gener del 1939, dia de reobertura dels cinemes, fins al 31 de desembre, es duen a terme aproximadament 7.500 projeccions. Aquestes projeccions corresponen al visionat d'unes 2.000 cintes de cel·luloïdes. D'aquestes cintes, 500 corresponen a documentals o noticiaris de nacionalitat alemanya (U.F.A.), italiana (Luce), nord-americana (Fox, Paramount) i espanyola (Cifesa i el Departamento Nacional de Cinematografía).

També es projecten un centenar de dibuixos animats de procedència nord-americana segons la cartellera del diari. La resta de cintes —1.400— són pel·lícules argumentals o de ficció; encara hi perviuen films de cinema mut, però durant la República el cinema sonor s'ha estès ja a tota la península. La proporció pel que fa a la nacionalitat és la següent: 65% films nord-americans, 14% films espanyols, 14% films alemanys, 3% films italians, 1,5% films francesos i la resta anglesos i d'altres nacionalitats. És a dir, gairebé dues terceres parts de les pel·lícules vénen de Hollywood.

L'any 1939 s'estrenen als cinemes de Barcelona 153 films, el 41% dels quals són *made in USA*, el 33% de producció alemanya, el 13% espanyols, el 10% italians i l'altre 3% francesos i anglesos. Pel que fa a les projeccions de pel·lícules, durant l'any disminueixen fins a la meitat. Al febrer hi ha 848 projeccions als 48 cinemes que ja hi ha en funcionament: 23 a l'Eixample, 21 a Ciutat Vella, tres a Gràcia i un a Sarrià-Sant Gervasi. Al desembre hi ha 404 projeccions als 50 cinemes que hi ha en funcionament: 25 a l'Eixample, 17 a Ciutat Vella, 5 a Gràcia, 2 a Sants-Montjuïc i 1 a Sarrià-Sant Gervasi.

La programació, organitzada en sessions contínues matinals i vespertines, és molt variada tot i la tendència a la uniformització de la cartellera a mesura que augmenten els films d'estrena de les potències de l'Eix i disminueixen les reposicions de films previs al 1939. Films de propaganda feixista, costumisme folklòric espanyol, melodrames i comèdies, musicals i films d'aventures conviuen a la pantalla. Adoctrinament, somriures, llàgrimes, música, somnis i paradisos llunyans per a un públic traumatitzat per la guerra i amb una inquietant incertesa pel futur. Documentals de diferents matèries s'alternen també en la programació dels cinemes i, ja des d'un primer moment, es descriurà al diari quin és el valor de les noves sèries de reportatges: «*Ya no es sólo patrimonio del escritor dejar constancia histórica de los hechos que se producen. También el operador*

---

trobar dades a Rosa ÁLVAREZ i R. SALA: *El cine en la zona nacional (1936-1939)*, Mensajero, Bilbao:2000.

*cinematográfico tiene categoría de historiador a través del objetivo de la cámara, y sus afirmaciones son irrefutables, concretas, vivientes.»*¹⁹ Ha arribat una nova veritat a la ciutat.

La cartellera de *La Vanguardia* mostra que els intents de vedar els professionals i grups de la indústria de Hollywood que havien donat suport a la República no van tenir efecte aquells primers anys. De fet, si sostraiem de la programació cinematogràfica de la ciutat els films de Charles Chaplin com a Charlot, James Cagney, Betty Davis, Douglas Fairbanks, Errol Flynn, Greta Garbo o Shirley Temple, compromesos amb la causa republicana entre molts d'altres, desapareixeria una part rellevant de l'esquelet de la cartellera. Carles Sentís, en un article d'opinió, deixa clar que l'actor no és el personatge i s'encarrega d'advertir que Chaplin —«ese pequeño judío londinense», que és «un millonario que juega a ser proletario»— no és Charlot²⁰. Referint-se a *La quimera del oro*, Sentís defineix el personatge de Charlot com l'«esencia del judío pobre», que presenta com a «puro rasgo judío» la seva capacitat per riure's de la seva pròpia gana. Evidentment, la seva pel·lícula *El gran dictador*, produïda l'any 1939 i estrenada a Nova York l'any 1940, no va poder ser estrenada a Espanya fins després de la mort de Franco. Un cas diferent serà el de *Tres lanceros bengalíes*, protagonitzada per Franchot Tone, un dels primers films que es projecta a la Barcelona ocupada i un dels més visionats, malgrat que aquest era un dels més fervents activistes antifeixistes de Hollywood. Potser s'explica perquè era una de les pel·lícules preferides de Serrano Suñer.

Amb l'arribada de l'exèrcit feixista arriben també les seves produccions filmiques, fonamentalment pel·lícules costumistes i de *folklòriques* com Imperio Argentina o Estrellita Castro. S'estrenen disset films espanyols, tres d'ells publicitats com a grans èxits de la indústria pàtria: *Carmen la de Triana*, de Florián Rey, *El Barbero de Sevilla* i *Suspiros de España*, de Benito Perojo, totes tres rodades al 1938 per la més important productora alemanya, la Hispano Film Produktion, que atorgà importants subvencions al cinema espanyol. Aquests films, juntament amb les estrenes alemanyes i italianes, són publicitats contínuament en les pàgines del diari per tal de fomentar l'assistència del públic, i la crítica esdevé un intent d'expressar, de totes les maneres possibles, que aquella pel·lícula o documental és una obra d'art excepcional, tot i que els raonaments de tanta exaltació no segueixen arguments cinematogràfics en gairebé cap cas. El llenguatge públic del franquisme present en aquelles crítiques, adobat amb un formidable abús d'adjectius superlatius —els «ísimos» i

¹⁹ LVE (2-II-1939).

²⁰ C. SENTÍS: «Charlot en conserva», LVE (28-IX-1944), p. 7.

«ísimas»— donen al conjunt dels textos una aparença exagerada, fins i tot còmica per als paràmetres actuals.

L'humor i el somriure també se cercava a la pantalla dels cinemes. Els indiscutibles reis del moment eren Stan Laurel i Oliver Hardy i els germans Marx. La indústria espanyola també treballa aquest gènere i estrena films com *Los cuatro robinsones*, produïda per Cifesa, dirigida per Eduardo García Maroto i protagonitzada per Valeriano León; va resultar un film humorístic sobre quatre senyors casats però molt *juerguistas*, en el qual va debutar Mary Santpere, còmica catalana que obtindria un gran èxit posteriorment. Resulta bastant peculiar la forma en què els crítics de *La Vanguardia* donaven la notícia de la descoberta de l'actriu: «*Cuando Eduardo G. Maroto ya desesperaba del éxito de su labor de selección, he aquí que aparece una muchacha esbelta, joven y rubia. (...) ¿Cuál es el descubrimiento de Maroto? Mary Santpere, un formidable temperamento cómico, que deja en mantillas a su mismo señor padre, el popular actor Pepe. Mary Santpere interpretará en 'Los cuatro Robinsones', un segundo papel femenino, una inglesa de América, flamenca por todo lo alto.*»²¹ No ens imaginem quins matisos li caldrien a la Santpere per interpretar una flamenca anglesa d'Amèrica.

Als cinemes de les avingudes principals de l'espectacle com Passeig de Gràcia, Rambles i Plaça Urquinaona —Fantasio, Savoy, Capitol, Maryland— s'estrenaven les pel·lícules de l'Eix amb una gran promoció, notícies relacionades i crítiques cinematogràfiques. Hi ha films d'arguments històrics com *Miguel Strogoff o el correo del Zar*, dirigida per Richard Eichberg i protagonitzada per Adolfo Wohlbruck. Es tracta d'una adaptació de l'obra homònima de Jules Verne, escriptor d'ideologia propera al socialisme utòpic del segle XIX. El que la indústria feixista fa amb la història del soldat Strogoff és més aviat una adaptació a les seves consignes, i la crítica espanyola va encara més enllà en afirmar que aquesta versió del personatge és «*como debió concebirlo el genial Julio Verne, esto es, el patriotismo hecho carne, la consigna militar llevada hasta el heroísmo más sublime, como el que reproduce la escena en la que el hijo rechaza a su propia madre. (...) Un canto al sagrado deber del soldado, que ha jurado cumplir la misión que se le ha confiado, por Dios, por su Patria y por su Rey.*»²²

Lucha contra la muerte roja, un film alemany estrenat a la zona franquista, també es va projectar a Barcelona al 1939. L'argument de la història gira entorn de les vicissituds dels alemanys del Volga durant la revolució soviètica. La crítica del diari la descriu amb aquests termes: «*una produc-*

²¹ LVE (12-VII-1939).

²² LVE (19-VI-1939).

ción aleccionadora sobre los estragos de un régimen sin Dios y sin moral, como el soviético, sobre los pueblos sometidos a su tiranía.»²³

Entre les cintes d'entreteniment trobem també moltes adaptacions d'operetes, la majoria d'elles protagonitzades per Martha Eggerth. La premsa estava encantada amb la diva, «*con su voz privilegiada y su arte incomparable luce en Alondra*²⁴ *como en ninguna otra película y va desgranando las perlas de su garganta sobre bellos escenarios naturales y en interiores de buen gusto»²⁵.*

La italiana *Escipión el Africano* va portar a les pantalles de la ciutat comtal la guerra entre Cartago i Roma. La crítica del diari no dubtarà, a més de cantar les excel·lències tècniques i pressupostàries del film, a fer paral·lelismes amb els esdeveniments del moment: «*la pugna existente entre Roma y Cartago era la lucha por la afirmación de dos diferentes principios de vida y dos diferentes civilizaciones (...). Era, entonces, como hoy, como siempre, la lucha entre un ideal del imperio y una ambición de predominio económico.»²⁶*

A diferència dels cinemes del Passeig de Gràcia, als cinemes de la zona del Paral·lel i als cinemes dels barris es continuen projectant posicions i molts nous films nord-americans que no gaudeixen de tant espai a les notícies del diari —tot i que sí als cartells publicitaris de les distribuïdores. Són les pel·lícules que interessin la majoria del públic i els empresaris, constituint gran part de l'oferta filmica de la ciutat. Films d'aventures, com els de Tarzán, de ciència-ficció de la mà de Boris Karloff i Bela Lugosi, les primeres cintes de cinema negre de James Cagney, films d'aviació amb Clark Gable i Spencer Tracy, d'intriga, de por, d'humor amb «El gordo y el flaco» i els germans Marx, musicals amb Fred Astaire i Ginger Rogers... la llista podria continuar extensament. Així, trobem que la cartellera de Barcelona era aclaparadorament nord-americana, tot i els esforços i els discursos per potenciar la producció i la projecció de pel·lícules espanyoles²⁷. Resultava difícil competir amb la poderosa i

²³ LVE (17-II-1939).

²⁴ Aquest film va donar nom a un cinema, abans Cinema Esplai, a l'Eixample.

²⁵ LVE (26-III-1939).

²⁶ LVE (31-IV-1939), p. 10.

²⁷ *La Vanguardia* recull la següent nota: «Orden sobre proyección de películas nacionales» del Ministerio de Industria y Comercio: «*Por cada 5 semanas de proyección de películas extranjeras se proyectará una semana de películas nacionales (...). Si al finalizar esta quinta semana debiera continuar en parte en cartel la película que estuviese proyectándose, al retirarla, además de proyectarse la semana obligatoria de películas nacionales, la Empresa deberá continuar proyectando éstas durante un tiempo no inferior al 50% de los días que se hubieran excedido de aquella quinta semana*»; LVE (15-X-1944), p. 9. La nota continua encara amb altres percentatges segons fossin sessions dobles o no. Pel que sembla, calia tota una munió de funcionaris per poder dur a terme aquests controls i càlculs.

experimentada indústria nord-americana, a més de les dificultats generals que l'escassetat i les restriccions imposaven. En aquest sentit, no falten, per exemple, notícies al diari relacionades amb les restriccions elèctriques que van afectar totes les activitats de la vida quotidiana. Per al cinema, aquestes restriccions tenen a veure tant amb els canvis d'horari de tancament de les sales de projecció²⁸ com amb la necessitat de reduir fins al 50% la il·luminació dels espectacles públics²⁹.

El cinema Diana del Raval és un exponent prou singular d'aquesta altra oferta, de tarannà més liberal i que escapa al ferri control de les autoritats feixistes. Al Diana no es projecta cap film de l'Eix i passen una mitja dotzena de films d'època republicana com *Nobleza baturra*, *La Verbena de la Paloma* o *El gato montés*³⁰. És on es projecta *Tarzán y su compañera*, *El hijo de Kong*, *La flecha del terror*, *La llamada de la selva*, *La destrucción del hampa*, *La hija de Drácula*, *La escuadrilla infernal*, *Charles Chang en Shangai*, *El crimen de Vanities*, *Mares de china*, *La Parada de los monstruos...* En definitiva, un cinema d'evasió per fugir de la dura realitat i somiar d'altres mons.

Tot i que hem optat per centrar-nos en la cartellera de l'any 1939, són interessants les valoracions anuals sobre l'any cinematogràfic, moltes d'elles realitzades per Horacio Sáenz Guerrero, jove redactor que arribarà a ser director del diari l'any 1969. En aquests articles es recullen dades quantitatives que posen de manifest el pes econòmic d'aquest producte de consum. Alguns exemples: l'any 1943-1944 van ser estrenades a Barcelona 214 pel·lícules amb una despesa de 66 milions³¹; l'any següent els barcelonins van gastar-se 70 milions de pessetes i van veure 200 estrenes. Saéiz Guerrero ens informa que el mateix any 1945 «*los toros y el futbol, los dos grandes espectáculos de masas, han sumado alrededor de*

²⁸ Alguns exemples de les fluctuacions en l'horari de tancament de les sales d'espectacles: *LVE* (12-IX-1944), p. 9, s'estableix que els espectacles públics (cinemes i teatres) funcionaran normalment els dissabtes i festius però durant la setmana no podran començar fins a les 18,30 hores; *LVE* (17-IV-1945), p. 9, s'estableix que l'horari de finalització de cinemes i teatres serà la 1 de la matinada, excepte «*para los cinematógrafos los días de proyección de documental oficial suplementario declarado de interés nacional en que podrán hacerlo a la una y cuarto*»; *LVE* (28-IX-1945), p. 2, estableix que l'horari de tancament per a cinemes i teatres serà les 12,30 hores; *LVE* (10-IV-1946), p. 9, es permet tancar quaranta-cinc minuts més tard; *LVE* (24-IX-1946), p. 3, es torna a avançar l'horari de finalització a la una de la matinada.

²⁹ *LVE* (28-IX-1946), p. 10.

³⁰ Produïda per Star Films, és la primera cinta espanyola realitzada per una dona, Rosario Pi, juntament amb el documental *Olimpiada* de Leni Riefenstahl.

³¹ *LVE* (2-I-1945), p. 9; «El año cinematográfico en Barcelona», referit a l'any 1944. Per a l'any 1943, F. GONZÁLEZ SERRA: «El año cinematográfico en Barcelona: resumen de las principales películas estrenadas durante el año 1943», *LVE* (1-I-1944), p. 12, ens farà una valoració amb la relació de les pel·lícules estrenades.

los 25 millones»³². Segons aquestes xifres, el volum de negoci és força important i concorda amb l'augment progressiu del nombre de sales de projecció segons recull el cens de locals d'espectacle realitzat pel Sindicato Nacional del Espectáculo l'any 1946, on es comptabilitzen més de 3.000 sales dedicades a la projecció a tot Espanya, seguides de les sales de ball (2.707) i dels teatres (1.262); les places de braus (270), els frontons (105) i els camps d'esports (140) estan molt per sota quant a nombre³³.

L'anàlisi de les normes, prohibicions, valoracions i recomanacions relacionades, en aquest cas, amb el món cinematogràfic, així com també l'estudi de la cartellera de *La Vanguardia Española* —referent imprescindible de tantes generacions a l'hora de decidir amb què omplir el temps de lleure—, proporciona una eina per aproximar-nos al món de l'oci de la Barcelona de postguerra. Es pot resseguir el *guió* d'obligat acompliment que el règim franquista establí decretant què era i què no era bo per als nostres ulls. Malgrat aquests constrenyiments, el cinema possibilità un espai d'esbarjo davant d'una realitat que encara trigaria molt a poder veure's en *technicolor*³⁴.

³² «El año cinematográfico en Barcelona», referit a l'any 1945; *LVE* (1-I-1946), p. 9.

³³ «En España existen 6.533 locales de espectáculos públicos», *LVE* (21-XII-1946), p. 4.

³⁴ La implementació del procediment tècnic per a la realització de pel·lícules en color fou patentada per l'empresa nord-americana Technicolor l'any 1928, i la primera pel·lícula que va utilitzar aquesta tècnica va ser *Simfonies poca-soltes* de Walt Disney (1932), però no arribarà a la indústria cinematogràfica espanyola fins als anys 60. L'any 1945 s'iniciaren converses amb els nord-americans tal com es recull en la notícia: «Las posibilidades de producción de películas en technicolor en España»; *LVE* (8-V-1945), p. 10.

Marc Andreu Acebal

La Barcelona de *La Vanguardia* Burguesa, conservadora i sense barris

El 1939, la Barcelona dels que es van quedar, com encertadament va titular l'historiador i periodista Jaume Fabre la publicació de la seva tesi doctoral sobre la vida quotidiana dels barcelonins que no es van exiliar i dels que hi van entrar com a vencedors¹, era una ciutat devastada pels bombardejos, ocupada i grisa, amb molts claroscurs, que va acceptar o es va adaptar força bé al franquisme, mantenint a l'ensem certa riquesa de la seva societat civil. I una Barcelona vençuda que, com s'infereix de l'estudi que ha documentat magistralment l'historiador urbanista José Luis Oyón per al període que va de 1914 a la Guerra Civil², deixava enrere èpoques revolucionàries per encarar una dura postguerra amb evidents riscos de fractura social i entre barris de la ciutat popular, obrera, que eminentment és el que era³.

Però la ciutat de 1939 i dels anys 40 del segle XX és també, i alhora indefectiblement, la Barcelona de *La Vanguardia*, aleshores rebatejada com *La Vanguardia Española*⁴. Sens dubte, pel paper i la influència que

¹ J. FABRE: *Els que es van quedar. 1939: Barcelona, ciutat ocupada*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona:2003.

² J. L. OYÓN: *La quiebra de la ciudad popular. Espacio urbano, inmigración y anarquismo en la Barcelona de entreguerras, 1914-1936*, Ediciones del Serbal, Barcelona:2008.

³ «Aunque apenas ya lo recordemos, lo obrero ha sido la auténtica seña de identidad de Barcelona hasta fechas muy recientes; la razón fundamental por la que era conocida más allá de las fronteras y por la que escritores, artistas, arquitectos, revolucionarios y cosmopolitas de todo pelaje dirigieron sus pasos hacia ella.» *Ibidem*, p. 9.

⁴ «Ya es sabido que en el cupo de prensa otorgado a Barcelona (...) figuraban La Vanguardia y Solidaridad Obrera. Pero al primero se le subtítulo 'española' y al segundo se le mudó lo 'obrero' por lo 'nacional'. La medida admitía dos interpretaciones simbólicas. Que Vanguardia calificase a 'española' para querer decir Cataluña o que 'española' sustituyese a una tácita Cataluña para negarla. Que nacional sustituyese a obrero podría dar origen a una ambigüedad semejante, aunque más larga de explicar (la ambigüedad fascista por excelencia). Sobre estas charadas diría hoy 'tanto monta, monta tanto, Isabel como Fernando', pero entonces estaba en ello para mí la clave

aquest «diari d'empresa caracteritzat de sempre per la fidelitat al règim imperant i que (...) va esdevenir el vaixell insígnia del franquisme a la premsa barcelonina»⁵ va tenir aleshores —com ja havia tingut abans i en bona manera encara té— en la ciutat i en la projecció pública del seu imaginari. Ara bé, si, com una més de les Barcelones que va definir Manuel Vázquez Montalbán⁶, es pot parlar de la Barcelona de *La Vanguardia* és per l'existència real d'un determinat món urbà i ciutadà, burgès, conservador i endogàmic que ignorava (o més aviat temia) els barris i la majoria de la població d'una ciutat de poc més d'un milió d'habitants. Una ciutat, malgrat tot, que el 1939, vençuts els *rojos* i ocupada pels *nacionales*, va seguir essent majoritàriament obrera, popular, i va conservar, més amagada que clandestina, la seva ànima catalanista.

Perquè curiosament, i malgrat el franquisme, les identitats popular i catalanista de la ciutat es van salvaguardar. I això va succeir —mentre Barcelona patia o intentava esquivar el totalitarisme de la dictadura, les penúries de la postguerra i un risc de fractura social incrementat per la immigració— gràcies a l'acció de certa burgesia inicialment afecta al règim. Però, sobretot, gràcies al treball de cohesió social del moviment obrer i ciutadà antifranquista, forjat pels comunistes i sectors progressistes de l'Església i encarnat tant en les Comissions Obreres com en el moviment veïnal nascut a mitjan anys 60 i recolzat en determinats intel·lectuals i sectors professionals. Tots plegats van rellevar i renovar el que havia estat l'hegemònica cultura republicana, anarcosindicalista i federal barcelonina del primer terç del segle XX per fer, entre altres coses, emergir el que es pot anomenar la Barcelona dels barris: un concepte teoritzat pel moviment ciutadà en temps de dictadura i que l'Ajuntament

---

del destino. Me fui de Barcelona con las peores sospechas. Pero aún quedaba mucho hilo por tejer o por destejer. Puedo anticipar, eso sí, que sería en Cataluña, años más tarde, donde el redactor de estos recuerdos empezaría a contemplar con ironía su propia imagen anterior.» D. RIDRUEJO: *Casi unas memorias*, Planeta, Barcelona:1976, p. 171.

⁵ J. FABRE: *Els que es van quedar...*, op. cit., p. 285. Prova evident del caràcter afecte al règim de *La Vanguardia* és que el seu propietari, Carlos Godó, que va fugir a Itàlia el juliol de 1936 i es va passar a l'Espanya de Franco el març de 1937, els anys 40 va militar a Falange Española amb el carnet número 2.807 i, posteriorment, va ser procurador a les Corts franquistes en dues ocasions. Això no treu que l'administració franquista obrís un expedient contra el comte de Godó el 27 de març de 1941 després d'incoar-ne un altre al qui era director del diari el 1936, Agustí Calvet, «Gaziel». Aquest es va defensar esgrimint el seu contracte amb Godó, on quedava clar que «la marcha política del periódico irá de acuerdo con las ideas del Propietario», però no va ser absolt (i vetat per sempre al diari) fins al 2 d'agost de 1945, mentre que l'expedient del comte ja havia estat sobresegut l'1 de juny de 1943. Vegeu J. M. HUERTAS: *Una història de «La Vanguardia»*, Angle, Barcelona:2006; F. VILANOVA VILA-ABADAL: *La guerra particular de Gaziel i el comte de Godó*, Ploion, Barcelona:2004; i íd.: *La Barcelona franquista i l'Europa totalitària*, Empúries, Barcelona:2005.

⁶ M. VÁZQUEZ MONTALBÁN: *Barcelonas*, Empúries, Barcelona:1987.

ha fet seu en democràcia però que és una realitat històrica que es pot resseguir des de la configuració de la ciutat contemporània a partir del primer terç del segle XIX⁷.

La ciutat del «seny», «recobrada para España»

Abans i després, però sobretot durant la primera postguerra, va existir la ciutat burgesa i conservadora que reflecteix *La Vanguardia Española* entre 1939 i 1946, obertament afecta al règim franquista i descaradament ignorant o temerosa dels seus barris. És la «*nueva Barcelona, burguesa, honda y sentimental, la Barcelona del seny y del espíritu, en contraposición a la que quiso hacer, de la costumbre, cultura y del folklore, política*»⁸, que se sorprèn de descobrir Pedro Laín Entralgo —aleshores cap del Departamento de Educación y Publicaciones de la Dirección General de Propaganda i, dècades després, director de la Real Academia Española— quan, el 9 de novembre de 1940, fa una conferència a l'Ateneu Barcelonès, ressenyada l'endemà a *La Vanguardia*. El mateix diari que, amb totes les limitacions i censures de l'època, malgrat proclamar que «*la Barcelona tan española y tan barcelonesa de las exposiciones de 1888 y 1929 se repite en esta Barcelona de 1939, recobrada física y moralmente para España*»⁹, sorprenentment també deixa entreveure les altres Barcelones, com a mínim més del que hom podria imaginar tenint en compte el context totalitari de 1939-1946.

⁷ «Els periodistes i historiadors Josep M. Huertas i Jaume Fabre, estretament vinculats al moviment veïnal, van ser els qui entre 1976 i 1977 van fixar l'imaginari de la Barcelona dels barris en el seu treball pioner *Tots els barris de Barcelona*. (...) No obstant això, és en la transició de la ciutat moderna a la urbs contemporània, entre els segles XVIII i XIX, quan podem afirmar pròpiament que neix la Barcelona dels barris com a procés històric, urbanístic i social, dinàmic i acumulatiu. El procés històric que, fins avui, a inicis del segle XXI, ha atorgat a la capital catalana la seva especial idiosincràsia de ciutat popular: obrera i comercial, burgesa i revolucionària, catalana i a la vegada cosmopolita com a gresol de migracions. Tots aquests elements es barregen en la Barcelona dels barris, malgrat que les seves proporcions només són equilibrades en una idíl·lica però impossible visió políticament correcta d'una ciutat abstracta. La ciutat popular i concreta, la Barcelona dels barris i socialment activa, és més obrera, revolucionària i immigrant, sense deixar de ser, precisament per això, catalana ni de patir moments d'involució o processos de substitució social.» M. ANDREU: «La Barcelona dels barris en perspectiva històrica», a DD.AA.: *La Barcelona dels barris*, FAVB/Mediterrània, Barcelona:2008, pp. 179-180.

⁸ «La cultura por el pensamiento. La generación actual ante el problema de la cultura. Conferencia del señor Laín Entralgo», *LVE* (10-XI-1940), p. 3.

⁹ Així la defineix el primer tinent d'alcalde i delegat de cultura de Falange J. BONET DEL RÍO: «Conferencias: en el Ateneo Barcelonés: Barcelona en la nueva España», *LVE* (12-XI-1939), p. 2.

Així ho demostra aquest estudi històric hemerogràfic, que certifica l'hegemonia, en el sentit cultural o gramscian del terme, de la ciutat *petita*, burgesa i conservadora: la que hem anomenat Barcelona de *La Vanguardia*. Una idea de ciutat que va ser hegemònica, com a mínim, fins que la fi de la Segona Guerra Mundial i, més tard, l'arribada de la immigració dels anys 50, 60 i 70, la germinació de lluites urbanes i obreres —amb la vaga de tramvies de 1951 com a punt d'inflexió increïblement intuït ja a les pàgines de *La Vanguardia* dels anys 40¹⁰— i la substitució de l'autarquia pel *desarrollisme* porciolista van destruir aquell món, segurament massa petit dins d'una gran ciutat. Una destrucció parcial d'una visió de la ciutat a la qual va contribuir de manera gens menyspreable un nou tipus de periodisme local, aliè a *La Vanguardia*, personificat en els *huertamaros* als qui, el 1971, Joan de Sagarra va posar Josep Maria Huertas per gentilici.

Ha de quedar ben clar, però, fins i tot abans de recórrer a l'hemeroteca com a prova, que aquella *petita*, burgesa i conservadora ciutat reflectida a *La Vanguardia* dels anys 40 —forjada molt abans i en certa manera prorrogada pel rotatiu fins dècades després— no es troba només a les pàgines del diari o en citacions com l'esmentada del falangista i futur president de la RAE Pedro Laín Entralgo. Tan real era aquesta Barcelona de *La Vanguardia* que, per exemple, indirectament i des de perspectives ben diferents, també la van saber acotar els escriptors Xavier Benguerel i Josep Pla.

Del que anomenem la Barcelona de *La Vanguardia* n'apunta uns orígens difusos Benguerel, quan en les seves memòries, escrites a principi dels anys 70, ja retornat de l'exili, evoca aquest record de primers de segle XX sobre la casa de la seva àvia Leocàdia, al barri del Poblenou: «Hi havia els galliners, el safareig i, a l'altra banda de carrer, la fàbrica dels germans Carles i Bartomeu Godó, parents de la meua àvia. Els germans Godó pujaven a esmorzar a casa l'àvia. Es menjaven un parell d'arengades a la brasa amb tomàquet i ceba. L'any 1881 havien fundat *La Vanguardia*. El fill d'en Carles Godó el van fer conde. Es van dedicar a enraonar en

¹⁰ El 3 de juny de 1944 es publica una insòlita informació a la secció «Vida de Barcelona» que, en evident paral·lelisme amb el que set anys després desencadenarà la vaga de tramvies de 1951, es queixa d'una rebaixa de tarifes de taxi a Madrid no aplicada a Barcelona tot argumentant que la capital catalana és la ciutat «*más cara del mundo, en cuanto se refiere a transportes urbanos de viajeros*». En la mateixa informació, sense signar, queda palès el caràcter eminentment obrer de la ciutat que el mateix diari obvia sempre que pot: «*El tema es para meditarlo, porque si es verdad que en Barcelona la industria y el comercio, por su auge esplendoroso, mueven grandes cantidades de numerario, también es cierto que abunda en nuestra populosa ciudad, cual en ninguna otra, el elemento obrero, así como el pequeño rentista, el empleado público o privado, en suma, la gente que no puede aguantar materialmente el desafortado vuelo que vienen tomando los precios, singularmente entre nosotros.*»

castellà, i encara els dura. D'aquella fàbrica del Poblenou, tothom en deia El Cànem. De les dones i de les criatures que hi treballaven un gavadal d'hores diàries, les xinxes.»¹¹

La decadència —també difosa i segurament més difícil d'acotar que els orígens— del burgès i conservador món urbà que representa i descriu *La Vanguardia* dels primers anys 40, sota l'alcaldia de Miquel Mateu, la certifica indirectament Pla a la dedicatòria i la meditació final del seu llibre *Un senyor de Barcelona*, escrit precisament entre els anys 1942 i 1944. L'escriptor no tan sols deixa clar el paper nuclear que l'Ateneu Barcelonès va tenir en una determinada vida de la ciutat d'abans de la Guerra Civil i que, com les informacions de *La Vanguardia* evidencien, la burgesia franquista va maldar per recuperar al seu favor. Pla, per boca del seu biografiat Rafael Puget —en una de les últimes converses mantingudes abans que l'industrial i mecenes morís sense veure editat *Un senyor de Barcelona*—, retrata el joc d'interessos que en alguns nuclis intel·lectuals i burgesos permetia el diari dels Godó¹².

Recels burgesos a la Barcelona revolucionària

Pot semblar anecdòtic, però no és gratuït situar la Barcelona de *La Vanguardia* entre les arengades que esmorzaven els Godó al Poblenou de principi del segle XX i les pagues de mecenes per deslliurar intel·lectuals forjats a l'Ateneu Barcelonès del treball (o peatge de postguerra) d'escriure articles al diari barceloní durant els primers anys 40, com va fer el mateix Josep Pla. No és gratuït perquè, en certa manera, l'obsessió de *La Vanguardia Española*, entre 1939 i 1946, per informar d'actes i conferències a l'Ateneu Barcelonès —i al Liceu, el Palau de la Música i altres fòrums burgesos o apropiats pel règim franquista— revela la voluntat d'aparentar una normalització de la vida ciutadana en una Barcelona que, com algunes informacions i fins i tot editorials del rotatiu no poden

¹¹ X. BENGUEREL: *Memòries (1905-1940)*, L'Avenç, Barcelona:2008, p. 22.

¹² «Tots els qui foren amics meus i que no s'obriren pas en la vida tenen dret a una pensió que els pago amb la més gran alegria. Per a aquests afers tinc un administrador perfecte: és el meu difunt amic Jaumandreu, de la penya de l'Ateneu. A Oliver, li passo tres mil duros perquè pugui viure en la seva dolça Mallorca i no hagi d'escriure articles de fons a *La Vanguardia*. Li passo dos mil duros més perquè pugui fer un viatge anual a l'estranger —a París— i pugui folgadoament dedicar-se als seus estudis històrics preferits. Perquè no vegin en mi un mecenes sinistre —com són gairebé tots els mecenes— sí encarrego treballs als meus amics, però si no els escriuen m'és igual. A Oliver, un parell de mesos de vida a París li van admirablement. Els qui tota la vida foren uns paràsits, els pago perquè ho continuïn essent. Els càlculs de les meves pensions són fets a base dels preus d'abans de la guerra.» J. PLA: *Un senyor de Barcelona*, Destino, Barcelona:1998, p. 348.

amagar, patia fam d'arengada. I restriccions de tot tipus: des de talls de subministrament elèctric i retallades a la mateixa cartilla de racionament a dures mancances sanitàries, escolars, d'habitatge i, òbviament, de drets i llibertats (que inclou una severa repressió i reducció de la rica vida associativa preexistent a la ciutat). Fam, restriccions i també greuges comparatius respecte de Madrid que *La Vanguardia*, quan periodísticament no els pot obviar i la censura li ho permet, tracta de modular i controlar. Perquè tant els editors com els directores i els principals periodistes del diari sabien perfectament els conflictes socials que penúries, restriccions i greuges podien generar en una ciutat de la tradició revolucionària de Barcelona, i sempre en detriment dels interessos polítics i de classe que representava la capçalera dels Godó.

Encara que des de ben aviat (març i abril de 1939) l'esforçada ploma de gent com Carles Sentís i Manuel Aznar va intentar —per pragmatisme català o patriotisme espanyol, tant se val— transmetre la idea que «*el fenómeno marxista madrileño tiene más profundidad que el barcelonés*»¹³, el cert és que també molt aviat (maig de 1939) *La Vanguardia Española* no va amagar que en la «genealogia de los rojos»¹⁴ al conjunt d'Espanya era Barcelona —i el món urbà i obrer que representava— qui més responsabilitat tenia. I, en conseqüència, era Barcelona qui més perill tenia de fer rebrotar aquell arbre genealògic que el franquisme aspirava a talar de soca-rel.

Una síntesi a aquest doble discurs inicial del diari (i del franquisme) es va voler transmetre entre 1939 i 1942 per la via d'intentar desclassar la majoria treballadora de la ciutat apel·lant a un «llamamiento a la clase media»¹⁵ (tan invocada com pràcticament inexistent a l'època¹⁶) i, al ma-

¹³ M. AZNAR: «Impresiones de la liberación», *LVE* (8-IV-1939), p. 1. L'avi de José María Aznar no tan sols coincideix aquí amb la tesi de cert desgreuge de la Barcelona roja ja publicada un mes abans per C. SENTÍS: «El principio y el fin de la guerra ¡Frente de Madrid!», *LVE* (9-III-1939), p. 12, sinó que, en sintonia amb la línia editorial del diari, falseja la realitat en insinuar que el paisatge urbà de la capital catalana no va patir els efectes de la guerra com Madrid: «*El aspecto de las calles resulta infinitamente más doloroso que el de Barcelona. Aquí se ha guerreado. En Barcelona no se guerreó. Aquí ha tronado el cañón durante dos años. En Barcelona los cañones pasaron de largo hacia la provincia de Gerona. La periferia madrileña, desde Vallecas hasta la barriada de Tetuán, está muy destruída.*»

¹⁴ És paradigmàtic i antològic l'article de M. FERNÁNDEZ ALMAGRO: «Genealogia de los rojos», *LVE* (6-V-1939), que culpa de tots els mals d'Espanya Francesc Ferrer i Guàrdia i la Setmana Tràgica de 1909.

¹⁵ Així va encapçalat el diari, a la pàgina 3, un ban del governador civil Wenceslao González Oliveros publicat el 13-VIII-1940. I com una «revancha de la clase media contra el capitalismo y el socialismo marxista» va definir el feixisme Josep M. Tallada en un article d'opinió publicat el 28-IX-1939.

¹⁶ L'intent d'imposar aquesta idea, no exclusiva per Barcelona, és com a mínim xocant en una ciutat on, precisament, la classe mitjana no era majoritària i en la qual, si de cas, fou el

teix temps, per la via d'incidir en la idea orgànica quimèrica que Barcelona i Madrid eren «una metròpoli indistinta»¹⁷. No obstant això, aquesta visió de la ciutat va tenir sempre els peus de fang perquè la Barcelona de *La Vanguardia* era, en essència, burgesa i aristocràtica (i també catalana) i, a més, tenia associada una visió negativa del fet urbà perquè concebia la ciutat com intrínsecament perillosa, en tant que lligada a l'expansió de la classe obrera. Ho exemplifica el text *Las minorías selectas y el futuro español*, publicat l'agost de 1942 i en el qual, arran d'un discurs de Franco a Lugo, el diari editorialitza a favor que «de todos los rincones de España, desde los pejugales campesinos hasta las grandes ciudades industriales, desde el burgo oscuro y laborioso a las pequeñas pero ruidosas ciudades universitarias, ha de ir surgiendo, llamada fervorosamente por la voz del Caudillo y atraída fraternalmente por la Falange, esta nueva y fecunda aristocracia que en contacto con las realidades vivas del país, compenetrada con sus ambiciones y entristecida por sus miserias, ha de llevar a cabo la obra grandiosa que es la creación de la nueva España»¹⁸.

Hi ha rastre a *La Vanguardia* dels recels (o temors disfressats d'admiració) que el mateix dictador Francisco Franco va expressar respecte dels obrers i dels barris de Barcelona¹⁹. En la mateixa línia es descobreix

---

marxisme dels anys 30 i, sobretot, el PSUC durant la Guerra Civil qui va començar a aglutinar determinats sectors socials com a contrapès respecte d'un anarcosindicalisme radicalitzat i fort entre el proletariat més depauperat. «*La segregación residencial entre ricos y pobres era muy marcada. Había una gran oposición espacial entre dos ciudades, un contraste indiscutible si comparamos las clases extremas, esto es el 20% de las clases burguesas con el 50% de los trabajadores no cualificados. (...) En solo treinta años la distancia física entre mundo burgués y mundo obrero se incrementó casi en un 50%. Las zonas ricas de los suburbios ricos, del Ensanche y de algunas áreas de Ciutat Vella central en 1900 todavía eran más ricas en 1930. Los suburbios populares y algunos barrios no degradados del centro histórico apenas se alteraron, pero otros se proletarizaron decididamente, como es el caso de los barrios más densificados del casco viejo, principalmente la Barceloneta, el Raval Central y el de Santa Mónica y, por supuesto, las segundas periferias, hechas casi exclusivamente de hogares jornaleros.*» J. L. OYÓN: *La quiebra...*, op. cit., p. 497.

¹⁷ Així ho va proclamar el director Luis de Galinsoga el 3-VI-1942, p. 9, a propòsit de la inauguració, el dia anterior, de l'Exposició Nacional de Bellas Artes a Barcelona, «*la primera con este título nacional, y, sobretudo con este sentido y con este alcance*». Galinsoga tancava l'article, titulat «Metròpoli indistinta», proclamant: «*Exposición Nacional de Barcelona! Variedad en la unidad. Las provincias con su hermana provincia. Indistintamente, Madrid o Barcelona metròpoli del arte español que es ya mucho para ser indistintas metròpolis del pensamiento y del sentir unitarios.*»

¹⁸ «Las minorías selectas y el futuro español», *LVE* (30-VIII-1942), p. 1.

¹⁹ Entre una miscel·lània antològica de discursos pronunciats per Franco a Catalunya fins al febrer de 1942, el diari recull aquesta citació del dictador: «*El brazo muscular del obrero constituirá el mejor soldado. En tierras africanas, más de la mitad de los que nos seguían eran voluntarios catalanes salidos de vuestros más duros barrios, que quizás antes habrían empuñado las pistolas.*» «Las palabras del Caudillo en Cataluña», *LVE* (10-II-1942), p. 7.

el falangista Aurelio Joaniquet²⁰. Però que els recels envers el que representa la ciutat real, la Barcelona obrera i dels barris, no són imposats per Franco ni pels falangistes més conspicus sinó viscuts d'origen al diari dels Godó (en una idea, d'altra banda, molt estesa a tota l'Europa burgesa) ho demostra l'opinió d'un dels seus articulistes més representatius, l'antic membre de la Lliga Ferran Valls Taberner: «*Conviene contrarrestar con el ambiente sereno de la vida campestre los daños que la agitación, las tentaciones y los peligros múltiples de la ciudad producen.*»²¹

L'esbiaixada ignorància dels barris

Més gràficament, de manera simbòlica, la visualització dels límits geogràfics conceptuals de la Barcelona de *La Vanguardia* la facilita el periodista Juan Ramón Masoliver quan el 1945 ressenya la presentació, a la llibreria Dalmau, de l'obra de l'historiador Alberto del Castillo *De la Puerta del Ángel a la plaza de Lesseps*, dins de la col·lecció «Barcelona y su historia». Per si quedava cap dubte als lectors de *La Vanguardia* de quin era el seu imaginari geogràfic de la ciutat, Masoliver —cap provincial de propaganda de Falange fins al febrer de 1940 i, després, un dels periodistes més destacats del diari, en la vessant cultural i com a corresponsal a Itàlia— aprofita per recordar que, més enllà del centre històric i del Passeig de Gràcia, la «popular barriada» que hi ha entre la Diagonal i la plaça Lesseps és una «villa entera» que no fa tant que està «englobada definitivamente en el Municipio barcelonés»²². És aquesta lògica de ciutat concebuda només dins dels límits del barri antic i, en

²⁰ En una glossa necrològica del general Luis Orgaz, l'1 de febrer de 1946, Aurelio Joaniquet manifesta la seva sorpresa, excepcional o incrèdula admiració, pel que considera una massiva assistència d'obriers de barris desafectes al funeral, a Capitania, del militar que defineix com a «amigo leal» de Barcelona i artífex de la seva «recuperación» després de la guerra: «*Yo he visto a los obreros de San Martín, del Clot y de San Andrés asaltar los tranvías para dirigirse al Paseo de Colón.*» A. JOANIQUE: «El general Orgaz y Barcelona», *LVE* (1-II-1946), p. 3.

²¹ F. VALLS TABERNER: «Los Campamentos de Verano, tónico del cuerpo y del espíritu», *LVE* (20-V-1942), p. 5.

²² «*Como su título indica, el libro de Castillo empieza por la descripción e historia de la Puerta del Ángel (...). Emboca luego el Paseo de Gracia, cuya historia traza desde los años en que no era más que el camino de Gracia, y lo va documentando en sus diversas transformaciones y estudiando casa por casa. (...) Tras el Paseo de Gracia toca el turno a la popular barriada; pero no reducida a su calle Mayor, sino comprendiendo la villa entera de Gracia: las vicisitudes históricas que ha conocido y su proceso de crecimiento, hasta quedar englobada definitivamente en el Municipio barcelonés. (...) A lo que se añade una tercera parte dedicada a la Plaza de Cataluña, a historiar el detalle de sus sucesivas urbanizaciones, el pleito de las estatuas y de la altura de los edificios y cien curiosidades más, para acabar en su lamentable estado actual.*» J.-R. MASOLIVER: «Aliberch y Castillo», *LVE* (11-V-1945), p. 7.

part, de l'Eixample —fora dels quals només *existeixen*, si de cas, els barris on viu la burgesia— la que guia fins i tot insòlites informacions de caire meteorològic com la que el 13 de gener de 1945 es va titular «Nieve en Barcelona»: «Comenzó a nevar con gran intensidad, sobre todo en la parte alta de la ciudad, San Gervasio, Sarriá y la Bonanova, en especial y en las montañas que la rodean, que estuvieron completamente cubiertas de nieve ofreciendo un bellissimo aspecto. En la ciudad propiamente dicha, la nieve sólo cuajó en determinados puntos y aún por breve tiempo pues la llovizna que acompañaba a los copos los deshela rápidamente.»²³

En tot cas, els recels de la Barcelona de *La Vanguardia* cap a la Barcelona real majoritària, la Barcelona dels barris, es reflecteixen sobretot per passiva; per la manera com el diari ignora la realitat de barriades i suburbis, per no parlar de la realitat metropolitana en gestació. Les referències a barris (fins i tot els considerats burgesos o de *la part alta de la ciutat*) són pràcticament inexistents en informacions, editorials o articles de rellevància. I quan apareixen, o bé tenen un tractament asèptic, purament geogràfic, o bé més o menys negatiu en funció de la composició social del barri en qüestió. Vet aquí tres exemples com a mostra:

1) Del caràcter asèptic en informacions irrellevants: el 15 d'octubre de 1939, a la pàgina 2 i sota l'epígraf de secció «Vida de Barcelona», una nota breu anuncia exempcions fiscals als industrials i comerciants que, amb motiu de la que s'anuncia propera festa major de Sant Andreu, «procedan a repintar las fachadas de sus establecimientos»²⁴.

2) De l'estigma dels barris obrers: el 7 de setembre de 1944, a la pàgina 9 i sota l'epígraf de secció «Vida de Barcelona», la notícia titulada «Detención de un desalmado» informa de la caiguda de «Bartolomé Muñoz López, peligroso elemento marxista, acusado por varios vecinos de la barriada de Casa Antúnez de la comisión de numerosos delitos de sangre»²⁵.

3) De la indulgència amb els barris burgesos: el 25 d'agost de 1944, just tres dies després d'informar amb profusió de detalls i vehemència antimarxista de l'atracament de la fàbrica de cerveses Moritz de la Ronda Sant Antoni (fronterera amb el Raval) —imputat al maquis urbà, a qui se li atribueix un botí de 29.500 pessetes i pel qual es demanaran cinc penes de mort²⁶—, el diari tracta de simple gamberrada uns incidents a Sarrià: «Han

²³ «Nieve en Barcelona», *LVE* (13-I-1945), p. 8.

²⁴ «Ante la Fiesta Mayor de San Andrés», *LVE* (12-X-1939), p. 2.

²⁵ «Detención de un desalmado», *LVE* (7-VII-1944), p. 9.

²⁶ «Importante servicio de la policía. Han sido detenidos los autores y cómplices del atraco perpetrado en la fábrica de cerveza 'Moritz'», *LVE* (22-VIII-1944), p. 3, i «El fiscal pidió cinco penas de muerte por los autores del atraco a la casa Moritz», *LVE* (5-IX-1944), p. 10. El diari no informa, en canvi, que finalment el 15 d'octubre de 1944 quatre anarquistes van ser afusellats com a responsables d'aquest atracament; J. FABRE i J. M. HUERTAS: *Noticiari de Barcelona*, La Campana, Barcelona:1991, p. 212.

sido impuestas multas a los padres de varios muchachos que fueron sorprendidos por los vecinos cuando se dedicaban a romper los cristales de los faroles del alumbrado público en la calle de José Agulló, en la barriada de Sarriá, lo que se hace público para estimular a los vecinos en la vigilancia y denuncia de tales hechos, que desdicen de la cultura ciudadana de esta capital y redundan en perjuicio de los intereses del Municipio y de la población misma.»²⁷

Posats a esmentar exemples concrets, el que és encara més significatiu, i alhora sorprenent, és que, entre tan poca menció als barris, el nucli barriquista del Camp de la Bóta surti referenciat a les pàgines de *La Vanguardia* de l'època molt més que Gràcia, Sants, Poblenou, Barceloneta, Horta, les Corts, Sarrià o Sant Gervasi (en una proporció que en el pitjor dels casos arriba a superar la de quatre o cinc a un). Ara bé, cal precisar que la vintena llarga de referències al Camp de la Bóta que es troben al diari entre 1943 i 1945 són totes, sense excepció, no pas per parlar del barri de barraques existent des d'abans de la guerra sinó per deixar constància d'execucions als antics terrenys militars de la zona (tot i que ni de bon tros de tots els 1.734 afusellaments allí documentats entre 1939 i 1952). Curiosament, és en aquestes notes informatives sobre les execucions al Camp de la Bóta (de manera semblant a les notícies de detencions de maquis o *rojos*) on apareixen, associades al lloc de residència d'alguns represaliats, algunes de les escadusseres referències a barris de la ciutat, com si es tractés d'una prova inculpatòria més per al reu²⁸.

En consonància amb la ignorància (en aquest cas clamorosa) de la Barcelona real, *La Vanguardia* va informar tard i malament del decret governamental del 17 de desembre de 1943 pel qual la capital catalana es va annexionar 109 hectàrees de Santa Coloma de Gramenet, concretament els barris de Cases Barates de Baró de Viver i Bon Pastor, i pels quals la ciutat va pagar aleshores una indemnització de mig milió de pessetes. En la *ignorància* potser hi va tenir a veure el fet que, com proven dues fotos de portada del mateix 17 de desembre de 1943, una riuada hagués enfonsat el pont sobre el Besòs que unia precisament Santa Coloma i la barriada barcelonina de Sant Andreu a la qual s'incorporaven els annexionats Baró de Viver i Bon Pastor. Fos com fos, el cas és que la notícia de l'ampliació territorial de Barcelona no va aparèixer fins al 4 de gener de 1944, perduda en una nota breu de la pàgina 7, datada a Madrid i sota la capçalera de la secció «Información nacional»²⁹. Una vegada més,

²⁷ «Imposición de multas», *LVE* (25-VIII-1944), p. 10.

²⁸ És el cas, per exemple, d'una de les poques referències explícites al barri del Poblenou, que apareix per identificar el veí Joaquim Vives Estivill, executat el 31 de juliol de 1943; «Cumplimiento de sentencias», *LVE* (1-VIII-1943), p. 9.

²⁹ «Agregación al término municipal de Barcelona del territorio de la margen derecha del Besós. Comprende parte de Santa Coloma. El Boletín Oficial del Estado publicará mañana, entre otras, la

si ocasionalment surt citada una barriada o població metropolitana, com en aquest cas Santa Coloma, és per ressaltar-ne la procedència d'algun condemnat per la seva activitat en època republicana³⁰. O bé —i aquí sí que el diari no pot amagar certes realitats de postguerra presents al conjunt de la ciutat— amb motiu d'instruccions governatives sobre les restriccions elèctriques en localitats i empreses³¹.

Restriccions i problemàtiques difícils d'amagar

En el passiu de *La Vanguardia* pel que fa al tractament de la Barcelona real cal consignar que, entre 1939 i 1946, centra les seves seccions d'«Ecos de sociedad» i «Vida de Barcelona» a informar profusament, per exemple, de les conferències de l'Ateneu Barcelonès³² i altres activitats culturals

---

siguiente disposición: Decreto por el que se dispone la segregación del término municipal de Santa Coloma de Gramanet y agregación al de Barcelona del territorio situado en la margen derecha del río Besós. La disposición, en su artículo primero, dice: Que se segregue del término municipal de Santa Coloma de Gramanet y se agregue al de Barcelona, el territorio comprendido en la línea divisoria que parte del término de Moncada y siguiendo la margen derecha del río Besós, hasta la que forman los términos de Santa Coloma y San Adrián del Besós.» LVE (4-I-1944), p. 7.

³⁰ És el cas d'Hilari Martínez Alarcón, «vecino de Santa Coloma, fue de patrullas de control e intervino en cinco asesinatos, entre ellos el del Jefe de la Policía urbana de aquella localidad», de qui s'informa sobre el consell de guerra —LVE (12-V-1943), p. 8— i de la seva posterior execució —LVE (6-VI-1943), p. 10.

³¹ «Reglamentación del horario de trabajo en las industrias textiles y metalúrgicas de la provincia», LVE (20-IX-1942), p. 6.

³² Després de la reobertura —LVE (7-V-1939)— d'un Ateneu Barcelonès amb la biblioteca convenientment depurada i després d'anunciar —LVE (11-VI-1939)— tres mesos d'exempció de quota d'inscripció als nous socis per tal de reomplir l'entitat, el diari inicia un exhaustiu seguiment del curs inaugurat —LVE (15-X-1939)—, en presència del general Luis Orgaz, amb una conferència d'Aurelio Joaniquet sobre Calvo Sotelo. En dies successius el diari publicarà i ressenyarà conferències sobre «Economía y destino hispánico» (Perpinyà Grau), «Judaísmo, factor revolucionario» (Llanas de Niubó), «Poesía no eres tu» (Fèlix Ros), «España a los 134 años de Trafalgar» (Miguel Tormo), «Gabriel y Galán, poeta nacionalsindicalista» (Emilio Letán), «La nueva Pedagogía española derivada de las doctrina de José Antonio» (Talayero), «El concepto cristiano del trabajo y del capital» (Joaquín Azpiazu), i amb conferenciants com el mateix Juan Ramón Masoliver, articulista de LVE alhora que cap provincial de Propaganda. El sùmmum és el 12-XI-1939, quan el primer tinent d'alcalde i delegat de cultura de Falange, José Bonet del Río, fa la conferència inaugural d'un cicle titulat «Barcelona» sobre «Barcelona en la nueva España». Entre altres coses, diu: «*Perspectivas magníficas se ofrecen en Barcelona a los ideales de la nueva España, cuya Falange Española Tradicionalista representa el término medio justo a que gustan situarse los buenos barceloneses. Cada cual tiene que estar en su puesto cumpliendo los deberes que impone la hora, y debe ser evitado ese mal barcelonés, y nótese la coincidencia significativa, tan español, de la burla y el chiste fácil, tan demoledoras en su apariencia inofensiva. La Barcelona tan española y tan barcelonesa de las exposiciones de 1888 y 1929, se repite en esta Barcelona de 1939, recobrada física y moralmente para España.*»

oficials i de les manifestacions d'adhesió nazifeixista —especialment amb motiu de dates assenyalades per al franquisme com el 18 de juliol, el 26 de gener i l'1 d'abril, però també tot tipus d'actes relacionats amb la presència nazi i la comunitat alemanya a Barcelona— tot ignorant (amb excepcions) la vida associativa que seguia viva als barris. Així mateix, cal ressaltar que, especialment, aquestes dues seccions de teòrica informació ciutadana es dediquen sobretot a mitigar informativament els efectes del descontentament social causat pel racionament i les penúries de la postguerra. No obstant això, les dures restriccions alimentàries i elèctriques de l'època i, també, greus problemàtiques en matèria d'habitatge, salut i educació a Barcelona i els seus barris es poden intuir perfectament, i de vegades amb cruïda, llegint un diari burgès i afecte al franquisme sotmès, com tots, a la censura prèvia.

Llegides amb presentisme periodístic, gairebé fan riure les informacions sobre la implantació l'estiu de 1939, per ordres del general responsable dels Servicios de Ocupación, Eliseo Álvarez Arenas, del «Día Semanal del Plato Único»³³ i del «Día sin postre»³⁴, que s'especifica que serà els dilluns. De la mateixa manera que, analitzades amb perspectiva històrica, aquestes informacions són tan reveladores de la duresa de les restriccions alimentàries com, el mateix estiu de 1939, la notícia que consigna l'ordre del ministre Ramon Serrano Súñer instant el Govern Civil de Barcelona a «*la prohibición absoluta de homenajes, banquetes y fiestas, cualquiera que sea quien las proponga. Cuando por razones de política nacional sea precisa la realización de alguno de los actos indicados, el propio ministro de la Gobernación, sin necesidad de petición o requerimiento, concedirá la autorización precisa.*»³⁵

Només coneixent (i no per la premsa) l'eco dels banquetes que, des del mateix dia de la caiguda de Barcelona, van organitzar en honor dels ocupants franquistes alguns burgesos o estraperlistes, com els germans Muñoz-Ramonet³⁶, es poden entendre notícies com aquesta. I és que, passada l'abundància inicial de 1939, fruit de l'assalt a les provisions de guerra republicanes i a la generosa distribució de les que van arribar amb els ocupants franquistes, «*una vez visto y no visto el alimento, fue decre-*

³³ «*El Día Semanal del Plato Único se implantará en Barcelona el día 6 de julio próximo, circunscrito, de momento, a los hoteles, restaurantes, bares, pensiones, tabernas y en general todos los establecimientos que sean, que sirvan comidas al público.*» E. ÁLVAREZ ARENAS: «Implantación del Día del plato único en Barcelona. Entrará en vigor a partir del 6 de julio», *LVE* (27-VI-1939), p. 2. Encara no deu dies després, una nova nota informa de la implantació d'aquesta disposició obligatòria també a les «casas particulares» a partir del mes d'agost; *LVE* (5-VII-1939), p. 3.

³⁴ «Se establece el Día sin postre», *LVE* (7-VII-1939), p. 2.

³⁵ «Se prohíben los banquetes, homenajes y fiestas», *LVE* (26-VII-1939), p. 3.

³⁶ «*Se abrían latas de marisco, se descolgaban jamones y se descorchaba Moët Chandon a raudales*»; X. MUÑOZ: *Muñoz-Ramonet, sociedad il·limitada*, Edicions 62, Barcelona:2003.

tado su racionamiento, y una sórdida miseria se instaló en la ciudad, una miseria interclasista, que también afectó a aquellos sectores de la burguesía nacional vencida y de la que sólo se salvaron la alta burguesía, una nueva mesocracia fomentada por el poder y la legión de funcionarios trasladados a Cataluña para desmontar las instituciones administrativas de la República y la Generalitat»³⁷.

Aquesta sòrdida misèria, que anirà augmentant paral·lelament a les restriccions elèctriques així que avancin els anys 40, quedarà reflectida a *La Vanguardia*. Així, el 1944 el diari dels Godó no podrà evitar haver d'editorialitzar diverses vegades en contra de l'estraperlo³⁸; ni haver d'informar, per ordre governativa, de reiterades restriccions elèctriques que arribaven al detall de restringir horaris fabrils i de prohibir el funcionament d'ascensors³⁹; o haver d'anunciar dramàtiques retallades en el racionament alimentari⁴⁰; o deixar entreveure importants dèficits sanitaris⁴¹, i fins i tot el 1946, ja lluny la fi de la Guerra Civil i acabada també la Segona Guerra Mundial, haver d'informar a bastament de la precària situació general de la intendència de la ciutat⁴².

No obstant això, el diari (i la censura) tracta en tot moment de reflectir el menys possible el precari paisatge real d'una ciutat en què, al marge d'anar reparant a poc a poc els desperfectes de la guerra, poques actuacions urbanístiques es van fer durant els anys 40⁴³. No és estrany,

³⁷ M. VÁZQUEZ MONTALBÁN: *Barcelonas, op. cit.*, p. 163.

³⁸ «Contra la especulación: presteza y ejemplaridad en la acción represiva», *LVE* (9-X-1940), p. 2; «Prohibición de negociaciones empleando la cartilla de racionamiento», *LVE* (24-III-1944), p. 8.

³⁹ «Medidas de restricción. Primera.— Los anuncios luminosos se encenderán únicamente a partir de las 22 horas. Segunda.— El alumbrado público será reducido de un 25 por 100 desde el encendido hasta las 24 horas, y del 50 por 100 desde esta hora en adelante. Tercera.— El alumbrado comercial de propaganda se suspenderá a partir de las 19 horas totalmente. Cuarta.— Los espectáculos públicos (cines y teatros) funcionarán normalmente los sábados y días festivos, pero en los demás días laborables no empezarán a funcionar hasta las 18.30 horas. Quinta.— El consumo de aparatos de uso doméstico para fuerza y calefacción quedará limitado a 250 k.w.h. mes. (...) Sexta.— Los ascensores no funcionarán para los pisos inferiores a la planta tercera. Séptima.— Se reducirá el consumo de energía eléctrica para la tracción urbana en un 15 por 100. Octava.— Se suspenderá en las industrias el funcionamiento de los motores eléctricos que accionen los servicios auxiliares mecanizados de 10 a 12 y 17 a 19 horas.» «Restricción y reglamentación en el consumo de fluido eléctrico en la zona de Cataluña», *LVE* (12-IX-1944), p. 9.

⁴⁰ «Modificación en el racionamiento del pan», *LVE* (29-VII-1944), p. 3.

⁴¹ «El problema de la tuberculosis en Barcelona», *LVE* (7-V-1944), p. 15. Es revelen dades oficials que xifren en més de quatre-cents llits el dèficit hospitalari per tractar aquesta malaltia.

⁴² «Declaró que el pan está asegurado para todo el presente mes. Ayer entraron en nuestra ciudad: 80 toneladas de carne, 116 de pescado y 629 de frutas y verduras.» «El gobernador civil habla del abastecimiento en Barcelona», *LVE* (3-II-1946), p. 13.

⁴³ «Els primers anys de la postguerra no hi va haver noves idees urbanístiques. El que es va fer eren vells projectes de l'època de la primera Dictadura, alguns ja començats i d'altres, com

doncs, que isolades notícies sobre inversions de 2,2 milions de pessetes al mercat de la Sagrada Família, la substitució de pous negres medievals per clavegueram als voltants de la catedral o la urbanització de l'avinguda de les Drassanes aprofitant les destrosses dels bombardejos «*para hacer desaparecer el distrito V [Raval] y resolver uno de los más urgentes problemas sanitarios de la ciudad*» adquireixin una rellevància especial⁴⁴. I és que, per regla general, la secció «Vida de Barcelona» de *La Vanguardia* no informava del que, en pura lògica periodística, serien notícies prou atractives, com per exemple les que dues dècades després sí que publicaria el butlletí de la companyia de tramvies sobre l'ús de ferralla de la Segona Guerra Mundial adquirida al mercat negre africà com a recanvis per a la Barcelona dels anys 40⁴⁵.

Quan convé, *La Vanguardia* no ignora la precarietat del paisatge urbà, però l'edulcora. Això és el que fa, per exemple, una de les seves poques dones periodistes, Ana Nadal de Sanjuan, quan el 1944 explica de la Ciutatadella que «*no es posible enumerar la multiplicidad de flores que adornan nuestro Parque, en cuyos lagos abundan las adelfas y las ninfas de colores distintos*»⁴⁶. Una imatge que no concorda ni amb «l'ermot» que Jaume Fabre documenta que va trigar anys a recuperar un aspecte digne⁴⁷ ni amb el record que en conserva el president de l'Associació Catalana d'Expresos Polítics, Enric Pubill, aleshores un nen de barri que intentava aplacar la fam de postguerra amb les taronges bordes, les garrofes, els trèvols i altres herbes de la Ciutatadella que arplegava després de colar-se amb la seva colla d'amics dins del recinte tancat del parc⁴⁸.

---

la Reforma, procedents fins i tot d'èpoques anteriors. Tot i així, el mandat del primer alcalde franquista, Miquel Mateu, fins al 1945, es va caracteritzar per un cert dinamisme, absent en el seu successor, el baró de Terrades.» J. FABRE: *Els que es van quedar...*, op. cit., p. 66.

⁴⁴ Vegeu, respectivament, «Acuerdos de la Comisión Municipal Permanente», *LVE* (8-IX-1944), p. 8; «Importante mejora para la Catedral», *LVE* (17-IX-1944), p. 11; i «Todo está dispuesto para ser ejecutado el magno proyecto de la Gran Vía Atarazanas-Muntaner», *LVE* (20-XII-1944), p. 12.

⁴⁵ «Durant la segona guerra mundial, el director de Tranvías de Barcelona va enviar el seu secretari César Mur a les illes Canàries, amb una missió molt especial: negociar, al mercat negre, la compra del cautxú que els pescadors recollien d'alta mar del carregament dels vaixells aliats que eren torpedinats pels submarins alemanys. Un cop a les mans de l'empresa de tramvies, el cautxú era transformat en pneumàtics per a troleibusos i autobusos, que bona falta els feia. Després del final de la segona guerra mundial, amb l'Espanya franquista aïllada internacionalment, el nord d'Àfrica va substituir Canàries com a subministrador dels recanvis del transport. Allí, al desert del Sàhara i a les platges del Marroc, el material abandonat per l'Afrika Korps de Rommel i les tropes aliades esperava ser reutilitzat als tallers de Tranvías de Barcelona.» M. ANDREU: *La ciutat transportada*, TMB, Barcelona:1996, p. 190.

⁴⁶ Ana NADAL DE SANJUAN: «Génesis del más bello parque barcelonés», *LVE* (28-IX-1944), p. 2.

⁴⁷ J. FABRE: *Els que es van quedar...*, op. cit., pp. 64-65.

⁴⁸ Entrevista personal de l'autor.

Tanmateix, potser l'exemple més clar d'autoengany periodístic —i alhora certificació de la desesperació en la qual es vivia a la Barcelona real i que no sempre podien obviar ni *La Vanguardia* ni la censura franquista— el constitueixen les informacions sobre el sorteig de la Loteria de Nadal de 1944. El 8 de desembre d'aquell any el diari informava en un breu que ja s'havien esgotat a tot Espanya els números del sorteig⁴⁹. I el dia 21 un altre breu informava que Barcelona jugava més de 70 milions de pessetes (69,5 milions a la ciutat i 1,2 a la resta de la província), 22 milions per damunt dels apostats l'any anterior⁵⁰. Però la dimensió de les xifres i de les esperances (o la desesperació) associades al sorteig justifiquen que, el 23 de desembre, la informació que la grossa i un quart i cinquè premis havien tocat el dia anterior a Barcelona es publicés no pas en un breu, sinó directament a l'editorial del diari⁵¹.

Pèssim balanç en educació, habitatge i polítiques socials

L'hemeroteca és sempre traïdora, fins i tot per a la censura o l'auto-censura d'un diari. I l'esperit de revenja amb el passat republicà amb què s'escribia a la premsa dels anys 40 és també, vist en perspectiva, contraproductiu per a la imatge social i urbana que volia projectar la conservadora i burgesa Barcelona de *La Vanguardia*. En una data tan primerenca com el juliol de 1939, la crònica a «Ecos de sociedad» d'una conferència de l'arquitecte dels serveis escolars municipals, Ramon Termens, revela, tot volent carregar les tintes contra la política educativa republicana, que «*pasado felizmente aquel caos, lo que hoy puede aprovecharse sólo es capaz para unos 20.000 escolares, de modo que aún quedan más de 60.000 niños y niñas que no tienen escuela. Resolver este problema de un modo inmediato es imposible.*»⁵² I no tan sols per falta d'equipaments escolars, sinó també per l'exili o depuració de bona part del professorat, que genèricament per a tots els funcionaris municipals es publicita també a les pàgines del diari⁵³. Que el problema escolar serà greu i persistent ho demostra una extensa informació publicada a la secció «Vida de Barcelona» el 1946 sobre la futura construcció de vuit grups escolars municipals per acollir cinc mil alumnes, «*con los cuales se resolverá el problema de la enseñanza*

⁴⁹ «El sorteo de Navidad», *LVE* (8-XII-1944), p. 10.

⁵⁰ «Barcelona juega a la lotería cerca de 70 millones de pesetas», *LVE* (21-XII-1944), p. 10.

⁵¹ «El 'gordo' en Barcelona», *LVE* (23-XII-1944), p. 6.

⁵² «Conferencias: 'La educación de la infancia y la enseñanza primaria. Disertación del profesor Termens Mauri'», *LVE* (21-VII-1939), p. 2.

⁵³ «La depuración de funcionarios municipales», *LVE* (29-VIII-1939), p. 7, i «La provisión de destinos públicos», *LVE* (1-IX-1939), p. 1.

primaria en las barriadas más densas de la ciudad»⁵⁴. Aquesta informació sense signar, curiosament i de manera tangencial, és el text que millor descriu la geografia de la Barcelona dels barris en tot el període estudiat de *La Vanguardia*, entre 1939 i 1946. D'una tacada, el lector pot descobrir en aquesta informació que, a més de la ciutat vella i burgesa, a la ciutat hi ha barris populars com la Barceloneta, Gràcia, Vilapiscina, Poble Nou, Sant Andreu, Sants, les ja annexionades Cases Barates de Santa Coloma i Sant Adrià i força nuclis poc burgesos arreu de l'Eixample, tots ells necessitats d'equipaments escolars.

Pel que fa a una més o menys global i precisa visió de la Barcelona real, perles periodístiques com aquesta n'hi ha poques, però suficients per deixar entreveure a les pàgines de *La Vanguardia* totes les altres Barcelones. En aquesta categoria cal situar alguns balanços sobre l'estat de la ciutat publicats a redós de successives commemoracions de l'entrada de les tropes franquistes a Barcelona el 26 de gener de 1939. Complementant amb dades concretes l'esperit de l'article «iBarcelona para España!» que l'alcalde Miquel Mateu publica el 26 de gener de 1940, el «Balance» que l'endemà mateix publica el falangista Aurelio Joaniquet⁵⁵ és impagable si es contrasta amb l'editorial de *La Vanguardia* del 26 de gener de 1943, titulat «La victoria con creces»⁵⁶. I és que mentre Joaniquet argumenta que en un any s'han resolt tots els problemes que van deixar a Barcelona els republicans i la guerra⁵⁷, l'editorial de tres anys després el desmenteix rotundament i reconeix: «*Faltaríamos a nuestro propósito firmísimo de claridad absoluta en el desarrollo de nuestra meditación más*

⁵⁴ «Proyectos del ayuntamiento para resolver el problema escolar», *LVE* (2-V-1946), p. 9.

⁵⁵ Aurelio Joaniquet: «Balance», *LVE* (27-I-1940), p. 3.

⁵⁶ «La victoria con creces», *LVE* (26-I-1943), p. 3.

⁵⁷ «*Ha sacado de las calles más de 600.000 metros cúbicos de tierra, ha restablecido las comunicaciones urbanas y el alumbrado, reparando los pavimentos y reanudando la vida docente en los Grupos Escolares (...). Dió una inyección de energía a los Hospitales de la ciudad, cuyas arcas encontró vacías y las salas y cocinas sin utillaje; ha reconstruido los mercados, tres de los cuales estaban totalmente destruidos; ha restablecido las tradiciones ciudadanas y ha recibido de nuevo huéspedes ilustres con la prestancia digna de una ciudad que hace de la cortesía un culto. Ha saldado con el Gobierno más de 8.000.000 de pesetas, producto de los víveres aportados en el momento de la liberación de Barcelona, sin la menor lesión para el Tesoro municipal. (...) En el orden económico, se han dictado ordenanzas y se han revisado contratos como los del alumbrado, que representan una notable economía. Se ultima la transformación total de las comunicaciones urbanas, con el fin de una hegemonía y el ingreso de una crecida suma en el erario Municipal. El Metro Transversal tan ligado al Ayuntamiento, ha emprendido su marcha próspera, empezando a corresponder con sus acreedores y poniendo los cimientos de una explotación beneficiosa para la ciudad y para los obligacionistas. El servicio de taxis entra también en una nueva era, acabando con un pleito planteado al Ayuntamiento por el desprecio de los derechos y la propiedad ajena. La depuración de funcionarios municipales toca a su fin y se ha hecho sin rencor ni odio.*» A. JOANIQUE: «Balance», art. cit., p. 3.

*íntima si dijéramos que Barcelona se sentía hoy hace tres años, y hoy hace dos, y hoy hace uno en la situación hondamente confiada, arraigadamente tranquila que en un orden económico necesitan urbe y conciencia colectiva como las nuestras para darse por entero a una tarea titánica y de dimensión incommensurable.»*⁵⁸ La titànica i incommensurable tasca de reconstruir una ciutat devastada per la guerra i la postguerra.

La cruesa hemerogràfica fa que, tan sols un mes després, *La Vanguardia* contradigui de nou la seva burgesa i autocomplaent visió de Barcelona en un altre editorial. Sota el títol «Siniestros evitables», arran de l'enèsim desbordament del riu Llobregat, el 27 de febrer de 1943 un text insòlitàment franc i àdhuc crític sobre la realitat social i urbana de postguerra deixa al descobert la Barcelona real i metropolitana: «¿Aquí no ha pasado nada? Si nos atenemos a la feroz crueldad con que el cogollo de las grandes ciudades se inhibe de los tristes harapos que, como la sombra al cuerpo, las envuelven implacablemente con el cinturón de sus suburbios, en efecto, aquí no ha pasado nada. Pero es que las grandes ciudades no las integran sólo la placentera y comfortable aglomeración urbanística, las anchas avenidas, los comercios, más o menos lujosos. Las grandes ciudades tienen, como hipoteca de su vivir cómodo, la servidumbre que representa el que, de vez en cuando, aquellos extrarradios pobres y desvalidos hagan acto de presencia al estallar en catástrofe impresionante la sigilosa miseria de cada día. Por cuarta vez en dos años, a pocos metros de las Ramblas de Barcelona docenas y docenas de familias pobres se hallan en estos momentos muy lejos de compartir esa alegre despreocupación de que 'aquí no ha pasado nada'. Porque docenas y docenas de familias han visto arruinarse sus indigentes viviendas y sus paupérrimos enseres, por causa de esas implacables 48 horas que el temporal ha desencadenado sobre la ribera del Llobregat. ¡Sobre la ribera del Llobregat! ¿Pero es que no ha llegado ya la hora de pensar siquiera en defender a Barcelona, aunque no sea más que en la vida de sus habitantes más modestos, tan preciosa como la de cualquier ciudadano, por ser una vida humana, de estas furiosas crecidas del río, en sus kilómetros postreros de curso? Añádase a ello el estrago que en el problema de abastos implica la pérdida de todas esas cosechas de hortalizas que producen estas inundaciones.»⁵⁹

Malgrat no esmentar-se mai l'estès fenomen del barraquisme barceloní, entre les hipoteques que pateix la gent d'aquests «extrarradios pobres i desvalidos» que descobreix de sobte *La Vanguardia* destaca especialment, i així ho revelen també les pàgines del diari, la problemàtica de l'habitatge. Editorials com «La vivienda y el productor» (1944)⁶⁰ o «La eficacia de

⁵⁸ «La victoria con creces», *LVE* (26-I-1943), p. 3.

⁵⁹ «Siniestros evitables», *LVE* (27-II-1943), p. 3.

⁶⁰ «La vivienda y el productor», *LVE* (19-IV-1944), p. 3.

una firme política de protecció de la vivienda» (1945) —que sentència que «*ha sido siempre deseo del español, llegar a ser dueño de la vivienda que habita*»⁶¹; una màxima franquista de la qual Espanya en pateix encara les conseqüències i que, a Barcelona, es va inculcar sobre un dèficit previ i exclusiu en comparació de ciutats europees homòlogues i que, alhora, va contribuir a mantenir viu fins ben entrat el segle XX l'esperit revolucionari urbà del que tant recelaven el franquisme i *La Vanguardia*⁶²— volen encobrir ideològicament una problemàtica que venia de lluny, que el 1939 es va agreujar per nombrosos desnonaments⁶³ i que no van poder resoldre ni l'Obra Sindical del Hogar (OSH) ni el Patronato Municipal de la Vivienda. I això malgrat que aquests organismes franquistes, creats durant els anys 40 i sobre els quals informa puntualment *La Vanguardia*⁶⁴, deixarien una profunda petja urbanística i social en determinats barris, molt sovint caldo de cultiu del moviment veïnal.

⁶¹ «La eficacia de una firme política de protección de la vivienda», *LVE* (3-III-1945), p. 3.

⁶² La falta de polítiques socialdemòcrates d'habitatge a la Barcelona d'entreguerres (en contraposició de la resta d'Europa) i la gran bossa de «infravivienda, alojamiento de mínimas dimensiones y realquiler» fins als anys 30 (i més encara fins als 60) «*constituyó posiblemente el contexto ideal para el mantenimiento de unas expectativas revolucionarias hasta bien avanzado el siglo XX, una excepcionalidad en el ámbito europeo que era la auténtica seña de identidad política del mundo obrero barcelonés*». J. L. OYÓN: *La quiebra...*, op. cit., pp. 498-499.

⁶³ «*Abundan (...) propietarios que (...) han llevado a efecto lanzamientos inhumanos, unas veces con sujeción al orden procesal y otras tomándose violentamente por su mano lo que ellos crearán justicia. (...) No ha sido para tal abuso para lo que nuestro Glorioso Ejército ha devuelto sus casas a estos propietarios sin conciencia (...). La multiplicidad de estos casos, en que a la más ciega y sórdida codicia se sacrifica fríamente la vida de centenares de personas desvalidas, débiles mujeres y niños, arrojándolos con sus pobres enseres a la calle, se producen precisamente cuando el invierno se avecina.*» «Importante disposición del gobernador civil sobre las viviendas de las clases humildes», *LVE* (6-X-1939), p. 5. Que el 1944 s'ordenés judicialment la suspensió dels desnonaments demostra que aquesta problemàtica seguia en augment; «Las sentencias de deshaucio», *LVE* (12-I-1944), p. 9.

⁶⁴ «*Sólo la ciudad de Barcelona cuenta ya con 406 viviendas en construcción, 480 en trámite y 525 en estudio, lo cual representa dar habitación a más de 9.000 españoles y significa una inversión de cincuenta millones de pesetas en obras*», informa Emilio Oliver, a *LVE* (6-I-1943), p. 2, sobre els dos anys de funcionament de l'OSH. Pel que fa al Patronato Municipal de la Vivienda, el diari va informar de la seva creació, a partir del preexistent Patronato de la Habitación de Barcelona, el mateix dia de 1944 que informava de la visita de Franco al Valle de los Caídos amb el ministre de Governació i el director general d'Arquitectura; «Proyecto de creación del Instituto Municipal de la Vivienda, para impulsar la creación de hogares económicos», *LVE* (15-XII-1944), p. 1. Un any després s'anunciava, amb motiu d'una visita del tinent d'alcalde i president del patronat, Carles Trias, la construcció de cent setze habitatges a Horta i la inauguració de vint-i-un a les Cases Barates del marge dret del Besòs; «Hacia la solución del problema de la vivienda», *LVE* (1-IX-1946), p. 12.

Associacionisme popular i catalanisme, malgrat tot

Dos dels efectes més tangibles del franquisme a la Barcelona dels anys 40 —menys a la de 1939, que en alguns aspectes va tenir mesos de transició relativament *suaus* cap a la duresa dictatorial i de postguerra posteriors— van ser el canvi de nom (i monuments) de molts carrers i la depuració o prohibició de moltes entitats. Tot plegat tenia l'objectiu d'eliminar qualsevol vestigi a la ciutat de catalanisme i d'un marxisme sota el qual la dictadura englobava des de l'anarquisme fins a determinades posicions liberals. Els canvis al nomenclàtor, que l'Ajuntament no va editar de nou fins al 1943, van durar quatre anys i els de la primeria dels 40 van ser més significatius que els de 1939 sobre les fílies i fòbies del règim franquista⁶⁵. En certa manera, així ho exemplifica una edílícia burlesca amb Barcelona que Eugeni d'Ors va escriure el 1944 a *La Vanguardia* amb motiu del nou nomenclàtor de Madrid: «*Ya, el llamar 'de Aristóteles', y en catalán, a una calle de Gracia, invención de no sé qué mayoría municipal y, probablemente, espesa, nos hizo reir en tiempos. Y más todavía el castigo justiciero que la espontaneidad popular impuso a la idea, cuando al 'carrer d'Aristòtil' dió en llamarle unánimemente 'del tòtil', es decir, de sapo.*»⁶⁶

Queda clar que el règim tenia la necessitat de purificar uns carrers de la ciutat que el setembre de 1939 encara lluien rètols en català⁶⁷ i tramvies amb l'anagrama de la CNT⁶⁸ no esborrats per falta de pintura o per poca diligència patriòtica. Per això el canvi del nomenclàtor va anar acompanyat de nombroses manifestacions d'adhesió feixista i nacionalcatòlica que *La Vanguardia* no dubtava a titular en editorials, per exemple així: «Barcelona purifica sus calles en una imponente manifestación expiatoria de fe católica»⁶⁹, en referència al càlcul de 300.000 assistents a la consagració a la ciutat de la figura del Cristo de Lepanto, el 25 de març de 1941.

Precisament el paraigua del nacionalcatolicisme i l'Església, en concret l'Acció Catòlica, va ser el que va salvar algunes entitats de l'estrall associatiu fet pel franquisme a la ciutat. Tot i que ja l'octubre de 1939 es va instar per la premsa a la regulació del mapa associatiu⁷⁰, fins al 25

⁶⁵ J. FABRE: *Els que es van quedar...*, op. cit., p. 335.

⁶⁶ E. D'ORS: «Edilícia», *LVE* (3-V-1944), p. 3.

⁶⁷ «Nuevo plazo para redactar rótulos e impresos en el idioma nacional», *LVE* (5-IX-1939), p. 8.

⁶⁸ M. ANDREU: *La ciutat transportada*, op. cit., p. 190.

⁶⁹ «Barcelona purifica sus calles en una imponente manifestación expiatoria de fe católica», *LVE* (25-III-1941), p. 1.

⁷⁰ «Gobierno Civil: las Asociaciones y Sociedades civiles anteriores a la liberación de Barcelona», *LVE* (20-X-1939), p. 6.

de gener de 1941 no es va publicar un decret sobre la revalidació de les entitats. Amb matisos comptats, es calcula que s'autoritzaren menys de 300 entitats sobre les 2.143 existents a la Barcelona dels anys 30⁷¹. D'aquestes, les entitats de la Barcelona burgesa tenien presència assegurada a les pàgines de *La Vanguardia*, tant si es tractava de l'Ateneu Barcelonès o el Liceu com, òbviament, de les que tenien el comte de Godó a la junta, com el Real Club de Tennis, que per Sant Joan de 1939 va organitzar una «Verbena de la Victoria», i el FC Barcelona, en què, en la junta constituïda el gener de 1940 sota la presidència del general Salvador Múgica, va figurar Carles Godó de tresorer.

En tot cas, que hi havia vida associativa més enllà de la Barcelona de *La Vanguardia* ho prova el mateix diari. Quan, per exemple, el 1945 relata com «millares de hogueras por toda la ciudad», «grupos inmensos de gente» i «los puestos callejeros con las típicas cocas», fins i tot «en las montañas de los alrededores de la ciudad, Tibidabo, Pedralbes, Guinardó, etc.», van celebrar una revetlla de Sant Joan «que superó a la de años anteriores»⁷². També hi ha constància al diari de la celebració de festes majors com la de Gràcia ja l'agost de 1939, naturalment marcades pel clima de l'època⁷³. Així mateix, la publicació, després del Sant Joan de 1943, d'una nota de la Jefatura Superior de Policía que reglamentava com banyar-se en platges i piscines «desterrando el desnudismo y otras prácticas perniciosas»⁷⁴ deixa entreveure que l'oci popular se saltava tot tipus de normes. Les mateixes que, contradictòriament, no va aplicar el franquisme a l'associació nudista Amics del Sol, que va poder seguir actuant dins de la legalitat i convocant sortides amb fulls escrits en català⁷⁵. Ara bé, allò més habitual és que les associacions populars o de barri (com els barris en si i els centres obrers més emblemàtics) només apareguin ocasionalment a *La Vanguardia* en notes breus i per activitats sovint religioses⁷⁶ o amb presència d'autoritats polítiques⁷⁷ o econòmiques⁷⁸.

⁷¹ J. FABRE: *Els que es van quedar...*, op. cit., pp. 291-294.

⁷² «La verbena de anoche. Alegría y bullicio de Barcelona», *LVE* (24-VI-1945), p. 11.

⁷³ «El vecindario de la barriada de Gracia se dispone a celebrar con esplendor inusitado la Fiesta Mayor de la misma al reanudarse después de los tres años de guerra durante los cuales estuvo interrumpida. Para ello existe enorme entusiasmo, pues los elementos industriales y los vecinos en general tienen el propósito de festejar también la rotunda victoria del Caudillo sobre el marxismo internacional y con ello la liberación de Barcelona.» *LVE* (19-VIII-1939).

⁷⁴ «La moral en las playas», *LVE* (27-VI-1943), p. 11.

⁷⁵ J. FABRE: *Els que es van quedar...*, op. cit., p. 296.

⁷⁶ És el cas del Teatro Círculo de Sants, citat per una conferència sobre «La doctrina social de la Iglesia» del pare Azpiazu i presidida pel bisbe Modrego que el 1945 va tancar un cicle de conferències d'Acció Catòlica; «La doctrina social de la Iglesia», *LVE* (11-XII-45), p. 13.

⁷⁷ N'és un exemple clar la menció al Clot i a Sant Andreu per una visita del ministre de Treball José Antonio Girón de Velasco als tallers ferroviaris d'aquests barris; «La estancia del ministro de Trabajo», *LVE* (13-I-1944), p. 9.

Encara que menys flagrants que la de permetre una entitat naturista, contradiccions a la Barcelona de *La Vanguardia* dels anys 40 n'hi va haver sobretot protagonitzades per prohoms burgesos que havien sigut de la Lliga Regionalista abans de la guerra i que, passats al franquisme, van poder seguir fent activitats culturals o pseudocatalanistes fins i tot des de dins de l'Ajuntament. El cas més paradigmàtic és el del filòsof i etnòleg Tomàs Carreras Artau, exdiputat de la Lliga al Parlament i tinent d'alcalde de Cultura entre 1943 i 1953. A ell, amb l'ajuda del pedagog Artur Martorell, cal atribuir l'oasi pedagògic de les escoles municipals, que va recollir certa herència republicana amb l'Escuela 26 de Enero, inaugurada el 1941 al Guinardó i descrita a *La Vanguardia* com «situada en plena naturaleza y dotada de todos los adelantos pedagógicos, por lo que se puede afirmar que es una de las mejores que funcionan en Europa aplicadas a la finalidad indicada»⁷⁹. També a Tomàs Carreras Artau cal atribuir la creació de museus com el d'Història de la Ciutat (a la casa Padellàs i el Tinell), el d'Art Modern (al Parlament clausurat a la Ciutadella), l'Etnològic (a Montjuïc), el de la Música (al Conservatori) i el Marés (a part de l'antic Palau Reial), les activitats dels quals formaven part de la informació cultural que, com la de l'Ateneu Barcelonès, sí que va tenir interès de ressaltar *La Vanguardia* perquè encaixaven al seu imaginari de ciutat.

La Barcelona de *La Vanguardia*, en dues grans qüestions de ciutat, ocasionalment ja als anys 40 va ser més liberal que conservadora i més catalanista que franquista, però sempre burgesa i d'ordre: en el tractament informatiu de l'estat del transport públic de Barcelona en comparació del de Madrid i en l'orientació de les informacions sobre els interessos econòmics derivats de la naixent Zona Franca, associada al port i a l'aeroport. Pel que fa al transport públic, informacions de 1944 que critiquen el seu mal estat i denuncien greuges tarifaris i d'encariment de la vida en comparació del de Madrid⁸⁰ amaguen pugnes econòmiques en unes empreses de transport privades i deficitàries en lent procés de municipalització. Però aquestes mateixes informacions també ajuden a entendre com es va anar incubant a la ciutat la revolta ciutadana (vaga general inclosa) del boicot als tramvies de 1951, que va fer caure l'alcalde Josep Maria d'Albert Despujol, baró de Terrades, que el 1945 havia substituït Miquel Mateu. Fruit d'aquells fets va ser designat tercer alcalde franquista

⁷⁸ És el cas del Clot, referit com a «barriada de San Martín», del qual el desembre de 1945 es va informar de la inauguració d'una biblioteca de l'obra social de la Caja de Pensiones para la Vejez y el Ahorro, en una agència d'estalvis que funcionava des de 1932; «Inauguración de una biblioteca», *LVE* (4-XII-1945), p. 13.

⁷⁹ «Inauguración de la Escuela 26 de Enero», *LVE* (26-I-1941), p. 5.

⁸⁰ Vegeu la nota 9 i *LVE* (3-VI-1944, 2-XII-1944 i 5-XII-1944).

de Barcelona Antoni M. Simarro Puig, que havia presidit la Diputació entre 1939 i 1943. Amb aquesta condició, Simarro va inaugurar el 1941 un curs del Col·legi d'Advocats amb una conferència, convenientment ressenyada per *La Vanguardia*, de defensa de l'Estat totalitari⁸¹.

Pel que fa a la Zona Franca —i més enllà d'un editorial de 1941 en què *La Vanguardia* celebra que el consell de ministres es proposi iniciar les obres del futur aeroport del Prat i prorrogui les exempcions contributives a les finques expropiades ja per la dictadura de Primo de Rivera per fer el Port Franc⁸²—, són sorprenentment reveladors (i vigents encara en l'actual pugna econòmica i política Catalunya-Espanya!) els arguments de fons sobre els interessos de la burgesia catalana exposats en un llarg article d'opinió de J. Garriga Massó publicat el setembre de 1939: «*Barcelona, que marítimamente está situada, en cierta manera, fuera de las grandes líneas, necesita atraer artificialmente el comercio marítimo, y ello únicamente por el camino de las Zonas Francas puede lograrlo. Inglaterra, que estaba situada del peor modo posible para ser el emporio del comercio marítimo, ha logrado convertirse en ello gracias a ser, como es, la zona franca internacional del mundo. Pero hoy existe otra razón especial para el establecimiento en Barcelona de una zona franca en la cual existan el puerto franco marítimo y el puerto franco aéreo, y es que Barcelona es paso y escala obligada para todas las grandes líneas internacionales aéreas que unen Europa con América y con África Occidental. ¿Se desperdiciará esa ventaja que la providencia depara a nuestra ciudad? No lo creo, y esa es la labor que se propone realizar el actual Consorcio.*»⁸³

Massó es referia al Consorci de la Zona Franca, una entitat estatal que encara avui representa forts interessos econòmics privats i, presidida formalment per l'alcalde, és dirigida de manera executiva per un delegat nomenat pel govern central que, als anys 40, era Luis de Galinsoga, director de *La Vanguardia* entre 1939 i 1960, el mateix Luis de Galinsoga que va ser destituït arran d'una campanya de lectors i anunciants crítics, muntada per Jordi Pujol i una tímida oposició catalanista burgesa, perquè el director de *La Vanguardia* havia dit públicament, sortint de missa: «*Todos los catalanes son una mierda.*»

Aquesta és, en resum, la Barcelona de *La Vanguardia* que es desprèn de l'estudi hemerogràfic de *La Vanguardia Española*, la capçalera de la família Godó, entre 1939 i 1946. Aquest estudi, malgrat la línia informativa i editorial del diari, burgesa, conservadora i sense barris, deixa entreveure altres Barcelones, com la mateixa Barcelona dels barris que

⁸¹ «El señor Simarro Puig inaugura el curso del Colegio de Abogados», *LVE* (4-XII-1941), p. 4.

⁸² «La Zona Franca de Barcelona», *LVE* (20-VII-1941), p. 1.

⁸³ J. GARRIGA MASÓ: «La Zona Franca de Barcelona», *LVE* (6-IX-1939), p. 5.

apareix en una notícia del 21 de novembre de 1946 que informa d'una reunió entre una vintena d'entitats a la seu del Centre Excursionista de Gràcia, convocada per l'Instituto de Amigos de la Ciudad, per parlar del projecte d'urbanització de la plaça Lesseps⁸⁴. Una qüestió social i de barri, per cert, encara tan d'actualitat i mal resolta el 2010 com l'encaix dels interessos econòmics que giren al voltant del Consorci de la Zona Franca, del port i de l'aeroport. Curiosament uns interessos, també per cert, plantejats el 1939 per la Barcelona de *La Vanguardia* en termes similars —i fins i tot podríem dir que *catalanistes*— als esgrimits encara a principi del segle XXI.

⁸⁴ «De la nueva urbanización de la Plaza de Lesseps. Importante reunión», *LVE* (21-XI-1946), p. 9.

Andreu Mayayo i Artal
Beatriz Pinilla

L'aparador i el rebost Economia, publicitat i condicions de vida

Cal omplir el rebost: tornant a començar

La normalització va fer-se per decret. Després de la caiguda de Barcelona, el cap dels Servicios de Ocupación, Álvarez Arenas, ordenava que «todos los propietarios, empleados y obreros» havien de reintegrar-se als seus llocs de treball i obrir immediatament els establiments al públic: «*Los que sin causa justificada no lo hubieran hecho antes del miércoles, día primero de febrero, serán responsables de desobediencia a mi autoridad.*»¹ Els propietaris podien perdre els seus establiments ja que es consideraria els amos desafectes a la «Causa Nacional». Si eren empleats se'ls podia fer fora per «abandono injustificado del trabajo» i perdien tots els drets. El 14 de juny de 1939, *La Vanguardia* començava amb un editorial adreçat a Serrano Suñer, de visita a Barcelona, on s'indicava: «*Decídle, Excelencia, al Caudillo que Barcelona está (...) ejecutando ya, como una tarea de presente, la consigna del hombre providencial que salvó a España: producir, producir, producir...*»

Els primers anys, el diari va indicar la progressiva normalitat que s'anava aconseguint. Així, el 6 de setembre de 1942, en un article de S. B. Bollar hi ha lloes a la X Fira Internacional de Mostres a la llotja de Barcelona, qualificant-la de «Lonja comercial de Europa»², i el 22 d'octubre l'editorial titulat «Índices del resurgir económico»³ fa una enumeració de la quantitat de fires nacionals, internacionals i provincials que es duïen a terme. Aquesta contínua exaltació de la normalitat es va mantenir durant aquests primers anys. El 5 de gener de 1944, encara publicaven les

¹ *La Vanguardia Española* (d'ara endavant *LVE*) (31-I-1939), p. 2.

² S. B. BOLLAR: «La X Feria Internacional de Muestras», *LVE* (6-IX-1942), p. 5.

³ *LVE* (22-X-1942), p. 1.

declaracions del president del Consell Nacional d'Economia i destaquen com a subtítol de la notícia: «la situación económica en proceso de normalización»⁴. Així mateix, el 1946 es publicava l'aprovació de préstecs governamentals per a alguns agricultors⁵.

Els primers mesos, sobretot, les necessitats eren notòries. Jaume Fabre dona la xifra de 50.000 tones de menjar que havien arribat en forma de donatius⁶. El 8 de febrer de 1939 l'empresa de galetes Artiach anuncià a *La Vanguardia* que tenia preparat un assortiment de 150.000 quilos de galetes «para abastecer el mercado catalán» i que diàriament arribaven a Barcelona quatre camions plens⁷.

Abandonar la terra i no cultivar-la va ser considerat sancionable pel Ministeri d'Agricultura, que podia arribar a imposar multes de fins a 50.000 pessetes. Els pagesos havien de presentar una declaració jurada de la quantitat sembrada i les previsions del que recollirien, i una altra declaració en què s'indiqués quants quilos necessitaven per al consum de la seva família i per plantar a la següent collita. La resta de la producció havia de ser lliurada a les autoritats, que la compraven als preus establerts. Molts intentaven enganyar les autoritats mitjançant avançaments en els dies de collita, minvant la quantitat que recollien o exagerant la que necessitaven per poder vendre després els seus productes al mercat negre. El 10 d'agost de 1939, un funcionari de la delegació provincial d'Abastos, Julio Ecurra, feia una crida contra aquests intents dels pagesos d'escapar de les normatives reguladores, aquesta «*actitud del agricultor para, burlando las tasas establecidas sobre los productos de la tierra, obtener pingües beneficios a costa de las necesidades del consumidor*», i amenaçava amb multes com per exemple «*la confiscación de bienes (...) y en su caso declarar nulos los contratos de arriendo de la tierra de aparcería, etc.*»; i acabava dient: «*Esta Delegación está cansada de la avaricia del productor*»⁸. Les multes del 1939 van ser, però, només sis: dues de 500 pessetes el 2 de juny per estraperlo de patates, una de 700 el 31 d'agost per mongetes, una de 50 el 16 de març per fruita i tres més per verdures de 25, 150 i 1.000 pessetes.

El nivell de vida en general durant la postguerra podria definir-se com d'escassetat; és clar que els uns la sofriren més que els altres. El sou mitjà d'un obrer l'any 1941 era de 300 pessetes al mes⁹. Jaume Fabre ha

⁴ LVE (5-I-1944), p. 1.

⁵ LVE (3-IV-1946), p. 2.

⁶ J. FABRE: *Els que es van quedar. 1939: Barcelona, ciutat ocupada*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona:2003, p. 132.

⁷ Anunci a tota plana, «Saludo de la Casa Artiach», LVE (8-II-1939), p. 8.

⁸ LVE (10-VIII-1939), p. 3.

⁹ J. FABRE: *Els que es van quedar...*, op. cit., pp. 196 i ss.

realitzat una anàlisi molt interessant a partir d'un informe redactat per l'economista Fuentes Irurozqui, editat l'any 1941, en el qual establia les necessitats (clarament a la baixa, ja que en alguns casos considera suficients quantitats d'aliments molt inferiors a les que avui dia es recomanen com a mínimes) d'una família de cinc persones durant un any. Fabre ho relaciona amb els preus oficials (per sota del real en molts casos) i li dóna un total a gastar per família de 4.217 pessetes l'any. A aquesta quantitat s'han de sumar les despeses no alimentàries de les famílies (lloguer, transport, vestit, etc.). Així, no resulta difícil comprovar com la capacitat adquisitiva de la població mitjana va caure en picat. L'11 d'octubre de 1939, el governador civil de Barcelona escrigué una nota a *La Vanguardia* en què autoritzava a «tolerar que los salarios y sueldos inferiores a 6.000 pesetas anuales sean aumentados en torno al tipo medio de 25% sobre los vigentes antes del 18 de julio de 1936»¹⁰. El 20 de maig de 1945, *La Vanguardia* publicava la notícia del cost de vida a Espanya i deia que havia disminuït entre els dos primers mesos de l'any, segons les dades de les cambres d'indústria, comerç i navegació: «El índice general ha bajado 14,4 enteros, al ceder, desde 319,9 en enero a 305,8 en febrero, lo cual supone un descenso de un 4,40 por ciento.»¹¹ El 28 de setembre, però, torna a publicar-se l'índex general de preus i s'hi indica que havia augmentat a l'estiu i que «el alza mayor, absoluta y relativa, entre los meses de julio y agosto del presente año corresponde a los alimentos»¹².

Un menú que inclogués entremesos, pollastre, préssec Melba i cafè costava 25 pessetes¹³, un plaer a l'abast només d'alguns privilegiats. Segons el nivell de l'establiment, però, els preus variaven: als hotels de luxe el menú costava 40 pessetes, mentre que, a les tavernes, en costava 10¹⁴.

La política del règim, com ja ho havia estat la de la dictadura de Primo de Rivera, va ser intervencionista. Com diu Francesc Cabana, «intervenien amb bona fe però encara emboliquen més la troca»¹⁵. L'agost de 1939, va fixar-se, per llei, el règim de taxes, amb vista que els productes de primera necessitat no estiguessin subjectes a les oscil·lacions del mercat i estiguessin a l'abast de tothom, fins i tot dels qui tenien menys recursos. La realitat, però, era que l'oferta no arribava a cobrir la demanda, els preus no s'ajustaven a l'equilibri mercantil i els pobres no podien comprar ni tan sols el mínim dels aliments amb preus taxats: «El Estado debe intervenir

¹⁰ LVE (11-X-1939).

¹¹ LVE (20-V-1945), p. 3.

¹² LVE (28-IX-1945), p. 2.

¹³ J. MARTÍ GÓMEZ: *La España del estraperlo (1936-1952)*, Planeta, Barcelona:1995, p. 99.

¹⁴ *Ibidem*, p. 137.

¹⁵ F. CABANA: *Els anys d'estraperlo: cròniques d'un possible empresari barceloní 1939-1954*, Proa, Barcelona:2005, p. 33.

*en los precios precisando cómo y con cual finalidad. Este intervencionismo tiene un doble objetivo: estimular la restauración de las producciones y aumentarlas y a la vez proteger el consumo contra carestías.»*¹⁶

De manera constant van publicar-se a *La Vanguardia* articles en què es justificaven tant l'intervencionisme com el racionament (com per exemple l'editorial del 23 d'agost de 1946) per tal de garantir un repartiment just i mínim per a tots els ciutadans, una actitud desitjable entre els bons cristians tal com es reflecteix a l'article «La doctrina social de la Iglesia»¹⁷.

L'organisme encarregat d'organitzar la vida empresarial i productiva de Barcelona (i a les altres tres províncies catalanes) era la Comisión de Incorporación Industrial y Mercantil número 2, creada per decret el 3 de maig de 1938¹⁸. El primer president va ser el comte del Montseny, president de la Diputació de Barcelona. El 15 de setembre va ser substituït per l'empresari i comandant d'artilleria Santiago Gotor Aisa. El CIIM 2 funcionà fins al 1942. Tenia disset vocals, entre els quals figuraven representants de les principals empreses de la ciutat: Tramvies de Barcelona, La España Industrial, etc. Entre les seves tasques hi havia la de fer estadístiques de les destrosses, d'atur forçós, de manca de matèries primeres o transports, etc., i oferir un servei d'assessoria jurídica i econòmica a les empreses. Va fer tasques de reagrupament, tot tornant als seus antics propietaris les empreses que havien estat col·lectivitzades¹⁹. Els empresaris havien de presentar-se a les oficines del CIIM 2 i demostrar amb els darrers rebuts de contribució industrial la propietat de l'empresa abans de la confiscació del govern republicà i presentar els avals d'adhesió al Movimiento. Un cop tot comprovat, es lliurava als propietaris la «ficha de incorporación», amb què podien tornar a la feina.

L'estraperlo

«L'estraperlo avui és molt general. (...) Com més estraperlo hi ha, més forta és l'economia dirigida; com més forta és la intervenció, més estraperlo hi ha...»²⁰ Aquest fenomen no va ser nou del franquisme: ja durant la Guerra Civil va donar-se, però, com explica Guillaumet, «en la nostra

¹⁶ P. GUAL VILLALBÍ: «Política de intervención de los precios», *LVE* (2-VIII-1941), p. 1.

¹⁷ *LVE* (11-XII-1945), p. 13.

¹⁸ Vegeu R. ARACIL, J. OLIVA, A. SEGURA i Maria FONT (eds.): *Empresaris de la postguerra: la Comisión de Incorporación Industrial y Mercantil nº 2 (1938-1942)*, CEHI/Cambra Oficial de Comerç, Indústria i Navegació de Barcelona, Barcelona:1999.

¹⁹ Vegeu F. CABANA: *La burguesia catalana. Una aproximació històrica*, Proa, Barcelona:1997, i íd.: *37 anys de franquisme a Catalunya, una visió econòmica*, Pòrtic, Barcelona:2001.

²⁰ J. PLA: «Economia dirigida: els cupos. 1940 Articles amb cua», a F. CABANA: *Els anys d'estraperlo..., op. cit.*, pp. 31-32.

postguerra, l'estraperlo agafà un caire ben diferent del que havia tingut durant el conflicte. La finalitat ja no era solament la supervivència, sinó també, en la gran majoria dels casos, el negoci.»²¹

La primera nota a *La Vanguardia* on es parla clarament de la lluita contra l'estraperlo va aparèixer el 18 de febrer de 1939: «*Aquel comerciante al detalle que, habiendo adquirido mercancías en el Mercado Central de Pescado o en el Central de Frutas y Verduras, en el matadero o en un Almacén al por mayor, se dedique luego a venderlo clandestinamente entre sus amistades a precio superior al de tasa y no lo ofrezca al público, sin distinción, en el puesto del mercado correspondiente o en el establecimiento, a parte de ser puesto a disposición de la autoridad militar (...) verá anulada su concesión en el mercado o clausurado su establecimiento. Los que introduzcan en la capital clandestinamente carnes sacrificadas en los mataderos de las poblaciones de los alrededores sin cumplir los trámites establecidos en las Ordenanzas Municipales, para venderla luego subrepticamente, sufrirán asimismo, el rigor de la Ley.*»²² A partir d'aleshores i periòdicament, aparegueren notícies i articles sobre el tema. El 20 de juliol, el governador civil de Barcelona González Oliveros escrivia: «*Llegan a este Gobierno Civil numerosas quejas, por desgracia bien justificadas respecto a los precios abusivos y maniobras ilegales e inmorales. (...) La guerra no se ha ganado para dejar enriquecer ilegítimamente a unos pocos.*» El 22 d'octubre, el mateix diari reproduïa una nota de Serrano Suñer, que deia: «*el Gobierno, que conoce la realidad aguda del problema de abastos (...) procederá con el máximo rigor a la imposición de sanciones por los graves abusos que se cometen por especuladores, acaparadores y en general de todos los culpables de la alteración del precio de las cosas y del encarecimiento de la vida.*»²³ Les autoritats convidaven la població a denunciar i a no adquirir els productes que no estiguessin regulats. Però, per aconseguir menjar, havies d'entrar al mercat negre. No podien arriscar-se a denunciar per abús de preus en alguns productes, ja que es corria el risc d'entrar a les llistes negres dels botiguers i no poder comprar menjar després. El 18 de febrer de 1939, *La Vanguardia* publicava un article que deixava entreveure el sistema d'estraperlo: «*En la barriada de la Barceloneta fue detenido un muchacho de 12 años de edad que llevaba un saco con 20 panes.*»²⁴ Segons la notícia, era fill d'una família de refugiats que se situaven a la cua del pa per revendre'l després: «*En atención a que se trata de un menor de edad que obraba por mandato de sus padres, han sido detenidos estos y puestos a disposición de la autoridad militar.*»

²¹ J. GUILLAMET: *Tots hem fet l'estraperlo*, Columna, Barcelona:1995 p. 82.

²² *LVE* (18-II-1939), p. 3.

²³ *LVE* (22-X-1939).

²⁴ *LVE* (18-II-1939).

Les sancions van ser més aviat poques, almenys l'any 1939. *La Vanguardia* va publicar la detenció de cent setanta persones i multes a cent vint per acaparament, tràfic il·legal o venda a preus no autoritzats d'articles per menjar. Més de la meitat de detinguts ho foren per tràfic d'oli²⁵. L'any següent, tan sols en un mes, les detencions i multes s'havien duplicat. *La Vanguardia* publicava a «Vida de Barcelona» la notícia de l'«*enérgica actuación de la autoridad contra los desaprensivos*», en què s'indicava que «*han sido puestas, desde el 29 de marzo último al 20 de abril actual, 279 multas*»²⁶, segons deia, la majoria per vendre a preus abusius o per circulació fraudulenta de mercaderies. El total de les 279 pujava a 198.300 pessetes, és a dir, una mitjana de 710 pessetes per multa. El 30 de setembre de 1940, van crear-se les «Fiscalías de Tasas» amb l'objectiu de reprimir els preus il·lícits o abusius. L'any 1941, van aparèixer al BOE una sèrie de lleis i decrets que intentaven aturar el fenomen. El 30 de juny es va publicar una llei de repressió als delictes d'acaparament i ocultació i el 21 d'octubre el decret de «*pena de muerte a los que oculten y acaparen géneros de primera necesidad*»²⁷. El 8 de febrer de 1944, tres anys després, *La Vanguardia* publicava una informació apareguda a la revista *Alimentación nacional*, de la Comisaría General de Abastecimientos y Transportes, que recollia les declaracions del fiscal superior de taxes, Ramón de Meer y Pardo, segons el qual l'any 1943 havia disminuït considerablement el mercat negre²⁸. El total d'infractors detinguts rondava el mig milió i el total de les multes imposades era de 349 milions de pessetes. Durant tot l'any 1946, són constants les notícies i notes de premsa que informen del fenomen. El 16 de març de 1946, el consell de ministres publica la «*intensificación de todas las medidas para perseguir el mercado negro*». El 22 del mateix mes, aparegué una nota que instava els productors a declarar els estocs; sis dies després, a Madrid, el govern començà una «*intensa campaña contra el mercado negro*». El 14 d'abril es publicava un article en què comentaven les declaracions del fiscal superior de taxes: «*En lo posible se ha cortado el comercio ilícito callejero; se ha descubierto gran número de hornos clandestinos de pan.*» El nombre de sancions tramitades era ja de 669.000. Sobre la base social d'aquest mercat, Ramón de Meer comentà: «*Desgraciadamente, se da en todas las clases sociales:*

²⁵ El 24 de juny de 1939, es donava a conèixer un d'aquests casos de tràfic il·legal d'oli. El detingut era un fabricant d'oli de Cervera, Josep Maria Ferran Costé, enginyer industrial. Al judici del 9 de juny (*LVE*, 11 i 12-IV-1939), van acusar-lo de vendre oli tres vegades més car del preu taxat. La condemna va ser de quinze anys de reclusió.

²⁶ *LVE* (25-IV-1940), p. 4.

²⁷ J. MARTÍ GÓMEZ: *La España del estraperlo...*, op. cit., p. 98.

²⁸ «*Desaparecieron en este periodo las escandalosas ocultaciones de trigo y aceite, no sólo por la mayor abundancia de artículos alimenticios, sino también por el perfeccionamiento de recogida de recursos, de inspección y de sanciones*», *LVE* (8-II-1944), p. 7.

en las acomodadas, por espíritu de lucro y afán de beneficios ilegales; en las de abajo, como un medio fácil de vivir. Dadas sus pocas posibilidades económicas, las clases humildes no hacen uso del mercado negro, no siendo otra la razón que la imposibilidad de poder pagar los altos precios a que se cotizan los artículos de primera necesidad.» El 6 de setembre, *La Vanguardia* informa d'una nova campanya contra els especuladors que «trataban de vender a precios abusivos», i uns dies després el governador civil de Barcelona, Bartolomé Barba Hernández, insta la població a col·laborar en la delació dels estraperlistes a fi de poder guanyar la «batalla contra los precios abusivos»²⁹.

L'autarquia

El 6 d'agost de 1941, Josep Maria Tallada escrivia un article en què justificava i defensava l'autarquia imposada pel règim. Enumerava una llista de països que havien adoptat el mètode i escrivia que «la autarquía no tiene nada que ver con el nuevo orden»³⁰. Considerava que aquesta mesura havia aparegut com a arma defensiva necessària davant el caire internacional que havien pres les guerres, que havien deixat «*de ser batallas entre ejércitos para transformarse en lucha de pueblos en el terreno militar, en el ideológico y en el económico*»³¹.

El model econòmic que calia seguir, en aquest aspecte, va ser l'Alemanya del III Reich. *La Vanguardia* és plena de comparacions i informació del seu desenvolupament, fins i tot començada la Segona Guerra Mundial, com ho demostra la conferència que féu el doctor Kiesewetter a l'Ateneu el 16 de desembre de 1941, en què tractava de «la financiación del resurgimiento de la economía del Reich»³².

La manca de divises per importar, el bloqueig internacional i la situació de la política i l'economia mundial van provocar que l'estat franquista de postguerra es caracteritzés per l'autarquia. Les mesures autàrquiques van provocar mesures intervencionistes amb la intenció de donar sortida a determinats productes amb una producció excel·lent, cosa que, tot i la manca generalitzada d'aliments en aquesta postguerra, va ocórrer en alguns casos. Serveixen d'exemple les notícies de *La Vanguardia* que indiquen noves prescripcions governamentals. El 15 d'octubre de 1940, el BOE publicà l'obligació dels restaurants de «*servir como postre, mientras dure la temporada y por lo menos en una comida cada día a la semana, uva*

²⁹ LVE (13-IX-1946), p. 8.

³⁰ J. M. TALLADA: «Autarquía», LVE (6-VIII-1941), p. 1.

³¹ *Ibidem*, p. 1.

³² LVE (16-XII-1941), p. 7.

de Almería». *La Vanguardia*, quatre anys després, encara ho anunciava³³. El mateix va succeir amb els tomàquets canaris que, per un decret del 8 de desembre de 1945, era obligatori servir en hotels i restaurants.

Un dels principis bàsics del nou règim va ser que cada província mirés per ella. Les barreres interprovincials eren rígides, excepte per al tràfic de béns de primera necessitat o en el cas d'alguns tractats concrets³⁴. El 15 de setembre de 1939, *La Vanguardia* informava de l'establiment de la llibertat total de circulació d'aliments dins les províncies i fins i tot entre elles. Es mantenia, però, un teòric control de preus i es reiteraven les amenaces als infractors: «*El Gobierno civil está dispuesto a promover sanciones gravísimas y definitivas contra los 'estraperlistas', sea cualquiera la clase social a que pertenezcan y turbios negocios a que se dediquen, con daño y desprestigio del comercio decente.*» Tres dies després, veient el que succeïa, les mesures liberalitzadores es van acabar. El 24 de setembre, *La Vanguardia* va publicar un telegrama diplomàtic enviat per l'alcalde de Barcelona, Bonet del Río, al Ministeri d'Indústria i Comerç perquè aixequés les prohibicions de circulació de comerç per a tots els aliments i no només per a les fruites i verdures: «*Interpretando el sentir del comercio barcelonés del ramo de la alimentación (...) por decreto por la libertad comercio frutos hortícolas, traduciéndose mayor abundancia este mercado. Permítome solicitar a V.E. extienda efectos dicho decreto comercio legumbres, dejando únicamente subsistente tasa (...) fronteras provinciales dificultan circulación y distribución mercancías, motivando muchos abusos y creando autoridad múltiples problemas.*»³⁵ La mesura sembla que va fer efecte i va permetre's la circulació interprovincial de mercaderies no intervingudes. Restaren, però, intervinguts alguns productes com l'arròs, els cigrons, les mongetes, les llenties, el pinso, el cafè, el bestiar vacum, de llana i porcí, la carn de porc, la congelada, el bacallà, la farina, el blat, l'oli i el sucre³⁶. Cal recordar, a més a més, que els productes que entressin dins d'un municipi havien de pagar unes taxes, a l'estil dels drets de porta medievals.

Els articles publicats a *La Vanguardia* deixen clara l'adhesió al nou sistema econòmic de caire autàrquic i intervencionista. El sotssecretari del Ministeri de Treball, Esteban Pérez González, establí en una conferència a l'Ateneu Barcelonès el concepte d'iniciativa privada dins del marc nacionalsindicalista: «*La iniciativa privada es en resumen, según afirmó el camarada Pérez González, la actividad del hombre conforme a su personalidad dentro de los límites de una libertad justa*»³⁷. També és

³³ LVE (8-XII-1944), p. 10.

³⁴ Per exemple, en el cas de la carn, el tractat entre Extremadura i Barcelona.

³⁵ LVE (24-IX-1939), p. 7.

³⁶ J. FABRE: *Els que es van quedar...*, op. cit., p. 163.

³⁷ LVE (17-V-1942), p. 1.

significatiu l'article de S. B. Bollar del 14 de desembre de 1943 titulat «¡Al diablo el laissez-faire!», que se centra en el mal moment de Gran Bretanya, sobretot quant a l'atur, i conclou que «la economía liberal no puede ofrecer ningún remedio eficaz».

Gran part de la burgesia catalana i alguns articulistes de *La Vanguardia*, però, van mostrar-se públicament en contra d'aquestes mesures des del començament del règim. N'és un bon exemple l'articulista Pere Gual Villalbí. El 21 de juny de 1939, criticava públicament, en un article d'opinió, aquesta tendència a controlar preus i defensava certa llibertat comercial: «*El principio ético y de justicia no basta para determinar el sistema de precios.*» Un mes abans, el 7 de maig, Josep Maria Tallada, un altre economista, escrivia: «*la iniciativa privada tiene actuaciones de una tal eficiencia, que sería error el querer prescindir de ella*». La liberalització, però, no superà en aquesta primera etapa de la dictadura el marc de referència nacional, mantenint l'autarquia i potenciant la nacionalització d'empreses, com demostra la nacionalització de la Telefónica el 13 d'abril de 1945³⁸.

L'1 de desembre de 1944 s'informava de la venda lliure de sucre, però era només un fet aïllat. El 7 d'agost de 1945, es recordava l'intervencionisme de l'estat, publicant la fixació de preus d'arròs i la regulació de la «campanya triguera». El 17 de novembre de 1946, l'ajuntament de Barcelona encara demanava la llibertat de comerç de bestiar i carn de proveïments. El 23 d'agost de 1946, es declarà la venda lliure de gasolina i de tabac de marques americanes i del procedent de l'Havana. El 19 de setembre d'aquell any, l'editorial subratllava: «*El estado ha suavizado notablemente para casos determinados y muy convenientes, financieramente hablando, el ceño adusto del arancel...*»³⁹ Però, per si quedava encara cap dubte, el 1946 acabà amb la publicació de les declaracions del Caudillo en un article titulat «El liberalismo y la Convivencia» del periodista Jorge Vigón, que escrivia: «*refiriéndose a la gestión de nuestra economía, afirmó el Caudillo (...) que el Estado español no es un Estado liberal*»⁴⁰.

Sobre els proveïments bàsics

Pa de color. El 27 de setembre de 1944, un article de *La Vanguardia* recordava aquells primers moments després de la guerra, donant una versió bastant realista de la situació: «*Ya con anterioridad se había intentado reducir al mínimo el consumo de trigo, para lo cual se venían usando*

³⁸ LVE (14-IV-1945), p. 8.

³⁹ LVE (19-IX-1946), p. 3.

⁴⁰ LVE (21-XII-1946), p. 3.

diversas clases de harina panificables que mezcladas a la de trigo disminuían la cantidad de esta harina que diariamente se suministraba; hay que reconocer que la calidad del pan en algunas ocasiones no ha satisfecho la esperanza de conseguir un producto que resultando agradable para el consumo, produjese el ahorro buscado de harina de trigo, a costa de sustituirla por harinas procedentes de otros cereales utilizables pero menos aptos que el trigo para la panificación.» El mateix 1939, el 20 i el 23 d'agost i el 17 de setembre, trobem articles esperançadors amb la quantitat de farina que podria utilitzar-se per a la fabricació de pa «al cual casi podríamos llamar por su alta calidad, pan blanco normal». Com va passar amb molts productes, els primers dies després de l'ocupació de la ciutat va haver-hi un excedent sense precedents (ni abans ni després) d'aquest producte. *La Vanguardia* comenta el 4 de febrer de 1939, pocs dies després de l'entrada a Barcelona de les tropes nacionals: «Ayer fueron abiertas en la ciudad de Barcelona 200 panaderías más de las que estaban ya funcionando»; i deu dies després: «Ayer llegaron a nuestro puerto dos barcos con trigo para nuestras fábricas de harina». Des de la fi de l'estiu, però, l'escassetat es manifestà de manera evident. *La Vanguardia* del 26 de novembre de 1939 ho intentava justificar per «la situación excéntrica de Barcelona y la escasez de material ferroviario por la obra criminal de sedición rojo separatista». Malgrat la collita i la progressiva normalització dels transports, les dificultats en l'aprovisionament eren evidents. El 13 de setembre es publicava una nota dirigida als forners perquè, «mientras no se resuelva en breve la provisión normal de harina y trigo (...) se ordena a los panaderos, bajo las sanciones anunciadas, den la preferencia en el reparto a las familias de posición más humilde, después a la clase media y finalmente a las mejor acomodadas, teniendo en cuenta en primer lugar las listas de clientes».

Segons els càlculs de Jaume Fabre, els últims mesos del 1939, hi havia una disponibilitat diària de pa d'uns 200 grams per habitant. Aquest repartiment, però, no era equitatiu. Segons explica, la trampa més habitual consistia a produir un mínim de peces obligatòries de pa de 800 grams i desviar les possibilitats de compra dels clients cap a peces del «pan de lujo»⁴¹. Les amenaces del govern eren constants però no sembla que tinguessin efecte, tot i que la gratificació als qui denunciessin seria del 25% de l'import de la sanció. L'any 1939 van ser detinguts quatre forners i multats vuit amb una sanció econòmica entre 250 i 10.000 pessetes. L'1 de desembre, excepcionalment, van multar dinou forners de cop. El 18 d'abril de 1940, el govern va decretar el consum oficial de pa integral⁴². Tot i així, les notícies de *La Vanguardia* informaven, el 3 de maig de 1940,

⁴¹ J. FABRE: *Els que es van quedar...*, op. cit., p. 145.

⁴² J. MARTÍ GÓMEZ: *La España del estraperlo...*, op. cit., p. 96.

que «*el abastecimiento de pan está asegurado*» i que «*se hará público el momento improbable de que transitoriamente, podamos quedarnos unos días sin pan, por la única razón de que falle la regularidad de algún transporte marítimo teniendo en cuenta la distancia a Argentina...*»⁴³ La situació amb la farina de blat era greu i el govern prohibí el 3 de novembre de 1941 la venda d'entrepans, com també es prohibí durant tota la setmana, excepte els diumenges, l'elaboració de pastissos, pastes, xurros, coques, etc. i, en general, qualsevol article que utilitzés farina⁴⁴. El 13 d'agost de 1944, *La Vanguardia* informava que les racions quedaven establertes en: 80 grams als posseïdors de la cartilla de primera, 120 als de la de segona i 150 als de la de tercera per 30 cèntims. El dia 2 de setembre es va fer públic un segon augment, segons declaracions del governador civil i cap provincial del moviment, Correa Véglison. La primera categoria augmentava a 100 grams, la segona a 150 i la tercera a 200. El problema, però, estava lluny de resoldre's, i per això aparegueren constantment notícies amb l'augment de les racions⁴⁵.

El peix. El 19 d'abril de 1939, *La Vanguardia* anunciava que el tinent d'alcalde delegat d'Abastos havia disposat que es restablís la venda de peix al mercat de Barcelona, «*por la mañana y por la tarde, restableciendo la tradicional costumbre. (...) En el Mercado Central de Pescado se volverá también a la libertad de contratación y a las subastas tan pronto como las circunstancias lo permitan.*» Els primers mesos de guerra, però, el peix escassejà, ja que venia del nord i els transports i l'estat de les vies de comunicació en dificultaven l'arribada. Fins al 7 de febrer de 1939 no va restablir-se la pesca a la costa catalana⁴⁶. La necessitat d'impulsar la iniciativa privada obligà les autoritats a permetre la lliure venda de la meitat de la quantitat que portessin a Barcelona. Aquesta mesura només va durar fins al setembre de 1939, en què tot el peix que entrava a Barcelona havia de passar pel Mercat Central. De tota manera, el ple de l'Ajuntament per regular el reglament del mercat de peix no va produir-se fins al 1940. Com explica Jaume Fabre, tot i que queda patent que hi havia peix a la ciutat de Barcelona, els preus eren massa alts per a la majoria de la població i es va convertir en un producte d'or al mercat negre⁴⁷.

⁴³ LVE (3-V-1940), p. 4.

⁴⁴ J. MARTÍ GÓMEZ: *La España del estraperlo...*, op. cit., p. 97.

⁴⁵ El 27 d'abril de 1946 un article parlava de l'assortiment de pa a Espanya amb la conclusió que anava malament i no era suficient; LVE (27-IV-1946), p. 2; el 18 de juliol de 1946, s'informava que s'augmentava el racionament a les tres categories: els de primera quedaven a 150 grams i els de segona i tercera a 230 grams; LVE (18-VII-1946), p. 3.

⁴⁶ LVE (7-II-1939), p. 4.

⁴⁷ J. FABRE: *Els que es van quedar...*, op. cit., p. 147.

La carn. L'any 1940 hi havia a Barcelona dues mil carnisseries i cansaladeries⁴⁸, però la majoria de la carn que sortia de l'escorxadador de Barcelona anava a parar als hospitals, casernes, hotels i centres d'auxili social. Els carnisseres venien, doncs, carn vinguda d'escorxadors clandestins, com el que hi havia al número 29 del carrer Eliseo, que venia a les carnisseries del número 20 del carrer de la Cera i del número 11 del carrer del Migdia. El 18 de març, sortia una notícia que deia: «*habiendo observado que toma gran incremento la venta de carne de procedencia clandestina*», i advertia de sancions, no només als propietaris dels locals clandestins sinó també a aquells que comprassin als seus establiments. El monopoli que el govern va atorgar a l'escorxadador municipal per garantir el control sanitari de la carn, va provocar que els establiments que li compraven muntessin una particular xarxa de mercat negre. El 14 de març de 1939, *La Vanguardia* informava de la reunió mantinguda entre el tinent d'alcalde delegat de proveïments i el gremi d'hotels, cafès, restaurants, etc.: «*el señor Joaniquet se lamentó de que algunos establecimientos, haciendo uso indebido del privilegio que se les ha concedido para poner en marcha sus negocios, de adquirir carne y pescado en el Matadero y el Mercado Central, exageran sus pedidos, revendiendo después la mercancía*»⁴⁹. També les clíniques podien servir com a base del mercat negre. L'article assenyala que «*se ha comprobado un caso en el que se solicitaba adquirir géneros para 180 enfermos y eran sólo 50*»⁵⁰. Tot i que l'administració coneixia la irregularitat en les vendes il·legals, a *La Vanguardia* només consten tres detencions (dues per comprar carn fora de la ciutat i la tercera per tenir a casa seva 12.300 quilos de procedència clandestina) i set multes per un total de 3.350 pessetes.

No tota la carn que entrava a Barcelona era il·legal. Amb la carn d'Extremadura, es comerciava lliurement, ja que hi havia hagut un acord entre les dues províncies en virtut del qual entrarien a Barcelona 20.000 kg setmanals de xai i vaca. També hi havia cert grau de llibertat amb la carn en conserva, per bé que només es coneix l'entrada de dos carregaments. El primer, poc després de l'ocupació de la ciutat de Barcelona, provenia de França i el destinatari era el govern republicà, però va ser requisat pel nou règim, i l'altre era un donatiu del govern italià que va consistir en un milió de llaunes de carn. Tot i que durant la postguerra pocs podien gaudir de manera constant de carn entre els seus menús, el Nadal de 1945 *La Vanguardia* informava que «*las mesas navideñas barcelonesas han estado bien abastecidas de carne en el presente año*»⁵¹. S'havien sacrificat 20.066 caps, 5.402 més que el 1944.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 148.

⁴⁹ LVE (14-III-1939), p. 4.

⁵⁰ LVE (5-XI-1939), p. 3.

⁵¹ LVE (27-XII-1945), p. 3.

La llet. Fins al 13 d'abril de 1939, Barcelona només va disposar de 38.000 caps de llet condensada i 47.545 quilos de llet en pols. Els vaquers van haver de comprar nou utillatge i animals. La majoria de les vaques va venir de Santander. Ara bé, s'ha de destacar el donatiu fet per l'alcalde de la ciutat suïssa de Boncour, fundador d'Acció Nacional Suïssa contra el Comunisme, que, com deia *La Vanguardia* del 22 de març de 1939, va enviar pel seu compte «*un vagón de vacas de cría que una vez en Barcelona serán adjudicadas en subasta entre los vaqueros y entregado su producto a Auxilio Social*»⁵². La llet, però, no va faltar mai, cosa que depenia, més que de la quantitat de llet, de la quantitat d'aigua que hi afegien. El 1940 van repartir-se a Barcelona 73.034 caixes de llet condensada, però aquestes quantitats (uns dos milions de pots de llet condensada⁵³) no van cobrir les necessitats de la població infantil de Barcelona. Així, l'índex de mortalitat a la capital catalana va passar de 9,53% el 1938 a 10,86% el 1939. El 12 de desembre de 1944, *La Vanguardia* assenyalava que es repartirien 200.000 pots de llet condensada mensualment per a la població infantil⁵⁴.

El 5 de juliol de 1945, el govern decretà la lliure circulació del formatge i de la mantega de vaca, tot i que els preus continuaven subjectes a les fixacions estatals. La situació començà a complicar-se i el 4 d'agost de 1946, el govern publicà al BOE (circular núm. 584) la prohibició de fabricar formatge amb llet de vaca i amb barreja de llet de vaca i ovella, així com la intervenció sobre la mantega elaborada amb llet de vaca, ovella i cabra⁵⁵. L'estraperlo en aquest producte no sempre garantia la higiene del producte. El 22 de setembre de 1946 va decretar-se «una más perfecta inspección cualitativa y sanitaria» de tota la llet que entrés a Barcelona.

L'or negre. El petroli va ser un dels problemes més greus que hagué de patir l'Estat ja que a Espanya no n'hi ha i, doncs, s'ha d'importar. Les divises de què disposava el govern no arribaven a cobrir les necessitats d'aquesta matèria i per tant hi hagué, com a la majoria dels productes, restriccions, carestia i escassetat. El govern de postguerra va arribar a parlar de possibles fonts petrolieres a Castella i a Lleida, però foren falses alarmes (*La Vanguardia*, 13 de desembre de 1945). Una de les solucions va ser l'ús del gasogen, com feien els italians, que es trobaven en la mateixa situació. Amb el gasogen, els automòbils funcionen amb els gasos produïts per la combustió del carbó. De tota manera, a Espanya el carbó

⁵² LVE (22-III-1939), p. 3.

⁵³ J. FABRE: *Els que es van quedar...*, op. cit., p. 196.

⁵⁴ LVE (12-XII-1944), p. 11.

⁵⁵ LVE (4-VIII-1946), p. 5.

tampoc no sobrava. El 1944 va ser l'any de major producció nacional de carbó, però no va cobrir les necessitats del país, un fet que va agreujar-se a causa que «*las importaciones fueron nulas por la absorción por parte de los países habitualmente exportadores*»⁵⁶.

També van crear-se empreses destinades a la «fabricació» de petroli a partir de les pissarres bituminoses. El sistema funcionava, tot i que és molt més car i costós. A Bagà, al Berguedà, n'hi havia una que es deia La Petrolífera, que produïa el petroli necessari per cremar a les mines de Riutort⁵⁷. El 25 de maig de 1944, va haver-hi una reunió a les Corts en la qual, entre d'altres problemes, van parlar del combustible i sospesaren el problema i la seva gravetat. *La Vanguardia* informava d'aquesta sessió i anunciava un «*plan nacional de fabricación de combustible líquido y lubricantes partiendo de las materias primas nacionales*»⁵⁸.

La gasolina va ser un dels primers productes de lliure venda del mercat espanyol. *La Vanguardia* del 4 de juny de 1946 informava de la venda lliure a partir de l'1 de juliol a 5 pessetes el litre, juntament amb la «*venta libre de tabaco [de marques americanes] así como las libras de tabaco habano*». El 25 de setembre de 1946, segons informava *La Vanguardia*, «*la economía española ha solucionado el problema de los carburantes*», ja que la importació era suficient i, per tant, va dissoldre's la Comisaría de Carburantes.

El paper. El 5 de setembre de 1939, *La Vanguardia* informava de l'obligació de «*redactar rótulos e impresos en el idioma nacional*»⁵⁹. Molts botiguers tenien rètols o informació escrita en català. A causa de la nova llei, havien de canviar l'idioma al castellà si no volien sofrir sancions, que anaven de les 100 a les 1.000 pessetes, segons la posició econòmica de l'infractor: «*No se permitirá tapar simplemente los rótulos o inscripciones no redactadas en dicho idioma, ni se aceptarán esugios ni excusas de ninguna clase.*» Però, per a molts, no era falta de voluntat sinó de matèria primera el que els impedia procedir al canvi d'idioma. Les autoritats ho sabien, i la voluntat perquè el comerç i la normalitat es reactivés va provocar que unes línies més avall escriguessin: «*Las Entidades que demostrasen con documentación, haber intentado oportuna aunque infructuosamente, por escasez de papel, la sustitución de sus documentos y papeles impresos no redactados en el idioma nacional, podrán imprimir el reverso o páginas libres, cruzando el texto no español con la frase 'Arriba España!'*, que se

⁵⁶ F. CASARES: «*La producción nacional de carbón fue en 1944 la mayor conocida. Pero, interrumpidas las importaciones, no llegó a cubrir nuestras necesidades*», *LVE* (11-VII-1945), p. 4.

⁵⁷ F. CABANA: *Els anys d'estraperlo...*, op. cit., p. 41.

⁵⁸ *LVE* (25-V-1944), p. 3.

⁵⁹ *LVE* (5-IX-1939), p. 8.

imprimirá en tinta roja y gruesos caracteres, sin perjuicio de sustituir con toda urgencia tales impresos.»

Onze dies després, una notícia informava que el Comitè Sindical Del Papel y Cartón havia manifestat la necessitat de reduir el consum de paper. La causa, segons explicaven, estava relacionada amb les dificultats de navegació que la guerra havia originat i que no permetien el trànsit normal de matèries primeres: «*Debe restringirse el consumo de papel. Las dificultades de navegación, originadas por la guerra, impiden la llegada normal de las materias primas, ya adquiridas.*»⁶⁰

El 6 de juny de 1940, les restriccions de paper continuaven. *La Vanguardia* escrivia: «*Nuestros lectores se habrán dado cuenta de las nuevas restricciones en el consumo de papel a que se encuentra sometida la Prensa española.*» Tot i això, calia estar content, ja que tot el paper que s'utilitzava a Espanya era de producció nacional i, «*por primera vez en muchos años, no hay necesidad de sacar al extranjero para esta adquisición ni una sola peseta.*»

El 28 de maig de 1942, es publicava l'«eficacia» del Día del Papel. La Delegación Nacional de Prensa i el Sindicato Nacional de Prensa y Artes Gráficas van decretar la celebració del Día del Papel amb la col·laboració de la Secció Femenina. Aquest dia consistia bàsicament en la recuperació de «*papel viejo o inservible, el estropeado, roto o deteriorado, que como tal ha perdido todo posible uso*», però que podia transformar-se (és a dir, reciclar-se) fins a convertir-se en paper nou.

Sembla, però, que el problema del paper no va solucionar-se en els anys de postguerra. Una nota del 29 de novembre de 1946 apareguda a *La Vanguardia* diu que el Sindicato de Prensa y Artes Gráficas, a causa de l'escassetat de paper, havia decretat que la premsa quedaria sotmesa a un límit de grandàries quant a l'extensió i el nombre de pàgines. De fet, l'editorial del 10 de desembre de 1946 començava: «*Brevemente, que tenemos poco papel y mucho texto.*»

L'aparador: els anuncis de La Vanguardia

La conversió de *La Vanguardia* democràtica en *La Vanguardia Española* mesella de la dictadura no va suposar una ruptura pel que fa als anuncis publicitaris. Fins i tot analitzant el període anterior a la guerra, els productes anunciats són del mateix tipus que l'any 1939: venda d'aparells de ràdio (Radio Trafalgar, Radio Universidad), acadèmies com la famosa La Americana, centres de bellesa i depilació (Elisabeth Arden, Venus) i

⁶⁰ LVE (16-IX-1939), p. 1.

els productes farmacèutics de consuetud com l'Urodonal, el depuratiu de la sang Richelet i el clàssic Hernius.

El que es produí en les primeres setmanes de l'ocupació militar no va ser tant un canvi de continguts com de formes. Ben mirat, els anunciadors intentaven més manifestar la seva adhesió al nou règim que no pas vendre les seves mercaderies o serveis. Tanmateix, no existeix un patró constant de salutació, ni tots els productes en fan referència explícita. Tot i que la frase més comuna és «Viva Franco! ¡Arriba España!», trobem formes diverses que visualitzen el grau d'identificació amb el nou estat de coses, del «Franco, Franco, Franco» al «Saludo a Franco», fins a incloure la data del «III Año Triunfal» o bé la referència a l'alliberament i al retorn a la normalitat de l'empresa. Curiosament, empreses com Urodonal, que havien aparegut de bell nou sense cap esment a la nova situació, dies després saluden efusivament Franco. Tot fa pensar que ningú no podia fugir d'estudi i que havia de deixar ben palesa l'adhesió al nou règim.

En el segon número de *La Vanguardia Española* només treuen el cap dos anuncis petits a la darrera pàgina⁶¹. Sense imatges, s'anunciaven uns llums de cotxe —Osram-Bilux-Ambra— que van triomfar al saló de l'automòbil de Berlín. A sota, amb imatges, trobem l'anunci de Bromo Quina Grove, un producte que «elimina la fiebre y el malestar». En cap d'aquests dos anuncis no s'al·ludeix al canvi de règim polític.

El dia 31 de gener s'anuncia de manera especial l'arribada de Y, «*la gran revista nacional editada por la sección femenina de Falange Tradicionalista y de las Jons*»⁶². L'endemà, només podem considerar com a anunci l'espai especial i reservat per Cifesa, empresa cinematogràfica que «*saluda a la España y al invicto ejército del Generalísimo*» i informa que el dia següent estrenarà al cinema Pathé Palace.

Fins al 2 de febrer, no començaren els anuncis publicitaris de petits comerciants que oferien els seus serveis. Aquest primer dia són dos, però la quantitat augmentarà al llarg de la primera quinzena. La majoria són autònoms o petits i mitjans comerciants que reobren o informen de la seva continuïtat. En els dos anuncis inserits el 2 de febrer no fan cap referència a la guerra ni inclouen els visques de rigor⁶³. Un és Antonio Pons Comas, agent administratiu, que informa de la ubicació del seu despatx. L'altre és Carlos Riumbau, advocat, que informa de la represa de la seva activitat després d'haver estat alliberat del castell de Montjuïc. La majoria d'anuncis, però, són d'informació cinematogràfica. S'anuncien quatre sales de cinema: Publi-Cinema, amb salutació a Franco, que

⁶¹ LVE (28-I-1939), p. 4.

⁶² LVE (31-I-1939), p. 6.

⁶³ LVE (2-II-1939), p. 2.

ofereix un concert de banda i *Vellini*, dibuixos en color de Disney; Cine Diana, que ofereix els noticiaris de *Vía Láctea* i la pel·lícula *Tres lanceros Bengaliés*, sense salutació a Franco ni cap visca; Cine Kursaal, que ofereix *Noticiarios* i les pel·lícules *La princesa de la Czarda* i *Tres lanceros bengaliés*, l'èxit de la temporada, amb «Saludo a Franco» i «Arriba España»; i Cifesa, que ja s'havia anunciat, ofereix *Morena Clara* i un film sobre la reconquesta d'Espanya: *España heroica*. Com en el cas dels anuncis dels privats i petits i mitjans propietaris, els anuncis cinematogràfics augmenten constantment. Finalment, comencen a aparèixer des d'aquest dia els anuncis típics de productes comercials. A les pàgines finals del diari apareix un anunci del «Jabón en escama Basquesil», sense imatges ni visques, tan sols amb el subtítol de «para prendas delicadas». L'endemà s'afegeixen Gallina Blanca i Profidén, cap dels dos sense salutacions a Franco ni visques a Espanya.

Des del 3 de febrer, continuen els anuncis de petits empresaris privats i autònoms que ofereixen novament els seus serveis. Continuen els anuncis de pel·lícules de cinema i altres productes que ja havien aparegut, i se n'incorporen de nous, com Erebusa S.A., que ofereix serveis de calefacció, refrigeració, «secaderos», etc., Laboratorios Freixinet, que indica la data amb «III Año Triunfal» però sense cap altra al·lusió al nou règim, o Productos alimenticios Caldolla, que «rinde homenaje de admiración al Caudillo, al grito de ¡Viva España!». El dia 5, s'anuncia Derribos Balagué, amb la salutació «Franco, Franco, Franco». També La Florida S.A. fa al·lusions al nou règim. D'altres anuncien el producte sense referència al nou estat ni a la guerra, com per exemple Urodonal, que cura el reuma, Jacobo Schneider S.A., de calefacció i ascensors, Notton, de tractament antihèrnies, o Sangrisán, de tractament depuratiu de la sang.

Aquest primers dies de febrer els anuncis publicitaris van plens de cosmètics i pseudomedicaments, instituts de bellesa (Milo), productes per aprimar-se (Sabelín), pastes dentífriques (Profidén), problemes d'estómac (Novectan, papeles Dobel), depuratiu sanguinis (Sangrisán), sabó (Banquesil), hèrnies (Notton, Hernius), reuma (Urodonal), problemes auditius (Sordo), bàlsams (Nani)... Destaquen empreses de llànties, «hornillos», calefacció, electricitat, etc. Finalment, un altre gran grup el formen els productes alimentaris, no per la varietat sinó per la constància: Caldolla, Nestlé, Gallina Blanca i Caldos Popular són els més destacats.

A partir de mitjan febrer, apareixen altres anuncis. S'anuncien serveis de gestió d'immobles (Fincas Auger i Jubany) i acadèmies d'estudis (Hispano Francesa, Homero, Durán, etc.). També comencen a aparèixer sastreries (José García Bermejo), llenceria fina (Santiró) i els cafès. El primer cafè que s'anuncia és el Café 7 puertas. Així mateix, augmenta

la quantitat de laboratoris quimicofarmacèutics que s'anuncien (Laboratorios de preparados dermatológicos J. Caballero Roig) i els anuncis per paraules. En aquest apartat, per entendre la situació econòmica, és molt rellevant que, a més de les més variades informacions de compra, venda, demandes, lloguers, etc, surten anuncis que demanen «trueques», i no són estranys els anuncis que comencen amb «Cambio piso de 5 habitaciones por uno más pequeño». En aquesta segona quinzena continuen els anuncis d'instituts i centres de formació (Instituto Nacional Central de corte y confección. Sistema Martí) i comencen a anunciar-se els centres d'oci i esport (Club de Natación Barcelona). Els cafès també augmenten en quantitat d'anunciant. Reobre les portes el Café Brasería Oro del Rhin, que aviat obriria el restaurant, i l'Hotel Majestic.

A la darrereria de febrer destaquem tres grups d'anuncis. D'una banda, continua el ja reiterat elitisme quant als destinataris dels anuncis. Dos bons exemples són l'anunci d'A. Grau, Joyería, Platería, Relojería⁶⁴, i l'anunci dels productes de bellesa Laurendor⁶⁵. Ens aturem en el darrer, no tant per les al·lusions explícites al nou règim amb visques i salutacions a Franco, «Gloria al invicto Caudillo», i el famós nou trilema «España, Una, Grande y Libre», com perquè és el primer i únic anunci que inclou representacions iconogràfiques i símbols metafòrics del feixisme. El fons de l'anunci no està relacionat amb el producte, sinó que apareix la figura de l'àguila imperial i el tipus de lletra (tan sols en el nom del producte) és d'estil alemany, derivada de la gòtica de l'Edat Mitjana. En segon lloc, destaquem l'augment dels anuncis de finques i administracions de les propietats, tant en anuncis petits d'autònoms com en els anuncis per paraules. En tercer lloc, és molt interessant comprovar que tot just en aquests dies s'enceta l'anunci intensiu (que romandrà en els següents mesos) d'assegurances (Adriática, Winterthur, La Equitativa, La Preservativa,...).

Les adhesions explícites al nou règim desapareixeran de les insercions publicitàries des de mitjan març. Anunciant de primera hora com Radio Canaletas suprimí els habituals «Viva España! Saludo a Franco ¡Arriba España!», i els nous, com Tinta Pelikan o sabó d'afaitar Bruma, ja ni els posaren. Ni tan sols en la data tan assenyalada de l'1 d'abril, elegida per Franco per posar fi a la guerra, reapareixen als anuncis les referències i salutacions al nou règim. Curiosament, en aquest dia s'anuncia per primer cop un producte que farà fortuna: l'aspirina Bayer.

El diari augmentarà a poc a poc l'espai dedicat a la publicitat al llarg del 1939 i, molt especialment, des del 15 d'abril. En aquest sentit, queda

⁶⁴ LVE (28-II-1939), p. 5.

⁶⁵ LVE (22-II-1939), p. 9.

reflectit l'increment de bars, restaurants i hotels que s'anuncien (Hotel Ritz, Granja Royal, Restaurante Peninsular), de les acadèmies i instituts (Academia Cots, Academia Nueva York), de les companyies d'assegurances, de les sastreries (García Julián, Rodó) i dels productes farmacèutics —alguns de nous com Antisárnico Martí i Fósforo Ferrero. El producte estrella, però, serà la ràdio amb anuncis tant dels fabricants (Punto Azul) com dels comerços de venda (Radio Pelayo, Radio Lincarda). Així mateix, els productes de bellesa tampoc no tenen aturador, la qual cosa ens suggereix un nivell econòmic benestant dels lectors i una presència important del públic femení. En aquest camp, els exemples són amplis i diversos: «Marilyn: no se pinte los labios, avíelos», «Agua de Borines: para régimen y mesa», «Perfumería artero», «Salvamedias Stop, Consultorio de belleza Vasconcel», «Aldira: tratamiento de obesidad: disminución de 7-10 Kg. en 10 semanas» (cada caps costava 10,25 pessetes, un jornal).

El transport és un fenomen ben curiós. Hi havia particulars que, preveient realitzar un viatge, ho anunciaven al diari amb la finalitat de dur paquets i objectes (fins i tot, en el cas de desplaçament amb vehicle propi, de compartir viatges i despeses). Aquesta pràctica creixerà amb el pas del temps, tal com palesa l'augment dels anuncis per paraules, a la qual s'afegiran els grans transports, fins i tot vaixells de passatgers que acceptaran mercaderies i vaixells mercants que acceptaran passatgers. Les rutes que s'anunciaven eren tant nacionals com internacionals. Més tard sorgiran les companyies de ferrocarrils i autobusos de Barcelona i grans línies nacionals d'autocars (la primera fou la línia Pinillos).

A l'estiu aparegueren algunes referències indirectes a les vacances com són les «Gramolas portátiles para playa y campo» i «Baño-sol, crema bronceadora»⁶⁶. Va ser a l'octubre, però, quan per primer cop hi hagué un anunci real de vacances. El producte que s'anunciava és el Balneario Termas de Orión⁶⁷. En el darrer trimestre de l'any un nou tipus de producte començà a acaparar gran part de l'espai dedicat als anuncis: els insecticides. És especialment interessant ja que parla de les condicions de salubritat. Destaquem el mata-rates Nogat (que havia començat a aparèixer el maig, tot i que menys habitualment) i Polvos Microzul, per a puces i xinxes. A l'abril, havien decaigut fins a desaparèixer els productes de pastilles de caldo. Aquests retornen a l'octubre; el primer a fer-ho va ser Gallina Blanca. Igualment, va decaure un dels productes estrella: les pastes dentífriques. D'altra banda, cal fer esment de l'augment (no significatiu) de mobles i electrodomèstics per a la llar, sobretot neveres. Destaquen l'aparició estacional de dos fenòmens: al novembre

⁶⁶ LVE (4-VII-1939), pp. 12 i 13.

⁶⁷ LVE (10-X-1939), p. 4.

apareixen una quantitat important d'anuncis de «modistes» i botigues, com «Pedro Rodríguez, modisto», que «presentará su segunda colección otoño-invierno»⁶⁸; i per cap d'any el xampany, que s'anuncia de manera continuada i constant des del 20 de desembre.

Si ens fixem en els anuncis publicitats pel diari, podem concloure que hi ha més continuïtat que ruptura. Fins i tot si anem més endarrere i ens situem a l'inici del 1937, trobarem els mateixos anuncis que el gener de 1939 i mesos posteriors; els més anunciats són Servetinal, per a l'estómac, Urodonal, per al reuma, Anís del Mono, Retales Paños Ramos, Cafés y Chocolates Tupinamba, Calvitonic, per a la calvície, i màquines d'escriure. A tot estirar, curiosament, el canvi més significatiu que es produeix durant la guerra és la inserció d'imatges al costat del text per a reforçar el missatge.

⁶⁸ *LVE* (25-XI-1939), p. 3.

Alberto Pellegrini

Apòstols del pensament franquista
Els col·laboradors de *La Vanguardia Española*
(1939-1946)

Tal com van fer tots els règims totalitaris, el franquisme es va preocupar, ja des dels seus primers moments, per assegurar-se el control d'un mitjà de comunicació fonamental com la premsa. Aquesta premsa, d'acord amb les concepcions dominants dels guanyadors de la Guerra Civil, havia d'allunyar-se del model liberal anterior —tal com reclamava, per exemple, la jerarquia catòlica¹— i convertir-se en un dòcil instrument al servei dels interessos del nou Estat espanyol, segons les doctrines nacionalsindicalistes més radicals². No és gens estrany, doncs, que el franquisme es decantés —pel que fa a la reglamentació legal de les publicacions— per l'aplicació d'una llei de clara inspiració feixista, que no es limitava a reprimir un poder autònom de l'Estat (tal com va fer la dictadura de Primo de Rivera) sinó que el va dirigir en tots els seus aspectes. El resultat fou la coneguda llei del 22 d'abril de 1938, obra del jove director general de premsa José Antonio Giménez Arnau i del ministre d'Interior Serrano Suñer, que va instaurar un complet domini estatal sobre els mitjans de comunicació.

Els mecanismes establerts per aquesta llei de premsa reservaven a l'Estat el control absolut sobre què es podia publicar (a través de la imprescindible autorització governamental per a totes les iniciatives editorials) i sobre com s'havia de publicar (mitjançant el recurs a les

¹ J. TERRÓN MONTERO: *La prensa de España durante el régimen de Franco. Un intento de análisis político*, Centro de Investigaciones Sociológicas, Madrid:1981, pp. 29-32.

² Elisa CHULIÁ RODRIGO: *La evolución silenciosa de las dictaduras. El régimen de Franco ante la prensa y el periodismo*, Centro de Estudios Avanzados en Ciencias Sociales, Madrid:1997, pp. 115-120.

conegudes «consignes» i a una fèrria censura controlada des de Madrid)³. A més, el mateix Estat procedia directament a designar els directors de les publicacions: si formalment eren dependents de les empreses editorials, en realitat aquests homes imposats pel règim sovint obtenien el càrrec en contra de la voluntat dels editors, la qual cosa donava lloc a freqüents i penosos enfrontaments entre propietaris i directors. Finalment, l'Estat va sotmetre els periodistes a una despietada depuració, per assegurar-se que aquests «apòstols del pensament» quedessin lliures de qualsevol influència progressista. L'actuació franquista contra els periodistes, de fet, fou implacable ja des dels primers moments: a més de patir les conseqüències de la Llei de Responsabilitats Polítiques, molts dels autors que havien treballat durant l'etapa republicana sovint havien de renunciar a exercir la seva professió, sota pena de duríssimes punicions (i aquells que van poder continuar escrivint es van veure obligats a inscriure's al Registre Oficial de Periodistes)⁴.

Els autors de *La Vanguardia Española*, òbviament, no van ser cap excepció en el panorama general de la premsa espanyola: fidels executors de les consignes governatives, a partir del 27 de gener de 1939 van omplir el diari amb articles on seria inútil intentar buscar qualsevol senyal d'esperit independent i crític per part seva.

Qui eren i d'on venien aquests autors i col·laboradors del principal diari barceloní?

Una primera i immediata classificació els pot dividir en cinc grans categories, segons les seves professions⁵. En la primera trobem els exponents més destacats del nou règim, aquells polítics i militars (com José Luis Arrese, Jorge Vigón o Wenceslao González Oliveros) que, després de la Guerra Civil, van ocupar les posicions més rellevants dins de l'organigrama estatal espanyol. Els seus articles, tot i ser evidentment col·laboracions puntuals que es publicaven també en altres diaris, ocupaven gairebé sempre un lloc molt destacat dins del diari, i es caracteritzaven pel seu to grandiloqüent i exaltat, poc sorprenent si considerem el currículum castrense o la filiació falangista d'aquests autors.

³ Vegeu J. SINOVA: *La censura de prensa durante el franquismo*, Espasa-Calpe, Madrid 1989.

⁴ J. FABRE: *Periodistes uniformats. Diaris barcelonins dels anys 40: la represa i la repressió*, Diputació de Barcelona/Col·legi de Periodistes de Catalunya, Barcelona:1996, pp. 17-38; A. PIZARROSO QUINTERO: *De la Gaceta Nueva a Canal Plus. Breve historia de los medios de comunicación en España*, Editorial Complutense, Madrid:1992, pp. 170-171.

⁵ L'any 1942, només sis diaris tiraven més de 100.000 còpies: *Ya, Arriba, La Vanguardia Española, ABC, Solidaridad Nacional i Levante*. Dades citades a S. ALCOCER: «La Prensa española en el nuevo estado Nacional Sindicalista», *Arriba* (22-IV-1942), p.3.

En el segon grup podem incloure tots aquells intel·lectuals (la majoria escriptors) que, després de la seva oposició més o menys dura a l'anterior règim republicà, no tenen problemes per continuar treballant sota el franquisme. Gràcies a l'exili (o a la mort) de la millor part de la intel·lectualitat espanyola de l'època, aquests homes esdevenen peces clau del nou règim en el terreny cultural: autors com Ferran Valls i Taberner, Eugeni d'Ors o el mateix Josep Pla (amb major o menor convicció i freqüència) són així utilitzats pel franquisme com a prestigiosos cantors de les bondats de la «Nueva España».

Un altre fonamental bastió del nou règim fou l'Església catòlica, i no ens ha d'estranyar, consegüentment, que a les pàgines de *La Vanguardia Española* hi hagués una consistent presència d'escrits de religiosos de diferent provinença. Homes com el jesuïta pare Azpiazu o el canonge falangista Montagut Roca es van convertir en col·laboradors habituals del diari barceloní, amb articles que —en la majoria dels casos— tracten sobre arguments religiosos i morals, sense però desatendre els temes més pròpiament polítics.

Un quart grup d'autors està constituït per aquells col·laboradors que intervenen, més o menys freqüentment, amb articles sobre les més diferents matèries tècniques. Són enginyers (com Carles Buïgas, el realitzador de la font màgica de Montjuïc), metges (com Xavier Vilanova) o geògrafs (com Eduardo Pérez Agudo) que, tot i no formar part, stricto sensu, del grup dirigent del règim i no ser polítics militants, no se sostreuen al clima de fanàtica exaltació de l'època, incloent també en els seus escrits referències a la «Nueva España».

Finalment, el grup més consistent entre aquests autors de *La Vanguardia Española* és representat, evidentment, pels veritables periodistes: redactors, enviats especials, cronistes, etc. En aquesta categoria, la gran majoria està constituïda per persones que ja havien començat la seva carrera periodística abans de la Guerra Civil (poques són, en efecte, les firmes «noves», de joves autors que comencen la seva trajectòria professional després de 1939), formant-se en diaris de tot l'Estat i, com en el cas dels intel·lectuals abans mencionats, mostrant sovint la seva disconformitat amb la II República. Deixant de banda els cronistes que es van ocupar de temes allunyats de la política (com l'esport o la crítica cinematogràfica i teatral), la diferent procedència dels autors —carlista, falangista, catòlica cedista, monàrquica— es reflecteix en les seves cròniques, on el grau de fanatisme depèn sovint de la seva anterior filiació política.

D'aquest breu estudi emergeix un retrat d'un diari que té col·laboradors molt variats i il·lustres, comptant amb algunes de les millors firmes de l'època: un diari que destaca, en el gris panorama de la premsa espanyola

de la postguerra, per publicar articles intel·ligents i a vegades fins i tot estimulants, encara que mai, òbviament, crítiques amb el règim.

A continuació, s'ha traçat un breu retrat biogràfic dels principals col·laboradors de *La Vanguardia Española* entre 1939 i 1946, així com també de tots aquells autors citats als textos anteriors⁶.

* * *

ABIZANDA Y VALLABRICA, MARTÍN (Saragossa 1915-Madrid 1976). Periodista cinematogràfic, a partir de 1940 col·labora amb la revista *Cámara*. Redactor en cap de *Semana*, fundador en 1951 de *Cine en 7 días* i en 1956 de *Cine-Radio*, fou autor de guions i destacat crític de cinema.

AGUSTÍ PEYPOCH, IGNASI (Lliçà de Vall 1913-Barcelona 1974). Periodista i escriptor, llicenciat en Dret, va militar de jove en la Lliga Regionalista. Va començar la carrera d'escriptor publicant poesies i articles en català; tot i així, a partir de 1936, després de la seva fugida de Catalunya, es va expressar en castellà, llengua amb què va escriure el seu cicle narratiu més conegut (*La ceniza fue árbol*). Director de la revista setmanal *Destino* (1937-1942 i 1944-1957) i, durant uns mesos, de *Tele/eXprés* (del qual va ser fundador), fou també corresponsal a Suïssa de *La Vanguardia Española* (1942-1944) i president de l'Ateneu Barcelonès (1962-1971).

ÁLVAREZ ARENAS, ELISEO (Alcázar de San Juan 1882-Madrid 1966). Militar africanista, governador militar de Granada (1936) i decisiu en el triomf de l'aixecament a Saragossa. General cap de serveis d'ocupació a Barcelona (1939), on entra amb les seves tropes el 26 de gener, capità general de la IV Regió Militar (Catalunya) fins al 6 de juliol de 1939, va ser cap de la V Regió Militar i inspector de la Guàrdia Civil (a partir de 1943).

ANTIGÜEDAD, ALFREDO RODRÍGUEZ (Palència 1887-Sant Sebastià 1956). Periodista i escriptor, després d'un breu aprenentatge al *Norte de Castilla*, va començar a col·laborar amb el *Diario Vasco* en acabar-se la I Guerra Mundial. Secretari de l'Associació de Premsa de Sant Sebastià, fou corresponsal al País Basc de *La Vanguardia Española*.

APARICIO LÓPEZ, JUAN (Guadix 1906-Madrid 1996). Va ser periodista. En 1926 entra en contacte amb Ernesto Giménez Caballero i publica en la

⁶ Per alguns d'aquests últims no ha estat possible una identificació degut a la falta d'informacions disponibles. Els autors en qüestió són J. Lay, Emilio Oliver, Ana Nadal de Sanjuan i Antonio del Río.

Gaceta Literaria articles sobre cultura i poesia. Col·laborador de Ramiro Ledesma Ramos, quan el grup de *La Conquista del Estado* es va transformar en las Juntas de Ofensiva Nacional-Sindicalista, es va encarregar de la secretaria de redacció i de la confecció de la revista *JONS*. Va ser ell qui va proposar com a emblema d'aquesta organització el jou i les fletxes. Arribat a Salamanca al començament de la Guerra Civil, va jugar un paper important en la propaganda del nou règim i va ser anomenat director de *La Gaceta Regional* de Salamanca. En 1941 li va ser confiada la Delegació Nacional de Premsa, on es va quedar gairebé cinc anys: durant aquest període va fundar, entre altres, *Así es*, *La Estafeta Literaria*, *El Español*, *La Gaceta de la Prensa Española* i *Memoranda y documenta*, a més de crear l'Escola Oficial de Periodisme. En 1946 va dirigir *Pueblo*, per tornar, entre 1951 i 1957, a ocupar la Direcció General de Premsa. Conseller d'informació de l'ambaixada espanyola de Roma en 1957, quan tornà a Espanya va ocupar breument la direcció de la Mutualitat de Periodistes, abans de convertir-se en professor de l'Escola de Periodisme. En 1968 va participar en la creació del *Diario SP*.

AREILZA Y MARTÍNEZ DE RODAS, JOSÉ MARÍA DE (Portugalete 1909-Madrid 1998). Polític i diplomàtic, Areilza es va convertir, a començament de la dècada dels anys 30, en un dels principals defensors de la restauració de la monarquia. Quan Franco va conquerir Bilbao, Areilza fou nomenat alcalde de la ciutat. Després d'ocupar diferents càrrecs públics, entre els quals el de conseller nacional de la junta política (1940), el 1947 fou nomenat ambaixador a Argentina, i continuà la seva carrera diplomàtica als Estats Units i finalment a França. En 1966 es va convertir en secretari del consell privat de Joan de Borbó. Quan va ser coronat Joan Carles I, va encapçalar la cartera d'Afers Estrangers fins al 1976; tres anys després, va continuar la seva trajectòria política amb Coalición Democrática i, en 1983, fou president de l'Assemblea Parlamentària del Consell d'Europa.

ARRARÁS IRIBARREN, JOAQUÍN (Pamplona 1898-Madrid 1975). Redactor i enviat especial del catòlic *El Debate*, a partir de 1925 fou director del *Diario Montañés* de Santander. Cofundador de *Ya* i editorialista d'*ABC*, va col·laborar activament, durant la Guerra Civil, amb la propaganda nacionalista. Fou el conegut autor de la *Historia de la Cruzada Española* i de la *Historia de la Segunda República Española*, a més de tenir cura de l'edició de les *Memorias íntimas* d'Azaña. En acabar-se la Guerra Civil, Arrarás —amb les seves obres i amb els seus articles que reflecteixen perfectament la seva orientació antidemocràtica— era considerat el màxim historiador del franquisme. En els seus articles per a *La Vanguardia Española* també va fer servir el pseudònim d'«A».

ARRESE Y MAGRA, JOSÉ LUIS DE (Bilbao 1905-Corella 1986). Polític, afiliat a Falange des de la seva fundació, en 1939 va ser nomenat governador civil de Màlaga. En 1941, després de la crisi ministerial del maig, Franco li va confiar la secretaria general del Movimiento, un càrrec que va ocupar fins al 1945, en què va fer minvar la influència de Serrano i, a partir de 1943, es va enfrontar sovint amb el ministre d'Afers Estrangers Jordana (sobretot amb motiu del seu viatge a Alemanya a començament de 1943). Després d'una nova i breu etapa com a secretari del Movimiento entre 1956 i 1957, va ser nomenat ministre d'Habitatge (1957-1960). Procurador en Corts, fou també membre del consell del regne i del consell nacional del Movimiento.

ARTIGAS FERRANDO, MIGUEL JERÓNIMO (Blesa 1887-Madrid 1947). Bibliotecari i investigador, fou director de la Biblioteca Menéndez y Pelayo de Santander (1915-1930) i, des de 1930 fins a la seva mort, director de la Biblioteca Nacional de Madrid (amb el parèntesi de 1936-1939). Durant la Guerra Civil va col·laborar amb el bàndol nacionalista, i ocupà diferents càrrecs culturals; després de la guerra, va col·laborar en la direcció de l'edició nacional de les obres de Menéndez y Pelayo.

ASSÍA, AUGUSTO (Felipe Fernández Armesto) (A Mezquita, 1905-Xanceda 2002). Escriptor i periodista, va començar la seva carrera literària a Santiago, on estudiava Filosofia i Lletres. La seva primera publicació, escrita en gallec, fou la novel·la curta *Xelo, o salvaxe* (1925). Poc després va abandonar la literatura per dedicar-se al periodisme: director de la pàgina universitària d'*El Pueblo Gallego*, va estudiar a París i, a partir de 1929, amb el pseudònim d'«Augusto Assia», va començar a exercir de corresponsal per a *La Vanguardia* des de Berlín. Expulsat d'Alemanya al 1933, amb l'arribada al poder dels nazis, es va traslladar a Londres, fins al seu retorn a Espanya al començament de la Guerra Civil. Durant el conflicte, va treballar en la secció de premsa del govern de Burgos; en 1939, arran de la caiguda de Barcelona, va reincorporar-se a *La Vanguardia*, on tornà a exercir de corresponsal a Londres durant tota la II Guerra Mundial.

AUNÓS PÉREZ, EDUARD (Lleida 1894-Lausana 1967). Militant de la Lliga Regionalista, per la qual fou elegit diputat a Corts en 1916, va ser secretari de Francesc Cambó al Ministeri de Foment. Durant la dictadura de Primo de Rivera, fou ministre de Treball, Comerç i Indústria (1927-1930). Admirador del règim feixista italià, va intentar imitar el seu sistema corporatiu amb la creació d'un codi del treball i de l'Organització Corporativa Nacional (1928). Després de la proclamació de la República,

es va exiliar a París, on col·laborà amb la revista *Acción Española* i amb el grup de Renovación Española. Afiliat a Falange des de 1937, després de la unificació, fou membre de la junta política de FET y de las JONS. Ambaixador a Bèlgica (1939-1940) i Argentina (1942-1943), va ser ministre de Justícia entre 1943 i 1945.

AZNAR ZUBIGARAY, MANUEL (Echalar 1894-Madrid 1975). Col·laborador de *La Tradición Navarra*, i posteriorment redactor d'*Euzkadi*, es va afiliar al 1916 al PNB, on va defensar les posicions més radicals i nacionalistes. Nomenat director d'*El Sol* en 1918, va traslladar-se a Cuba en 1922, i va tornar a dirigir el diari madrileny en 1931. Políticament, va evolucionar cap a posicions més conservadores i es va afiliar al Partido Republicano Conservador. Després de l'aixecament militar de 1936, va fugir a Burgos: tot i els seus antecedents nacionalistes bascs, el seu treball com a propagandista i cronista militar li va garantir el suport dels rebels. Primer director de *La Vanguardia* (ara *Española*) després de la conquesta franquista de Catalunya, va dirigir el *Diario Vasco*. A més, és autor de la *Historia militar de la Guerra de España (1936-1939)* i de la *Historia de la Cruzada*, ambdós amb un fort contingut nacionalcatòlic. Ambaixador a l'ONU entre 1964 i 1967, va continuar la carrera diplomàtica al Marroc, a Argentina i a la República Dominicana.

AZPIAZU ZULAICA, JOAQUÍN (Sant Sebastià 1887-Valladolid 1953). Religios, va ingressar en la Companyia de Jesús l'any 1902 i fou ordenat sacerdot el 1915. Director de la institució i de la revista *Fomento Social*, fou vocal del Consell d'Investigacions Científiques i del Consell Suprem de Protecció de Menors, a més de ser un conegut sociòleg i publicista.

BARBA HERNÁNDEZ, BARTOLOMÉ (Madrid 1895-1967). Militar, capità d'Estat Major en 1933, fou un dels responsables dels fets de Casas Viejas. Entre els fundadors de la Unión Militar Española, i amic personal de Franco, havia de ser el cap de l'aixecament militar a València l'any 1936. Governador civil de Barcelona entre 1945 i 1947, va autoritzar algunes iniciatives de caràcter cultural —com la reobertura de l'Orfeó Català—, que els seus adversaris polítics van aprofitar per acusar-lo de connivència amb el catalanisme, forçant així la seva caiguda.

BERNABÉ OLIVA, JOSEP (Barcelona 1913-1960). Carlista, redactor del *Correo Catalán*, en 1939 fou jutjat per un consell de guerra per la seva permanència a la zona republicana durant el conflicte. Superat el problema gràcies a l'ajuda de Diego Ramírez Pastor (director del diari tradicionalista), va ser nomenat secretari de la Direcció Provincial de Premsa, i

combinà aquest càrrec amb les seves col·laboracions com a editorialista al mateix *Correo Catalán* i a *La Vanguardia Española*.

BRU JARDÍ, JOSEP (Tivissa 1893-Barcelona 1983). Carlista català, fou un dels patrocinadors del Terç de Montserrat. Vinculat, abans de la guerra, a la Unió Patriòtica i al Sindicat Lliure, fou redactor en cap del *Noticiero Universal* (1942) i del *Diario de Barcelona*.

BRUNET SOLÀ, MANEL (Vic 1889-Figueres 1956). Redactor de *Las Noticias* (1917) i *La Publicidad* (1918), a partir dels anys 20 fou col·laborador de l'agència Fabra i, des de 1933, de *La Veu de Catalunya*. Amb motiu de la Guerra Civil es refugià durant un temps a Itàlia; al seu retorn va acceptar de col·laborar amb la revista *Destino*, on —amb el pseudònim de Romano— signava una secció anomenada «El mundo y la política», escrivint per primera vegada en castellà. A partir de 1943 va començar a col·laborar esporàdicament amb *La Vanguardia Española* i, després de 1945, va escriure algunes obres narratives i poètiques.

BUIGAS I SANS, CARLES (Barcelona 1898-Cerdanyola del Vallès 1980). Enginyer luminotècnic, fill de l'arquitecte Gaietà Buïgas (autor del monument a Colom de Barcelona), en 1922 va començar a dissenyar el seu primer projecte de fonts i salts d'aigua lluminosos. L'any 1929 va crear el seu projecte més conegut, la font màgica de Montjuïc, projectat, juntament amb el telefèric, amb motiu de l'Exposició Universal de Barcelona. Exiliat a París durant la Guerra Civil, va guanyar renom internacional, realitzant projectes en moltes ciutats del món; tornat a Barcelona, va col·laborar com a columnista a *La Vanguardia Española*.

CADENAS MUÑOZ, JOSÉ JUAN (Madrid 1872-1947). Periodista i escriptor, fou corresponçal d'*ABC* i crític musical del setmanari *Blanco y Negro*. La seva experiència internacional el va portar a apreciar especialment el nou gènere musical de l'opereta, que va contribuir a fer conèixer a Espanya. Fou president de la Societat General d'Autors i col·laborador saltuari de *La Vanguardia Española*.

CARCELLER SEGURA, DEMETRIO (Las Parras de Castellote 1894-Madrid 1968). Industrial i polític, nascut en una família humil, es va traslladar a Terrassa l'any 1900. En 1918 va entrar a treballar com a químic en SA Sabadell y Henry, i es convertí en un dels millors especialistes de la indústria petroliera espanyola. Molt lligat a la figura d'Alfons Sala i Argemí, i oposat a la República, va formar part de la junta política de FET y de las JONS després de la guerra. Fou cap provincial de Falange

a Barcelona, ministre d'Indústria i Comerç (1940-1945) i persona de referència dels industrials de Terrassa.

CASARES SÁNCHEZ, FRANCISCO (Madrid 1899-1977). Periodista i reporter, va formar part de la redacció de *Ya* abans de la Guerra Civil. Catòlic cedista, col·laborador de gairebé tots els periòdics espanyols, fou secretari tècnic de la Federació Nacional d'Associacions de Premsa i secretari de l'Associació de Premsa de Madrid (1939-1972).

CELA, CAMILO JOSÉ (Iria Flavia 1916-Madrid 2002). Després dels seus estudis a Madrid, va lluitar amb els nacionalistes durant la Guerra Civil. Va publicar la seva primera novel·la (*La familia de Pascual Duarte*) l'any 1942; en 1951 va escriure *La colmena*, la seva obra més coneguda que, per problemes amb la censura, es va publicar a Buenos Aires. Provocatiu autor de narrativa, poesia i memòries, periodista i literat entre els més importants del segle XX, va obtenir el Premi Nobel de Literatura en 1989 i el Premi Cervantes en 1995.

COLINA, JOSÉ LUIS (València 1922-Madrid 1997). Periodista i guionista, va pertànyer a la primera promoció de l'Escola Oficial de Periodisme. Editorialista d'*Arriba*, corresponsal a Itàlia, guionista de pel·lícules amb Berlanga i Bardem, va passar posteriorment a Radio Nacional. Pioner de la televisió pública espanyola, de la qual fou un dels fundadors, fou el primer cap de programació de RTVE (1962).

COSSÍO Y MARTÍNEZ-FORTÚN, FRANCISCO DE (Sepúlveda 1887-1975). Redactor i després director (1931-1943) d'*El Norte de Castilla*, fou col·laborador de molts altres diaris espanyols i sotsdirector d'*ABC*. Nomenat periodista d'honor en 1959 i membre de la Real Academia de Bellas Artes de San Fernando, fou director del Museu Nacional d'Escultura de Valladolid.

CRESPO, CARLOS (Ismael Herráiz Crespo) (Madrid 1913-1969). Un dels periodistes i escriptors més coneguts del franquisme, fou alumne de l'escola de periodisme d'*El Debate*, redactor de l'agència Logos i del diari *Ya*. Després de la Guerra Civil, fou corresponsal a Alemanya en 1940, director de *La Mañana* de Lleida i director de Radio Nacional de España (1941-1942). Corresponsal a Itàlia d'*Arriba* i, amb el pseudònim de «Carlos Crespo», de *La Vanguardia Española*, va tornar a Espanya a final de 1943. Sotsdirector i després director d'*Arriba* fins a 1956, falangista radical i fanàtic, fou autor del best-seller de 1944 *Italia fuera de combate*, en què narrava la caiguda del règim de Mussolini.

CUARTERO CIFUENTES, JOSÉ (Villarrobledo 1869-La Granja 1946). Periodista, col·laborador d'*El Nacional* i *El Gráfico*, editorialista d'*El Imparcial*, en 1911 va començar la seva etapa en *ABC*, on es va quedar durant trenta-cinc anys escrivint articles sovint polèmics i molt discutits.

DELCLÓS SAGUER, RAFAEL (Maçanet de Cabrenys 1897-Barcelona 1967). Carlista, fou director de la *Hoja del Lunes* (1926-1931, 1934-1936, 1939-1965) i redactor del *Diario de Barcelona*. Durant la Guerra Civil va ser membre de la Direcció Nacional de Premsa i Propaganda; després de 1939, formà part de l'Associació de Premsa, amb el càrrec de vicepresident primer durant gairebé vint anys.

DÍAZ DE VILLEGAS, JOSÉ (Corvera de Toranzo 1894-Madrid 1968). Militar, va participar a la guerra del Marroc i a la Guerra Civil, i va formar part de la División Azul com a general d'estat major. Director de la revista *África*, col·laborador d'*El Debate* i *La Vanguardia Española*, autor d'assaigs militars, fou director general de Places i Províncies Africanes (1952), a més d'un dels més destacats defensors de les teories expansionistes espanyoles a l'Àfrica.

DOMÍNGUEZ BARBERÀ, MARTÍ (Algemesí 1908-València 1984). Periodista i literat, fou poeta, autor teatral, historiador i assagista en castellà i en català. Director del diari *Las Provincias* de València (1949-1958), es va veure forçat a dimitir com a conseqüència d'un article seu que no va resultar grat al règim.

DOMÍNGUEZ CAO-CORDIDO, LAUREANO (Orense 1890-Madrid 1963). Periodista i escriptor, era redactor en cap del *Faro de Vigo*. Corresponsal de *La Vanguardia Española* des de Vigo, entre 1950 i 1960 fou cap de redacció del diari a Madrid.

ECHARRI GAMUNDI, XAVIER DE (Madrid 1913-Barcelona 1969). Periodista, afiliat a Falange des de 1934, va començar la seva carrera periodística a *La Época* (1931). Amagat a El Escorial i després a Madrid durant la Guerra Civil, en acabar-se el conflicte fou nomenat cap de redacció i, posteriorment, director d'*Arriba* (1939-1949). Vicepresident de l'Associació de Premsa de Madrid, i premi nacional de periodisme «Francisco Franco» en 1946, des del 1951 va treballar com a agregat de premsa i conseller d'informació a l'ambaixada espanyola de Lisboa, a més d'exercir com a corresponsal d'*ABC* des de Portugal. Finalment, fou director de *La Vanguardia Española* des de 1963 fins al dia de la seva mort en 1969.

FERNÁNDEZ ALMAGRO, MELCHOR (Granada 1893-Madrid 1966). Escriptor, autor teatral i periodista, va començar a col·laborar amb la premsa madrilenya en 1918, abans a *La Época* i posteriorment a *La Voz*, *El Sol* i, des del 1935, com a redactor teatral a *Ya*. Autor prolífic, va contactar amb els grups intel·lectuals i artístics de la capital; durant la Guerra Civil, va viure entre Burgos i Salamanca, on va col·laborar amb la Direcció General de Premsa i Propaganda. Després de la guerra fou crític literari per a *La Vanguardia Española* i *ABC*. En 1942 va entrar a la Real Academia de Historia i, en 1950, a la Real Academia de las Letras.

FERNÁNDEZ CUESTA Y MERELO, RAIMUNDO (Madrid 1897-1992). Advocat i polític, fou militant de Falange des de la seva fundació i en 1934 va ser nomenat per José Antonio Primo de Rivera secretari general del partit. Detingut en 1936, va passar divuit mesos a les presons republicanes durant la Guerra Civil, abans de ser bescanviat i poder passar a la zona nacional. En 1938 Franco li va confiar el Ministeri d'Agricultura i la secretaria general del Movimiento, uns càrrecs que va exercir fins al 1939. Membre del consell nacional, després del conflicte va ser ambaixador a Brasil (1940-1942) i Itàlia (1943-1945). A partir de 1945 fou president del Consell d'Estat i ministre de Justícia (fins a 1951); des de 1951 fins a 1956, va tornar a ser ministre secretari general del Movimiento. Conseller nacional i procurador a Corts fins a 1977, contrari al retorn de la democràcia, en 1975 va fundar el Frente Nacional Español, transformat en 1976 en Falange Española de las JONS, de la qual fou secretari fins al 1983.

FERNÁNDEZ FLÓREZ, WENCESLAO (la Corunya 1885-Madrid 1964). Narrador i periodista, va col·laborar amb diferents diaris gallecs (*La Mañana*, *El Heraldo de Galicia*, *Diario de A Coruña*, *Tierra Gallega*, *Diario Ferrolano*, *El Noroeste*). En 1907 es va traslladar a Madrid, on va escriure a *El Imparcial*, *ABC*, *El Liberal* i *Tribuna*. Paral·lelament, va començar amb èxit la seva carrera com a narrador (en 1926 va obtenir el Premi Nacional de Literatura). D'ideologia conservadora, durant la Guerra Civil va poder sortir de l'Espanya republicana gràcies als seus contactes a l'ambaixada holandesa. Membre de la Real Academia Española des de 1945, moltes de les seves obres van ser adaptades per al cinema.

FONTES DE ALBORNOZ HERNÁNDEZ, LUIS (Múrcia 1901-Barcelona 1970). Polític i periodista, va participar a la guerra del Marroc. Amic de José Antonio Primo de Rivera, va ser un dels fundadors de Falange a Barcelona, ciutat on va participar al fracassat aixecament militar del 19 de juliol de 1936. Després de la derrota dels revoltosos, es va amagar i va

participar a la Quinta Columna activa a la capital catalana. Al final de la guerra, va obtenir alguns càrrecs polítics —com el del diputat de la Diputació de Barcelona— i va col·laborar amb diferents diaris, entre els quals *La Vanguardia Española*.

FOXÁ TORROBA, AGUSTÍN DE (comte de Foxá i marquès d'Armendáriz) (Coslada 1903-Madrid 1959). Periodista i escriptor, en 1930 va començar la seva carrera diplomàtica a Romania i Bulgària. Col·laborador de diferents diaris i autor de llibres de poesia d'estil avantguardista, durant la Guerra Civil va marxar a Bucarest com a secretari de l'ambaixada republicana. Després d'alguns mesos de doble joc, es va incorporar a la zona nacionalista, on va escriure la seva obra més famosa, *Madrid de corte a checa* (1938). En 1959, poc abans de morir, va ser nomenat membre de la Real Academia Española.

FRANCÉS Y SÁNCHEZ-HEREDERO, JOSÉ (Madrid 1883-Arenys d'Empordà 1964). Narrador, periodista, traductor i crític artístic, va començar a escriure ja en la seva joventut. Brillant conferenciant, autor de relats curts i novel·les, col·laborador de revistes artístiques, a partir de 1923 fou secretari perpetu de la Real Academia de Bellas Artes. Després de la Guerra Civil, va evolucionar cap a posicions més conservadores i institucionals, i va rebre el Premi Nacional de Literatura en 1944.

GALINSOGA DE LA SERNA, LUIS MARTÍNEZ DE (Cartagena 1891-Madrid 1967). Periodista i polític, en 1936 va ser candidat a les eleccions generals pel partit Renovación Española, però no va ser elegit. Director del madrileny *ABC* del març al juliol de 1936, va arribar a la zona controlada pels rebels, i es va convertir en director de l'*ABC* de Sevilla. Al maig de 1939 fou nomenat per les autoritats franquistes (sobretot per intervenció de Serrano Suñer) director de *La Vanguardia Española*, en substitució de Manuel Aznar. Profundament anticatalanista i franquista convençut, va imposar el seu estil altisonant al diari, on comentà amb exaltació les victòries totalitàries a la primera etapa de la II Guerra Mundial. En 1959, els seus comentaris despectius sobre els catalans van donar lloc al conegut «cas Galinsoga», fins que, a començament de 1960, en va ser rellevat de la direcció. Als seus articles de *La Vanguardia Española* va fer servir també els pseudònims de «Siul» i «Luis de Cartagena».

GARCÍA FIGUERAS, TOMÁS (Jerez de la Frontera 1892-1981). Militar, va participar activament a la guerra del Marroc (1921-1926). Entre 1931 i 1936 treballa com a escriptor, historiador i periodista a Jerez. En 1936 comença a treballar amb el general Orgaz al Marroc, on va exercir dife-

rents càrrecs. Expert africanista (per aquesta raó, en 1940 va participar en l'organització de l'entrevista entre Franco i Hitler d'Hendaia), va ser alcalde de Jerez entre 1958 i 1966. Col·laborador de moltes publicacions espanyoles, va destacar per la seva àmplia producció bibliogràfica sobre temes marroquins. Als seus articles de *La Vanguardia Española* va fer servir també el pseudònim de «Vial de Morla».

GARCÍA SANCHIZ, FEDERICO (València 1887-Madrid 1964). Poeta, periodista i escriptor, va començar a col·laborar molt jove amb diaris i revistes de Madrid com ara *El Imparcial* i *Blanco y Negro*. Membre de la Real Academia, fou un destacat orador, conegut sobretot per ser l'inventor del gènere anomenat «xerrades».

GARRIGA ALEMANY, RAMON (Barcelona 1908-1994). Periodista, en 1938 va ser nomenat director del Servei Nacional de Premsa. Durant la II Guerra Mundial va ser corresponsal de *La Vanguardia Española* i agregat de premsa de l'ambaixada espanyola a Berlín, abans de traslladar-se a Argentina en 1951. Fou autor d'assajos de política internacional, especialment sobre la Guerra Civil i les relacions entre Hitler i Franco.

GARRIGA MASSÓ, JOAN (Barcelona 1871-1956). Advocat, dirigent de l'Institut Català de Sant Isidre, fou diputat liberal a Corts i senador de la Lliga Regionalista de 1916 a 1920 (en 1923 no va jurar el càrrec). Col·laborador de *La Vanguardia Española*, fou també vocal de la Cambra Oficial d'Indústria de Barcelona.

GIMÉNEZ CABALLERO, ERNESTO (Madrid 1899-1988). Ideòleg i polític, va col·laborar amb la *Revista de las Españas* des de la seva creació el 1926. En 1927 va ser un dels fundadors de *La Gaceta Literaria*, i es va convertir en un dels grans impulsors del moviment avantguardista a Espanya. Apropant-se cada vegada més a les posicions de la Itàlia mussoliniana, en 1931 va ser un dels signataris del manifest inicial de *La Conquista del Estado*, i en 1933 va participar a la fundació de Falange Española. Intel·lectual excèntric i brillant, va ser un dels principals ideòlegs d'extrema dreta de l'Espanya dels anys 30, encara que, en 1936, les seves posicions s'havien distanciat de les de José Antonio. Durant la Guerra Civil va ser un dels organitzadors de la propaganda dels nacionalistes; a partir de 1939, tot i els seus càrrecs dins del nou règim (conseller nacional del Movimiento, procurador a Corts), la seva influència va ràpidament disminuir. Agregat cultural i després ambaixador al Paraguai (1957-1969), va obtenir dues vegades el Premi Nacional de Literatura.

GIRÓN DE VELASCO, JOSÉ ANTONIO (Herrera de Pisuerga 1911-Fuengirola 1995). Polític, en 1934 va ser un dels fundadors de les JONS. Durant la Guerra Civil va lluitar a la serra de Guadarrama, comandant una centúria de Falange. Entre 1941 i 1957 fou ministre de Treball, i es convertí en un dels més destacats exponents de la «cara social» del franquisme. Cessat en 1957, a causa del creixent protagonisme dels tecnòcrates, es va dedicar als seus negocis a la Costa del Sol, sobretot a Fuengirola. Va recobrar cert protagonisme als darrers anys del règim, quan va ser un ferm defensor de la legitimitat franquista i un dels màxims exponents de l'anomenat «búnquer».

GONZÁLEZ OLIVEROS, WENCESLAO (Toro 1890-Madrid 1965). Filòsof i polític, fou governador civil de Jaén (1925) i governador del Banc Exterior d'Espanya (1929-1930). Exiliat a França durant la II República, i vocal del Tribunal de Responsabilitat Política, en 1939 va ser nomenat primer governador civil de Barcelona en substitució del règim especial d'ocupació. Feroçment anticatalanista, va dirigir l'acció política destinada a reespanyolitzar culturalment Catalunya. Als seus articles per *La Vanguardia Española* va signar també com a W. G. Oliveros.

GONZÁLEZ RUANO, CÉSAR (Madrid 1903-1963). Periodista i escriptor, va començar a escriure com a poeta ultraista als anys 20. Novel·lista, autor dramàtic i de biografies, va destacar sobretot per la seva àmplia producció periodística en molts diaris espanyols. Als anys 30, abans de la Guerra Civil, va ser corresponal des de Berlín i Roma.

GONZÁLEZ RUIZ, NICOLÁS (Mataró 1897-Madrid 1967). Escriptor, crític literari i periodista, va començar a escriure a *El Debate* en 1923. Home de profundes conviccions catòliques, va ser empresonat al començament de la Guerra Civil per les autoritats republicanes; en acabar-se el conflicte va passar a *Ya*, diari en què va treballar com a editorialista i crític literari fins a la seva mort.

GUAL I VILLALBÍ, PERE (Tarragona 1885-Barcelona 1968). Economista i polític, va ser professor de dret mercantil i catedràtic de política econòmica. Home ben relacionat amb la burgesia empresarial catalana, a partir de 1925 fou secretari del Foment del Treball Nacional. Des de la seva posició va jugar un paper important com a interlocutor entre el nou Estat franquista (en el qual va ser ministre sense cartera entre 1957 i 1965) i els industrials catalans. Va ser president de l'Ateneu Barcelonès entre 1952 i 1961.

GÜELL CHURRUCA, JOAN CLAUDI (marquès de Comillas, comte de Güell i comte de Ruiseñada) (Barcelona 1905-Tours 1958). Destacat membre de l'aristocràcia catalana, era fill del segon comte de Güell. Sostenidor dels nacionalistes durant la Guerra Civil, membre de la Diputació de Barcelona (1939-1942), fou un conegut empresari i va presidir, entre d'altres, el Banco Atlántico i la Compañía Transatlántica Española.

IBÁÑEZ FARRÁN, ALFONS (Barcelona 1906-1957). Polític barcelonès, actiu opositor del govern republicà. Després de la Guerra Civil, va ocupar diferents càrrecs públics, entre els quals el de regidor de l'Ajuntament de Barcelona des de 1951.

IBÁÑEZ MARTÍN, JOSÉ (Valbona 1891-Madrid 1969). Professor i polític, lligat a Acción Española, va ser col·laborador del general Primo de Rivera. President de la Diputació de Múrcia i diputat a Corts amb la CEDA, va donar suport al cop d'estat del 1936 des del principi, i s'ocupà de representar els interessos dels nacionalistes a l'Amèrica del Sud. Ministre d'Educació Nacional entre 1939 i 1951, es va dedicar a sotmetre l'ensenyament espanyol als interessos de l'Església i del nou règim. Fundador i primer president del Consell Superior d'Investigacions Científiques, fou procurador a Corts, president del Consell d'Estat i ambaixador a Portugal (1958-1969).

JOANIQUET EXTREMO, AURELI (Forcat 1895-Barcelona 1963). Jurisconsult, polític i periodista, va començar a treballar com a redactor a *El Noticiero Universal* i va ser designat secretari de l'Associació de la Premsa Diària. Conservador i monàrquic, va ser membre de la Peña Blanca i, en 1933, es va afiliar a Renovación Española. Després de la seva estada a Burgos durant la guerra, fou tinent d'alcalde i regidor de proveïments de Barcelona, sota l'alcaldia de Mateu i Pla, i conseller nacional de FET y de las JONS entre 1939 i 1943.

JUNOY I MUNS, JOSEP MARIA (Barcelona 1887-1955). Escriptor, periodista, crític literari i dibuixant, en la seva joventut va viure a París, on va entrar en contacte amb els ambients avantguardistes de l'època. Col·laborador de *La Publicitat* i de *La Veu de Catalunya*, va ser un dels fundadors d'*El Matí*. Després del seu apropament al catolicisme, va donar suport a la rebel·lió dels militars de 1936; acabada la guerra, va continuar col·laborant amb diferents periòdics catalans com ara *Destino*, *Solidaridad Nacional* i *La Vanguardia Española*.

LA ROSA BALL-LLOVERA, TRISTÁN (Barcelona 1915-Baltimore 1990). Periodista, va començar la seva trajectòria professional a *La Prensa*. Professor

de la Universitat de Barcelona i fundador de la revista *Leonardo*, fou corresponsal de *La Vanguardia Española* a París i Londres fins al 1976. Col·laborador de *Destino* i *Ya*, autor de destacats reportatges periodístics, en 1977 es va encarregar breument de la direcció del *Diario de Barcelona*, abans de dirigir *Tele/eXprés* fins al 1980 i, finalment, treballar a Televisió Espanyola (RTVE).

LAÍN ENTRALGO, PEDRO (Urrea de Gaén 1908-Madrid 2001). Metge, escriptor, ideòleg i un dels intel·lectuals més destacats del franquisme, fou director de l'Editora Nacional i, juntament amb Dionisio Ridruejo, fundador de la revista *Escorial* (1940). Catedràtic i després rector (1951-1956) de la Universitat de Madrid, membre de la Real Academia Española des del 1953 i director seu entre 1982 i 1987, fou autor d'una àmplia obra d'història de la medicina i de diferents assaigs sobre història, filosofia i cultura.

LLAVE VALARINO, JOAQUÍN DE LA (Barcelona 1895-1974). Periodista, fou redactor de *La Vanguardia* (1933-1960). Després de la seva jubilació, es va convertir en director de la revista *Capricho* (1965-1969).

LUCA DE TENA BRUNET, TORCUATO (Madrid 1923-1999). Escriptor i periodista madrileny, nét del fundador d'ABC i fill de Juan Ignacio Luca de Tena (director del diari entre 1929 i 1936), fou corresponsal d'aquest diari a Londres durant la Segona Guerra Mundial. En 1952 es va convertir en director d'ABC, un càrrec que va haver d'abandonar l'any següent a causa dels freqüents contrastos amb el règim, i que va tornar a assumir entre 1962 i 1975. Monàrquic proper a Joan de Borbó i estretament lligat als anomenats «tecnòcrates», fou autor d'una àmplia producció literària i va guanyar el Premi Nacional de Literatura el 1955.

LUCIENTES RODRÍGUEZ, FRANCISCO (Madrid 1903-1961). Periodista, va començar a escriure a *La Nación*, i després col·laborà amb *El Sol* i *El Imparcial*. Corresponsal de *Ya* abans de la Guerra Civil, ho va tornar a ser en 1939, i més endavant va passar a l'agència EFE (1941-1947), per a la qual va enviar els seus articles des de Nova York. Director d'*Informaciones* (1947-1952), va tornar als Estats Units com a corresponsal de la premsa del Movimiento.

MACHADO RUIZ, MANUEL (Sevilla 1874-Madrid 1947). Poeta, germà d'Antonio Machado, fou un dels més importants exponents del Modernisme a Espanya. La seva destacada trajectòria com a autor (de poesies i obres teatrals, de vegades juntament amb el seu germà) el va portar a dirigir

l'Hemeroteca i Museu Municipal de Madrid. A Burgos, al començament de la Guerra Civil, va donar suport a l'aixecament franquista i, en 1938, fou elegit membre de la Real Academia Española.

MALUQUER Y MALUQUER, ALBERTO (? 1894-Póvoa de Varzim 1966). Periodista i escriptor esportiu, va ser secretari del FC Barcelona durant vint anys. Fundador i primer secretari de la Federació Catalana d'Atletisme, i fundador de la revista setmanal *Vida Deportiva*, fou president de l'Associació de Cotxes Veterans. Va morir a Portugal durant una etapa de la volta a la península Ibèrica que realitzava amb un cotxe d'època.

MARQUINA ANGULO, EDUARD (Barcelona 1879-Nova York 1946). Escriptor, poeta i periodista, un dels autors més destacats del teatre espanyol dels primers anys del segle XX. Literat prolífic, conegut sobretot per la seva producció de drames històrics (entre els quals cal destacar *La hija del Cid* i *En Flandes se ha puesto el sol*), fou autor de la primera lletra de l'himne oficial espanyol per encàrrec d'Alfons XIII. Membre de la Real Academia Española des del 1930, va col·laborar amb els nacionalistes durant la Guerra Civil i, després de 1939, va exercir alguns càrrecs diplomàtics a l'estranger.

MARTÍNEZ TOMÁS, ANTONIO (La Unión 1899-Barcelona 1989). Periodista, va ingressar a *La Vanguardia* l'any 1923 com a redactor. Encarregat de l'obertura d'una redacció del diari a Madrid, durant la Guerra Civil es passà al bàndol nacionalista. Després de la guerra, es reincorporà al diari com a redactor en cap, i es convertí en l'home de confiança dels Godó dins de la redacció i en una peça clau per a la depuració dels periodistes. Corresponsal a Portugal, Itàlia i França, fou enviat especial a l'Orient Mitjà i president de l'Associació de la Premsa de Barcelona entre 1959 i 1971.

MASOLIVER Y MARTÍNEZ DE ORIA, JUAN RAMÓN (Saragossa 1910-Barcelona 1997). Periodista, escriptor, traductor i crític artístic i literari, relacionat en la seva joventut amb els primers avantguardistes catalans i amb intel·lectuals surrealistes com Dalí i Buñuel, va fundar la revista *Hélix* (1929). Traslladat a Gènova i a París als anys trenta, durant la Guerra Civil va treballar en la Delegació Nacional de Premsa i Propaganda. Col·laborador de *Destino*, va ser corresponsal de *La Vanguardia Española*, diari per al qual va continuar exercint com a crític artístic fins a la seva mort.

MATEU I PLA, MIQUEL (Barcelona 1898-1972). Industrial financer i polític català, nebot de l'arquebisbe de Toledo, vinculat a la indústria dels metalls (i per això anomenat «Mateu dels Ferros»), va tenir interessos en

moltes empreses al llarg de la seva vida. Va participar a la Guerra Civil al bàndol nacionalista, on es va convertir en un dels homes de confiança de Franco: per aquesta raó, el mateix dictador el va nomenar alcalde de Barcelona (1939-1945). Ambaixador a París (1945-1947) i procurador a Corts, fou un organitzador hàbil i escrupolós que va eliminar tot rastre de catalanitat de la ciutat durant la seva etapa com a alcalde.

MIGUEL MARTÍN, ANTONIO DE (Madrid 1894-1979). Estadístic i economista, va ocupar diferents càrrecs relacionats amb les seves especialitzacions, entre els quals destaquen el d'inspector general de l'Institut Nacional d'Estadístiques, conseller d'economia nacional i director general de comerç i política aranzelària (1940-1943), a més de ser membre de l'Institut Internacional d'Estadística. Així mateix, va destacar per la seva feina periodística com a editorialista de diferents diaris (entre els quals *La Vanguardia*) i com a director del madrileny *Informaciones*.

MILLÀS VALLICROSA, JOSEP MARIA (Santa Coloma de Farners 1897-Barcelona 1970). Hebraïsta i arabista, considerat un dels fundadors de la història de la ciència a Espanya, professor d'àrab i hebreu a la Universitat de Barcelona des del 1932, va ser un dels màxims experts en poesia hebrea i història de la ciència àrab sobretot a l'Espanya musulmana.

MONTAGUT ROCA, JOSEP (Móra d'Ebre ?-Barcelona 1956). Canonge de la catedral de Barcelona i capellà de la Jefatura Nacional del Movimiento, provinent del tradicionalisme més integrista, es va afiliar a Falange després de conèixer personalment José Antonio Primo de Rivera. Autor de diversos llibres i prolífic col·laborador de *La Vanguardia*, en els seus escrits va ser un dels més violents crítics del catalanisme i la llengua catalana. El gener de 1940 va entrar a formar part de la comissió encarregada de la depuració del magisteri a la província de Barcelona com a membre proposat per Falange.

MONTES DOMÍNGUEZ, EUGENIO (Vigo 1900-Madrid 1982). Escriptor i periodista, autor d'obres tant en gallec com en castellà, a l'inici de la seva trajectòria literària es va decantar cap a l'ultraisme, col·laborant amb poesies seves a la revista gallega *Nós*. Des dels anys trenta, en canvi, es va dedicar quasi exclusivament al periodisme, treballant com a corresponsal en diferents ciutats d'Europa per a *ABC* i *El Debate*. En 1932 va entrar en Acció Espanyola i en 1933 va ser un dels fundadors de Falange; amb els seus articles va contribuir a la difusió de l'ideari falangista a Espanya. Després de la Guerra Civil, va continuar la seva col·laboració en molts diaris, com ara *ABC*, *Arriba* i *La Vanguardia Española*.

MORAGAS ROGER, VALENTÍ DE (Barcelona 1902-1970). Escriptor i periodista, conegut autor d'aforismes, crític teatral del *Diario de Barcelona*, redactor del *Noticiero Universal* i col·laborador de Ràdio Barcelona, va dirigir algunes obres enciclopèdiques. Fundador del primer teatre de cambra d'Espanya, va escriure obres dramàtiques, novel·les, llibres de viatges i assaigs tant en castellà com en català.

MORENO CALDERÓN, FERNANDO (San Juan de Puerto Rico 1886-Madrid 1967). Militar, coronel de l'Estat Major de l'exèrcit. Després de la seva experiència al Marroc (1909-1915), es va afiliar a la UME i va convertir-se en persona de confiança del general Mola. Vocal de la Junta de Defensa Nacional de Burgos, en 1946 fou nomenat governador de Madrid.

NADAL I GAYA, SANTIAGO (Lleida 1909-Barcelona 1974). Periodista, va ser un dels fundadors del grup monàrquic Peña Blanca. Perseguit al començament de la Guerra Civil, va fugir a Itàlia, per tornar després a la zona nacional i encarregar-se de la direcció dels diaris *El Correo Español-El Pueblo Vasco* i *Nueva Rioja*. Després de la guerra fou redactor d'estranger de *La Vanguardia Española* i de *Destino*, i mantingué unes posicions més aliadòfiles que els seus col·legues; un article seu publicat a *Destino* l'any 1944 («Verona y Argel») li va costar la presó per ordre del governador de Barcelona. Després de la II Guerra Mundial, va donar suport als monàrquics, i va defensar la integració europea. Col·laborador d'*ABC*, i sotsdirector de *La Vanguardia Española* fins a la seva mort, fou president de l'Associació de Premsa de Barcelona entre 1971 i 1974.

OLÓNDRIZ AQUERRETA, FRANCISCO JAVIER (Fitero 1893-Barcelona 1968). Periodista, vinculat a l'Editorial Catòlica, va treballar a *El Debate* i *Ya*, i fou director de l'agència Logos abans de 1936. Després de la Guerra Civil es traslladà a Barcelona, on començà la seva col·laboració amb *La Vanguardia Española* i on treballà com a jurista.

D'ORS I ROVIRA, EUGENI (Barcelona 1881-Vilanova i la Geltrú 1954). Escriptor, filòsof, periodista i crític artístic, fou un dels intel·lectuals catalans més destacats del segle XX. Principal impulsor del Noucentisme, el 1906 va començar a publicar les seves «Gloses» a *La Veu de Catalunya* (amb el pseudònim de Xènius). Secretari de l'Institut d'Estudis Catalans (1911), director d'Instrucció Pública de la Mancomunitat de Catalunya (1917-1920), es va veure forçat a abandonar el càrrec per traslladar-se a Madrid, on va continuar la publicació de les gloses a *ABC*. En 1927 va entrar a la Real Academia Española i es va traslladar a París. Allí, en 1936, el va sorprendre l'aixecament nacionalista, al qual va donar suport

gairebé immediatament. Creador de l'Institut d'Espanya, i cap de la Jefatura Nacional de Bellas Artes, després de la Guerra Civil va col·laborar amb *La Vanguardia Española* i es va convertir en un dels intel·lectuals més prestigiosos al servei de Franco.

PEMÁN Y PEMARTÍN, JOSÉ MARÍA (Cadis 1897-1981). Escriptor i polític, als anys vint va començar la seva carrera literària amb composicions poètiques de temàtica andalusa. Conservador, va donar suport a la dictadura de Primo de Rivera i es va convertir en un dels personatges més influents a la seva ciutat. A partir dels anys trenta va dedicar-se al periodisme polític, col·laborant amb *ABC*; en 1933 va ser un dels fundadors de Renovación Española. Elegit diputat en 1933 com a monàrquic independent, es va comprometre immediatament i incondicionalment amb l'aixecament nacionalista. El mateix 1936 entrà a formar part de la Real Academia (de la qual fou director entre 1939 i 1940 i entre 1944 i 1947); va donar un actiu suport a la causa franquista amb discursos, articles i conferències. Durant l'etapa franquista, mentre defensava sempre més obertament la restauració de la monarquia amb Joan de Borbó, va continuar amb èxit la seva carrera literària (amb assaigs, obres de teatre, narrativa, poesia i guions de cine).

PÉREZ AGUDO, EDUARDO (Madrid 1891-Barcelona 1967). Catedràtic de Geografia i després d'Història Contemporània a la Universitat de Barcelona. Especialitzat en la història d'Amèrica Llatina i col·laborador de *La Vanguardia Española* en temes de geografia i història, es va caracteritzar pels seus plantejaments molt tradicionals i pel seu suport a la depuració franquista de la Universitat després de 1939.

PÉREZ GONZÁLEZ, BLAS (Santa Cruz de La Palma 1898-Madrid 1978). Advocat, catedràtic i jurista. Degà de la Facultat de Dret de la Universitat de Barcelona, fou depositat en 1931 per la seva ideologia conservadora. En 1936 va salvar-se de la condemna a mort escapant a la zona nacionalista, on va ser nomenat president del Tribunal Suprem i delegat nacional de justícia i dret de Falange. Membre de la junta política de Falange, fou ministre de Governació entre 1942 i 1957.

PI I SUNYER, JOSEP MARIA (San Nicolás de los Arroyos 1889-Barcelona 1984). Advocat i jurista, cosí de Carles Pi i Sunyer, després de participar en la fundació d'Acció Catalana, durant la II República va ser secretari de l'Ajuntament de Barcelona. Durant la Guerra Civil va fugir a París; quan va tornar a Catalunya, les autoritats franquistes el van depurar. Obtinguda una càtedra de Dret Administratiu, va ser president del Col·legi

d'Advocats i de l'Institut d'Estudis Nord-americans (1951), i en 1982 va rebre la Creu de Sant Jordi.

PLA I CASADEVALL, JOSEP (Palafrugell 1897-Llofriu 1981). Escriptor i periodista, un dels autors més importants de la prosa catalana del segle XX, va començar la seva trajectòria periodística el 1919, primer a *Les Notícies* i després a *La Publicitat*, fent de corresponsal en diferents ciutats europees. En 1921 fou elegit diputat a la Mancomunitat de Catalunya per la Lliga Regionalista. Després de tres anys d'exili, va tornar a Espanya el 1927, i començà la seva col·laboració amb *La Veu de Catalunya* (per a la qual va ser cronista a Madrid durant la República) i amb Francesc Cambó. Al setembre de 1936 va abandonar Catalunya, va viatjar a Itàlia i a França, i va entrar després al territori franquista. En 1939 va tornar a Barcelona amb les tropes nacionalistes i va esdevenir sotsdirector de *La Vanguardia Española* fins a l'abril; manifestà en els primers moments suport al govern de Franco. Durant els primers anys del règim, va escriure en castellà (començant la seva etapa com a col·laborador de *Destino*) i va tornar al català a partir de 1947. Als anys cinquanta, va dedicar-se a la redacció de les seves *Obres Completes*, que van arribar a vint-i-nou volums i van ser fonamentals en la modernització de la llengua catalana. Als seus articles per a *La Vanguardia Española* va fer servir el pseudònim «X. X».

POMBO ANGULO, MANUEL (Santander 1912-Madrid 1995). Metge, periodista i escriptor, va debutar en el periodisme a *Ya*, del qual va arribar a ser sotsdirector. Durant la II Guerra Mundial va treballar com a corresponsal a Alemanya per al mateix *Ya* i per a *La Vanguardia Española*. En 1945 va publicar la seva primera novel·la, i en 1950 va aconseguir el Premi Nacional de Literatura. Autor de poesies i obres teatrals, va ser també guionista de televisió.

RIDRUEJO, DIONISIO (El Burgo de Osma 1912-Madrid 1975). Escriptor i polític, afiliat a Falange des de 1933, durant la Guerra Civil va ser director general de propaganda del bàndol nacionalista. Un dels intel·lectuals més destacats del franquisme i poeta important, va fundar, juntament amb Pedro Laín Entralgo, la revista *Escorial* el 1940, abans de marxar a Rússia com a voluntari de la División Azul en 1941. Al seu retorn, criticà el règim pel seu conservadorisme, trencà amb el franquisme i abandonà tots els seus càrrecs públics. Als anys cinquanta, no va estalviar esforços per liberalitzar el règim, i va ser empresonat en diferents ocasions. Després de participar a l'anomenat «contuberni de Munic» de 1962, es va exiliar a París dos anys; al seu retorn, continuà oposant-se al franquisme i fundà en 1974 la Unió Social Demòcrata Espanyola.

RODRÍGUEZ CODOLÀ, MANEL (Barcelona 1872-1946). Periodista i crític d'art, va començar la seva trajectòria artística ingressant a l'Acadèmia de Belles Arts de Sant Jordi el 1902, de la qual fou secretari entre 1903 i 1946. Crític artístic de *La Vanguardia* des de 1897, fou codirector del diari en l'etapa dels «quatre directors» (1901-1916) i fundador de la revista *Museum*.

ROS CEBRIÁN, FÉLIX (Barcelona 1912-Istanbul 1974). Poeta, escriptor i periodista, falangista, durant la Guerra Civil va ser detingut en una txeca de Barcelona. Tertulià de la Ballena Alegre i crític artístic de *La Vanguardia Española*, va fundar l'Editorial Tartessos.

SÁENZ GUERRERO, HORACIO (Logronyo 1921-Dénia 1999). Periodista, va entrar a *La Vanguardia Española* el 1942. A més de col·laborar amb *Destino* i Radio Nacional de España i de les seves correspondències per a *The New York Times*, va desenvolupar tota la seva carrera periodística dins del diari barceloní: crític literari i teatral, redactor en cap de notícies nacionals, editorialista i sotsdirector (1961). El 1969 va esdevenir director, un càrrec que va exercir fins al 1983; posteriorment, va continuar la seva col·laboració amb articles i editorials. El 1978 va retirar l'adjectiu «espanyola» de la capçalera del diari.

SALA I ARGEMÍ, ALFONS (Terrassa 1863-Barcelona 1945). Industrial, advocat i polític, director d'empreses tèxtils, membre de la comissió organitzadora de la Caixa de Pensions, va ser diputat a Corts entre 1893 i 1906 i entre 1910 i 1922; fou nomenat senador vitalici el 1923, sempre com a representant del Partit Liberal. Monàrquic, anticatalanista, conservador, aglutinador del moviment conegut com «salisme», el 1918 va crear la Unió Monàrquica Nacional (per oposar-se a l'autonomisme català). Col·laborador de Primo de Rivera, el 1925 fou nomenat president de la Mancomunitat de Catalunya, que es va encarregar de desmantellar. Inactiu durant la II República, al començament de la Guerra Civil va passar a Burgos, per tornar a Terrassa el 1939.

SANTA MARINA, LUYS (Luis Gutiérrez Santamarina) (Colindres 1898-Barcelona 1980). Periodista, poeta i escriptor, fundador de la revista *Azor*, es va afiliar a Falange el 1935. El 18 de juliol, va participar al fracassat aixecament a la caserna de Pedralbes. Detingut i condemnat a mort tres vegades durant la Guerra Civil per les autoritats republicanes, va aconseguir evadir-se de la presó de València el 1939. En la postguerra fou director durant més de vint anys de *Solidaridad Nacional* i president de l'Ateneu Barcelonès.

SANZ-ORRIO Y SANZ, FERMÍN (Pamplona 1901-Madrid 1998). Polític i sindicalista, procedent del carlisme, es va incorporar a Falange abans de la guerra, en la qual va lluitar en l'exèrcit franquista. Després del conflicte va ser delegat de sindicats a Navarra, Barcelona i Madrid, governador civil de Guipúscoa i Cadis i delegat nacional de sindicats (1941-1951). Ministre del Treball entre 1957 i 1962, posteriorment fou ambaixador a Pakistan, Filipines i Xina.

SASSONE SUÁREZ, FELIPE (Lima 1884-Madrid 1959). Escriptor i periodista peruà d'origen italià. Traslladat a Europa en la joventut, va freqüentar els cercles intel·lectuals francesos i italians, abans d'establir-se definitivament a Madrid. Col·laborador de diferents diaris (sobretot *ABC*, del qual va ser corresponsal a Itàlia al començament de la II Guerra Mundial) i revistes, destacat orador, fou autor de novel·les, poesies i sobretot obres de teatre, que representava en la companyia teatral que va fundar amb la seva dona (l'actriu Maria Palou).

SENTÍS I ANFRUNS, CARLES (Barcelona 1911). Periodista i polític, va començar la seva carrera a *La Publicitat* i *La Veu de Catalunya*. Secretari de Martí Esteve (conseller de Finances de la Generalitat), després de l'octubre de 1934 es va apropar a la Lliga de Cambó. Arran de la Guerra Civil marxà a Itàlia, per tornar a Catalunya amb la victòria dels franquistes. Corresponsal per a *ABC* i *La Vanguardia Española* durant la II Guerra Mundial (als Estats Units i a Àfrica), va seguir l'alliberament dels camps nazis, les primeres etapes de l'ONU i el judici de Nuremberg. Director d'EFE (1963), de *Tele/Exprés* (1966) i de Ràdio Barcelona (1972), el 1977 i 1979 va ser elegit diputat a Corts per UCD. Defensor del restabliment de la Generalitat de Catalunya, fautor del retorn de Tarradellas, premiat amb la Creu de Sant Jordi, el Premi Nacional de Periodisme i la Legió d'Honor francesa, continua col·laborant amb *La Vanguardia* i *Avui*.

SERRANO SUÑER, RAMÓN (Cartagena 1901-Madrid 2003). Advocat i polític, cunyat de Francisco Franco i protagonista dels primers anys de la dictadura. Amic de José Antonio i diputat a Corts per la CEDA el 1933, va participar en la conspiració contra la República. Després del fracàs de l'aixecament de Madrid, va evadir-se de la zona republicana i va passar al territori controlat pels rebels. El 1937 va ser el principal artífex del decret d'unificació i va ser nomenat president de la junta política. En 1938 va aconseguir la cartera d'Interior (després Governació) i esdevingué el personatge més poderós —després de Franco— entre els nacionalistes. Promotor de la llei de premsa, del Fuero del Trabajo i de l'agència EFE, va ser el principal defensor de la transformació de l'Estat espanyol en un

sentit totalitari i feixista. Nomenat ministre d'Afers Estrangers el 1940 i fautor d'una intervenció en la guerra mundial al costat de les potències de l'Eix, la seva concentració de poders li va garantir la creixent oposició d'influents sectors del règim: el 1941, el seu intent d'augmentar els poders de Falange va fracassar i va començar el seu declivi polític. Tot i haver promogut la creació de la División Azul, els contrastos interns del règim van portar a la seva caiguda després dels fets de Begoña (1942).

SEVILLANO, JUSTO (Manuel Sánchez del Arco) (Fuentes de Andalucía 1896-Madrid 1957). Periodista andalús, fou director d'*El Noticiero Sevillano* i redactor d'*ABC* a Sevilla. Durant la Guerra Civil va seguir les tropes nacionalistes en el seu avanç dins el territori republicà com a cronista bèl·lic, i publicà després de la guerra llibres sobre el conflicte (*Horas y figuras de la guerra en España*, 1939). Després de 1939 es va traslladar a la redacció madrilenya del diari, on treballà com a crític taurí (amb el pseudònim «Giraldillo») i realitzà reportatges sobre la situació africana.

SOLCHAGA ZALA, JOSÉ (Munaiain de la Solana 1881-Sant Sebastià 1953). Militar catòlic i carlí, va participar a la guerra del Marroc fins a 1914. En 1934 va comandar una de les columnes que van esclafar la revolució a Astúries. En 1936 va ser un dels protagonistes de l'aixecament militar de Pamplona, i després va participar durant la guerra en les campanyes de Sant Sebastià, Aragó i Catalunya. En 1943 va signar —juntament amb altres militars— el document que demanava a Franco la restauració de la monarquia. Capità general de Valladolid, en 1945 va ocupar aquest càrrec a Barcelona.

TALLADA I PAULÍ, JOSEP MARIA (Barcelona 1884-1946). Economista i polític, llicenciat en Dret i Enginyeria Industrial, durant la II República fou diputat al Parlament de Catalunya per la Lliga Regionalista. Professor de Dret i Ciències Econòmiques a la Universitat de Barcelona, durant la guerra es va refugiar a la zona nacionalista, on va impartir classes a la Universitat de Salamanca. Director del Banco de Vizcaya, va ser un dels principals fautors del taylorisme i es va interessar sobretot per la història econòmica.

TOMÁS LÓPEZ, MARIANO (Hellín 1890-Madrid 1957). Poeta, novel·lista i periodista, en 1922 es va traslladar a Madrid per treballar com a cap de redacció de l'*Índice Cultural Español*. Seguidament, va començar la seva col·laboració en diaris com ara *ABC* i revistes com ara *Blanco y Negro*, mentre obtenia cert èxit amb les seves novel·les sentimentals. Afluiat al Bloque Nacional abans de la Guerra Civil, va ser detingut al comença-

ment del conflicte. Després de fugir de Madrid, va treballar a la zona nacionalista en la Delegació Nacional de Premsa i Propaganda (1937); a la fi del conflicte, va continuar fent poesies i novel·les.

VALDEAVELLANO Y ARCIMÍS, LUIS GARCÍA DE (Madrid 1904-1985). Historiador, especialitzat en història del dret i història de les institucions medievals, va apropar-se a la història gràcies al contacte amb Claudio Sánchez Albornoz, i des de 1928 va formar part del Centro de Estudios Históricos. Catedràtic de la Universitat de Barcelona i de la Universitat de Madrid, fou elegit membre de la Real Academia de Historia (1960).

VALLS I TABERNER, FERRAN (Barcelona 1888-1942). Advocat, polític i historiador, membre de la Lliga Regionalista des de 1907, va col·laborar amb l'Institut d'Estudis Catalans. Director de l'Arxiu de la Corona d'Aragó i la Biblioteca Universitària, membre de l'Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona, en 1924 va ser empresonat per la seva oposició a la política anticaltalana de Primo de Rivera. Diputat al Parlament de Catalunya (1932) i a Corts (1935), va adoptar una posició hostil al catalanisme durant la II República, i durant la Guerra Civil es va refugiar a Roma i després a Burgos. Aquí es va posar al servei de la propaganda franquista. En 1939, quan tornà a Barcelona, es va convertir en una peça clau del nou règim en el terreny cultural. Va obtenir una càtedra a la Universitat de Barcelona i es va dedicar a atacar el catalanisme des de *La Vanguardia Española*.

VIGÓN SUERODÍAZ, JORGE (Colunga 1893-Madrid 1978). Militar, polític i intel·lectual, va participar a la guerra del Marroc. Catòlic i monàrquic, membre de la Unión Militar Española i d'Acción Española, va participar en la conspiració contra la República i a la Guerra Civil (a l'exèrcit del nord). Escriptor prolífic, guardonat amb el Premi Nacional de Periodisme (1949) i el de Literatura (1950), entre 1957 i 1965 fou ministre d'Obres Públiques, on destacà per la seva feina modernitzadora de les infraestructures espanyoles.

VILANOVA I MONTIU, XAVIER (Barcelona 1902-París 1965). Metge dermatòleg, es va llicenciar per la Universitat de Barcelona l'any 1923. Després d'haver completat la seva formació a l'estranger i a Madrid, va refugiar-se a Colòmbia durant la Guerra Civil. Reconegut especialista internacional, va ser autor de molts assaigs sobre dermatologia.

ZANNI, URBANO FERNÁNDEZ (Valladolid 1881-Barcelona 1961). Periodista i crític musical, es va traslladar a Barcelona el 1899, on va ser un dels

fundadors de l'Associació de la Premsa. El 1926 va començar a col·laborar amb *La Vanguardia*, on va exercir de crític musical fins a la seva mort, compaginant aquest encàrrec amb la seva feina de funcionari del Banc d'Espanya.

ZÚÑIGA IZQUIERDO, ÁNGEL (Atarrabia 1911-el Prat de Llobregat 1994). Periodista i escriptor, va començar a escriure el 1931 a *El Mundo Deportivo*, col·laborant després amb *El Noticiero Universal* com a crític de cinema. En 1946 va treballar a *La Vanguardia Española* com a enviat especial a Nova York (1955-1981, també per a *Destino* i *ABC*). Autor de molts llibres i viatger infatigable, gran coneixedor de l'ambient de Hollywood, fou autor de novel·les, obres de teatre i biografies.

Rafael Aracil
Antoni Segura
Joan Villarroya

Les dificultats de la dictadura de Franco
a les acaballes de la primavera de 1945.
Els «Boletines de Información. Secreto».
Estat Major de la 41 divisió
de la Capitania General de Catalunya

La derrota de Hitler a la Segona Guerra Mundial va donar pas a la denominada «nit negra del franquisme» davant la incertesa de quina cosa farien els aliats amb un règim que no podia ocultar les seves complicitats amb el feixisme que acabava d'ésser vençut. Les inquietuds en les altes esferes del règim s'havien iniciat ja la tardor del 1943 quan el curs de la guerra deixà de ser favorable a Alemanya. El juny de 1944, les inquietuds s'incrementaren quan el desembarcament anglonord-americà a Normandia i la invasió de la Provença per les tropes aliades que operaven des d'Itàlia, juntament amb la gran ofensiva que havia iniciat l'Exèrcit Roig al front oriental aquell mateix mes de juny, capgiraren definitivament el curs de la Segona Guerra Mundial. El 25 d'agost, les tropes del general Philippe Leclerc, que incloïa combatents republicans espanyols, entraven a París, on la resistència s'havia sollevat uns dies abans. L'estiu de 1944, la ràpida ofensiva aliada, l'alliberament de França i, al front oriental, la destrucció del Grup d'Exèrcit Centre Alemany i l'arribada de l'Exèrcit Roig a les portes de Varsòvia (31 de juliol), posaven de manifest que la guerra a Europa s'acabava i que la derrota de l'Alemanya nazi era qüestió de temps però inevitable.

Certament, no eren bones notícies per al govern de Franco, que tenia raons per témer que els aliats intentarien enderrocar una dictadura que mantenia tota mena de complicitats ideològiques i polítiques amb els règims de Hitler i Mussolini. Una dictadura que, a més, s'havia iniciat amb un cop d'estat contra el govern legítim i que havia desembocat en

una llarga i cruenta guerra civil on l'ajuda militar alemanya i italiana —i la criminal política de no-intervenció francobritànica— fou decisiva en la victòria de l'exèrcit franquista. Contràriament, l'exili republicà veia amb esperança l'avenç aliat i confiava que, efectivament, un cop acabada la guerra europea, es procediria a acabar amb la dictadura de Franco.

Els mesos que van des de l'estiu de 1944 fins a mitjan 1946 foren de certa i decreixent incertesa per a la dictadura franquista. D'una banda, les grans potències aprovaven a la Conferència de Jalta (febrer de 1945) celebrar eleccions democràtiques en tots els països alliberats; a proposta de Mèxic, el règim franquista era explícitament condemnat per l'Assemblea General de Nacions Unides i se l'excloïa de formar part del nou organisme internacional; poc després, les grans potències reunides a Potsdam (17 de juliol-2 d'agost de 1945) ratificaven la resolució de la Conferència fundacional de Nacions Unides; i la mort del president Franklin D. Roosevelt i la seva substitució per Harry S. Truman, poc donat a establir cap mena de complicitat amb la dictadura franquista, tampoc no eren motius de satisfacció per al règim de Franco. D'altra banda, el temps i la imminent guerra freda jugaven a favor del dictador. Ja s'havia avançat Winston Churchill en un discurs a la Cambra dels Comuns el 24 de maig de 1944, on havia agraït a Franco la seva neutralitat durant la guerra i havia manifestat que «els problemes polítics interns dels espanyols eren una qüestió dels mateixos espanyols». Paral·lelament, l'ambaixador dels Estats Units a Madrid, Carlton Hayes, garantia a Franco que Roosevelt no intervindria mai en els assumptes interns d'Espanya. També el nou ministre d'Afers Estrangers britànic, el laborista Ernest Bevin, manifestà en el seu primer discurs davant de la Cambra dels Comuns el 20 d'agost de 1945 que «la qüestió del règim a Espanya té que decidir-la el poble espanyol». Aquesta declaració no era, evidentment, una invitació a celebrar eleccions democràtiques, sinó a no immiscir-se en els assumptes interns d'Espanya, la qual cosa equivalia, com ja havien fet Churchill i Hayes, a donar un aval a la dictadura. Poc importava, doncs, el bloqueig internacional impulsat per França la primavera de 1946 i la reafirmació de l'Assemblea de Nacions Unides (desembre de 1946) d'excloure l'Espanya feixista de tots els organismes internacionals. El bloqueig fou impulsat per França arran de l'execució el 21 de febrer de 1946 del dirigent comunista Cristino García, que havia entrat clandestinament a Espanya per participar en la lluita contra la dictadura. García era un heroi de la resistència francesa que havia entrat a París amb les primeres tropes. La sanció en forma de bloqueig es feia inevitable per a París, que tanmateix tampoc no semblava disposat a forçar la situació. De fet, De Gaulle i el ministre d'Afers Estrangers Georges Bidault eren partidaris de mantenir relacions de no-hostilitat amb l'Espanya de Franco. Així, el Regne Unit

i els Estats Units s'afegiren a la iniciativa francesa de marginalitzar Espanya mitjançant un bloqueig internacional, però en la declaració conjunta (4 de març de 1946) s'advertia que «no hi ha cap intenció d'intervenir en els assumptes interns d'Espanya. Són els espanyols els que han de forjar-se a la llarga el seu propi destí.»¹ Era molt més del que podia esperar Franco deu mesos després de finalitzada la guerra a Europa; una guerra en què les seves simpaties per les potències de l'Eix havien estat més que evidents, com evident havia estat l'ajuda militar italiana i alemanya perquè Franco guanyés la Guerra Civil i sotmetés Espanya a una fèrria dictadura on la repressió anorreava qualsevol intent de l'oposició per retornar a un règim democràtic. A partir de la primavera de 1946, a pesar del bloqueig, Franco sabia que les grans potències occidentals no farien res per acabar amb el seu règim. Tenien una guerra més sorda, que no es dirimia amb les armes a camp obert però que duraria més de quatre dècades, la Guerra Freda. En aquesta guerra, el ferotge anticomunisme de Franco era, sens dubte, un valor a l'alça. El dictador podia dormir tranquil: el seu règim no seria enderrocat per una intervenció estrangera, i de l'oposició interior ja se n'ocupava ell mitjançant una brutal repressió.

L'exili i el govern republicà, malgrat les divisions i les picabaralles polítiques, van pecar en conjunt d'ingenuïtat davant les continuades condemnes del règim de Franco (Nacions Unides, Jalta, Potsdam...) i durant els mesos posteriors a l'alliberament de França —i àdhuc un cop acabada la Segona Guerra Mundial— van viure amb l'esperança que una acció militar exterior dels aliats posaria fi a la dictadura. Però l'ombra d'una república espanyola aliada de Moscou no entusiasmava gens París, Londres i Washington. I aquesta era la impressió que havien deixat els darrers mesos de la Guerra Civil, quan el govern de Negrín, aïllat per la política de no-intervenció, no pogué recórrer, i encara limitadament perquè la frontera francesa va romandre tancada fins a la batalla de l'Ebre, a cap altra ajuda militar exterior (compra d'armament) que no fos la de la Unió Soviètica. El cinisme de París i Londres en aquells mesos crucials de la Guerra Civil ha estat ben il·lustrat per Àngel Viñas, que també ha qüestionat durament i amb sòlids arguments la suposada simpatia de Negrín per l'URSS². Amb la política de no-intervenció, França i el Regne Unit van condemnar la República espanyola a no tenir altre proveïdor que Stalin i això, sens dubte, va donar certa preeminència al PCE en els mesos finals de la guerra. Aquesta situació va malmetre la relació dels

¹ P. PRESTON: *El gran manipulador. La mentira cotidiana de Franco*, Ediciones B, Barcelona: 2008, pp. 101, 191 i 214.

² Vegeu especialment el darrer volum de la seva trilogia sobre la II República i la Guerra Civil: Á. VIÑAS: *El honor de la República. Entre el acoso fascista, la hostilidad británica y la política de Stalin*, Crítica, Barcelona:2008.

comunistes amb la resta de forces republicanes que, sovint, els acusaven de ser els responsables del negatiu desenllaç de la Guerra Civil. Poc dies abans d'iniciar-se la Segona Guerra Mundial, el pacte Ribbentrop-Molotov (2 d'agost de 1939) encara afegí més dubtes sobre la credibilitat i la fiabilitat dels comunistes. La guerra s'inicià amb l'atac alemany contra Polònia (1 de setembre de 1939). Dies després (17 de setembre) l'URSS procedia a ocupar la Polònia oriental d'acord amb la clàusula secreta inclosa en el pacte subscrit pels dos ministres d'Afers Estrangers a final d'agost. La posició dels comunistes espanyols es féu insostenible, sobretot quan Alemanya atacà i ocupà França (maig de 1940) i els comunistes espanyols s'abstingueren o van viure amb fortes contradiccions la seva incorporació a la resistència francesa. Aquesta situació no va canviar fins que el juny de 1941 Alemanya atacava l'URSS i deixava en paper mullat el pacte Ribbentrop-Molotov. Però, potser, era ja massa tard per tancar les ferides que s'havien obert entre els comunistes i la resta de forces republicanes. De fet, les picabaralles s'arrossegaven des de la sortida d'Espanya i, àdhuc, es manifestaren, en forma d'enfrontament entre Prieto i Negrín, en les dues organitzacions creades per ajudar els exiliats. A mitjan 1944, les desavinences entre les forces republicanes no s'havien tancat i, de fet, republicans, socialistes i anarquistes no estaven disposats a incorporar els comunistes en els diferents projectes polítics que es portaven entre mans per intentar acabar amb la dictadura i restaurar el sistema de llibertats i que no exclouien, ni tan sols, una entesa amb els monàrquics de don Joan. La reinstauració de la monarquia podia ser l'aval per vèncer la desconfiança dels aliats sobre una possible república en l'òrbita de Moscou. Tanmateix, si en alguna cosa hi havia coincidència entre totes les forces republicanes era en la necessitat de convèncer els aliats perquè, un cop acabada la guerra, acabessin amb la dictadura franquista. Aquest havia estat també, en certa manera, l'objectiu de Juan Negrín i la seva consigna de «resistir es vencer», perquè, convençut de l'inevitable esclat de la guerra mundial, pensava que si subsistia un govern republicà espanyol en una engruna de territori espanyol aquell seria considerat un aliat més en la guerra contra el feixisme i, per tant, contra Franco.

Aquesta obsessió per reconquerir una part d'Espanya on reinstaurar el govern legítim i obligar així els aliats a acabar amb la dictadura niava també en alguns dirigents republicans després de l'alliberament de França. Tanmateix, eren conscients que no estaven en condicions militars de dur a la pràctica aquest projecte sense ajuda aliada. Només el PCE ho va creure viable, la qual cosa va donar lloc a la desafortunada invasió de la Vall d'Aran l'octubre de 1944.

L'estiu-tardor de 1944, tot un seguit de d'incursions guerrilleres pels Pirineus preludiaven la que seria l'aposta més arriscada i ambiciosa de

l'exili: l'ocupació de la Vall d'Aran. El 1941, el PCE, per fer front a l'aïllament que patia per part de la resta de forces republicanes a l'exili, havia fet una crida per formar la «Unidad Nacional», que havia de concretar-se en la creació de la «Unión Nacional Espanyola». La UNE va instar, amb molt poc èxit, la resta de forces republicanes a unir-se al nou organisme per constituir un govern d'unitat nacional. Amb una manca de realisme que fregava la ingenuïtat, Jesús Monzón, màxim dirigent del PCE des de novembre de 194, creia que es donaven les «condicions objectives» per reconquerir una part d'Espanya on s'instal·laria el govern republicà, la qual cosa provocaria una insurrecció general que obligaria els aliats a alliberar Espanya després d'haver acabat amb Hitler i Mussolini. Oblidava que si alguna cosa no desitjaven els aliats en aquells moments era una república espanyola sota una possible influència comunista, perquè ja s'albirava que l'enfrontament futur, en forma de combat ideològic i dissuasió militar, seria amb l'URSS. Però, sorprenentment, alguns membres del Buró Polític, escampats per mig món i sense a penes coneixement de la realitat interior, i les delegacions dels Comitès Centrals d'Espanya i França donaren suport a la proposta de Monzón. Es decidí que la incursió es faria per la Vall d'Aran, perquè garantia la retirada en cas de fracàs, atès que estava millor comunicat amb França que no pas amb Espanya. Milers de membres de l'Agrupación Guerrillera Espanyola (AGE), que sovint havien participat en la resistència francesa, començaren a concentrar-se prop de la frontera amb Espanya. En la seva majoria eren comunistes, però acudiren alguns anarquistes i socialistes malgrat que les seves organitzacions no donaven suport a la iniciativa. El 19 d'octubre de 1944, començava l'operació «Reconquista de España» i uns 500 guerrillers travessaven la frontera i ocupaven més d'una vintena de localitats de la Vall d'Aran i el Pallars. Només trobaren resistència a Viella (capital de la comarca) i desistiren d'ocupar-la. Ignoraven que a la ciutat es trobava el general Moscardó, heroi de l'Alcázar de Toledo, i que la seva captura hauria tingut un efecte propagandístic notable. Passat el factor sorpresa inicial, el règim de Franco reaccionà i envià uns 40.000 soldats, que s'afegiren a les forces que ja hi havia a la zona. La població de la vall no donà suport a l'ocupació, ja que mai no havien sentit parlar de la UNE i entre els guerrillers no hi havia a penes gent de la comarca. La manca d'enllaços i punts de suport logístic i de coordinació; el desconeixement del terreny i la ràpida reacció de l'exèrcit franquista avortaren una operació que, malgrat la seva ambició i envergadura, estava condemnada al fracàs. Santiago Carrillo, que es desplaçà des del nord d'Àfrica fins a Tolosa, donà l'ordre de retirar-se, la qual cosa es va fer entre els dies 27 i 28 d'octubre. L'ocupació havia durat menys de deu dies i se saldà (incloent-hi les operacions de distracció dutes a

terme en altres valls pirinenques) amb dos-cents morts i gairebé vuit-cents presoners, molts dels quals foren executats. Alguns guerrillers no pogueren repassar la frontera, i els que aconseguiren escapar del setge de les forces franquistes es dirigiren cap al Maestrat, Terol, Barcelona i altres zones on actuava la guerrilla. A partir d'aquests moments, la dictadura reforçà la presència de l'exèrcit a la frontera i accelerà la construcció de la denominada línia Pirineus, un seguit de milers de búnquers, nius de metralladores i llocs d'observació que resseguien la frontera amb França des de Port Bou fins a Irun.

La fi de la Segona Guerra Mundial no féu més que augmentar la inquietud del franquisme pel seu futur. Eren moments d'incertesa davant l'actitud que podrien prendre els aliats respecte al règim de Franco. La inquietud no s'esvaí, com ja s'ha dit, fins a la primavera del 1946 o uns mesos més tard. Per això resulta interessant saber com la dictadura, més enllà de la retòrica enaltidora de les virtuts del règim d'una premsa que era de tot menys lliure, va viure internament aquells moments i, sobretot, quina era la informació que disposava de l'oposició i com la valorava. L'arxiu biblioteca del CEHI-Pavelló de la República (Universitat de Barcelona) conté un fons que ens permet copsar quin seguiment de tot plegat feia l'Estat Major de la 41 divisió, de la Capitania General de Catalunya. Sota el títol de «Boletín de Información» i amb l'encapçalament de «secreto» s'editaren, com a mínim, cinquanta butlletins numerats de l'1 al 50. El número 1 comprèn la setmana del 20 (diumenge) al 26 (dissabte) de maig de 1945 —menys de dues setmanes després d'acabada la guerra a Europa—, essent capità general de la IV Regió Militar (Catalunya) José Solchaga y Zala —que ho seria fins al 1949— i general en cap de la 41 divisió provisional José Martínez Esparza³. La col·lecció finalitza amb el número 50, datat entre el 21 de setembre i el 8 d'octubre de 1946.

La seu de la 41 divisió es trobava a les comarques de Girona i la col·lecció de butlletins és, segurament, una còpia dels originals, editats per l'Estat Major de l'Exèrcit o, més probablement, per la Capitania General

³ *La Vanguardia* (diumenge, 20-V-1945). El general Martínez Esparza, que com a coronel havia estat el cap del 269è regiment d'infanteria de la División Azul —on no havia deixat un bon record—, quan aquesta arribà al front rus el 12 d'octubre de 1941, fou el cap de la 41a divisió fins a la fi d'octubre de 1945, ja que a principi de novembre d'aquell any fou nomenat sotsinspector de tropes i serveis de la regió de Canàries; *La Vanguardia* (dijous, 8-XI-1945). Un any després, el 27 de febrer de 1946, fou nomenat governador militar de Ceuta i sotsinspector del territori del cos de l'exèrcit marroquí IX; *La Vanguardia* (dimecres, 26-II-1946). Morí en accident de cotxe a començament de juny de 1949, quan comandava una de les unitats de la divisió cuirassada de la Primera Regió Militar (Madrid); *La Vanguardia* (9-VI-1949). Fou substituït pel general de brigada Manuel Coco Rodríguez, que també fou governador militar de Girona i, més tard, governador militar de la Corunya i sotsinspector de la Vuitena Regió Militar.

de Catalunya, ja que la més gran part de la informació local es refereix a Barcelona i Catalunya. En alguns casos, hom demana alguns aclariments sobre certes informacions i aquests s'adjunten en forma d'annex. A la darrera pàgina de l'últim butlletí hi figura un segell de correspondència certificada de Ceuta, la qual cosa fa suposar que l'abast dels butlletins transcendia l'Estat Major de la 41 divisió o bé que utilitzava informacions procedents d'algun ordre superior —Capitania General— o d'àmbit estatal, tot i que, com ja s'ha dit, donant prioritat a les informacions referides a Barcelona i Catalunya.

No disposem ací d'espai suficient per fer l'exposició de tota la informació continguda en els butlletins i de les conclusions que se n'extreuen, cosa que deixem per a un llibre de propera aparició, però sí per veure com varia el seu contingut i extensió al llarg dels setze mesos que cobreixen (vegeu l'apèndix). La informació s'estructura en diferents apartats que canvien amb el temps. Els sis primers butlletins (20-26 de maig a 15-17 de juny de 1945) consta de tres apartats: «Comentarios y rumores», «Emisiones radiofónicas» i «Otras noticias». Cada nota informativa assenyalava sempre la font que, en molts casos, és la 2a secció de FET i JONS, veritable servei d'espionatge del règim en barris i pobles en els primers anys de la dictadura. En el cas de les emissions radiofòniques en el primer butlletí s'inclou una relació cronològica (malgrat que no dóna dates) de les emissores de ràdio estrangeres que propaguen notícies subversives contra Espanya. La relació inclou «Hora española de verano frecuencia en Kilociclos, Clave y Estación, Longitud de onda, Observaciones». Emeten des dels Estats Units, Moscou, Londres, l'Estació Pirenaica, Leopoldville, Gibraltar, Rabat, Boston i el Marroc francès, i són La Voz de los Estados Unidos de América, la BBC, Radio España Independiente, Radio Naciones Unidas i Voz antifascismo español. S'inclou una nota final on s'indica que «todas estas emisiones son radiadas en lengua Española»⁴. La impressió que desprenen els butlletins és que existia una veritable obsessió per aconseguir informació en uns moments en què el règim franquista es trobava aïllat i ja no podia comptar amb les informacions que fins feia poc proporcionaven les agències alemanyes i italianes. A més, l'aïllament internacional tampoc no ajudava a obtenir informació des de les poques ambaixades espanyoles als països que havien reconegut el règim de Franco i els serveis secrets espanyols a l'estranger havien perdut bona part de la seva capacitat de maniobra després de la derrota d'Alemanya i Itàlia. Només els corresponsals a l'estranger de la premsa espanyola —i de l'agència EFE— podien aportar alguna infor-

⁴ *Boletín*, 1 (20 al 25-V-1945), «Relación cronológica de las emisiones de radio extranjeras que propagan noticias subversivas contra España».

mació, tot i que tampoc no ho tenien fàcil⁵. No és estrany, doncs, que l'exèrcit recorregués a tota mena de conductes per obtenir una informació que els permetés saber què succeïa i quines eren les intencions dels aliats envers la dictadura del general Franco. Per això són importants les emissions radiofòniques estrangeres en llengua espanyola —i cal suposar que també en altres llengües, tot i que els butlletins no ho indiquen. La combinació d'aquesta informació amb l'obtinguda a l'interior a través dels comentaris i rumors recollits al carrer o pels serveis informatius de Falange i de notícies diverses —algunes oficials, com les que fan referència a detencions o enfrontaments de resistents amb les forces de seguretat del règim, però d'altres no sempre contrastades— acaba donant la sensació que, almenys en els primers moments, les autoritats militars anaven una mica a les palpentes i barrejaven notícies certes amb informacions que no eren reals o eren fruit dels seus temors i incerteses sobre el futur del règim franquista.

A partir del butlletí número 7 (18-21 de juny de 1945). En aquest número no apareix la secció «Otras Noticias», com tampoc no ho fa en el número 9. En els números 8, 10, 11, 12 i 13, l'apartat «Otras Noticias» porta el subtítol de «Noticias de Francia» (números 8 i 10) o d'«Actividades extremistas» (números 11 a 13). Amb el número 14 (25-20 de juliol de 1945) desapareix gairebé definitivament l'apartat «Otras Noticias»⁶. Amb el número 25 (3 d'octubre a 18 de desembre de 1945) no torna a aparèixer l'apartat «Emisiones radiofónicas», la qual cosa indica una menor preocupació per les notícies i les proclames de l'exili republicà i, en menor grau, per les intencions dels aliats. Això no vol dir que les emissores estrangeres que emeten en castellà no siguin mencionades a vegades i esporàdicament com a font d'informació, però el que sembla clar és que l'atenció que s'havia prestat fins llavors a les emissions radiofòniques ha decaïgut notablement. A partir d'aquest butlletí número 25 els apartats en què és classificada la informació es fa força irregular. Es manté l'apartat de «Comentarios y rumores», excepte en els números 26, on no apareix, i els números 42 i 43, on es titula «Comentarios», i els números 49 i 50, on pren el nom de «Comentarios y noticias»; però es dona entrada a d'altres apartats a vegades de curta vigència: «Actividades extremistas» o «Otras actividades extremistas» (números 25, 26 i 36 a 38); «Información política» (número 26); «Ambiente político»

⁵ L'agència EFE es va fundar com a societat anònima el 1939 per continuar amb les tasques informatives realitzades anteriorment per l'agència Fabra, que s'havia constituït el 1919; la història de l'agència EFE, a <http://www.efe.com/quesefe/principal.asp?opcion=1&seccion=1&idioma=ESPAÑOL>.

⁶ De fet, torna a aparèixer esporàdicament en el núm. 23 (19 a 25-IX-1945) i cap al final de la col·lecció, núms. 41 a 44 (1 a 13-III-1946).

(números 26, 31, 33); «Prensa clandestina», «Propaganda clandestina» o «Actividades clandestinas» (números 28, 29, 32, 34, 38, 43 i 46 a 48); «Atracos», «Detención de atracadores», «Atracos y sucesos», «Atracos y huelgas» (números 31 a 36, 38 i 41); «Huelgas» (números 36, 38, 39); «Noticias de Francia» (números 38, 42, 44 i 47); i «Sucesos varios». A manca d'una anàlisi en profunditat, aquests canvis en la classificació de la informació deixen entreveure una creixent preocupació per les activitats de l'oposició clandestina i del maquis i un creixent desinterès per l'actitud dels aliats i les activitats de l'exili republicà. En altres paraules, el règim de Franco començava a respirar tranquil perquè cada cop eren més evidents les proves que els aliats no emprendrien cap acció hostil contra la dictadura —més enllà de les condemnes retòriques i l'exclusió de Nacions Unides— i que sense el suport dels aliats l'exili republicà no constituïa cap amenaça seriosa. Era temps, doncs, d'ocupar-se, sense més entrebancs, de l'oposició interior i de la guerrilla, com denota la creixent importància que es dóna a la informació relacionada amb aquestes qüestions i la futura promulgació, el 18 d'abril de 1947, de la Ley para la represión del bandidaje y el terrorismo, que suposarà el cop de gràcia contra la lluita armada de les agrupacions guerrilleres.

Les dates que cobreixen els butlletins i la seva extensió també apunten en el mateix sentit. En el quadre següent es presenten els butlletins agrupats de deu en deu. La mitjana de dies coberts presenta una clara tendència a l'augment, la qual cosa pot ser indicativa del decreixent interès per les amenaces exteriors (aliats i exili republicà). L'excepció que trenca la tendència són els deu butlletins (del 31 al 40) que cobreixen el període del 12 de gener al 27 de febrer de 1946 (el 28 de febrer no queda cobert per cap butlletí). Probablement, la intensa activitat del maquis (són referenciades trenta-una notícies relacionades amb atracaments, detencions d'atracadors o possessió d'armes i explosius) i de l'oposició clandestina explica aquest seguiment més acurat. Tanmateix, el que sembla clar és que a partir de la primavera del 1946 l'interès torna a decaure i, fins i tot, tenim butlletins de periodicitat bimensual (números 46 i 47) o mensual (número 40). Pel que fa a l'extensió dels butlletins, les consideracions són semblants. En aquest cas la mitjana és enganyosa ja que la proliferació d'annexos (fulls volants clandestins, articles, aclariments d'informacions, etc.) fa engruixir els butlletins. El primer annex s'adjunta al número 10, en tornen a aparèixer als números 14 i 17 i a partir del número 20 es fan més freqüents (números 20, 23, 25 i 27 a 29, 31, 32, 34, 36, 40, 42, 44, 45 i 47).

Butlletins	Dates	Total dies	Mitjana	Total pàgines	Mitjana
1 a 10	20-V a 9-VII del 45	51	5,1	48	4,8
11 a 20	10-VII a 1-IX del 45	54	5,4	56	5,6
21 a 30	2-IX del 45 a 11-I del 46	132	13,2	49	4,9
31 a 40	12-I a 27-II del 46	47	4,7	46	4,6
41 a 50	1-III a 8-X del 46	222	22,2	49	4,9

La informació que recullen els butlletins dona compte de la preocupació de les autoritats militars per la supervivència del règim en els moments més incerts de la seva història. Avui, com hem vist, sabem que el Regne Unit i els Estats Units —i al capdavall també França— acabaren prioritant l'anticomunisme de Franco per damunt d'altres consideracions, la qual cosa garantí de retruc la continuïtat de la dictadura, i que la retòrica antifranquista dels primers moments donà pas a l'admissió en els organismes internacionals a la dècada dels cinquanta i l'acceptació d'un règim que Linz qualificà d'autoritari per deslligar-lo dels totalitarismes feixistes i comunistes⁷.

També sabem que les coses estaven canviant —i molt ràpidament— a Washington. A final de l'hivern de 1946, l'encarregat de negocis de l'ambaixada nord-americana de Moscou, George Kennan, enviava un llarg telegrama (més de vuit mil paraules) a Washington, en què definia el règim soviètic com a immune a la lògica de la raó, però extremadament sensible a «la lògica de la força». Acabava de néixer la política de «contenció» o, si es prefereix, la Guerra Freda, si més no des de la perspectiva de la Casa Blanca —potser al Kremlin havia començat molt abans. Kennan es convertí en el principal assessor del general Walter Bedell Smith, futur director de la CIA, quan aquest arribà a Moscou pocs dies després, a començament de març. El 1947, la revista *Foreign Affairs* publicava en forma d'article («The Sources of Soviet Conduct») i sota el pseudònim de Mr. X el text del telegrama de George Kennan, que s'havia convertit en el principal kremlinòleg de l'administració Truman⁸. Amb l'article de

⁷ J. J. LINZ: «An Authoritarian Regime: The Case of Spain», a E. ALLARDT i Y. LITTUNEN (eds.): *Cleavages, Ideologies and Party Systems: Contributions to Comparative Political Sociology*, Transactions of the Westermarck Society, vol. 10, The Academic Bookstore, Hèlsinki:1964, pp. 291-341; hi ha versió en castellà: «Una teoría del régimen autoritario: el caso de España», a M. FRAGA (ed.): *La España de los años 70*, vol. 3: *El Estado y la Política*, Moneda y Crédito, Madrid:1974, pp. 1.467-1.531.

⁸ Mr. X (GEORGE KENNAN): «The Sources of Soviet Conduct», *Foreign Affairs*, 25:4 (juliol 1947), pp. 566-582.

Kennan, la Guerra Freda es convertia en doctrina oficial de la política exterior nord-americana, encara que això comportés alguns «danys col·laterals», com ara consentir la supervivència d'alguna dictadura amb tuf feixista, però útil per contenir una possible expansió comunista a Europa occidental i, sobretot, com a darrera reraguarda d'Europa en cas d'una guerra contra l'URSS.

Però tot això encara no era prou visible a les alçades de la primavera de 1945. No ho era per a l'exili republicà, que dipositava esperances exagerades sobre l'actitud dels aliats envers Espanya un cop acabada la guerra, ni ho era per al règim franquista, que temia que els aliats —sota la pressió de l'URSS i, probablement, de França— no oblidaren fàcilment les complicitats del règim de Franco amb l'Alemanya nazi i la Itàlia feixista, que havien estat decisius perquè guanyés la Guerra Civil, i podien forçar un retorn a la legalitat republicana o, en el millor dels casos, el pas a una monarquia parlamentària amb presència dels principals partits republicans. No era un moment fàcil per a l'exili, però tampoc per a la dictadura. La informació recollida en els butlletins indiquen preocupació, dubtes, vacil·lacions, fermesa; en suma, si més no entre les autoritats militars de Catalunya, eren moments que semblen enterbolits per l'ombra de la incertesa i, àdhuc, en ocasions, de la conspiració.

La data d'inici dels butlletins, el 20 de maig de 1945, que és la que figura en el número 1, no és casual. Feia poc menys de dues setmanes que havia acabat la guerra mundial al continent europeu amb una derrota contundent i sense pal·liatius dels dos grans aliats de Franco des del cop d'estat del 18 de juliol de 1936. A més, sortien al descobert tots els horrors del règim nazi, els camps de concentració i d'extermini i l'Holocaust: el 21 de maig, a les Rambles, a les portes del cinema Atlàntic, es formen grans grups per escoltar, en presència d'una parella de la policia armada, un altaveu que comentava escenes del NODO sobre el camp de concentració de Buchenwald i que comparava la crueltat feixista amb el règim espanyol⁹. Pocs dies després, corre la notícia que al camp de concentració de Mauthausen, «Matadero Oficial Alemán», segons ho qualifiquen els aliats, s'han trobat diversos espanyols republicans entre els presos¹⁰. I pocs tenien dubtes que el règim de Franco tenia les mateixes arrels i principis ideològics que els seus aliats. Era poca cosa un principi de «neutralitat», que havia substituït el de no-bel·ligerància l'1 d'octubre de 1943, i l'anunci de la retirada de la División Azul de l'URSS quan les potències de l'Eix ja tenien perduda la guerra. A més, contraïa els discursos, les proclames, les visites, les actituds i les simpaties

⁹ *Boletín*, 1 (20 al 25-V-1945): «Comentarios y rumores», 4 (font: 2a sec. R de FET i JONS). A la darrera pàgina, hi diu Barcelona, juliol de 1945 i el segell d'«Estado Mayor. 41 División».

¹⁰ *Boletín*, 3 (3 al 6-VI-1945), «Otras noticias», 2 (font: 2a sec. R de FET i JONS).

(División Azul, creu de ferro alemanya al general Muñoz Grandes i les no amagades connivències de Serrano Suñer amb el règim nazi)¹¹ dels dirigents del règim envers l'Alemanya i la Itàlia que havien estat vençudes i la informació i els articles d'opinió que els diaris publicaven —i alguns, els més decantats cap a Falange, encara seguirien publicant— tot just unes setmanes abans de la firma de l'armistici. Dotze dies havien passat exactament d'aquella signatura quan l'Estat Major de la 41 divisió estampava el seu segell en el primer butlletí secret. Poc abans, el 19 de març de 1945, don Joan havia publicat el manifest de Lausana, en què denunciava el caràcter totalitari del règim de Franco, recordava les seves vinculacions amb les dictadures derrotades i reclamava el retorn de la monarquia. Els militars tenien, doncs, motius preocupants i alguns generals monàrquics com Alfredo Kindelán àdhuc motius per conspirar. Aquesta, sens dubte, era una preocupació important: *«A raíz del discurso del Caudillo pronunciado el día 17 manifestando la vuelta a España de la Monarquía, se produjeron diversos incidentes en un festival dedicado a los excombatientes la noche del día 18 de Julio, en el Pueblo Español de Montjuich. Merecen destacar el hecho de un excombatiente de la División Azul, que después de los gritos de rigor que se dan al finalizar los himnos, lanzó gritos de ¡Muera la Monarquía! Causó mala impresión entre los allí reunidos, interviniendo varios requetés con lo cual se produjo una breve querrela.»*¹²

Corre el rumor de la detenció d'uns individus monàrquics per fer esclatar un petard a Barcelona. El governador civil diu que, malgrat les maquinacions de Madrid, no sortiran fins a l'1 d'octubre¹³. Però, més enllà de les preocupacions per les activitats dels monàrquics per induir Franco a reinstaurar la monarquia en la figura de don Joan, que eren fàcilment previsibles i neutralitzables, eren altres els motius de preocupació de les autoritats militars en les setmanes que seguiren la fi de la Segona Guerra Mundial a Europa. En les pàgines que segueixen presentarem aquestes preocupacions agrupades en deu grans capítols i d'acord amb la informa-

¹¹ Stalin, a través dels EUA, reclama trenta milions de dòlars de reparacions de guerra i el lliurament dels comandaments de la División Azul; *Boletín*, 1 (20 al 25-V-1945): «Comentarios y rumores», 1, font: quarters, comerços, cafès i universitats. El capità general de la Primera Regió, Muñoz Grandes, presideix la processó del Corpus. És un criminal de guerra i lladre de moltes obres d'art soviètiques i, juntament amb altres caps de la División Azul, figura en la llista dels 2.767 criminals de guerra que ha de jutjar la comissió internacional de Londres; *Boletín*, 2 (27-V al 2-VI-1945), «Emisiones radiofónicas», 8 (font: Radio España Independiente, 2-VI).

¹² *Boletín*, 12 (16 al 19-VII-1945): «Comentarios y rumores», 1 (font: «Testigos del hecho»).

¹³ *Boletín*, 13 (19 al 24-VII-1945): «Comentarios y rumores», 3 (font: 2a sec. R de FET i JONS).

ció que apareix en els set primers butlletins, que abracen el primer mes de la seva publicació (del 20 de maig al 21 de juny de 1945).

1. La preocupació per l'actitud dels aliats envers el règim de Franco i la necessitat de fer-se amb el favor dels Estats Units i, àdhuc, d'anunciar la presència de tropes nord-americans a Espanya.

Es comenta que el govern britànic ha obligat a llicenciar diverses quintes (les de 1940, 1941, 1942 i 1943) amb l'objectiu de desmobilitzar l'exèrcit i suprimir-lo per facilitar el pas cap a una democràcia republicana¹⁴.

Es diu que s'està desembarcant al moll armament nord-americà (tancs i armes automàtiques) destinat a l'exèrcit espanyol i que els russos fan el mateix a Marsella per destinar-lo a l'exèrcit de «Liberación Comunista de España»¹⁵.

Hi ha el rumor popular que atribueix a altes jerarquies del règim la intenció de satisfer els aliats amb un partit conservador («derechas»), format per monàrquics, tradicionalistes i els gremis de patrons del comerç i la indústria, i un de liberal («izquierdas») amb falangistes i classe obrera¹⁶.

Els diplomàtics aliats inspeccionen l'ambaixada alemanya i les dependències adjuntes que havien estat segellades per les autoritats espanyoles arran de la capitulació. Es pensa que el mateix passarà amb les dependències consulars a Barcelona i que hom està elaborant una llista de col·laboracionistes per lliurar als cònsols aliats¹⁷.

Es diu que s'han suprimit els tribunals especials per exigències dels governs aliats que consideren que no s'ha de perseguir les responsabilitats polítiques. La dissolució del Tribunal Especial de la Repressió de la Maçoneria ha causat malestar a l'Església¹⁸.

Sembla que al pacte francorus de no-agressió i ajuda mútua ha seguit un altre entre Espanya i els Estats Units per tal de defensar-se del comunisme¹⁹.

¹⁴ *Boletín*, 1 (20 al 25-V-1945): «Comentarios y rumores», 2 (font: 2a sec. R de FET i JONS).

¹⁵ *Boletín*, 2 (27-V al 2-VI-1945): «Comentarios y rumores», 5 —el número d'aquesta referència figura repetit amb dues informacions diferents— (font: cafès i dependències oficials civils i militars).

¹⁶ *Boletín*, 2 (27-V al 2-VI-1945): «Comentarios y rumores», 8 (font: cafès, tallers, fàbriques i dependències militars i de la policia).

¹⁷ *Boletín*, 2 (27-V al 2-VI-1945): «Emisiones radiofónicas», 4 (font: BBC, 28 de maig, i Universitat i periodistes).

¹⁸ *Boletín*, 3 (3 al 6-VI-1945): «Comentarios y rumores», 1 (font: 2a sec. R de FET i JONS). El Tribunal para la Represión de la Masonería y el Comunismo fou creat per llei l'1 de març de 1940 i, contràriament al que indicaven els rumors, estigué vigent fins al 8 de febrer de 1964, en què fou substituït pel Tribunal de Orden Público.

¹⁹ *Boletín*, 4 (7 al 9-VI-1945): «Comentarios y rumores», 4 (font: 2a sec. R de FET i JONS).

Hi ha rumors sobre el desembarcament a Tarragona de material de guerra dels Estats Units²⁰.

Les banderes dels Estats Units i del Regne Unit onegen a l'ambaixada alemanya i altres edificis oficials alemanys. Així mateix, les autoritats espanyoles han permès l'entrada de diverses revistes estrangeres fins ara prohibides, tot i que subjectes a censura²¹.

Corre el rumor que a Reus hi ha quaranta fortaleses volants nord-americanes i a Barajas nombrosos avions de caça i bombarders nord-americans per si calgués intervenir²².

El corresponçal d'Associated Press manifesta que el general Franco s'esforça vanament a incrementar la cordialitat amb el Regne Unit i els Estats Units per tal d'equilibrar la seva trontollosa dictadura. El poble anglès miraria amb fàstic una col·laboració més estreta amb el règim de Franco²³.

2. La creació de Nacions Unides i la possible no-acceptació d'Espanya en el nou organisme internacional, juntament amb les propostes d'aïllament internacional del règim del general Franco, són seguides amb atenció als butlletins de l'exèrcit. En butlletins posteriors als que ara analitzem es fa palès el temor que despertarà la conferència de Potsdam (17 de juliol-2 d'agost de 1945).

França ha proposat a Nacions Unides la ruptura de relacions amb Espanya. S'han adherit Rússia (sic, per l'URSS), Mèxic, Guatemala i Hondures²⁴.

José del Castaño, delegat especial de Franco, fou estretament vigilat i no pogué assistir a la Conferència de San Francisco ja que fou obligat a abandonar el país²⁵.

Indalecio Prieto, secretari de la Junta Especial de Liberación, exposa a San Francisco els quatre punts essencials per a un canvi de govern a

²⁰ *Boletín*, 3 (3 al 6-VI-1945): «Comentarios y rumores», 2 (font: 2a sec. R de FET i JONS).

²¹ *Boletín*, 5 (9 al 14-VI-1945): «Emisiones radiofónicas», 2 (font: Radio España Independiente, 9-VI).

²² *Boletín*, 7 (18 al 21-VI-1945): «Comentarios y rumores», 3 (font: tallers i fàbriques). Els rumors sobre la presència de tropes i armament dels Estats Units a Espanya permet al règim especular sobre una possible acceptació de la dictadura per part de Washington, contraposant aquesta actitud a la de Londres i París.

²³ *Boletín*, 7 (18 al 21-VI-1945): «Emisiones radiofónicas», 4,3 (font: BBC, 20-VI).

²⁴ *Boletín*, 2 (27-V al 2-VI-1945): «Comentarios y rumores», 2 (font: 2a sec. R de FET i JONS), i *Boletín*, 6 (15 al 17-VI-1945): «Comentarios y rumores», 1 (font: comerços i dependències oficials).

²⁵ *Boletín*, 2 (27-V al 2-VI-1945): «Emisiones radiofónicas», 5 (font: La Veu dels Estats Units d'Amèrica i Ràdio Nacions Unides des de Rabat, 31-V).

Espanya. El Comitè dels Estats Units està a favor de la «República Libre Española» i del retorn de la democràcia²⁶.

Segons *Pravda*, Espanya no pot entrar a les Nacions Unides perquè Franco és l'hereu de l'Alemanya i la Itàlia feixistes i perquè la División Azul va cometre crims de guerra a l'URSS²⁷.

La premsa de Falange anuncia que Espanya ha estat admesa a l'Organització Mundial de la Pau de Nacions Unides. La realitat és que la seva admissió ha estat rebutjada després de les intervencions dels delegats de la Unió Soviètica i França²⁸.

La resolució de la Conferència de San Francisco d'excloure Espanya de l'Organisme de Seguretat Mundial provoca divisió d'opinions i els elements extremistes confien que molt aviat torni la República²⁹.

A San Francisco, el delegat de Mèxic, el doctor Quintanilla, basant-se en el paràgraf 2n, capítol 3r, exigeix excloure el govern de Franco de l'Organisme de Seguretat Mundial perquè havia estat establert per les forces de l'Eix. Aporta com a proves els telegrams de felicitació de Hitler i Mussolini per la victòria de 1939 i demana el reconeixement com a hereus de la llibertat dels lleials a la República. França i la resta de països s'adhereixen a la petició de Quintanilla. La premsa de la tarda anuncia que l'Espanya de Franco ha estat exclosa per unanimitat de l'Organisme de Seguretat Nacional a proposta del delegat de Mèxic el senyor Quintanilla. Els dies següents la premsa internacional es fa ressò de l'exclusió d'Espanya. El 21 de juny s'anuncia que la carta per a salvaguardar la Seguretat Mundial ja està redactada amb l'exclusió d'Espanya. El president Truman presentarà la carta al Congrés per a la seva ratificació el proper divendres i la Conferència de San Francisco acabarà dimarts (26 de juny) amb la signatura de la carta per part dels cinquanta països participants a la conferència. En el butlletí número 7 s'inclou una nota final en relació amb l'exclusió d'Espanya de les Nacions Unides: *«Las noticias difundidas por la radio extranjera sobre la exclusión de España del Organismo de Seguridad Mundial, parecen ser exageradas como propaganda contra el Gobierno Español. Según una nota del Ministerio de Asuntos Exteriores de España, el texto definitivo de la Carta no hace ninguna alusión ni directa ni indirectamente a España; únicamente se trata de una interpretación del*

²⁶ *Boletín*, 2 (27-V al 2-VI-1945): «Emisiones radiofónicas», 6 (font: La Veu dels Estats Units d'Amèrica i Ràdio Nacions Unides des de Rabat, 31-V).

²⁷ *Boletín*, 4 (7 al 9-VI-1945): «Emisiones radiofónicas», 4 (font: Radio España Independiente, 6-VI).

²⁸ *Boletín*, 5 (9 al 14-VI-1945): «Emisiones radiofónicas», 3 (font: Radio España Independiente, 13-VI).

²⁹ *Boletín*, 7 (18 al 21-VI-1945): «Comentarios y rumores», 5 (font: fàbriques, cafès i universitat).

*Dr. Quintanilla, pero lo que votaron las 50 naciones reunidas no fue la interpretación del Dr. Quintanilla, sino el texto de la Carta. La prensa y radio nacional de los días 21 y 22, han difundido la referida nota del Ministerio de Asuntos Exteriores.»*³⁰

Com és sabut, l'Espanya de Franco va ser exclosa finalment de les Nacions Unides en el moment de la seva fundació. No obstant això, en el context de la Guerra Freda, la necessitat dels Estats Units de trobar aliats que es mostressin decididament anticomunistes va acabar obrint les portes de la comunitat internacional a la dictadura: el 1951, Espanya ingressà a l'Organització Meteorològica Mundial (OMM), a l'Organització d'Agricultura i Alimentació (FAO), a la Unió Internacional de Telecomunicacions (UIT) i a l'Organització Mundial de la Salut (OMS), tot ells organismes de Nacions Unides; el 1952 ho feia a la UNESCO; el 1953 signava el concordat amb el Vaticà i el primer tractat amb els Estats Units; i, finalment, el 1955 era admesa com a membre de ple dret a les Nacions Unides.

3. Una altra qüestió que preocupava el règim de Franco era l'aïllament internacional. Tot i que la decisió de França de tancar les fronteres amb Espanya no tingué lloc fins a després de l'execució del dirigent comunista Cristino García de Cristino (21 de febrer de 1946) i el boicot diplomàtic no fou aprovat per les Nacions Unides fins al 12 de desembre de 1946 (no seria revocat fins al 4 de novembre de 1950), hi havia motius suficients per témer una reacció internacional desfavorable a un règim que tothom identificava amb els de Hitler i Mussolini.

Es diu que l'Estat espanyol ha intervingut a Barcelona capitals francesos i ha bloquejat fons d'empreses de la mateixa nacionalitat. Es creu que la mesura durarà poc temps³¹.

Els estibadors del port de Marsella es neguen a descarregar un vaixell espanyol si no hissa la bandera republicana³².

Republicans espanyols escridassen l'arribada al port de Marsella del vapor espanyol EBRO —el nom es considera una ofensa afegida, ja que la batalla de l'Ebre acabà en fracàs per als republicans— que porta fruita per a l'exèrcit nord-americà. Segons un tripulant a França, hi ha més simpaties pels alemanys vençuts que no pas pels americans que cometen abusos. Noves protestes contra el vapor espanyol SIL, que porta fruita de Canàries per als americans. Els republicans parlen bé de l'exèrcit

³⁰ *Boletín*, 7 (18 al 21-VI-1945): «Emisiones radiofónicas», 3, 4.4, 5 i 6 (font: BBC, 20 i 21-VI).

³¹ *Boletín*, 3 (3 al 6-VI-1945): «Comentarios y rumores», 4 (font: 2a sec. R de FET i JONS).

³² *Boletín*, 3 (3 al 6-VI-1945): «Emisiones radiofónicas», 4 (font: Radio Marsella, 3-VI).

alemany perquè ara els americans no els deixen viure en llibertat i no poden robar les mercaderies que arriben al port³³.

França reitera la necessitat de trencar amb Franco perquè és un seguidor de Hitler, amenaça les fronteres amb concentració de tropes i dóna refugi a criminals de guerra³⁴.

Arriba a Espanya un matrimoni espanyol que denuncia les violacions de l'exèrcit rus (la dona va estar a punt de ésser violada per un soldat, però el marit li va regalar un rellotge d'or perquè no ho fes). Al seu pas per França foren insultats³⁵.

El govern espanyol presenta una queixa al govern francès per l'assalt per la multitud d'un tren a Chambéry (Departament de Savoia) en què es creia que viatjaven membres de la División Azul. L'assalt provoca divisió d'opinions entre els exiliats³⁶.

La BBC recorda que avui fa cinc anys de l'ocupació de Tànger per l'exèrcit espanyol, quan la victòria semblava decantar-se del costat dels alemanys, i que els aliats reclamen el retorn a l'estatut internacional de la ciutat³⁷.

El govern de París reclama tot el diner francès que es troba a Espanya i canviar-lo per diner espanyol. Es pensa que molts francesos residents a Espanya no ho faran per por que la moneda espanyola deixi de tenir valor³⁸.

L'obsessió amb França per la seva actitud de recomanar l'aïllament del règim de Franco serà una constant al llarg dels mesos en què es varen publicar els butlletins, i s'aguditzarà el 1946 arran de l'execució de Cristino Garcia i la ferma reacció francesa. Així, en el butlletí número 10 del 5 al 9 de juliol de 1945, es dóna compte de la distribució d'uns fulls volants del Frente de Juventudes en què es vexava la covardia dels francesos i el seu odi a Espanya, i, encara, en el butlletí número 40, corresponent als dies 20 a 27 de febrer de 1947, s'inclou una carta pública a tots els espanyols en què els monàrquics A. Kindelán, el baró de Viver i Aureli Joaniquet, davant dels «*momentos en que un país extranjero desarrolla una violenta, injusta y enconosa campaña contra España creemos necesario salir*

³³ *Boletín*, 3 (3 al 6-VI-1945): «Otras noticias», 3 i 4 (font: servei d'informació de la Guàrdia Civil). No hi ha dubte de la intenció manipuladora de la informació quan s'afirma que els exiliats republicans —treballadors del port— s'estimaven més les tropes alemanyes que no pas les nord-americanes.

³⁴ *Boletín*, 4 (7 al 9-VI-1945): «Emisiones radiofónicas», 10 (font: Radio España Independiente, 8-VI).

³⁵ *Boletín*, 4 (7 al 9-VI-1945): «Otras noticias», 2 (font: 2a sec. R de FET i JONS).

³⁶ *Boletín*, 6 (15 al 17-VI-1945): «Emisiones radiofónicas», 1 (font: BBC), i *Boletín*, 7 (18 al 21-VI-1945): «Comentarios y rumores», 5 (font: fàbriques, cafès i universitat).

³⁷ *Boletín*, 6 (15 al 17-VI-1945): «Emisiones radiofónicas», 5 (font: BBC, 14-VI).

³⁸ *Boletín*, 7 (18 al 21-VI-1945): «Comentarios y rumores», 1 (font: Institut Français).

al paso de la misma, no como monárquicos, sino como españoles, para fijar con claridad nuestra posición», que no és altre que la de «defender con las armas y medios que los momentos necesiten, el nombre de España, su Independencia y su Unidad, contra sus eternos y tortuosos enemigos». La carta finalitza amb visques a Espanya i al rei³⁹.

4. Els butlletins recullen també notícies relacionades amb el règim que tenen un caràcter confidencial, com ara l'anglofòbia de Falange, les possibles mobilitzacions davant suposades amenaces exteriors, el malestar per la suspensió del funeral de Hitler o la possible implantació de la monarquia —o d'una regència.

Els falangistes criden contra Roosevelt, Churchill i Stalin en la commemoració del dia de la victòria⁴⁰.

El diari republicà *Tribuna Obrera* critica el consell provincial de l'Obra Sindical Falangista que ha de celebrar-se a Granada sobre la lluita contra l'atur. La intenció és crear nous camps d'explotació com els que ja existeixen a Ciempozuelos (Madrid), Salamanca i Barcelona, on els obrers suporten jornades esgotadores sense remuneració i a benefici dels falangistes i els jerarques militars del règim⁴¹.

Corre el rumor que el dia 20 hi haurà mobilització general. Tots els aspirants a oficials de complement de les milícies universitàries seran mobilitzats com a comandaments⁴².

El 16 de juny a la tarda un grup de joves apedregava els cartells i les vitrines del cinema Savoy al Passeig de Gràcia i altres establiments amb anuncis anglesos. Una manifestació de joves falangistes assalta el cinema Savoy, on es projectaven pel·lícules sobre la victòria aliada. També es van assaltar quioscos on es venia la revista *Vitory* i es donaren visques al Japó i a Hitler⁴³.

Causa malestar a Falange i a molts catòlics la suspensió a Barcelona del funeral per l'ànima de Hitler que havia de celebrar-se als pares carmelites.

³⁹ *Boletín*, 10 (5 al 9-VII-1945): «Comentarios y rumores», 7 (font: servei d'informació de la Guàrdia Civil), i annex amb una còpia del full volant; *Boletín*, 40 (20 al 27-II-1946): «Noticias varias», 2 (font: servei d'informació de la Guàrdia Civil), i annex amb una còpia de la carta.

⁴⁰ *Boletín*, 3 (3 al 6-VI-1945): «Emisiones radiofónicas», 2 (font: Radio España Independiente, 5-VI). Necessàriament es tracta d'una informació antiga probablement referida al 8 de maig de 1945, fi de la guerra a Europa, o, més inversemblantment, a l'1 d'abril de 1945, commemoració de la victòria de Franco.

⁴¹ *Boletín*, 3 (3 al 6-VI-1945): «Emisiones radiofónicas», 2 (font: Radio España Independiente, 5-VI).

⁴² *Boletín*, 4 (7 al 9-VI-1945): «Comentarios y rumores», 3 (font: 2a sec. R de FET i JONS).

⁴³ *Boletín*, 6 (15 al 17-VI-1945): «Comentarios y rumores», 2, i «Emisiones radiofónicas», 2 (font: BBC, 16-VI).

Es creu que ha estat el bisbe qui ha ordenat la prohibició seguint les normes del discurs en què el papa condemnava el nacionalsocialisme⁴⁴.

De nou es parla de la possibilitat d'implantar a Espanya la regència i es relaciona amb el viatge que el duc d'Alba ha fet a Londres, i es parla de favorables negociacions. Paral·lelament, l'agència Reuters recorda a Londres que a Espanya no es reconeix cap altre partit que la Falange i que les eleccions que proposa Franco no seran legítimes ja que la veritable opinió del poble és una altra⁴⁵.

5. Les primeres setmanes posteriors a la fi de la Segona Guerra Mundial el cas Laval, exministre col·laboracionista francès, i el cas Degrelle, líder feixista belga, que s'havien refugiat a Espanya, constituí un veritable maldecap per al règim franquista ja que França i Bèlgica reclamaven el seu lliurament a les autoritats de París i Brussel·les. També el refugi que Espanya donava a milers de refugiats nazis es convertí en un problema seriós.

La comissió d'exteriors de França demana als aliats que Franco abandoni el poder i se celebrin eleccions populars per formar un govern democràtic. Els motius són el no-lliurament de Laval, que el govern de Franco no està d'acord amb les normes dels règims aliats i que no és legítim. Si no és possible, s'exigeix que França trenqui relacions amb Espanya⁴⁶.

L'exministre francès Laval sortí d'Espanya el 30 de maig sense destinació coneguda⁴⁷.

El govern belga ha fet gestions infructuoses perquè Espanya entregui Léon Degrelle, que, com el francès Laval, es troba a Espanya⁴⁸. Els Estats Units han insistit que Espanya lliuri Laval a França⁴⁹.

Radio España Independiente acusa el règim de Franco de convertir Espanya en refugi de criminals de guerra: la División Azul, Laval, Degrelle i els nazis. Franco prepara una guerra contra els aliats per salvar les restes del feixisme⁵⁰.

⁴⁴ *Boletín*, 7 (18 al 21-VI-1945): «Comentarios y rumores», 2 (font: 2a sec. R de FET i JONS).

⁴⁵ *Boletín*, 7 (18 al 21-VI-1945): «Comentarios y rumores», 4 (font: 2a sec. R de FET i JONS), i *Boletín*, 7 (18 al 21-VI-1945): «Emisiones radiofónicas», 1 (font: Radio España Independiente, 19-VI).

⁴⁶ *Boletín*, 1 (20 al 25-V-1945): «Emisiones radiofónicas», 4 (font: BBC, 25-V).

⁴⁷ *Boletín*, 2 (27-V al 2-VI-1945): «Comentarios y rumores», 7 (font: diversos periodistes).

⁴⁸ *Boletín*, 2 (27-V al 2-VI-1945): «Emisiones radiofónicas», 1 (font: BBC, 29-V).

⁴⁹ *Boletín*, 2 (27-V al 2-VI-1945): «Emisiones radiofónicas», 5 (font: La Veu dels Estats Units d'Amèrica i Ràdio Nacions Unides des de Rabat, 31-V).

⁵⁰ *Boletín*, 3 (3 al 6-VI-1945): «Emisiones radiofónicas», 1 (font: Radio España Independiente, 5-VI). La inversemblant notícia de la preparació d'una guerra contra els aliats per salvar les restes del feixisme forma part de la propaganda de l'oposició, que intentava convèncer els aliats de la necessitat d'acabar amb el règim de Franco.

Es comenta que el cap de la guàrdia de ferro de Romania es troba a Sant Sebastià⁵¹. Ràdio Moscou incità els «rojos» de Barcelona a assaltar el castell de Montjuïc per agafar Laval i els seus companys i prendre's la justícia pel seu compte. Franco protegeix el criminal de guerra Laval perquè fou qui li havia lliurat el president de la Generalitat Lluís Companys. França exigeix de nou l'entrega de Laval. Londres dona suport a l'exigència francesa⁵².

A París, s'espera l'arribada de Laval, que va demanar a Lequerica que l'entreguessin a la justícia francesa⁵³. Es troben refugiats a Suïssa molts espanyols criminals de guerra que varen lluitar amb les SS. El govern de Franco els havia proporcionat roba i falsos treballs perquè el govern federal suís no els havia deixat entrar⁵⁴.

Lequerica desmenteix que els alemanys es trobin a Espanya. És tot el contrari: la Gestapo actua a Espanya contra França, Hitler està refugiat a Espanya i Franco compleix totes les seves ordres. La llei de Franco per internar els alemanys només s'aplicarà als innocents, ja que els veritables criminals s'amaguen amb documents argentins i portuguesos facilitats pels govern de Franco. La BBC es queixa de la tardança amb què el govern de Franco havia lliurat als aliats els establiments oficials alemanys i denuncia que a Espanya s'amaguen molts nazis⁵⁵.

Radio Londres fa públic un comunicat del comandant rus de Berlín segons el qual Hitler es troba a Espanya. La ràdio suïssa confirma la notícia i *The New York Times* demana a les Nacions Unides que investiguin en quin lloc exacte d'Espanya es troba, ja que els anglesos i els americans haurien de procedir a la seva detenció usant, si calgués, la força militar. Paral·lelament, Radio España Independiente recorda que Laval i Degrelle encara no han estat lliurats als seus governs i demana als barcelonins que facin manifestacions demanant la seva extradició⁵⁶.

Laval segueix empresonat al castell de Montjuïc sota la protecció de Franco. París amenaça de trencar les relacions diplomàtiques si no és entregat immediatament a França⁵⁷.

⁵¹ *Boletín*, 4 (7 al 9-VI-1945): «Comentarios y rumores», 1 (font: 2a sec. R de FET i JONS).

⁵² *Boletín*, 4 (7 al 9-VI-1945): «Emisiones radiofónicas», 1, 2, 3 i 6 (font: Ràdio Moscou, 6 i 7-VI, i Radio España Independiente, 7-VI).

⁵³ *Boletín*, 4 (7 al 9-VI-1945): «Emisiones radiofónicas», 8 (font: BBC, 8-VI).

⁵⁴ *Boletín*, 4 (7 al 9-VI-1945): «Emisiones radiofónicas», 10 (font: Radio España Independiente, 8-VI).

⁵⁵ *Boletín*, 5 (9 al 14-VI-1945): «Emisiones radiofónicas», 4 i 5 (font: Radio España Independiente, 13-VI, BBC, 14-VI).

⁵⁶ *Boletín*, 5 (9 al 14-VI-1945): «Emisiones radiofónicas», 6 (font: Radio España Independiente, 13-VI). De nou ens trobem davant una informació inversemblant —Hitler s'amaga a Espanya— difosa per l'oposició amb la intenció d'obligar els aliats a acabar amb el règim de Franco.

⁵⁷ *Boletín*, 6 (15 al 17-VI-1945): «Emisiones radiofónicas», 1 (font: Radio España Independiente, 14-VI).

Segons l'agència United Press, es troben a Espanya uns 8.000 membres de la Gestapo i hi viuen magníficament 50.000 alemanys més protegits per la Falange⁵⁸.

Barcelona pateix les provocacions dels agents hitlerians protegits oficialment per Falange. Darrerament, havien organitzat una manifestació en què havien assaltat llibreries i quioscos amb premsa anglesa, la qual també arrabassaven als vianants. A Catalunya funcionen tres escoles d'espionatge dirigides per la Gestapo i especialitzades en atacs contra França⁵⁹.

Com és sabut, les pressions dels aliats —i molt especialment de París— aconseguiren que Pierre Laval no obtingués finalment i de forma oficial l'asil polític a Espanya. Retornà a França, on fou jutjat, sentenciat a mort i executat a Fresnes el 15 d'octubre de 1945, és a dir, exactament cinc anys després que fos executat el president Lluís Companys. Encara que de l'operació es va encarregar la Gestapo, l'oposició considerava que Laval havia pres la decisió de lliurar a Franco el president de la Generalitat. La sort de Léon Degrelle fou molt diferent. El règim de Franco el va protegir i escapà així a la sentència de mort per crims de guerra que havia estat pronunciada en contra seva. Es va fer creure que havia fugit d'Espanya i el 1954 se li va proporcionar la nacionalitat espanyola amb el fals nom de José León Ramírez Reina. Durant dècades va col·laborar amb els moviments feixistes espanyols i fou un actiu propagandista (llibres, articles, etc.) de l'ideari nazi. Els últims anys de la seva vida residí a Torremolinos, i morí en un hospital de Màlaga el 31 de març de 1994 als 87 anys d'edat.

6. Els butlletins també donen compte de la situació dels presoners republicans a Espanya segons la informació recollida dels mitjans. Sorprenen l'exactitud i la veracitat amb què els serveis d'intel·ligència militar del règim transcrivien la informació: una feblesa davant d'una situació (la pervivència del règim) que en aquells moments depenia de l'actitud dels aliats?

Periodistes estrangers han visitat el camp de concentració de Nanclares de Oca (Àlaba), al costat del riu Zadorra, «donde presenciaron horrores inhumanos e indescriptibles». Es negaren a signar, com pretenia el cap del camp, un escrit afirmant que tot estava en perfecte ordre i consideració. Foren arrestats durant un temps, però Madrid ordenà el seu alliberament⁶⁰.

⁵⁸ *Boletín*, 6 (15 al 17-VI-1945): «Emisiones radiofónicas», 8 (font: Radio España Independiente, 15-VI).

⁵⁹ *Boletín*, 7 (18 al 21-VI-1945): «Emisiones radiofónicas», 2 (font: Radio España Independiente, 19-VI).

⁶⁰ *Boletín*, 1 (20 al 25-VI-1945): «Emisiones radiofónicas», 3 (font: premsa i ràdio aliades).

Javier Fernández denuncia des de la BBC la situació d'Espanya, que impedeix tornar als emigrats, i les condicions del camp de concentració de Nanclares⁶¹. *The New York Times* publica el relat d'un fugitiu del camp de concentració de Sant Sebastià que confirma les atrocitats del règim franquista⁶².

Els antifeixistes espanyols són obligats a treballar a les mines de mercuri d'Almadén, les de wolframi de Lleó i en construccions militars. Són vigilats per la Guàrdia Civil i els falangistes, fan jornades esgotadores i guanyen un jornal de 7 a 8 pessetes⁶³.

The New York Times va denunciar que no es va permetre parlar amb els presoners als periodistes estrangers que havien visitat els camps de concentració espanyols⁶⁴.

7. Les activitats polítiques del govern republicà i dels exiliats republicans foren seguides en aquelles primeres setmanes posteriors a la fi de la guerra a Europa amb veritable interès, atesa la possible influència que aquells poguessin tenir en la decisió dels aliats de posar fi al règim de Franco.

El doctor Negrín ha arribat a San Francisco des de Nova York i s'ha trobat amb el Sr. Albornoz, que s'havia entrevistat amb Bidault, ministre d'Afers Estrangers francès, qui li ha comunicat que el govern de De Gaulle permet que el govern de Negrín s'estableixi a França. Dos dies després, la mateixa font dóna compte que el doctor Negrín ha arribat a França amb l'encàrrec de la conferència de San Francisco d'organitzar la Junta de Liberación de Cataluña, filial del Movimiento Comunista Libertario. L'ajudarà el Sr. Albornoz i altres personalitats⁶⁵.

Es diu que el Sr. Albornoz ha estat nomenat ambaixador de la República Espanyola Democràtica a França i ha presentat credencials a De Gaulle, cosa que no ha pogut fer l'ambaixador plenipotenciari espanyol, Sr. Mateu, que ha regressat a Espanya⁶⁶.

⁶¹ *Boletín*, 2 (27-V al 2-VI-1945): «Emisiones radiofónicas», 7 (font: BBC, 1-VI).

⁶² *Boletín*, 4 (7 al 9-VI-1945): «Emisiones radiofónicas», 4 (font: Radio España Independiente, 6-VI).

⁶³ *Boletín*, 4 (7 al 9-VI-1945): «Emisiones radiofónicas», 5 (font: Radio España Independiente, 6-VI).

⁶⁴ *Boletín*, 4 (7 al 9-VI-1945): «Emisiones radiofónicas», 10 (font: Radio España Independiente).

⁶⁵ *Boletín*, 1 (20 al 25-VI-1945): «Emisiones radiofónicas», 1 i 2 (font: BBC, 22 i 24-V). Cal posar imaginació per relacionar els noms, les organitzacions i la conferència de San Francisco, per més que la font d'informació fos la BBC.

⁶⁶ *Boletín*, 2 (27-V al 2-VI-1945): «Comentarios y rumores», 1 (font: 2a sec. R de FET i JONS). Es tracta de Miquel Mateu Pla (Barcelona, 1898-1972), alcalde de Barcelona (1939-1945) i ambaixador de Franco a París entre 1945 i 1947.

El consell de ministres de la República aprova a Mèxic la creació d'un «Cuerpo Voluntario para la liberación de España»⁶⁷.

Des d'emissores angleses, exiliats «rojos» ataquen el govern espanyol. El professor José Castillejo, en la primera de les tres xerrades anunciades, afirma «*solamente en una nación de Europa (España) es donde existe un partido único (Falange) y en donde no existe la oposición ni se la deja desarrollar por estar controlada por una policía inquisitorial. Hemos acabado ya con las naciones de partidos únicos y también llegará la hora de acabar con este caso.*» Una nota afegeix que no podia ser el professor Castillejo personalment perquè estava greument malalt i el dia 31 la BBC anuncià la seva mort⁶⁸.

França concedeix un estatus legal als republicans espanyols⁶⁹. El dies 25 i 26 de maig van arribar a Bourg-Madame caps i oficials de l'Estat Major francès dels Pirineus Orientals, que acompanyaven Negrín per tal d'inspeccionar la frontera. També es comenta l'arribada a la frontera d'una divisió integrada per comunistes⁷⁰.

El primer president de la República espanyola, el Sr. Alcalá Zamora, ha desmentit el rumor que circula per Madrid del seu imminent retorn a Espanya i ha afirmat que no ho faria fins que no hi hagi a Espanya un govern liberal i democràtic. S'ha mostrat contrari al retorn de la monarquia i ha dit que els partits republicans no s'han posat encara d'acord. D'altra banda, l'excalde de Barcelona, Carles Pi i Sunyer, ha tornat a París i s'ha entrevistat amb el president de la Generalitat amb l'objectiu de formar un nou govern d'unitat catalana⁷¹.

A Mèxic, els comunistes exiliats hi han obert una subscripció per al diari clandestí a Espanya *Mundo Obrero*. S'han recollit deu mil pessetes i les principals aportacions procedeixen de comunistes d'Aragó, Astúries i Madrid⁷². També a Mèxic, s'ha creat la Unión Nacional de España, amb

⁶⁷ *Boletín*, 2 (27-V al 2-VI-1945): «Emisiones radiofónicas», 2 (font: estació W.G.E.X., de Sud-amèrica, 29-V).

⁶⁸ *Boletín*, 2 (27-V al 2-VI-1945): «Emisiones radiofónicas», 3 (font: BBC, 29-V). Es refereix a José Castillejo Duarte (1877-1945), catedràtic de dret romà de la Universitat de Madrid i deixeble de Francisco Giner de los Ríos i de Manuel B. Cossío. Fou membre de la Junta para Ampliación de Estudios e Investigaciones Científicas (1907-1939) des del seu inici. Morí a Londres el 30 de maig de 1945; vegeu Margarita SÁENZ DE LA CALZADA: «Un gran español que murió en el exilio», a http://www.fundacionoliveardecastillejo.org/jose_castillejo.html; CSIC, «Historia del CSIC»: <http://www.csic.es/historia.do>).

⁶⁹ *Boletín*, 3 (3 al 6-VI-1945): «Emisiones radiofónicas», 1 (font: BBC, 2-VI), i *Boletín*, 4 (7 al 9-VI-1945): «Emisiones radiofónicas», 4 (font: Radio España Independiente, 6-VI).

⁷⁰ *Boletín*, 4 (7 al 9-VI-1945): «Otras noticias», 4 (font: servei d'informació de la Guàrdia Civil).

⁷¹ *Boletín*, 6 (15 al 17-VI-1945): «Emisiones radiofónicas», 3 i 4 (font: BBC, 15 i 16-VI).

⁷² *Boletín*, 6 (15 al 17-VI-1945): «Emisiones radiofónicas», 9 (font: Radio España Independiente, 15-VI).

assistència de Márquez i el general Francisco Mas. Martínez Barrios s'ha entrevistat amb Negrín, que es troba a Mèxic, amb l'objectiu de reunir properament les Corts⁷³.

8. També són motiu de preocupació les accions de la guerrilla —o del maquis català—, les suposades operacions militars de l'oposició, les operacions reals de l'exèrcit espanyol contra l'oposició o els imaginaris possibles atacs procedents de l'exterior. I, com no podia ser d'una altra manera, hi ha de rerefons la brutal repressió duta a terme per la dictadura. De nou sorprèn que es reproduïen les dades sobre la repressió que proporciona l'oposició i que als butlletins secrets no són desmentides. Encara sorprèn més que es difonguin les notícies sobre cops de la guerrilla i baixes de la Guàrdia Civil que dona l'oposició, i que tampoc ningú no es molesti a afegir un comentari de desmentiment.

Corre el rumor que la nau espanyola *Dómine* ha entrat al port de Barcelona, on encara roman, amb les bodegues segellades per la policia perquè transportava armes i propaganda comunista⁷⁴. El dia 28 de maig, s'ha vist a la zona del port de la Barceloneta un tren de mercaderies que, segons es diu, transportava canons cap a la frontera. La relació amb França és crítica. Es confia que el govern de Negrín «logrará resolver la situación ocupando pacíficamente el poder en España»⁷⁵.

Radio España Independiente denuncia que la Falange i la Gestapo es coordinen per dur a terme sabotatges i desordres a França i el Nord d'Àfrica. Franco és el continuador de la política de Hitler. Només la República pot acabar amb el sofriment del poble: «Madrileños, levántaros contra los Falangistas». «El terror en la España franquista»: el comentari denuncia la mort de centenars de persones a Nanclares de Oca, setze assassinats en relació amb l'atemptat contra uns falangistes a Cuatro Caminos i vuit antifeixistes més que foren detinguts per la Gestapo. També s'executa gent sota falses acusacions a Barcelona. La Junta Provincial de Unión de Madrid denuncia l'execució de nombrosos patriotes el 4 d'agost de 1944 (entre els quals hi ha Gregorio Iniesta de la CNT i el metge socialista Concepción Díez), el 14 (vuit), el 17 (deu) i el 14 d'octubre (28). «*Trabajadores españoles organizad la lucha... ¡A la huelga general! Proletarios del mundo, uníos.*»⁷⁶

⁷³ *Boletín*, 7 (18 al 21-VI-1945): «Emisiones radiofónicas», 2 (font: Radio España Independiente, 19-VI).

⁷⁴ *Boletín*, 2 (27-V al 2-VI-1945): «Comentarios y rumores», 3 (font: 2a sec. R de FET i JONS).

⁷⁵ *Boletín*, 2 (27-V al 2-VI-1945): «Comentarios y rumores», 9 (font: diversos testimonis dels fets). De nou és inversemblant.

⁷⁶ *Boletín*, 2 (27-V al 2-VI-1945): «Emisiones radiofónicas», 9 (font: Radio España Independiente, 2-VI).

Són detingudes a l'estació de Sants tres dones procedents de València que portaven tres maletes amb pistoles Astra de 9m/m de llarg i pistoles metralladores i molta munició⁷⁷. Es comenta favorablement l'ajuda de Falange a les patrulles armades de la policia en la vigilància pública diürna i nocturna⁷⁸.

A Madrid, els jutges falangistes perllonguen quaranta dies l'apallissament d'Adela Gómez Hidalgo, que es troba empresonada per falsos delictes. Durant el mes de maig han estat afusellats seixanta-quatre patriotes i algunes obreres⁷⁹. A Lleó, als darrers mesos han estat afusellats dos-cents trenta patriotes⁸⁰. A Barcelona, continuen les detencions de patriotes indefensos que són apallissats pels falangistes i portats a les fosses del castell de Montjuïc, on són assassinats durant la nit⁸¹.

Hi ha imminents atacs a la frontera espanyola. Es demana al poble que ajudi els «llibertadors» amb sabotatges, atracaments, vagues, etc., per aconseguir com més aviat el triomf total⁸².

Sembla que el govern francès ha lliurat 40.000 fusells moderns al maquis espanyol i que el Partit Comunista Francès ha promès ajuda i ha proposat la formació de brigades internacionals per alliberar Espanya de la tirania feixista⁸³. L'Associació Espanyola Lliure de Suïssa denuncia que a Espanya se segueix assassinant els presos polítics⁸⁴.

Els gendarmes francesos de les fronteres d'Andorra i de Puigcerdà han estat substituïts per altres de filiació comunista. A Andorra, quan es projecta el NODO, es criden «muera a España» i els 20.000 litres d'oli que el govern espanyol havia donat a Andorra passen íntegrament a França⁸⁵.

El 24 de maig se celebrà a Tolosa una concentració. Hi assistí Álvarez del Vayo —i alguns caps militars, com l'excap de la 43a divisió, Bertran Cañadas— que els instà a mantenir-se preparats perquè aviat tindrien material i homes per envair Espanya. Es diu que a Llívia hi ha republicans disfressats de gendarmes amb l'objectiu d'intentar establir-hi el

⁷⁷ *Boletín*, 2 (27-V al 2-VI-1945): «Otras noticias», 2 (font: 2a sec. R de FET i JONS).

⁷⁸ *Boletín*, 3 (3 al 6-VI-1945): «Comentarios y rumores», 3 (font: cafès, Universitat i tramvies).

⁷⁹ *Boletín*, 3 (3 al 6-VI-1945): «Emisiones radiofónicas», 2 (font: Radio España Independiente, 5-VI).

⁸⁰ *Ibidem*.

⁸¹ *Ibidem*.

⁸² *Boletín*, 3 (3 al 6-VI-1945): «Emisiones radiofónicas», 5 (font: Ràdio Moscou, 4-VI, emissió en català).

⁸³ *Boletín*, 3 (3 al 6-VI-1945): «Otras noticias», 1 (font: 2a sec. R de FET i JONS).

⁸⁴ *Boletín*, 4 (7 al 9-VI-1945): «Emisiones radiofónicas», 11 (font: Radio España Independiente, 8-VI).

⁸⁵ *Boletín*, 4 (7 al 9-VI-1945): «Otras noticias», 1 (font: 2a sec. R de FET i JONS).

«Gobierno de la Junta de Liberación Nacional». També es comenta que fa uns dies s'ha vist Líster amb un general rus⁸⁶.

Corre el rumor que avions francesos sobrevolen la frontera amb Espanya amb l'objectiu de conèixer les posicions i les fortificacions espanyoles i els moviments de tropes⁸⁷.

A Còrdova, els guerrillers desallotgen un grup de soldats d'unes altures pròximes a la ciutat. En arribar al lloc els guerrillers troben una nota que diu: «*disparamos con pólvora para despistar al Alférez. Las municiones os las dejamos aquí. Hacer uso de ellas! Viva la República!*» Radio España Independiente denuncia que Franco segueix concentrant tropes i construint fortificacions i aeròdroms als Pirineus. El comentari radiofònic acaba amb una proclama: «*¡Atención españoles, ayuda a los guerrilleros con víveres, informes e incluso proporcionándoles refugio en vuestros hogares. Españoles! Atentad contra la Policía Armada, la Guardia Civil y a las Unidades Especiales del Ejército.*»⁸⁸

A Castella, els pagesos de diverses províncies castellanen han format grups de guerrillers armats per defensar les seves collites dels requisadors del Servicio Nacional del Trigo. A Lleó, grups de guerrillers reben el suport de la població, que els proporciona aliments i medicines i els facilita informació per atacar els falangistes i els soldats de l'exèrcit⁸⁹.

S'assegura que a Tolosa hi ha una divisió d'uns tres mil a tres mil cincents russos destinats a ser la rèplica de la División Azul i que Líster es troba a Perpinyà, però el cert és que va arribar a París amb l'uniforme de general. També es diu que a les muntanyes de Montlluís s'han emplaçat deu o vint peces d'artilleria que fan punteria contra Puigcerdà. Un trànsfuga afirma que «los rojos españoles tomarían Puigcerdà», que abans seria bombardejada fins no deixar ni una casa en peus⁹⁰.

A Lleó, un grup de guerrillers ha desarmat un destacament de la Guàrdia Civil. Els pagesos protesten contra les tributacions imposades per Falange i un recaptador ha estat mort quan intentava cobrar en una casa de pagès. Continuen els enfrontaments entre els guerrillers i la Guàrdia Civil: al «caserío» de Columbrían han mort tres guàrdies civils i diversos més han

⁸⁶ *Boletín*, 4 (7 al 9-VI-1945): «Otras noticias», 3 (font: servei d'informació de la Guàrdia Civil).

⁸⁷ *Boletín*, 5 (9 al 14-VI-1945): «Comentarios y rumores», 1 (font: casino militar i quarters).

⁸⁸ *Boletín*, 5 (9 al 14-VI-1945): «Emisiones radiofónicas», 2 (font: Radio España Independiente, 9-VI).

⁸⁹ *Boletín*, 5 (9 al 14-VI-1945): «Emisiones radiofónicas», 4 i 6 (font: Radio España Independiente, 13-VI).

⁹⁰ *Boletín*, 5 (9 al 14-VI-1945): «Otras noticias», 4 i 5 (font: servei d'informació de la Guàrdia Civil).

resultat ferits. Els pagesos faciliten aliments, medicines i informació als guerrillers i cobreixen les seves baixes amb nous combatents⁹¹.

9. Deixant a banda les accions guerrilleres que ja han estat comentades, també preocupava la possible reorganització política de l'oposició republicana a l'interior d'Espanya. És per això que les activitats de l'oposició clandestina (vagues, manifestacions, aparició de fulls volants...) també es recullen sistemàticament i es faran encara més abundants en butlletins posteriors.

Circulen clandestinament, per fàbriques i tallers, exemplars d'un fac-símil d'un diari d'*Actualidad Obrera*, que parla de la situació exterior i, segons que diu, de les victòries russes a Europa. Té quatre fulls de la mida d'un full corrent. També s'hi informa que a Sant Feliu de Guíxols foren detinguts dotze individus de partits d'extrema esquerra que tenien una llista de quaranta persones que havien d'ésser assassinades quan acabés la guerra i s'implantés a Espanya una República Democràtica⁹².

El 29 de maig, «elementos rojos» distribueixen fulls de propaganda comunista a la fàbrica La Catalana de Gas i Electricitat. No se sap qui les ha introduïdes⁹³. És detingut a la fàbrica militaritzada Elizalde un treballador del «Comité de Liberación»⁹⁴. És descoberta una falsificació de bitllets de la sèrie R, amb la numeració set milions⁹⁵. Té lloc la vaga dels miners d'Astúries i del ram de la fusta a Madrid. Es produeix una crida a favor dels obrers en vaga i contra Franco i la Falange⁹⁶. Els barbers de Valladolid es neguen a assistir a una reunió del sindicat vertical⁹⁷.

A Madrid, durant la nit, «Grupos de Actividad» enganxen cartells anti-feixistes. A la plaça de Castelar n'hi ha uns que posen: «¡Muera Franco!», «¡Muera Falange!», «Viva la República». A Almeria, joves patriotes no es presenten a la caixa de reclutes. A Bilbao, té lloc una vaga obrera per protestar contra les detencions de sospitosos d'activitats patriòtiques. A Oviedo, tenen lloc manifestacions dels miners, que reclamen un millor tracte als presos. A Barcelona, es produeix un sabotatge en una fàbrica tèxtil —un obrer ha ficat un ferro entre els engranatges de la

⁹¹ *Boletín*, 6 (15 al 17-VI-1945): «Emisiones radiofónicas», 7 i 9 (font: Radio España Independiente, 14 i 15-VI).

⁹² *Boletín*, 1 (20 al 25-V-1945): «Otras noticias», 1 i 2 (font: 2a sec. R de FET i JONS).

⁹³ *Boletín*, 2 (27-V al 2-VI-1945): «Otras noticias», 1 (font: 2a sec. R de FET i JONS).

⁹⁴ *Boletín*, 2 (27-V al 2-VI-1945): «Otras noticias», 3 (font: 2a sec. R de FET i JONS).

⁹⁵ *Boletín*, 2 (27-V al 2-VI-1945): «Otras noticias», 4 (font: 2a sec. R de FET i JONS).

⁹⁶ *Boletín*, 3 (3 al 6-VI-1945): «Emisiones radiofónicas», 3 (font: Radio España Independiente, 5-VI).

⁹⁷ *Boletín*, 4 (7 al 9-VI-1945): «Emisiones radiofónicas», 4 (font: Radio España Independiente, 6-VI).

maquinària— que fabrica uniformes de Falange. A Girona, els pagesos es neguen a recollir les patates per no lliurar-les als falangistes. A Vigo, nombrosos joves es neguen a participar en les desfilades del Frente de Juventudes⁹⁸.

Arriben a la BBC dues cartes de demòcrates espanyols —de Barcelona i Sabadell— que demanen als exiliats que no facin cas de les promeses del règim perquè tornin, ja que continua la persecució dels republicans. També denuncien el totalitarisme religiós i la manca de llibertats, de creences, d'idees, de premsa i de manifestació⁹⁹.

A Madrid, «Juventud combativa» difon milers de fulls volants contra Falange i el Frente de Juventudes. A Navarra, tenen lloc protestes per la mobilització de quintes. A Madrid, apareixen pasquins a les parets exigint una amnistia general pels presos i els guerrillers. A Barcelona, els veïns dels barris organitzen comissions clandestines d'ajuda als presos i el diumenge varen visitar les presons per portar aliments i roba. Es van repartir fulls volants d'Actividad Obrera i grups de dones d'activitat política varen llençar pedres contra els vidres dels aparadors que exhibien llibres de Falange. A Màlaga han estat apedregats els menjadors de l'Auxilio Social¹⁰⁰.

Radio España Independiente, en un comentari titulat «Terror falangista», afirma que a Espanya la justícia es regeix per tres principis: justícia militar, justícia civil i justícia de la policia especial de Falange, que mata presos indultats¹⁰¹.

A la fàbrica Maquinista Terrestre y Marítima de Sant Andreu apareix un pasquí que exigeix l'entrega de Laval i d'altres criminals de guerra a les Nacions Unides. A la fàbrica Elizalde n'apareix un altre que diu: «*Ciudadano: pide, exige, impone la Amnistía.— No más terror, no más martirio: no más sangre!*»¹⁰²

A Oviedo, es reparteixen fulls volants clandestins a les fàbriques, que són molt ben acollits. A Madrid, a la Universitat Central, s'ha repartit el diari antifeixista *Patriota* i, tot i que no s'ha pogut localitzar els responsables, membres del SEU i de la policia han procedit a la detenció d'estudiants d'esquerres¹⁰³.

⁹⁸ *Boletín*, 4 (7 al 9-VI-1945): «Emisiones radiofónicas», 6 (font: Radio España Independiente, 7-VI).

⁹⁹ *Boletín*, 4 (7 al 9-VI-1945): «Emisiones radiofónicas», 9 (font: BBC, 8-VI).

¹⁰⁰ *Boletín*, 5 (9 al 14-VI-1945): «Emisiones radiofónicas», 4 (font: Radio España Independiente, 13-VI).

¹⁰¹ *Boletín*, 5 (9 al 14-VI-1945): «Emisiones radiofónicas», 6 (font: Radio España Independiente, 13-VI).

¹⁰² *Boletín*, 5 (9 al 14-VI-1945): «Otras noticias», 1 i 2 (font: 2a sec. R de FET i JONS).

¹⁰³ *Boletín*, 6 (15 al 17-VI-1945): «Emisiones radiofónicas», 7 (font: Radio España Independiente, 14-VI).

A València, un grup de dones reparteix el diari clandestí *Verdad*, en què es denuncien els crims comesos pels falangistes a Sant Miquel dels Reis i a la presó Model. Al cementiri s'han descobert setanta fosses comunes destinades a l'enterrament de les víctimes. A Sant Sebastià, els pescadors del nord amenacen d'anar a la vaga en protesta pels elevats impostos exigits per les Diputacions falangistes, i també s'han repartit fulls volants clandestins reclamant la readmissió dels obrers pesquers acomiadats arran de la vaga del 3 de desembre de 1944 on s'amenaça d'emprendre una vaga general si no són readmesos. Des del desembre de 1944, l'atur ha creat una situació crítica per al govern espanyol¹⁰⁴.

A Barcelona, apareixen pasquins patriòtics en parets i aparadors que els propietaris no esborren. A la barriada del Clot es poden llegir els següents: «iC.N.T.-F.A.I.-Volverán!» en pintura verda, i «iAmnistia a los guerrilleros!» en quitrà¹⁰⁵.

10. Finalment, indirectament, apareixen referències a la situació econòmica i social d'Espanya, procedents majoritàriament de les emissions de Radio España Independiente.

Hi ha vendes extraordinàries a les botigues de Barcelona perquè corre el rumor que la moneda no valdrà res dintre de poc temps¹⁰⁶. Radio España Independiente denuncia les condicions de vida a Espanya (racionament, manca de roba, gas, carbó, llum, aigua i sabó; la gent viu entre les runes)¹⁰⁷.

Rússia dóna 500 grams de pa diaris als presoners alemanys, i la Falange només 150 grams als presoners republicans. Hi ha una crida a assaltar les botigues, que són plenes de queviures, i a rebel·lar-se contra la situació¹⁰⁸.

Radio España Independiente denuncia l'atur forçós, que és conseqüència de la misèria dels pagesos: de 1931 a 1936 Espanya produïa 45 milions de quintars de blat; ara amb prou feines arriba als 25. El mateix succeeix amb altres cereals (blat de moro, ordi, civada) i amb les plantes

¹⁰⁴ *Boletín*, 6 (15 al 17-VI-1945): «Emisiones radiofónicas», 9 (font: Radio España Independiente, 15-VI), i *Boletín*, 7 (18 al 21-VI-1945): «Emisiones radiofónicas», 2 (font: Radio España Independiente, 19-VI).

¹⁰⁵ *Boletín*, 7 (18 al 21-VI-1945): «Emisiones radiofónicas», 2 (font: Radio España Independiente, 19-VI).

¹⁰⁶ *Boletín*, 2 (27-V al 2-VI-1945): «Comentarios y rumores», 5 —el número d'aquesta referència figura repetida amb dues informacions diferents— (font: diversos comerciants, venedors i compradors).

¹⁰⁷ *Boletín*, 2 (27-V al 2-VI-1945): «Emisiones radiofónicas», 9 (font: Radio España Independiente, 2-VI).

¹⁰⁸ *Boletín*, 4 (7 al 9-VI-1945): «Emisiones radiofónicas», 5 (font: Radio España Independiente, 6-VI).

industrials (remolatxa). També es denuncien la manca de llibertats i el suport de l'Estat a l'Església¹⁰⁹.

La mala política de la Falange porta la misèria al camp espanyol: es perden les tres quartes parts de la collita de cereals a Zamora, Valladolid, Salamanca i Àvila; el mateix succeeix a les regions del llevant, a Catalunya i a Galícia. Els burgesos i la Falange neguen als pagesos els emprèstits que necessiten per comprar cavalleries i adobs¹¹⁰.

A Sevilla, l'escassetat del racionament provoca enfrontaments amb la policia i una manifestació de dones —que feien cua per comprar el menjar racionat— i obrers que sortien de les fàbriques que acaba amb visques a la República i en contra de Franco i la Falange¹¹¹.

En conclusió, d'aquesta primera aproximació a la informació continguda en els «Boletines de Información. Secreto», basada bàsicament en els primers set números i una visió de conjunt de tota la col·lecció, es desprenen tot un seguit de conclusions que s'han desgranat en el text. Per acabar, voldríem reiterar que es tracta d'uns moments d'incertesa per a la dictadura franquista. Potser són els pitjors moments de la seva negra història. La Segona Guerra Mundial a Europa acabava amb la victòria aliada i el règim nazi i el règim feixista de Mussolini havien estat esborrats del continent. Quedava dempeus, però, la dictadura del general Franco, que en poca cosa es diferenciava d'aquells règims, dels quals havia estat un aliat des de 1936. A ulls dels aliats i de l'oposició republicana, Falange presentava poques diferències amb el Partit Nacional Socialista de l'Alemanya nazi i Franco era una imitació ridícula del dictador alemany. Molts esperaven el que mai no va succeir: la intervenció aliada per enderrocar el règim de Franco. I la dictadura va sobreviure. L'esclat de la Guerra Freda i, en menor grau, els errors i les picabaralles dels republicans —durant la guerra i a l'exili— fou la seva carta de salvació. Com durant la Guerra Civil, la no-intervenció fou una decisió que condemnava alhora diverses generacions de catalans i espanyols a quatre dècades de dictadura i de repressió. Però tot això no era fàcil de veure pel maig i juny de 1945. Potser als nivells més alts del règim es tenien ja les garanties suficients per saber que els aliats no intervindrien a Espanya i que Franco, tot i que sotmès a pressions dels aliats perquè guardés les formes, tenia el camí obert per sobreviure si podia contenir l'oposició interior. En tot

¹⁰⁹ *Boletín*, 4 (7 al 9-VI-1945): «Emisiones radiofónicas», 7 (font: Radio España Independiente i BBC).

¹¹⁰ *Boletín*, 4 (7 al 9-VI-1945): «Emisiones radiofónicas», 11 (font: Radio España Independiente, 8-VI).

¹¹¹ *Boletín*, 5 (9 al 14-VI-1945): «Emisiones radiofónicas», 2 (font: Radio España Independiente, 9-VI).

cas, segons la informació que maneguen els serveis d'informació militar, no sembla que l'exèrcit franquista hagués arribat a aquesta mena de conclusions en les setmanes que seguiren la fi de la Segona Guerra Mundial a Europa. Més aviat, sorprèn la cruesa amb què es reproduïxen informacions procedents de l'exterior sense afegir comentaris, o les relatives a la guerrilla, l'oposició clandestina, la repressió, els moviments de l'exili republicà, les maniobres dels monàrquics, l'actitud i les iniciatives dels aliats, sempre sense comentaris o desmentiments. És clar que no era missió dels redactors afegir comentaris, sinó més aviat recollir tota la informació disponible, fos real o incerta, rumor o notícia, imaginada o contrastada, intoxicació o manipulació (en ambdós sentits, règim-aliats/aliats-règim; règim-oposició/oposició-règim), la qual cosa acaba donant certa sensació de desconcert en els redactors, que sembla moltes vegades anaven a les palpentes. A les acaballes de la primavera de 1945, el rebuig del règim per part dels aliats i el seu possible aïllament eren amenaces reals, i això es fa present en la documentació comentada.

Apèndix

- Núm. 1 (20/26-V-1945), p. 7. Secció: Comentarios y rumores, Emisiones radiofónicas, Otras noticias.
- Núm. 2 (27-V/2-VI-1945), p. 5. Secció: Comentarios y rumores, Emisiones radiofónicas, Otras noticias.
- Núm. 3 (3/6-VI-1945), p. 4. Secció: Comentarios y rumores, Emisiones radiofónicas, Otras noticias.
- Núm. 4 (7/9-VI-1945), p. 6. Secció: Comentarios y rumores, Emisiones radiofónicas, Otras noticias.
- Núm. 5 (9/14-VI-1945), p. 4. Secció: Comentarios y rumores, Emisiones radiofónicas, Otras noticias.
- Núm. 6 (15/17-VI-1945), p. 3. Secció: Comentarios y rumores, Emisiones radiofónicas, Otras noticias.
- Núm. 7 (18/21-VI-1945), p. 4. Secció: Comentarios y rumores, Emisiones radiofónicas.
- Núm. 8 (22/25-VI-1945), p. 4. Secció: Comentarios y rumores, Emisiones radiofónicas, Otras noticias*.
- Núm. 9 (26-VI/4-VII-1945), p. 3. Secció: Comentarios y rumores, Emisiones radiofónicas.
- Núm. 10 (5/9-VII-1945), p. 8. Secció: Comentarios y rumores, Emisiones radiofónicas, Otras noticias*. Annex: «Lee y difunde esta hoja».
- Núm. 11 (10/16-VII-1945), p. 6. Secció: Comentarios y rumores, Emisiones radiofónicas, Otras noticias**.

- Núm. 12 (16/19-VII-1945), p. 3. Secció: Comentarios y rumores, Emisiones radiofónicas, Otras noticias**.
- Núm. 13 (19/24-VII-1945), p. 5. Secció: Comentarios y rumores, Emisiones radiofónicas, Otras noticias**.
- Núm. 14 (25/30-VII-1945), p. 6. Secció: Comentarios y rumores, Emisiones radiofónicas. Annex: destitució del governador Antonio Correa.
- Núm. 15 (30-VII/4-VIII-1945), p. 5. Secció: Comentarios y rumores, Emisiones radiofónicas.
- Núm. 16 (4/6-VIII-1945), p. 4. Secció: Comentarios y rumores, Emisiones radiofónicas.
- Núm. 17 (7/12-VIII-1945), p. 3. Secció: Rumores y comentarios, Emisiones radiofónicas. Annex: conferència de Potsdam i Espanya.
- Núm. 18 (13/16-VIII-1945), p. 4. Secció: Comentarios y rumores, Emisiones radiofónicas.
- Núm. 19 (17/21-VIII-1945), p. 7. Secció: Comentarios y rumores, Emisiones radiofónicas.
- Núm. 20 (22-VIII/1-IX-1945), p. 13. Secció: Comentarios y rumores, Emisiones radiofónicas. Annex: aldarulls a les festes de Gràcia.
- Núm. 21 (2/12-IX-1945), p. 4. Secció: Comentarios y rumores, Emisiones radiofónicas.
- Núm. 22 (13/18-IX-1945), p. 4. Secció: Comentarios y rumores, Emisiones radiofónicas.
- Núm. 23 (19/25-IX-1945), p. 6. Secció: Comentarios y rumores, Emisiones radiofónicas, Otras noticias. Annex: carta de Manuel Fal Conde al general Franco.
- Núm. 24 (26-IX/2-X-1945), p. 4. Secció: Comentarios y rumores, Emisiones radiofónicas.
- Núm. 25 (3-X/18-XII-1945), p. 5. Secció: Actividades extremistas, Comentarios y rumores. Annex: fulls volants de la CNT.
- Núm. 26 (19/22-XII-1945), p. 2. Secció: Actividades extremistas, Información política, Ambiente público.
- Núm. 27 (23/31-XII-1945), p. 3. Secció: Comentarios y rumores. Annex: full volant d'Unión Democrática Española.
- Núm. 28 (1/3-I-1946), p. 13. Secció: Comentarios y rumores, Prensa clandestina. Annex: articles del núm. 27 d'*Endavant* (MSC).
- Núm. 29 (4/5-I-1946), p. 7. Secció: Comentarios y rumores, Prensa clandestina. Annex: «Notas y comentarios políticos»¹¹².
- Núm. 30 (6/11-I-1946), p. 1. Secció: Comentarios y rumores.

¹¹² Sota aquest títol es reproduïxen diversos articles de l'oposició republicana (segons el contingut, sembla que traduïts del català, i alguns estan signats) així com també notes de *l'Hora*, *Endavant* i *Solidaritat Catalana*.

- Núm. 31 (12/18-I-1946), p. 5. Secció: Comentarios y rumores, Ambiente político, Atracos. Annex: punts del programa de la Unión Democrática Española.
- Núm. 32 (19/24-I-1946), p. 7. Secció: Comentarios y rumores, Atracos, Propaganda clandestina. Annex: article de Salvador de Madariaga.
- Núm. 33 (25/28-I-1946), p. 3. Secció: Comentarios y rumores, Ambiente político, Detención de Atracadores.
- Núm. 34 (29/30-I-1946), p. 12. Secció: Comentarios y rumores, Atracos y sucesos, propaganda y prensa clandestina. Annex: fulls volants (PSUC, AFARE, LINARE)¹¹³.
- Núm. 35 (31-I/3-II-1946), p. 3. Secció: Comentarios y rumores, Atracos y huelgas.
- Núm. 36 (4/9-II-1946), p. 4. Secció: Comentarios y rumores, Atracos, Huelgas, Otras actividades extremistas. Annex: full volant d'Izquierda Republicana.
- Núm. 37 (10/11-II-1946), p. 2. Secció: Comentarios y rumores, Actividades extremistas.
- Núm. 38 (12/18-II-1946), p. 4. Secció: Comentarios y rumores, Huelgas, Atracos, Propaganda clandestina, Otras actividades extremistas, Noticias de Francia.
- Núm. 39 (18/19-II-1946), p. 2. Secció: Comentarios y rumores, Huelgas.
- Núm. 40 (20/27-II-1946), p. 4. Secció: Comentarios y rumores, Noticias varias. Annex: «A todos los españoles» (carta pública dels monàrquics)¹¹⁴.
- Núm. 41 (1/3-III-1946), p. 3. Secció: Comentarios y rumores, Atracos, Otras noticias.
- Núm. 42 (5/6-III-1946), p. 3. Secció: Comentarios, Noticias de Francia, Otras noticias. Annex: emissió de la BBC.
- Núm. 43 (7/8-III-1946), p. 2. Secció: Comentarios, Propaganda clandestina, Otras noticias.
- Núm. 44 (9/13-III-1946), p. 5. Secció: Comentarios y rumores, Sucesos varios, Noticias de Francia, Otras noticias. Annex: full a mà «España y la monarquía».
- Núm. 45 (14/16-III-1946), p. 5. Secció: Comentarios y rumores. Annex: full volant del Partido Laborista de Cataluña.

¹¹³ AFARE: Organización Oficial del Ejército de la República en España; LINARE: Liberación Nacional Republicana.

¹¹⁴ La carta està signada per A. Kindelán, el baró de Viver i Aureli Joaniquet, i s'adreça a tots els espanyols davant la «violenta, injusta y rencorosa campaña» que «desarrolla un país extranjero contra España». Es tracta de la campanya de tancament de fronteres duta a terme per França arran de l'execució de Cristino García.

Núm. 46 (IV/V-1946), p. 2. Secció: Comentarios y rumores, Actividades clandestinas.

Núm. 47 (VI/VII-1946), p. 14. Secció: Comentarios y rumores, Actividades clandestinas, Noticias de Francia. Annex: fulls volants diversos¹¹⁵.

Núm. 48 (1/19-VIII-1946), p. 5. Secció: Comentarios y rumores, Actividades clandestinas.

Núm. 49 (20-VIII/20-IX-1946), p. 4. Secció: Comentarios y noticias.

Núm. 50 (21-IX/8-X-1946), p. 6. Secció: Comentarios y noticias. Darrera pàgina: segell de la correspondència certificada de Ceuta.

* Subtítol: «Noticias de Francia»

** Subtítol: «Actividades extremistas».

¹¹⁵ Els fulls volants inclosos en els nou annexos (manca el segon) del butlletí número 47 són de l'AFARE, la CNT-UGT de Catalunya, el PSUC, la CNT i la Unión Democrática Española.

Índex onomàstic

- ABAD DE SANTILLÁN, Diego: 66.
ABC: 11, 111, 164, 167, 170-174, 178, 180-182, 185-186, 188.
ABIZANDA Y VALLABRICA, Martín: 78, 166.
Acción Española: 169.
Actualidad Obrera: 215.
África: 172.
AGUSTÍ PEYPOCH, Ignasi: 82, 166.
ALBA, duc d': 207.
ALBERT DESPUJOL, Josep Maria d': 132, 139.
ALCALÁ ZAMORA, Niceto: 211.
Alcázar, El: 72.
ALCOCER, S.: 164.
ALFONS XIII: 179.
ALLARDT, Erik: 89, 198.
ALLEN, Woody: 13.
ALONSO, J.: 26.
ALTED VIGIL, Alicia: 26.
ÁLVAREZ, Rosa: 113.
ÁLVAREZ-ARENAS, Eliseo: 40, 130, 143, 166.
ÁLVAREZ DEL VAYO, Julio: 25, 213.
AMAT-PINIELLA, Joaquim: 29.
ANDREOTTI, Giulio: 99.
ANDREU ACEBAL, Marc: 119, 121, 132, 137.
ANTICH, José: 9.
ANTIGÜEDAD, Alfredo Rodríguez: 166.
APARICIO LÓPEZ, Juan: 166.
ARACIL I MARTÍ, Rafael: 9, 13, 146, 189.
AREILZA Y MARTÍNEZ DE RODAS, José María de: 167.
ARGENTINA, Imperio: 114.
AROCA, José María: 53.
ARRARÁS IRIBARREN, Joaquín: 84, 167.
ARRESE, José Luis: 91-92, 96, 164.
Arriba: 72, 164, 171-172, 180.
ARRIOL OBRA, Lluís: 67.
ARTIGAS FERRANDO, Miguel Jerónimo: 168.
Así es: 167.
ASSÍA, Augusto: 9, 25, 76-77, 169.
ASTAIRE, Fred: 116.
AUNÓS PÉREZ, Eduard: 86, 168.
AVILÉS, Juan: 75, 88.
Avui: 185.
AZAÑA, Manuel: 167.
AZNAR, José María: 9-10, 124.
AZNAR ZUBIGARAY, Manuel: 9-10, 78, 124, 169, 174.
Azor: 184.
AZPIAZU ZULAICA, Joaquín: 129, 138, 165, 169.
BADOGLIO, Pietro: 81.
BALFOUR, Sebastian: 87.
BARALLAT, Mercè: 47.
BARBA HERNÁNDEZ, Bartolomé: 149, 169.
BARBÉ I POU, Elisenda: 15.
BARDEM, Juan Antonio: 171.
BARRIOBERO HERRÁN, Eduardo: 63-64.
BARTOLOMÉ MERODIO, Santiago: 53.
BEDELL SMITH, Walter: 198.
BENAIGES, José Luis: 53.
BENET, Josep: 10, 71.
BENEYTO, Juan: 89.
BENGUEREL, Xavier: 122-123.
BERNABÉ OLIVA, Josep: 169.
BERTRAN CAÑADAS: 213.
BEVIN, Ernest: 190.
BIDAULT, Georges: 190, 210.

- Blanco y Negro*: 170, 175, 186.
 BLAS, Andrés de: 90.
 BOLÍVAR, Simón: 77.
 BOLLAR, S. B.: 143, 151.
 BONET DEL RÍO, José: 121, 129, 150.
 BORBÓ, Joan de: 103, 167, 178, 182, 192, 200.
 BOSCH, Alfred: 75, 88.
 BOTEY: 66.
 BRAVO MONTERO, Manuel: 66.
 BRU JARDÍ, Josep: 170.
 BRUNET SOLÀ, Manel: 170.
 BUIGAS, Gaietà: 170.
 BUIGAS I SANS, Carles: 87, 165, 170.
 BUÑUEL, Luis: 112, 179.
- CABALLERO ROIG, J.: 160
 CABANA, Francesc: 145-146, 156.
 CADENAS MUÑOZ, José Juan: 28, 77, 170.
 CAGNEY, James: 114, 116.
 CALVET, Agustí: 10, 120.
 CALVO SOTELO, José: 11, 43, 100, 103, 129.
Cámara: 166.
 CAMBA, Julio: 111.
 CAMBÓ, Francesc: 168, 183, 185.
Capricho: 178.
 CARCELLER SEGURA, Demetrio: 92, 170.
 CARDONA, Gabriel: 99.
 CARRERAS ARTAU, Tomàs: 139.
 CARRILLO, Santiago: 193.
 CASARES SÁNCHEZ, Francisco: 156, 171.
 CASTAÑO, José del: 202.
 CASTILLEJO DUARTE, José: 211.
 CASTILLO, Alberto del: 126.
 CASTILLÓN, Isidro: 70.
 CASTRO, Estrellita: 114.
 CELA, Camilo José: 171.
 CERCAS, Javier: 98.
 CHAPLIN, Charles: 112, 114.
 CHULIÀ RODRIGO, Elisa: 87, 163.
 CHURCHILL, Winston: 190, 206.
 CIANO, Galeazzo: 77, 82.
Cine en 7 días: 166.
Cine-Radio: 166.
 CLARA, Josep: 63.
 COCO RODRÍGUEZ, Manuel: 194.
 COLINA, José Luis: 171.
Collier's: 72.
 COLOM, Cristòfor: 9.
 COMPANYYS, Lluís: 42, 111, 208-209.
- CONTI, Giuseppe: 90.
 CORBALÁN GIL, Joan: 64.
 CORREA VEGLISON, Antonio: 58, 153, 220.
Correo Catalán, El: 10, 107, 169-170.
Correo Español, El: 181.
 COSSÍO, Manuel B.: 211.
 COSSÍO Y MARTÍNEZ-FORTÚN, Francisco de: 94, 105, 171.
 COTARELO, Ramón: 90.
 CRESPO, Carlos: 81-82, 171.
 CUARTERO CIFUENTES, José: 83, 172.
- DALÍ, Salvador: 179.
 DÁVILA, Fidel: 50.
 DAVIS, Betty: 114.
 DE GAULLE, Charles: 190, 210.
Debate, El: 167, 171-172, 176, 180-181.
 DEGRELLE, Léon: 207-209
 DELCLÓS SAGUER, Rafael: 172.
 DELGADO GÓMEZ-ESCALONILLA, Lorenzo: 75, 87.
 DENCÀS, Josep: 42.
 DESPUJOL, Ignacio: 41.
Destino: 166, 170, 177-179, 181, 183-184, 188.
Diario de A Coruña: 173.
Diario de Barcelona: 10, 170, 172, 178, 181.
Diario Ferrolano: 173.
Diario Montañés: 167.
Diario SP: 167.
Diario Vasco: 166, 169.
 DÍAZ DE VILLEGAS, José: 172.
 DÍAZ ESCULIES, Daniel: 17, 20-24.
 DÍEZ PUERTAS, Emeterio: 108, 110, 112.
 DISNEY, Walt: 118, 159.
 DOMÍNGUEZ BARBERÀ, Martí: 172.
 DOMÍNGUEZ CAO-CORDIDO, Laureano: 172.
 DREYFUS-ARMAND, Geneviève: 20.
 DUEÑAS, Oriol: 47, 63, 71.
- ECHARRI GAMUNDI, Xavier de: 80, 85-87, 172.
 EGGERTH, Martha: 116.
 EICHBERG, Richard: 115.
 ELÍAS, Francisco: 112.
 ELORZA, Antonio: 90.
Endavant: 220.
Época, La: 172-173.
Escorial: 178, 183.
 ESCOTO, Elisabet: 107.

- ESCURRA, Julio: 144.
Español, El: 167.
Estafeta Literaria, La: 167.
 ESTELLÉS, Josep M.: 64.
 ESTEVE I GRAU, Martí: 185.
Euzkadi: 169.
- FABRE, Jaume: 107, 109, 119-121, 127, 132, 137-138, 144-145, 150, 152-153, 155, 164.
 FAIRBANKS, Douglas: 114.
 FAL CONDE, Manuel: 220.
Faro de Vigo: 172.
 FEBO, Giuliana di: 90.
 FERNÁNDEZ, Javier: 210.
 FERNÁNDEZ ALMAGRO, Melchor: 77, 124, 173.
 FERNÁNDEZ BURRIEL, Álvaro: 65.
 FERNÁNDEZ-CUESTA Y MERELO, Raimundo: 72-73, 92, 95-96, 173.
 FERNÁNDEZ DEL CAMPO, José Luis: 72.
 FERNÁNDEZ FLÓREZ, Wenceslao: 99, 173.
 FERNÁNDEZ HUESO, Ginés: 64.
 FERRAN COSTÉ, Josep Maria: 148.
 FERRER I GUÀRDIA, Francesc: 124.
 FLYNN, Errol: 114.
Fomento Social: 169.
 FONT, Jordi: 17, 28.
 FONT, Maria: 146.
 FONTANA, Josep: 89-90.
 FONTES DE ALBORNOZ HERNÁNDEZ, Luis: 32, 47, 69, 91, 97, 103, 173.
Foreign Affairs: 198.
 FOT BISUESO, Joan: 64.
 FOXÁ TORROBA, Agustín de: 174.
 FRAGA IRIBARNE, Manuel: 89, 198.
 FRANCÉS Y SÁNCHEZ-HEREDERO, José: 174.
 FRANCO, Francisco: 9-12, 16, 23, 26-27, 31-32, 36-40, 42-45, 54, 57, 67, 69, 71-72, 78, 84, 93, 95-96, 99, 101-106, 108-109, 111-112, 120, 125-126, 136, 138, 143, 151, 158-160, 167-169, 173, 175, 180, 182-183, 185-186, 189-205, 207-210, 212, 214-215, 218, 220.
 FUENTES IRUROZQUI, Manuel: 145.
- GABLE, Clark: 116.
Gaceta de la Prensa Española, La: 167.
Gaceta Literaria: 167, 175.
Gaceta Regional, La: 167.
 GALILEO GALILEI: 91.
 GARBO, Greta: 114.
- GARCÍA, Cristino: 190, 204-205, 221.
 GARCÍA-ALIX, Conrado: 88.
 GARCÍA BERLANGA, Luis: 171.
 GARCÍA BERMEJO, José: 159.
 GARCÍA FIGUERAS, Tomás: 174.
 GARCÍA MAROTO, Eduardo: 115.
 GARCÍA MÁRQUEZ, Gabriel: 16.
 GARCÍA QUEIPO DE LLANO, Genoveva: 88.
 GARCÍA SANCHIZ, Federico: 83, 175.
 GARCÍA VIÑOLAS, Manuel: 112.
 GARRIDO LÓPEZ, Manuel: 64.
 GARRIGA ALEMANY, Ramon: 85, 175.
 GARRIGA MASSÓ, Joan: 140, 175.
 GASSOL, Ventura: 42.
 GAZIEL: vegeu CALVET, Agustí.
 GENTILE, Emilio: 90.
 GIMÉNEZ ARNAU, José Antonio: 77, 110, 163.
 GIMÉNEZ CABALLERO, Ernesto: 106, 166, 175.
 GINER, Salvador: 89.
 GINER DE LOS RÍOS, Francisco: 211.
 GIORGI, Fulvio di: 90.
 GIRAL, José: 33.
 GIRÓN DE VELASCO, José Antonio: 99, 138, 176.
 GODED, Manuel: 65.
 GODÓ (família): 9, 123-124, 126, 131, 140, 179.
 GODÓ (grup): 9.
 GODÓ, Bartomeu: 122.
 GODÓ, Carlos (comte de): 9-11, 39, 120, 122, 138.
 GÓMEZ HIDALGO, Adela: 213.
 GÓMEZ JORDANA, Francisco: 80, 168.
 GONZÁLEZ OLIVEROS, Wenceslao: 40, 124, 147, 164, 176.
 GONZÁLEZ RUANO, César: 176.
 GONZÁLEZ RUIZ, Nicolás: 176.
 GONZÁLEZ SERRA, F.: 117.
 GORDILLO NIETO, Juan: 58.
 GOTOR AISA, Santiago: 146.
 GRÀCIA I CARDÚS, Baldomer: 53.
Gráfico, El: 172.
 GRAU, A.: 160.
 GRAU, Francesc: 53.
 GUAL VILLALBÍ, Pere: 95, 146, 151, 176.
 GUDERZO, Massimiliano: 88.
 GÜELL CHURRUCA, Joan-Claudi: 177.
 GUERRERO PARERA, Manuel: 67.

- GUILLAMET, Jaume: 108, 146-147.
- HARANA, Lola: 107.
- HARDY, Oliver: 115-116.
- HAYES, Carlton: 190.
- Hélix*: 179.
- Heraldo de Galicia, El*: 173.
- HERMAN, Alan: 72.
- HIMMLER, Heinrich: 44, 78.
- HITLER, Adolf: 44-45, 76, 78-79, 82, 84, 175, 189, 193, 203-206, 208, 212.
- HOBBSBAWM, Eric J.: 97.
- Hoja del Lunes*: 108, 172.
- Hora*: 220.
- HUERTAS CLAVERIA, Josep Maria: 9, 11, 88, 120-122, 127.
- IBÁÑEZ ESCOFET, Manuel: 53.
- IBÁÑEZ FARRÁN, Alfons: 177.
- IBÁÑEZ MARTÍN, José: 177.
- IBÁRRURI, Dolores: 25.
- Imparcial, El*: 172-173, 175, 178.
- Índice Cultural Español*: 186.
- Informaciones*: 178, 180.
- JOAN CARLES I: 167.
- JOANIQUET EXTREMO, Aureli: 44, 92, 94, 104, 126, 129, 134, 154, 177, 205, 221.
- JUNOY I MUNS, Josep Maria: 177.
- KARLOFF, Boris: 116.
- KENNAN, George: 198-199.
- KIESEWETTER, Ernest: 149.
- KINDELÁN, Alfredo: 200, 205, 221.
- LA ROSA BALL-LLOVERA, Tristán: 177.
- LAÍN ENTRALGO, Pedro: 121-122, 178.
- LAUREL, Stan: 115-116.
- LAVAL, Pierre: 207-209, 216.
- LAVOISIER, Antoine: 91.
- LAY, J.: 21, 166.
- LECLERC, Philippe: 189.
- LEDESMA RAMOS, Ramiro: 167.
- LEÓN, Valeriano: 115.
- Leonardo*: 178.
- LEQUERICA, José Félix de: 208.
- LETÁN, Emilio: 129.
- Levante*: 164.
- Liberal, El*: 173.
- LINZ, Juan José: 89, 198.
- LÍSTER, Enrique: 24, 214.
- LITTUNEN, Yrjö: 198.
- LLANAS DE NIUBÓ, René: 43, 129.
- LLARCH, Joan: 53.
- LLAVE VALARINO, Joaquín de la: 55-56, 178.
- LO CASCIO, Paola: 89.
- LUCA DE TENA, Juan Ignacio: 178.
- LUCA DE TENA BRUNET, Torcuato: 178.
- LUCIENTES RODRÍGUEZ, Francisco: 15-16, 28, 178.
- LUGOSI, Bela: 116.
- LUJÁN, Néstor: 71.
- MACHADO RUIZ, Antonio: 36, 178.
- MACHADO RUIZ, Manuel: 178.
- MADARIAGA, Salvador de: 221.
- MALUQUER Y MALUQUER, Alberto: 179.
- Mañana, La*: 171, 173.
- MARGENAT, Josep M.: 90.
- MÁRQUEZ: 212.
- MARQUINA ANGULO, Eduard: 179.
- MARTÍ, Josep: 53.
- MARTÍ GÓMEZ, José: 145, 148, 152-153.
- MARTÍN ARTAJO, Alberto: 102.
- MARTÍNEZ ALARCÓN, Hilari: 129.
- MARTÍNEZ BARRIOS, Diego: 212.
- MARTÍNEZ ESPARZA, José: 194.
- MARTÍNEZ DE GALINSOGA, Luis: 11, 19, 44-45, 76, 78, 81, 86, 103-104, 111, 125, 140, 174.
- MARTÍNEZ TOMÁS, Antonio: 9-10, 179.
- MARTORELL, Artur: 139.
- MARX, germans: 115-116.
- MAS, Francisco: 212.
- MASJUAN, Eduard: 68.
- MASOLIVER Y MARTÍNEZ DE ORIA, Juan Ramón: 126, 129, 179.
- MASSANA, Joan: 53.
- MATEU I PLA, Miquel: 10, 123, 132, 134, 139, 177, 179, 210.
- Matí, El*: 177.
- MAYAYO I ARTAL, Andreu: 9, 143.
- MAYORAL, M.: 26.
- MEER Y PARDO, Ramón de: 148.
- Memoranda y Documenta*: 167.
- MENDELEJEFF, Dimitri: 91.
- MENÉNDEZ Y PELAYO, Marcelino: 168.
- MIGUEL, Amando de: 89.
- MIGUEL MARTÍN, Antonio de: 180.
- MILÀ I CAMPS, Josep Maria: 146.

- MILLÀS VALLICROSA, Josep Maria: 180.
MILLET, Allan R.: 88.
MODREGO CASAUS, Gregorio: 138.
MOLA VIDAL, Emilio: 181.
MOLOTOV, Viatxeslav M.: 192.
MONFORT, Aram: 54.
MONTAGUT ROCA, Josep: 98, 100, 165, 180.
MONTES DOMÍNGUEZ, Eugenio: 38, 77, 80, 84, 96, 101-102, 180.
MONTOLIÚ CAMPS, Pedro: 111.
MONTSENY, comte de: vegeu MILÀ I CAMPS, Josep Maria.
MONZÓN, Jesús: 193.
MORA FIGUEROA, Manuel: 27.
MORAGAS ROGER, Valentí de: 181.
MORALES, María Luz: 10.
MORENO CALDERÓN, Fernando: 181.
MORO, Renato: 90.
MOSCARDÓ, José: 30, 193.
MÚGICA, Salvador: 58, 138.
Mundo Deportivo, *El*: 10, 188.
Mundo Obrero: 211.
MUNIESA, Bernat: 91.
MUÑOZ, Xavier: 130.
MUÑOZ GRANDES, Agustín: 79, 200.
MUÑOZ LÓPEZ, Bartolomé: 127.
MUÑOZ RAMONET (germans): 130.
MUR, César: 132.
MURRAY, Williamson: 88.
Museum: 184.
MUSSOLINI, Benito: 12, 45, 78, 81, 84, 171, 189, 193, 203-204, 218.
Nación, La: 178.
Nacional, El: 172.
NADAL DE SANJUAN, Ana: 132, 166.
NADAL I GAYA, Santiago: 78, 181.
NAVAJAS ZUBELDÍA, Carlos: 68.
NEGRÍN, Juan: 25, 191-192, 210-212.
NERÍN, Gustau: 75, 88.
New York Times, The: 184, 208, 210.
NEWTON, Isaac: 91.
NIUBÓ MUNTÉ, Miguel: 58.
Noroeste, El: 173.
Norte de Castilla, El: 166, 171.
Nós: 180.
Noticias, Las: 170.
Noticiero Sevillano, El: 186.
Noticiero Universal, El: 10, 108, 170, 177, 181, 188.
Notícies, Les: 183.
Nueva Rioja: 181.
OLIVA, Jordi: 146.
OLIVER, Emilio: 136, 166.
OLONDRIZ AQUERRETA, Francisco Javier: 83, 181.
ORGAZ, Luis: 54, 57-58, 70, 126, 129, 174.
ORS, Eugeni d': 12, 45, 90, 137, 165, 181.
OYÓN, José Luis: 119, 125, 136.
PALLÀS, Paulí: 53.
PALOU, Maria: 185.
PARDO, Rosa: 75, 88.
PARÍS AGUILÓ, Joaquim: 67.
PASIONARIA, LA: vegeu IBÁRRURI, Dolores.
Patriota: 216.
PELEGRÍN GUEVARA, Gonçal: 64.
PELLEGRINI, Alberto: 75, 163.
PEMÁN Y PEMARTÍN, José María: 182.
PEMARTÍN SANJUAN, José: 100.
PEÑA, Alfonso: 57.
PÉREZ AGUDO, Eduardo: 165, 182.
PÉREZ GONZÁLEZ, Blas: 182.
PÉREZ GONZÁLEZ, Esteban: 92, 150.
PEROJO, Benito: 114.
PERÓN, Juan Domingo: 86.
PERPINYÀ GRAU, Romà: 129.
PESCHANSKI, Denis: 20.
PÉTAİN, Philippe: 25.
PI, Rosario: 117.
PI I SUNYER, Carles: 182, 211.
PI I SUNYER, Josep Maria: 182.
PINILLA, Beatriz: 143.
PIQUER GÁLVEZ, Francesc: 64.
PIUS XII: 82.
PIZARROSO QUINTERO, Alejandro: 164.
PLA I CASADEVALL, Josep: 9, 48, 122-123, 146, 165, 183.
POL BERENQUER, Ramon: 67.
POLO, Carmen: 11.
POMBO ANGULO, Manuel: 81, 183.
PONS COMAS, Antonio: 158.
PORCIOLES, Josep Maria de: 37.
Pravda: 203.
Prensa, La: 10, 177.
PRESTON, Paul: 87, 90, 105, 191.
PRIETO, Indalecio: 192, 202.
PRIMO DE RIVERA, José Antonio: 11, 96, 98, 173, 175, 180, 185.

- PRIMO DE RIVERA, Miguel: 11, 40, 94, 140, 145, 163, 168, 177, 182, 184, 187.
Provincias, Las: 172.
 PUBILL, Enric: 132.
Publicidad, La: 170.
Publicitat, La: 177, 183, 185.
Pueblo: 167.
Pueblo Gallego, El: 168.
Pueblo Vasco, El: 181.
 PUELLO SAGRERA, Jacint: 64.
 PUGET, Rafael: 123.
 PUJOL, Jordi: 11, 140.
- QUINTANILLA: 203-204.
 QUINTELA, Eduardo: 53.
- RAFANEAU-BOJ, Marie-Claude: 20.
 RAMÍREZ PASTOR, Diego: 169.
 RAMÍREZ REINA, José León: 209.
 REIS CATÒLICS: 41, 100, 119.
Revista de las Españas: 175.
 REY, Florián: 114.
 RIBBENTROP, Joachim von: 192.
 RIDRUEJO, Dionisio: 109, 112, 120, 178, 183.
 RIEFENSTAHL, Leni: 117.
 RIERA, Joan: 53.
 RÍO, Antonio del: 29-30, 166.
 RIUMBAU, Carlos: 158.
 RIUS MORGADES, Josep: 53.
 RIVAS SERRA: 58.
 RODRIGO, Javier: 50.
 RODRÍGUEZ, Pedro: 162.
 RODRÍGUEZ CODOLÀ, Manel: 184.
 ROGERS, Ginger: 116.
 ROIG, Montserrat: 29.
 ROIG TAIRE, Paulí: 64.
 ROKKAN, Stein: 89.
 ROOSEVELT, Franklin Delano: 77, 190, 206.
 ROS CEBRIÁN, Fèlix: 129, 184.
 ROS AGUDO, Manuel: 75, 88.
 RÚA FERNÁNDEZ, José Manuel: 89.
 RUBIO, Javier: 17, 22, 25, 28-29.
 RUBIO, Tàrio: 53.
 RUIZ PÉREZ, Jesús: 63.
- SÁENZ DE LA CALZADA, Margarita: 211.
 SÁENZ GUERRERO, Horacio: 117, 184.
 SAGARRA, Joan de: 122.
 SALA, Ramon: 113.
 SALA I ARGEMÍ, Alfons: 170, 184.
- SALVATI, Mariuccia: 90.
 SAMBLANCAT, Àngel: 63.
 SAMPEDRO MONTERO, Àngel: 112.
 SÁNCHEZ ALBORNOZ, Claudio: 187, 210.
 SÁNCHEZ MAZAS, Rafael: 11, 98.
 SANTA MARINA, Luys: 184.
 SANTACANA, Carles: 108.
 SANTPERE, Mary: 115.
 SANTPERE, Pepe: 115.
 SANZ-ORRIO Y SANZ, Fermín: 185.
 SASSONE SUÁREZ, Felipe: 96, 185.
 SEGURA I MAS, Antoni: 9, 13, 146, 189.
Semana: 166.
 SENTÍS I ANFRUNS, Carles: 12, 85, 114, 124, 185.
 SERRANO SUÑER, Ramón: 9, 11, 22-23, 37, 45, 78-80, 102, 110-111, 114, 130, 143, 147, 163, 168, 174, 185, 200.
 SEVILLANO, Justo: 19, 186.
 SIMARRO PUIG, Antoni M.: 140.
 SIMON BAHMORIRAS, Isaac: 64.
 SINOVA, Justino: 88, 164.
Sol, El: 169, 173, 178.
 SOLCHAGA Y SALA, José: 186, 194.
 SOLÉ I BARJAU, Queralt: 47, 57.
 SOLÉ I SABATÉ, Josep Maria: 47, 64-65, 71, 107-108.
Solidaridad Nacional: 10, 108, 164, 177, 184.
Solidaridad Obrera: 108, 119.
Solidaritat Catalana: 220.
 SORRIBAS, Jaume: 53.
 SPENGLER, Oswald: 98.
 STALIN, Iossif: 85, 191, 200, 206.
- TALLADA I PAULÍ, Josep Maria: 12, 37, 76, 96-97, 124, 149, 151, 186.
 TAPIA, Juan: 9.
Tele/eXprés: 166, 178, 185.
 TEMPLE, Shirley: 114.
 TERMENS, Ramon: 133.
 TERRADES, baró de: vegeu ALBERT DESPUJOL, Josep Maria d'.
 TERRÓN MONTERO, Javier: 88, 163.
 TEZANOS, José Félix: 89-90.
Tierra Gallega: 173.
 TOMÁS LÓPEZ, Mariano: 186.
 TONE, Franchot: 114.
 TORAN, Rosa: 29.
 TORMO, Miguel: 129.

- TRACY, Spencer: 116.
Tradición Navarra, La: 169.
 TRIAS, Carles: 136.
Tribuna: 173.
Tribuna Obrera: 206.
 TRILLA SANUY, Càndid: 67.
 TRUMAN, Harry S.: 190, 198, 203.
 TUSELL, Javier: 25, 75-76, 88-90.
- UGARTE CEJUELA, Pau: 64.
- VALDEAVELLANO Y ARCIMÍS, Luis: 187.
 VALLS TABERNER, Ferran: 12, 35, 90-91, 93, 100-101, 126, 165, 187.
 VÁZQUEZ MONTALBÁN, Manuel: 107, 120, 131.
 VÁZQUEZ OSUNA, Federico: 35.
 VENDRELL, Josep: 53.
 VENTURA, Joan: 53.
Verdad: 217.
 VERNE, Jules: 115.
- Veü de Catalunya, La*: 170, 177, 181, 183, 185.
Vida Deportiva: 179.
 VIGÓN SUERODÍAZ, Jorge: 151, 164, 187.
 VILANOVA I MONTIU, Xàvier: 165, 187.
 VILANOVA I VILA-ABADAL, Francesc: 17, 25, 29, 88, 120.
 VILLARROYA I FONT, Joan: 13, 17, 28, 107-108, 189.
 VIÑAS, Àngel: 191.
Vitory: 206.
 VIVER, baró de: 205, 221.
 VIVES ESTIVILL, Joaquim: 128.
Voz, La: 173.
- WOHLBRUCK, Adolfo: 115.
- Ya*: 111, 164, 167, 171, 173, 176, 178, 181, 183.
- ZANNI, Urbano Fernández: 187.
 ZÚÑIGA IZQUIERDO, Àngel: 188.

S'acabà d'imprimir
al País Valencià
el dia 15 de novembre
del 2010

recerca i pensament

1. Andreu MAYAYO I ARTAL: *De pagesos a ciutadans. Cent anys de sindicalisme i cooperativisme agraris a Catalunya (1894-1994)*. Pròleg de Josep M. Riera, 320 pp.
2. Josep GUIA I MARÍN: *De Martorell a Corella. Descobrint l'autor del Tirant lo Blanc*. Pròleg de Curt Wittlin, 304 pp.
3. Gil-Manuel HERNÁNDEZ I MARTÍ: *Falles i franquisme a València*. Pròleg d'Alfons Cucó, 416 pp.
4. Lluís DURAN: *Pàtria i escola. L'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana*. Presentació de Josep Termes, 422 pp.
5. Antoni QUINTANA I TORRES: *La Festa de l'Estendard. Cultura i cerimonial a Mallorca (segles XIV-XX)*. Presentació de Joan F. Mira, 308 pp.
6. Jill R. WEBSTER: *Per Déu o per diners. Els mendicants i el clergat al País Valencià*. Pròleg de Robert I. Burns, S. J., 204 pp.
7. José R. MODESTO ALAPONT: *A ús i costum de bon llaurador. L'arrendament de terres a l'Horta de València, 1780-1860*. Pròleg de Jesús Millan, 332 pp.
8. Agustí COLOMINES & Vicent S. OLMOS (eds.): *Les raons del passat. Tendències historiogràfiques actuals*, 308 pp.
9. José Alberto GÓMEZ RODA: *Política i poder local. Catarroja: un municipi valencià durant el primer franquisme*. Pròleg d'Ismael Saz Campos, 224 pp.
10. Alfons CUCÓ: *El valencianisme polític, 1874-1939*. Segona edició ampliada i revisada. Pròleg d'Emili Giralt i Raventós, 320 pp.
11. Dolores PLA BRUGAT: *Els exiliats catalans a Mèxic. Un estudi de la immigració republicana*. Proemi de Josep M. Solé i Sabaté. Pròleg d'Avel·lí Artís-Gener, 404 pp.
12. Pau VICIANO: *Els cofres del rei. Rendes i gestors de la batllia de Castelló (1366-1500)*. Pròleg de Guy Bois, 204 pp.
13. Ernest LLUCH: *La via valenciana*. Segona edició. Pròleg, epíleg i bibliografia de Vicent Soler, 398 pp.
14. Núria SALES: *De Tuïr a Catarroja. Estudis sobre institucions catalanes i de la Corona d'Aragó (segles XV-XVII)*, 232 pp.
15. Josep PICH I MITJANA: *El Centre Català. La primera associació política catalanista (1882-1894)*. Pròleg d'Agustí Colomines i Companys, 298 pp.
16. Albert BALCELLS & Enric PUJOL: *Història de l'Institut d'Estudis Catalans. Vol. I (1907-1942)*, 396 pp.
17. Immaculada DOMÈNECH SUBIRANAS & Federico VÁZQUEZ OSUNA: *La repressió franquista a l'àmbit local. Manlleu (1939-1945)*. Pròleg d'Antoni Segura i Mas, 302 pp.
18. Enric PUJOL: *Història i reconstrucció nacional. La historiografia catalana a l'època de Ferran Soldevila (1894-1971)*, 370 pp.
19. Manuel ARDIT: *Creixement econòmic i conflicte social. La foia de Llombai entre els segles XIII i XIX*, 650 pp.
20. Miquel PÉREZ LATRE: *La Generalitat de Catalunya en temps de Felip II. Política, administració i territori*. Pròleg d'Ernest Belenguier, 332 pp.
21. Federico VÁZQUEZ OSUNA: *La rebel·lió dels tribunals. L'Administració de justícia a Catalunya (1931-1953). La judicatura i el ministeri fiscal*. Pròleg d'Antoni Segura i Mas, 320 pp.

22. Josep TERMES: *Misèria contra pobresa. Els fets de la Fatarella del gener de 1937: un exemple de resistència pagesa contra la col·lectivització agrària durant la Guerra Civil*, 288 pp.
23. James CASEY: *La terra i els homes. El País Valencià a l'època dels Àustria*. Pròleg de Manuel Ardit, 340 pp.
24. Ricard Camil TORRES FABRA: *Camp i política. La Falange en una comunitat rural valenciana (la Ribera Baixa)*. Pròleg de Pelai Pagès, 252 pp.
25. Xavier FERRÉ I TRILL: *De la nació cultural a la nació política. La ideologia nacional d'Antoni Rovira i Virgili*. Pròleg d'Anna Sallés, 254 pp.
26. Josep PICH I MITJANA: *Valentí Almirall i el federalisme intransigent*. Pròleg de Maricó Janué i Miret, 310 pp.
27. Santiago IZQUIERDO I BALLESTER: *República i autonomia. El difícil arrelament del catalanisme d'esquerres, 1904-1931*. Pròleg de Josep Termes, 226 pp.
28. James CASEY: *El regne de València al segle XVII*. Segona edició revisada, 318 pp.
29. Arnau GONZÀLEZ I VILALTA: *La nació imaginada. Els fonaments dels Països Catalans (1931-1939)*, 380 pp.
30. Òscar JANÉ I CHECA: *Catalunya i França al segle XVII. Identitats, contrai-identitats i ideologies a l'època moderna (1640-1700)*. Pròleg d'Antoni Simon i Tarrés i Jean-Pierre Amalric, 462 pp.
31. Sebastià GARCIA MARTÍNEZ: *El País Valencià modern. Societat, política i cultura a l'època dels Àustria*. Pròleg de Manuel Ardit, 336 pp.
32. Albert BALCELLS, Santiago IZQUIERDO & Enric PUJOL: *Història de l'Institut d'Estudis Catalans. Vol. II (De 1942 als temps recents)*, 506 pp.
33. Lluís DURAN: *Intel·ligència i caràcter. Palestra i la formació dels joves (1928-1939)*. Pròleg de Josep Termes. Epíleg de Josep Maria Solé i Sabaté, 394 pp.
34. Josep TERMES: *La catalanitat obrera. La República Catalana, l'Estatut de 1932 i el Moviment Obrer*, 334 pp.
35. Josep TERMES: *Història de combat*, 402 pp.
36. Giovanni C. CATTINI: *Historiografia i catalanisme. Josep Coroleu i Inglada (1839-1895)*. Pròleg de Jordi Casassas Ymbert, 292 pp.
37. Pau VICIANO: *Senyors, camperols i mercaders. El món rural valencià al segle XV*, 268 pp.
38. Llorenç FERRER I ALÒS: *Hereus, pubilles i cabalers. El sistema d'hereu a Catalunya*, 432 pp.
39. Xavier BOSCH BELLA: *L'energia elèctrica a Catalunya 1944-1958*. Pròleg d'Antoni Segura, 288 pp.
40. Arnau GONZÀLEZ I VILALTA: *Valencianistes a Catalunya. Actuació Valencianista d'Esquerra de Barcelona (1932-1939)*. Presentació de Vicent Partal, 50 pp.
41. Manuel PÉREZ NESPEREIRA: *La secessió catalana. Els corrents culturals europeus a la fi del segle (1872-1900)*. Pròleg de Jordi Casassas Ymbert, 230 pp.
42. Lluís MIRÓ I SOLÀ: *L'alba dels matiners. El procés dels trabucaires (Perpinyà, 1845-1846)*, 304 pp.
43. Queralt SOLÉ I BARJAU: *Els morts clandestins. Les fosses comunes de la Guerra Civil a Catalunya (1936-1939)*. Pròleg de Joan Villarroya i Font, 610 pp.

44. Sebastià GARCIA MARTÍNEZ i Vicent L. SALAVERT FABIANI: *L'ocupació franquista de la Universitat de València el 1939*. Pròleg de Salvador Albiñana. Edició de Vicent Olmos, 160 pp.
45. Joan FUSTER: *Heretgies, revoltes i sermons. Tres assaigs d'història cultural*, 228 pp.
46. Giovanni C. CATTINI: *Prat de la Riba i la historiografia catalana. Intel·lectuals i crisi política a la fi del segle XIX*, 362 pp.
47. Pau VICIANO: *Barres i corones. La bandera de la ciutat de València (segles XIV-XIX)*, 88 pp.
48. Paola LO CASCIO: *Nacionalisme i autogovern. Catalunya, 1980-2003*. Pròleg d'Agustí Colomines, 396 pp.
49. Carmel FERRAGUD DOMINGO: *La cura dels animals. Menescals i menescalia a la València medieval*, 254 pp.
50. Jordi CASASSAS YMBERT: *La fàbrica de les idees. Política i cultura a la Catalunya del segle XX*. Pròleg de Juan-José López Burniol, 318 pp.
51. Joaquim MARTÍ MESTRE: *Josep Bernat i Baldoví. La tradició popular i burlesca*, 396 pp.
52. Òscar JANÉ CHECA: *Catalunya sense Espanya. Ramon Trobat. Ideologia i catalanitat a l'empara de França*, 380 pp.
53. Xavier SERRA: *Història social de la filosofia catalana. La Lògica (1900-1980)*, 270 pp.
54. Albert TOLDRÀ I VILARDELL: *Mestre Vicent ho diu per spantar. El més enllà medieval*. Pròleg de Francisco Gimeno Blay, 372 pp.
55. Faust RIPOLL: *Valencianistes en la postguerra (1939-1951). Estratègies de supervivència i de reproducció cultural*, 318 pp.
56. Manuel PÉREZ NESPEREIRA: *La fallida del parlamentarisme. Catalanisme i corporativisme (1900-1936)*, 242 pp.
57. Àlvar MARTÍNEZ VIDAL (coord.): *Exili, medicina i filantropia. L'Hospital Varsovía de Tolosa de Llenguadoc (1944-1950)*. Pròleg de Miquel Bruguera, 92 pp.
58. Rafael ARACIL, Andreu MAYAYO, Antoni SEGURA (eds.): *Diari d'una postguerra. La Vanguardia Española (1939-1946)*, 232 pp.

personatges

1. Enric PUJOL: *Ferran Soldevila i els fonaments de la historiografia catalana contemporània*. Pròleg d'Antoni Simon i Tarrés, 370 pp.
2. Albert FORMENT: *Josep Renau. Història d'un fotomuntador*. Pròleg d'F. J. Yvars, 388 pp.
3. Joaquim FERRER: *Francesc Layret (1880-1920)*. Pròleg de Josep M. Álvarez, 224 pp.
4. Felip CID: *Memòries inútils*, 340 pp.
5. Santiago IZQUIERDO: *Pere Coromines (1870-1939)*. Pròleg de Josep Termes, 262 pp.
6. Josep POUS I PAGÈS: *Dietaris i memòries de l'exili*. Edició a cura de M. Àngels Bosch, 286 pp.
7. Manuel SANCHIS GUARNER: *Lletres de resistència (1939-1981)*. Edició a cura de Santi Cortés. Presentació d'Antoni Ferrando, 426 pp.

8. Narcís SELLES RIGAT: *Alexandre Cirici Pellicer. Una biografia intel·lectual*, 396 pp.
9. Fermí RUBIRALTA I CASAS: *Daniel Cardona i Civit (1890-1943). Una biografia política*, 228 pp.

el món de les nacions

1. François THUAL: *Els conflictes identitaris*, 184 pp.
2. Alfons CUCÓ: *Els confins d'Europa. Nacionalisme, geopolítica i drets humans a la Mediterrània oriental*, 190 pp.
3. Ernest GELLNER: *Nacionalisme*, 112 pp.
4. Liah GREENFELD: *Nacionalisme i modernitat*, 196 pp.
5. Daniele CONVERSI: *La desintegració de Iugoslàvia*, 212 pp.
6. Miroslav HROCH: *La naturalesa de la nació*, 182 pp.
7. Anthony D. SMITH: *La nació en la història*, 132 pp.
8. Gérard BOUCHARD: *La nació quebequesa: futur i passat*, 204 pp.
9. Josep R. LLOBERA: *La teoria del nacionalisme a França*, 162 pp.
10. Benedict ANDERSON: *Comunitats imaginades. Reflexions sobre l'origen i la propagació del nacionalisme*. Edició revisada i ampliada, 260 pp.
11. Albert MONCUSÍ I FERRÉ: *Fronteres, identitats nacionals i integració europea. El cas de la Cerdanya*. Pròleg de Joan J. Pujadas, 258 pp.
12. Michael BILLIG: *Nacionalisme banal*, 308 pp.
13. Craig CALHOUN: *Nacionalisme*, 208 pp.
14. Anthony D. SMITH: *Els orígens ètnics de les nacions*, 472 pp.
15. Xosé Manoel NÚÑEZ SEIXAS: *Internacionalitzant el nacionalisme. El catalanisme polític i la qüestió de les minories nacionals a Europa (1914-1935)*, 286 pp.

els llibres del contemporani

1. Rosa MONTORIOL I SABATÉ: *Ferran Soldevila (1894-1971). Una aproximació biobibliogràfica*. Pròleg d'Emili Giral i Raventós, 148 pp.
2. Norberto BOBBIO: *Dreta i esquerra. Raons i significats d'una distinció política*. Pròleg de Joan Subirats, 152 pp.
3. Jaume COMELLAS I COLLDEFORNS: *Aquí hi ha gana! Debat sobre la marginació social a Barcelona*. Pròleg de Manuel Vázquez Montalbán. Epíleg de Jaume Lorés, 184 pp.
4. Francesc ROCA: *El miracle europeu i la via asiàtica. Viatges entorn de la modernitat*, 206 pp.
5. Ricard PÉREZ CASADO: *Conflicte, tolerància i mediació. Onze conferències de l'Administrador europeu a Mostar*. Presentació de Javier Solana Madariaga, 86 pp.
6. Isaiah BERLIN: *Entre la filosofia i la història de les idees. Una conversa amb Steven Lukes*. Introducció de S. Lukes: «El singular i el plural», 104 pp.
7. J. GARCÉS, F. RÓDENAS, S. SÁNCHEZ i I. VERDEGUER: *Política social, exclusió i pobresa a Rússia*, 130 pp.
8. Pere MAYOR: *Un país amb futur. Converses amb Víctor G. Labrado*. Pròleg de Ramon Lapiedra, 2a ed., 124 pp.
9. Norbert BILBENY: *Política noucentista. De Maragall a D'Ors*, 160 pp.

10. Carles SANTACANA I TORRES: *El franquisme i els catalans. Els informes del Consejo Nacional del Movimiento (1962-1971)*, 2a ed., 148 pp.
11. Agustí COLOMINES I COMPANYS: *Testimoni públic. Política, cultura i nacionalisme*. Pròleg de Francesc-Marc Álvaro, 286 pp.
12. Andreu MAYAYO I ARTAL: *La ruptura catalana. Les eleccions del 15-J del 1977*, 286 pp.
13. Joan FUSTER: *De viva veu. Entrevistes (1952-1992)*. Edició a cura d'Isidre Crespo. Pròleg d'Enric Sòria, 456 pp.
14. Pilar PARCERISAS: *Art & Co. La màquina de l'art*. Pròleg de Manuel Guerrero, 208 pp.
15. Josep Lluís BLASCO: *La nau del coneixement*. Edició a cura de Jesús Alcolea i Xavier Sierra. Pròleg d'Enric Casaban i Tobies Grimaltos, 406 pp.
16. Jordi SEBASTIÀ: *El parany cosmopolita. Una mirada a les arrels ideològiques de la globalització*, 180 pp.
17. Simona ŠKRABEC: *L'atzar de la lluita. El concepte d'Europa Central al segle XX*, 280 pp.
18. Agustí COLOMINES & Vicent S. OLMOS (eds.): *Pensar la contemporaneïtat. Divuit converses sobre la història*, 362 pp.
19. Pau VICIANO: *El regne perdut. Quatre historiadors a la recerca de la identitat valenciana*, 176 pp.
20. Rodolf LLORENS I JORDANA: *Catalunya des de l'esquerra. Una lectura moderna i popular de la cultura nacional*. Edició a cura de Joan Cuscó i Clarassó, 174 pp.
21. Gemma SANGINÉS & Àngel VELASCO (eds.): *Identitats. Convivència o conflicte?*, 130 pp.
22. Albert MESTRES: *Història i tragèdia. A propòsit dels catalans jueus*, 220 pp.
23. Montserrat COMAS I GÜELL: *Víctor Balaguer i la identitat col·lectiva*, 264 pp.
24. Antoni FERRANDO (ed.): *El primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana i el País Valencià. Els reptes del futur*. Introducció d'Antoni Ferrando, 274 pp.
25. Pilar PARCERISAS: *Barcelona Art/Zona. De l'avantguarda a les noves estratègies culturals*. Pròleg de Vicenç Altaió, 194 pp.
26. Doro BALAGUER: *L'esquerra agònica. Records i reflexions*. Pròleg de Francesc Pérez i Moragón, 264 pp.
27. Àngel VELASCO i Quim GIBERT (eds.): *Removent consciències. Transgressió cívica i fet nacional*. Pròleg de Susanna Barquín, 116 pp.
28. Alexandre CIRICI PELLICER: *Viure l'art, transformar la vida*. Edició a càrrec de Narcís Selles, 250 pp.
29. Gustau MUÑOZ (ed.): *Els reaccionaris valencians. La tradició amagada*. Introducció de Gustau Muñoz, 216 pp.
30. Francesc PÉREZ MORAGÓN: *Himnes i paraules. Misèries de la Transició valenciana*. Pròleg d'Adolf Beltran, 164 pp.

els papers del pavelló de la república

1. Josep TERMES (ed.): *Fons Jordi Arquer. Correspondència (1939-1985)*, 194 pp.

2. Antoni SEGURA & Jordi SOLÉ (eds.): *El fons MIL. Entre el record i la història*, 162 pp.
3. Andreu MAYAYO & Miquel Àngel VELASCO (eds.): *Fons Manuel Serra i Moret (1939-1963). Cartes, articles de premsa i documents*, 176 pp.
4. Susanna TAVERA (ed.): *Fons La Revista Blanca. Federica Montseny i la dona nova (1923-1931)*, 170 pp.
5. Francesc ROCA (ed.): *Jaume Miravittles: informes sobre l'economia franquista de postguerra (textos originals en anglès)*, 228 pp.
6. Jaume BUSQUÉ I BARCELÓ (ed.): *Xavier Vinader i Sánchez. Periodisme i compromís*. Pròleg d'Antoni Segura, 242 pp.

estudis locals

1. Manuel CIVERA I GÓMEZ: *Morvedre hebreu (segles XIII-XVI)*. Pròleg d'Enric Guinot, 430 pp.

textos clàssics

1. JAUME I: *Llibre dels fets*. Introducció i versió modernitzada a cura d'Antoni Ferrando i Vicent Josep Escartí, 334 pp.
2. Pere TOMIC: *Històries e conquestes del realme d'Aragó e principat de Catalunya*. Introducció i edició a cura de Joan Iborra, 354 pp.

actes de congressos

1. *Els catalans a Espanya, 1760-1914*. M. Teresa Pérez Picazo, Antoni Segura i Mas i Llorenç Ferrer i Alòs (eds.). Actes del Congrés «Els catalans a Espanya» (Barcelona, 21 i 22 de novembre de 1996), 504 pp.
2. *Sense memòria no hi ha futur*. Actes de les III Jornades de Joves Historiadors i Historiadors de la Universitat de Barcelona (Barcelona, 13, 14 i 15 de març del 2003), 400 pp.
3. *Fosses comunes i simbologia franquista*. Antoni Segura, Andreu Mayayo i Queralt Solé (eds.). Ponències de les Jornades, Barcelona, 9 i 10 d'octubre 2008, 382 pp.

revistes de l'editorial afers

Afers. Fulls de recerca i pensament (quadrimestral).
Segle XX. Revista catalana d'història (anual).

